

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

Մ. ԱԹՄԱՀԵԱՆ ԱՀԱՐՈՆ **Ե. ԱՑՎԱԶԵԱՆ b** . ԴԱՐԵԱՆ **թ. ԹՕՓԱԼԵԱՆ** Ն. ԹՕՓԱԼԵԱՆ ሆሀፋሀ ታሀፋበባ ሀ. ቴ ያቦኔ ፊ ኮ ያ Ա. ԽԱՆԷՏԱՆԵԱՆ լիջիկ կԱՐԻՆ 8. ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՆ ዓ. ፊኮዴሆኒፊቴԱՆ b. ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ 4. ՄԵԼԻՔԵԱՆ ղ. ՄԵԼՈՑԵԱՆ ԻՍԿՈՒՀԻ ՄԻՆԱՍ 8. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ Շ. ՆԱՐԴՈՒՆԻ 4. ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ 9. በቦቶበትኄት ՀԱՑԿ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ Շ. թ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ A. Ausundur Ա. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ IL. UULO Ն. ՍԱՐԱՖԵԱՆ ԵԴ ՍԻՄՔԷՇԵԱՆ Ա. ՍՈՄՄԸՐՖԵԼՏ ՓՕԼ ՎԱԼԵՐԻ **ቀ**ኮትቦ ያትበውት**ን**ትን 4. ՓՕԼԱՏԵԱՆ **ՔԱԶԱՆՑԱՔԻՍ** 4U.41 4U.9U ዓ. ՔԵՐԷՍԹԷՃԵԱՆ



8. 021411

ቀሀቦት**Զ** 1957

# Chronogust

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

6-7

4. ՓՕԼԱՏԵԱՆ

# "ԻՐ Է ՄՆԺԻ ԵՈՐՈՈՋԲՄՋՍԻ<u>Թ</u>ԻԻՐԵ

( 2 0 0 8 8 )

«Անդաստան»ի խմբագրին եւ անոր ամենամօտիկ ընկերներուն մտջին մէջ, բանաստեղծութ-իւնը կը գրաւէր առաջին տեղը, երբ անոնջ ձեռնարկեցին այս Հանդէսին Հրատարակութեան։

Արդարհւ, բանաստեղծութիւնը կը մնայ մեր դրական սերունդին ամէնէն վիճելի խնդիրը։ Այստեղ է, որ դոյութիւն ունին ամենամեծ տարակարծութիւններն ու թիւրիմացութիւնները։

Այս խառնաչփոթութիւնը անխուսափելի էր ի Հարկէ, արդիւնք բազմաթիւ պատճառներու, այն պայմաններուն մանաւանդ, որոնց ենթարկուեցան մեր տարադիր բազմութիւնները։

Ազդեցութեանը տակ այլազան մչակոյթներու, տարուած բոլոր Հովերէն, սփիւռջի արմատախիլ գաղութները չէին կրնար ունենալ, ինչպէս բոլոր միւս մարդերուն, նոյնպէս բանաստեղծութեան մէջ նոյն ըմբռնումը։ Ձէին կրնար մչակել նոյն դեղադիտական տեսակէտներէն ընած, նոյն աչխարՀաՀայեացջէն պրիսմակուած ջերթողական արուեստ։ Հակառակն էր որ տարօրինակ պիտի թուէր։

2 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

Անմիջապէս աւելցնենը սակայն, որ միայն մեզի յատուկ չէ այս երեւոյթը։ Աւելի միաձոյլ, իրենց դարաւոր Հողին վրայ ամուր խարսխուած ուրիչ ժողովուրդներու մէջ ալ այսօր բանտստեղծութեան ըմբռնումը ենթակայ է տարակարծութիւններու, իրարու Հակադիր, դիրար չէղոքացնող բուռն բախումներու։ Ցաձախ աւելի անՀաչտ։

Ձրադինը սակայն մեր անդաստանով:

Քառասուն տարիներէ ի վեր Հայ բանաստեղծութիւնը կը դարդանայ տարբեր ուղիներով, Հայաստանի Թէ սփիւռջի դանադան կեղրոններուն մէջ, առանց որ դոյութիւն ունենայ այդ ստեղծադործ կումբերուն միջեւ որեւէ կապ։ Առանց որ դոյութիւն ունենան որեւէ ներդաշնակութիւն ու Համադրական աչխատանջ։ Իւրաջանչիւր խումբ կը ստեղծադործէ ի՛ր Հաչւոյն, ինջն իր մէջ ամփոփուած, իր դիտցած ձեւով։

Ա՛յնւջան որ, այսօր, Հայերէն գրուած որեւէ քերթուածի Համար կարելի է ըսել թէ ո՛ւրկէ կուգայ, Երեւանէ՞ն, Պոլսէ՞ն, ԹեՀրանէ՞ն, Պէյրութէ՞ն, Ամերիկայէ՞ն թէ Փարիզէն։

Այս քաոսին մէջ ի հարկ է, ոչ ոք դիրար կը հասկնայ։

Հնամենի ստանաւորներ են օրինակ Պարսկաստանի կամ Պոլսոյ մէջ գրուածները՝ Ֆրանսահայ բանաստեղծներուն համար։ Անմարաելի, խրթին՝ Փարիզի մէջ գրուածները՝ Պէյրութ հասակ նետած հայ բանաստեղծին համար։ Եւ այսպէս, փոխաղարձաբար մէկը միւսին հանդէպ։

Յոտակ է ուրեմն Թէ այդ զանագան խումբերը չունին նոյն ըմբըունումը բանաստեղծութեան մասին։

Աներաժեչտ են լուսաբանութիւններ։ Հարկ է որ իւրաքանչիւր խումը ներկայացնէ իր տեսակէտը։

Այս յօղուածը կը ձղաի այդ նպատակին։

Պիտի աչխատինը ներկայացնել ֆրանսաՀայ բանաստեղծներուն տեսակէտը։

Նախ ընդՀանուր ակնարկ մը արդի Հայ բանաստեղծութեան վրայ։

Ո՞ւր է, եւ ի՞նչ ուղիներու կը Հետեւի ան։

Գիտենը թե ո'ւր է հատած Երեւանի մէջ։

Միակ լարի մը վրայ երդուած նոյն եղանակներն են դրեթէ միչտ, Հազիւ նչմարելի փոփոխակներով՝ բանաստեղծէ բանաստեղծ։

Չարենցը կը մնայ դադան եւ դայն նախորդող սերունդին մէջ, Տէրեան եւ քանի մը ուրիչներ։ Գլխաւորաբար ասոնց կը Հետեւին բոյորը։ Դուրս չեն դար իրենց մոլորակային ծիրերէն։ Ո՛չ մէկ աչքառու նորունիւն, ամէն պարագայի։

Կը չարունակուի ստեղծագործ ճիգը. չնորհըն ու տաղանդները չեն նոյնիակ որ կը պակսին, բայց չի բարձրանար Հոն Հայ բանաստեղծութիւնը, չի գրաւեր նոր անջրպետներ։ Տեղ քայլ կ՚րնեն բոլոր նո• ԱՆԴԱՍՏԱՆ

րերը։ Ձեն նուանուած հիները։

Պատկերը գրեթէ նոյնն է Սփիւռքի մէջ։

Տարբերութիւնը պարդապէս լարի տարբերութիւն մըն է։ Հոն կը նուագեն մէկ եղանակ, Հոս կը նուագեն ուրիչ մէկ եղանակ։

Միօրինակութեան, Թռիչքի պակասի նոյն մեղքերով կը տառապի նաեւ սփիւռքի բանաստեղծութիւնը։

Ո՛չ մէկ աչդառու նորութիւն, ո՛չ մէկ ընդլայնում նոր հորիզոններու ի խնդիր։ Նեղ ու գոց չրջանակի մը մէջ կաչկանդուած՝ այդ բանաստեղծութիւնը կը պարզէ յուսահատեցուցիչ անպօրութիւնը ատկէ դուրս չկարենալ ելլելու։

Ու խորհիլ թե հայ բանաստեղծները, երբ եւ իցէ չեն վայելած, ո՛չ մէկ ժամանակաչրջանի մէջ, ա՛յսքան աղատութեւն, չեն ունեցած ա՛յսքան լայն ասպարէզ` իրենց ուղած երդերը երդելու եւ իրենց ուդած ձեւով։

Իրարու ջով չարենք բոլոր մատեանները, զորս սփիւռքը արտապրած է իբրեւ բանաստեղծութիւն վերջին քառասուն տարիներու ընթացջին։ Ի՞նչ կը տեսնենը։

Հունձըը առատ է, այո', նոյնիսկ չափէն աւելի։ Ուրախալի է ի Հարկէ այս ճիդը, արուած պայմաններուն տակ։ Որոչ է որ չէ ցամջած ակը, չէ կասած աւիչը։

Բայց Հոս, մեր կենսունակութեան, մեր ստեղծագործ տենդին փաստերը չէ որ կր փնտռենը։

Այստեղ եւս Հաստատենը Թէ ո՛չ չնորհըն է եւ ո՛չ տաղանդներն են որ կը պակսին ։ Բայց կը պակսի Թռիչըը, վերանորոդման երիտասարդ Հուրը ։ Կր տիրեն միօրինակուԹիւնն ու դիւրուԹիւնը ։

Բոլոր չնարակիրները կը նուսաբեն մէկ լարի վրայ։ Այդ լարը մերժ կը կոչուի Վարուժան, մերժ Թէջէեան, մերժ Հայրենաբաղձուժիւն, մերժ Հայրենասիրուժիւն։

Սփիւութի բանաստեղծութիւնը չարունակութիւն մըն է, առաւել կամ նուազ յաջող ընդօրինակութիւնը հինին, յաճախ կապկութիւն։

ԱՀա' Թէ ի'նչու Հոն չկայ ո'չ մէկ մեծ անուն, իր գործը պարտադրող։

Ու Հո'ս ալ, չէ' նուաձած նախորդ տերունդը։ Ասելին, նորը Հինին մէկ աղօտ արտացոլացումն է Հացիւ։

Բանաստեղծութիւնը անձնական ստեղծագործութիւն է, նորստեղծում, թէ՛ իբրեւ մտածում եւ թէ՛ իբրեւ դայն արտայայտող միջոց, արուեստ եւ ոճ։

Երբ չունինը մէկը եւ միւսը փոխ կ'առնենը ուրիչէն, Հո՛դ բանաստեղծ չկայ։

Քիչ առաջ յիչեցինը Վարուժանն ու Թէրէեանը, իրրեւ երկու մադնիսական բեւեռներ, երկու մոդական լոյսեր։ Երկութն ալ մեծար-

ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

ժէր բանաստեղծներ են, ամէնէն տաղանդաւորները, ատով իսկ Թերեւս ամէնէն վտանդաւորները։

Նորերուն մէջ սակայն ջանինե՛ր կան, որոնց տողերը Ալփասլան կամ Ծատուրեան կը Հոտին։ Ուրիչներ Պետրոս Դուրեանի բանաստեղծութեան խուովջները կ՚ապրին տակաւին, առանց անոր Հանձարին ի Հարկէ, եւ ո՛չ ալ անոր իրա՛ւ տառապանջին։

Արդ, Վարուժան - Թէջէեան բանաստեղծութիւնն անդամ կը պատկանի չրջանի մը, որ դադրած է մեր ներկայինն ըլլալէ։ Վարուժանի վարպետները՝ Հիւկօ, ՎերՀարն, Թէջէեանինները՝ Վէրլէն, Սամէն, կէս դարէ ի վեր դադրած են եւրոպական բանաստեղծութիւնը ներչնչելէ։

Կ՝ապրինը աշխարհի մը մէջ, որ անոնցը չէ այլեւս, ունինը հոդիներ, որոնը տարբեր են անոնց կրածներէն։

Բանաստեղծութեան այսօրուան մեր ըմբռնումը ուրեմն առնուագն յիսուն տարի ետ է եւրոպականին վրայ։

ԱՀա՛ մեծագոյն մեղջը սփիւռջի բանաստեղծութեան ։ Ցետամնաց , ծոյլ աջակերտի մը դիրջին մէջ է ան ։ Ասով մէկտեղ , մեծամտութեան , ինչնաբաւութեան Հովեր առած է ան , ինչ որ աւելի վտանգաւոր է ։ Կր դրէ ու կը դրէ , միչտ նոյն մտածումներն ու դդացումները ծամծմելով , առանց իր չուրջը նայելու ։ Չ՝ուղեր փնտռել , աւելին դիտնալ , աւելին սորվիլ ։

Կը կարծ է Հասած ըլլալ բարձունջին, երբ գիտենջ Թէ որջա՞ն դժուարին է Համբան՝ դադաԹներուն տանող։

Ինչպէս քաղաքակըթութեան բոլոր միւս մարդերուն մէջ, Հո՛ս ալ մեկուսացումը մահացու է։ Պէտք է քալել ժամանակին հետ, իւրացնել օրը օրին ի՛նչ որ կը հնարուի։ Մէկ քայլ ետ մնացողը կը կորսնցնէ արդէն ամէն չփում իրականութեան, ու ներկային հետ։

\*

Սփիւռջի բանաստեղծութեան այս անփառունակ վիճակին մէջ եթէ յոյսի նչոյլներ կան, անոնջ Ֆրանսայէն կուդան։

ՖրանսաՀայ բանաստեղծները ընթացած են եւրոպական բերթողական յեղաչրջումին դուդահեռ։ Անոնք է որ բան մը կ՚աւելցնեն Վարուժանի, Թէջէեանի ժառանդութեան վրայ։

ՓարիզաՀայ այդ նոր բանաստեղծները կը կոչուին Ն. Սարաֆհան, Բ. Թօփայեան, В. Կոստանդեան եւ Գ. Ճիզմէձեան։ (\*)

<sup>(\*)</sup> Սփիւռքահայ բանաստեղծութեան մէջ չենք զրաղիր երեք անուններով — Ահարոն, Թէքէեան, Կ. Զարեան, զանոնք նկատելով մեզ նախորդող սերունդին ներկայացուցիչները։ Անոնցմէ երեքին ալ գործերուն մէկ կարեւոր մասը գրուեցաւ թէեւ Սփիւռքի մէջ, 1915էն յետոյ։

• ԱՆԴԱՍՏԱՆ 5

Աւելի հեռուները երժալէ առաջ եւ կանխելու համար ամէն Թիւրիմացուժիւն, ըսենք անմիջապես եւ յստակօրէն Թէ՝ միայն տաղանդի խնդիր չկայ այստեղ։ Կա՛յ վերանորոգման, պրպտումի, նոր հոլիզոններու տիրացումին ի խնդիր Թափուած աչխատանք, փնտուտուք, որոնում։

Նախ ջան բացատրուժիւններ տալու ՖրանսաՀայ վերոյիչեալ բանաստեղծներու աչխատանջներուն վրայ, ջերժողական այդ նոր ուղիներուն մէջ, կ՚ուղենջ ներկայացնել Ֆրանսական արդի բանաստեղծուժեան նոր ըմբոնումները։

Դիմեցինը այդ բանաստեղծութեան մէջ ստեղծագործող, կամ անոր յեղաչրջումին մօտէն հետեւող Ֆրանսացի մտաւորականներու։ Ձրոյց պիտի կատարենը «Les Cahiers du Sud»ի հիմնադիր եւ տնօրէն Ժան Պալարի, բանաստեղծ եւ ըննադատ Լէոն-Կապրիէլ Կրոյի եւ Լիւը Անտրէ Մարսէլի հետ։

Սնոնցմէ յետոյ պիտի Հարցուփորձենը Հայ բանաստեղծները, Հիներէն ԱՀարոնն ու Կ․ Ձարեանը, ինդրոյ առարկայ նոր բանաստեղծներէն՝ Բ․ Թօփայեանը, Ց․ Կոստանդեանը եւ Գ․ Ճիզմէձեանը։

Ն. Մարաֆեանը եւ ուրիչներ յետագային։

\*\*

կր սկսինը Պ. ԺԱՆ ՊԱԼԱՐով:

- Քառասուն եւ աւելի տարիներէ ի վեր կը Հրատարակէք ձեր Թերթը, ուր բանաստեղծութիւնը կը գրաւէ առաջին տեղը։ Որեւէ մարդէ աւելի ուրեմն տեղեակ էք Ֆրանսական բանաստեղծութեան յեղաչրջման դանադան փուլերուն։ Կը Հաձի՞ք ուստի, ինծի բսել թէ ի՛նչ կայաններէ անցած է այդ բանաստեղծութիւնը, վերոյիչեալ ժամանակաչրջանին մէջ։
- Երկար պիտի ըլլար արձանագրել քերթողական այն բոլոր փորձերը, որոնք տեղի ունեցան Ֆրանսական գրականութեան մէջ, վերջին քառասուն տարիներու ընթացքին։ Ան Հարազատ պատկերն է մեր կեանքին, քաղաքական, ընկերային, իմացական ու Հոդեկան մեր վերիվայրումներուն, մակընթացութեանց ու տեղատուութեանց, մեր տաղնապներուն, մեր ընդվղումներուն։

Ոչ մէկ չրջան չէ տեսած այսքան խիզախ պոռԹկումներ, այսքան կատաղի փորձեր սարսելու, ինչպէս մեր ընկերուԹեան, նոյնպէս մեր բանաստեղծուԹեան Հիմերն իսկ։

Մեր ժամանակաչրջանին քերթեողական մեծագոյն փորձը կը մնայ Դերիրապաչտութիւնը։ Ան է որ ամէնէն խոր ակօսները բացաւ, եւ ամէնէն մնայուն Հետքերը պիտի ձգէ։

ինչ որ տարօրինակ է ու կրնանք ըսել, միայն մեր ժամանակին յատուկ, ա՛յդ, դոյութիւնն է, ծաղկումը նոյնիսկ, բանաստեղծութիւններու, որոնք ոչ մէկ Հասարակաց դիծ ունին իրարու հետ, Հիմ6 ԱՆԳԱՍՏԱՆ •

նովին տարբեր են իրարմէ, Թէ՛ խորջով եւ Թէ ձեւով։ ԵԹէ մեղ Հետաջրջրող չրջանին տասը մեծադոյն ջերԹողները իրարու ջով չարենջ, դժուար Թէ դանենջ երեջ Հատ նոյն ջերԹողական ղպրոցին պատկանող, նոյն իմացական կամ Հոդեկան ընտանիջին մաս կազմող , ինչպէս չատ դիւրուԹեամբ կրնայինջ ընել այդ անցեալ դարերուն։

Ի՞նչ դանադանութիւն եւ ինչ խոր վիհերով իրարմէ բաժնուած են Վալէրի մը, Էլիւար մը, Բրէվէր մը, Քլոտէլ մը, Սէն-Ժօն–Բէրս

de, doney de:

Կրնայի երկարել չարքը, տասնով, քսանով։

— Ի՞նչ է տարբերունիւնը ուրեմն, սիրելի Պարոն Պալար, ջառասուն տարի առաջ գրուած ջերնուածի մը եւ այսօրուանին միջեւ։ Ի՞նչ նոր յատկանիչներով կը ներկայանայ այսօրուան ջերնողը։ Ի՞նչ ունի ան առաւել կամ նուազ Հինին վրայ։

– Քառասուն տարուան իրերյաջորդ դրական փոխորիկներէն

վերջ, կարելի է այսօր Հաչուեյարդարի նստիլ։

Բոլոր ընդվղումներէն , տաղնապներէն , դեղադիտական , ընկերային , նոյնիսկ քաղաքական այդ բուռն պայքարներէն՝ նոր օրերու բանաստեղծը աւելի զօրացած , աւելի մեծցած կը ներկայանայ մեղի ։

\_/ ի°նչպես , կ'ուղեի°ը բացատրել աւելի պարզ ձեւով մը։

— Երկու չրջաններու բաղդատութիւնը չատ երկար պիտի ըլլար։ Կ'առնեմ ինծի Համար կարեւորադոյնը։ Կը խորհիմ Թէ մեր օրերու բանաստեղծը աւելի խորապէս դիտակից է իր կոչումին, բանաստեղծութիւնը անոր Համար աւելի էական ինդիր մրն է։

Կը մտարերեմ ինչզինչըս եւ իմ չուրջս հաւաքուած երիտասարդ բանաստեղծները, քառասուն տարի առաջ։ Աւելի ԹեԹեւուԹեամբ կը մօտենայինչ ինսդիրներուն, չեմ ըսեր Թէ պերճանք մըն էր բանաստեղծուԹիւնը, ոչ ալ ժամանց մը, բայց հաճոյք մը, դեղեցիկ հաճոյք մը։ Ըսելու ձեւը կարծէք աւելի կարեւոր էր քան ըսուածը։ Ամէն պարադայի քերԹողական արարքը չունէր այն ծանրակչիռ, այն կենսական հանդամանքը, ինչպէս ունի ան այսօր ամէն իրաւ բանաստեղծի համար։

— Կը կարծ է° ը Թէ Մալէրպ մը, Ռասին մը, Վիբթօր Հիւկօ մր

չունեին այդ դիտակցութիւնը:

— Հանձարներու մասին չեմ խօսիր։ Բայց նոյնիսկ անոնց մօտ արուեստի գործունէութեան դաչար որոշ սահմանէ մր անդին չէր անցնէր։ Մի հաւատաք խմբաւորումներուն, անձնականութեան դարն է մերը։ Կը խօսիմ մեր, արեւմտեան ստեղծագործութեան մասին, Ֆրանսայի, եւ ոչ թէ Ռուսիոյ։ Այսօր բանաստեղծը իր Էութեամբ կը մասնակցի իր դործին, անով կը լեցնէ իր կեանքը։ Ամէն ինչ է ջեր-խուածը իրեն համար, իր աշխարհահայացքը, իր մտածումները, իր զդացումները։ Որովհետեւ այլեւս իւրաքանչիւր բանաստեղծի համար

• ԱՆԴԱՍՏԱՆ 7

անձնական , խորունվ , անտեղիտալի ապրում մըն է , կառուցում մըն է բանաստեղծութիւնը ։ Կատակ չէ , կարելի չէ խաղալ , կեղծել ։ Ըլ– լալու կամ չըլլալու , մահու եւ կենաց հարց մըն է ։

Իւրաբանչիւր բանաստեղծ իր մէջ կը կառուցանէ եղակի աչխարհ

Sp:

Ասով կ'երթեանը կը միանանը բանաստեղծին ամենաբարձր ըմբնումին — մոդ մըն է ան , տեսանող մը , պատդամախօս մը ։

Առանց բանաստեղծ ըլլալու, Թերեւս ջիչ մը Հեռուները դացի։ Լաւ է որ ջեղի բացատրեն այս բաները բուն բանաստեղծները։ Հարցուր,սիրելի Փօլատեան, Կապրիէլ Կրոյին, Անտրէ Մարսէլին։

— Բանաստեղծութիւնը, կ՚ըսէ Կապրիէլ Կրօ, ներչնչեալ դիրջ մը ստացած, ա՛յն չունչն է, որ կը թեւածէ տիեղերջին վրայ, մեղ կը չրջապատէ, մեղ կը լեցնէ... Բանն է, կենտանիւթը, Միտքը...: Կայ նիւթական տիեղերջը. դայն կը տեսնեն, կը չափեն, կը տարբաղադրեն, կը տարրալուծեն դիտունները։

Բանաստեղծը Հոն դանուող միտքն է որ, Հոդին, չունչը — կոչեցէջ դայն ինչպէս կ՚ուղէջ — կը վերածէ իսուջի, երաժչտուխեան, նկարի, արձանի։ Բայց այս վերջիններն ալ նիւխական բաներ են։ Այո՛, միջոցներ՝ պատկերացնելու Համար աննիւխականը։ Գործիջներ են Հնարուած՝ կորդելու Համար տիեղերջին մէջ մչտադոյ այդ Միտքը։

Բոլոր կրձնները, բոլոր տեսանողներն ու բանաստեղծները Զայն

կը փնառեն, Ձայն կ'երդեն:

Գիտ $\xi^{\circ}$ ը ինչ է Uուրը Հոգին — Հայր, Որդի եւ U․ Հոգի․ այս վերջինը միտքն է:

Կրակի սրբագործութիւնը — Մողէդը որ կ՝ըմպէ արեւը, Վինյիի աողը. Ton règne est arrivé pur Esprit - ն նոյն մաքին փնտոտուբներն են, նոյն կանչը, նոյն երթը։

ինչ որ օրինակ անգլիացի գիտունը Ռուսսէլ կը տեսնէ իր աչջերով , Ռէմպօն կր տեսնէ իր մտջով ։

Մարդկու Թեան բարձրագոյն տիպարները բանաստեղծներն են — Աստուածներ։ Անոնցմէ իւրաքանչիւրը տիեղերքը կը կառուցանէ սկիդրէն մինչեւ վերջը։

Ֆրանսական բանաստեղծութեան մասին բաւականանանը այսքանով։ Կը ձղենը Լիւը-Անտրէ Մարսէլը վերջաւորութեան։ Անոր տեսակէտները որով հետեւ, մանաւանդ արդի հայ բանաստեղծութեան մատին, կը մօտենան մեր եղրակացութիւններուն։

Արձանագրենը կարծիջները մեր երէց տերունդին։

Սկսինը Կ. ԶԱՐԵԱՆով։

Առաջին Հարցումը, դոր կ՚ուղղեմ «Տատրադոմի Հարսը»ի Հեղինակին, Հետեւեալն է.

— ի°նչ է արուեստը ձեղի Համար։

— Արուեստը ձակատագիր է, կ՚ըլլայ պատասխանը կտրուկ...

— Ճակատագի՞ը… Այո՛, կը Հասկնամ · իսկ Հայ բանաստեղծու-Թի՞ւնը… Ի՞նչ կը մտածէջ Հայ բանաստեղծուԹեան մասին։

— Մեր Հին գրականութիւնը, մէջն առնելով նաեւ այսպէս կոչուած պատմագիրները, մանաւանը բանաստեղծական է։

— Եղիչէ՛ն, Խորենացի՛ն, Նարեկացի՛ն...

- Այո՛, այդ բանաստեղծութեան պատմութիւնը դեռ չէ դրուած եւ բաղդատական կերպով չէ ուսումնասիրուած ։ Չէ բնորոչուած նրա Հիմնական չեչտը եւ Հայ ոդու առանձնայատուկ ընոյթը։
- Բայց ընդհանուր ընորոչումով մը ի՞նչ է այդ բանաստեղծու– Թիւնը։

- Ըստ իս, նա մանաւանդ ներջին լոյս է. Հող, արիւն եւ ճրադ։

— Շատ լաւ, պարոն Զարեան, բայց կ՚ընդունիք Թէ այդ բանաստեղծուԹիւնը յառաջացած է հայ ժողովուրդին հետ, յեղաչրջուած է ան դարերու ընթացքին։ Մէկդի ձգելով մեր հին չրջանը, կրնայի՞ջ ինծի ըսել Թէ ի՞նչ է տարբերուԹիւնը ասկէ 40-50 տարի առաջ գրուած մէկ քերթուածի եւ այսօրուանին միջեւ։

— Դժուար Հարց է, կարելի չէ մի քանի նախադասութեամբ ձչտել. լուրջ ուսումնասիրութեան է կարօտ։ ՈրովՀետեւ բանաստեղ-ծութիւնը ձեւից, թեքնիքից եւ նոյնիսկ բովանդակութիւնից չէ կախ-ուած միայն, այլ այն անորոչ մթնոլորտից, այն թառերի տակ թաջ-նուած լոյսի եւ զգացման Հոսանքներից, որոնց կարելի չէ ձեւակերսկել, այլ կարելի է միայն ներջնապէս Հաղորդուել։

— Բայց եւ այնպէս կարելի է ընդՀանուր յատկանիչները դանել։

— Լա՛ւ, ընդՀանուր ձեւով կարելի է ըսել մեր նոր չրջանի բանաստեղծութեան մասին թե՝ Պոլսում մչակուել է մանաւանդ լեզուի գեղեցկութիւնների վրայ Հիմնուած քերթողական արուեստ, իսկ կովկասում՝ լեզու չկա՛յ...։ Արովեանը որ մեծ բանաստեղծ է, էրիկական վէպը կառուցել է Հայ տան նման աղջատ, ոտքերը դետնի տակ միրձած, ցեխով, ջարով եւ թրիչով չինուած նիւթերով։ Բայց ներաը Հրարուխ է, իսկական դիւցաղներդական թափ ու թերչչ։ Կարեւորը ա՛յդ է։

- իսկ 1915էն իվեր...

— Հայ բանաստեղծուժիւնը չատ նուաձուժներ է արել անկասկած, բայց ոչ մէկ Հրաբուխ չէ ծնուել։ Պէտք է յիչել այն դժոխային չրջանը, որկից անցանք։ 1910-1914ը ոդեւորուժեան մեծ տարիներ էին։ Այն ինչ որ կար այն օրերին, եւ ինչ որ չկայ այսօր, Հաւատքի եւ ինջնավստահուժեան ա՛յն հուրն էր, ապագան յաղժահարելու ա՛յն կամքը, ստեղծագործուժեան միջոցով կերտելու եւ կերտուելու այն պահանջը, առանց որոնց ո՛չ մի իսկական դրական չարժում չի կարող • นังงันบรินัง

— Այո՛, Թէ՛ Պոլսոյ եւ Թէ Կովկասի մէջ, առաջին ՀամաչիսարՀա– յին պատերազմը նախորդող տարիներուն, իրապէս գոյուԹիւն ունէին դրական չարժումներ։

- Գրականութիւն մչակելը մի բան է, դրական չարժումը՝ հաւաջական ենթագիտակցութեան այդ անդիմադրելի պոռթկումը՝ ուրիչ բան: Այսօր մենջ ունենջ հարիւրաւոր տաղանդաւոր դրագէտներ, որ գրում են ամէն լեզուով, մչակում են գրական բոլոր սեռերը, որոնց մէջ եւ բանաստեղծութիւնը, բայց հայ դրականութիւն չունենջ։ Այդպէս նաեւ նկարչութեան մէջ։ Միայն երաժչտութիւնն է, որ բացառութիւն է կազմում։
- Կ'ուղէ՞ք աւելի բնորոչել այդ երկու չրջանները, ըսենք ձեր չրջանը, եւ մե՛րը, այսօրուանը։
- Այն չարժումը, որ ստեղծած էինը, մնում է յիչատակելի։ Վարուժան, Թէջէեան, Սիամանքօ, ԱՀարոն, Թումանեան, Տէրեան, մինչեւ Չարենց...։

Սա՛ Հայ բանաստեղծութեան նորագոյն ոսկէ չրջանն է...։

Ցետոյ եկան պատերազմներ, կոտորածներ, փլուզում, փոչիացում։ Փոչիների եւ մոխիրի միջից իրենց գլուխները դուրս ցցեցին Խորենացիներին, Դաւիժ Անյազժներին, Արովեաններին Հալածող տիրացուները։ Նախանձով, չարուժեամբ, տղիտուժեամբ լեցուած մարժապետները, լրագրողները, կուսակցականները։

— Որտեղի մասին է ձեր ըսածը, Սփիւռջի Թէ Հայաստանի...

- Երկուան էլ... Քաղաքականը տիրեց մչակուժայինի վրայ, Թէպէտ եւ ամէն մի միջատ մչակոյԹի մասին է բարբառում։ Այդ պայմաններում, ես հասկանում եմ, որ նոր սերունդը, չնայած իր Տիզերին եւ տաղանդին, Հասակ չի կարողանում նետել։
- Ի°նչ ընհլ ուրեմն, սիրելի պարոն Ձարեսն, դիտենք որ դժուտրին են պայմանները, Թէ այստեղ եւ Թէ մեր Հայրենիքին մէջ, պէ°տք է յուսահատիլ։
- Երբե՛ք։ Այստեղ տարագիրներ ենք, բայց չմոռնանք որ Տան-Թեն ալ տարագիր էր...։ Հայ երիտասարդ բանաստեղծները, եԹէ արտաջին եւ նեղ անհատական մտահոդութիւնները մի կողմ նետեն, եւ, բաջաբար, լսեն իրենց մէջ բոցկլտացող Հուրի ձայնին, կարող են մեր դրականութեան մի նոր եւ լուսաւոր չրջան ստեղծել։ Արտահայաստանի ազատ պայմաններում, անկաչկանդ, նրանք կարող են ստեղծել նոր արժէջներ, նոր ձեւերով եւ նոր մօտեցումներով արտայայաուտծ, եւ նոր աչխարհազգացումով լեցուած։ Դրա Համար նախ եւ աոաջ պետք է Հաւատը, խոնարհութերւն, պաչտամունը։

Այն երկիրներում ուր չկայ պաչտամունը մեծերին, ուր չկայ ղուրղութանը եւ սէր՝ չկայ ստեղծաղործութիւն։

Պէտը է Հրաժարուհլ նեղատութիւնից, մէկը միւսին նախանձելու

10 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

Հայկական բնածին ԹերուԹիւնից ։ Պէտը է լինել լայնախոհ , վեհանձն , եւ , մանաշանը , Թուչել , Տախրել իմանալ ։

Պէտը է Համախմբուել, խօլաբար ողեւորուել, իմանալ եւ յանդրգնել։

\*\*

Հիմա, որ Կ. Ձարեանը դծեց չրջանակը կեանքին՝ որուն մէջ կը ստեղծադործեն մեր բանաստեղծները, մօտենանք բուն Հարցին, արդի բանաստեղծութեան։

Մեր Հարցումներուն իբրեւ պատասիան ԱՀարոն մեղի տրամադրեց նամակ մը, գոր կը Հրատարակենը ամբողջութեամբ։

Մագաղաթներուն Հեղինակը այսպէս կը ներկայանէ իր տեսակէտը։

ԱՀԱՐՈՆ

Ազնիւ եւ սիրելի.....

Մեր բարեկամը, որ յոյժ չնորհալի է, տեւական խարխափումի մը մէջ է Մագաղաթներուն միդամածին չուրջ։ Տաղանդաւոր մոլորանք մը, որ ուրիչներն ալ մոլորեցուցեր է։

Սակայն, խաշարային չօչափումը՝ իր ընարահար մատներուն տուած ըլլալ կը Թուի տեսակ մը երանգ, որ գրեԹէ անհանաչելի կը դարձնէ դանոնը։ Տեսակ մը ցայդային սարսուռ, որ, կարծես, կը ցնցէ իր ասպետական հասակը, ինչպէս, ահա՛, տե՛ս, աչնանային հովը՝ պատուհանիս դէմի բարտին։ Ֆրանսուհիէ մը աւելի աղուոր... եւ Հայուհիի չափ դեղահկուն։

Արդ, ի՞նչպես կ՚րլլայ որ մեր տաղանդաւոր բարեկամը կը պնդէ Դուրեանական լարին մինչեւ այսօր գոյութեան վրայ, երբ անիկա, բարդ եւ բազմադիմի նուադարանի մը մէջ, Հազի՛ւ նչմարելի մադի թելի մը պէս է։ Եւ իր ծղրիդի երդը Հագի՛ւ լսելի՝ տիեդերական խմբերդին մէջ, որուն Հասած է ներկայ (այլ միչտ ստորերկրեայ) բաղմաձայն եւ բաղմալար ջերթուածը։

Ես, անձնապէս, չատ կը սիրեմ, կը պաչտեմ Պետրոս Դուրեանը։ Եւ ի տղայ տիոց։ Գատրդիւղի վարժարանէն ուկտի կ'երթայի իր դերեզանին։ Ու չիրիմին վրայ, ուրիչ պատանիներու նման, ջառեակներ կը գրէի։ Սակայն, ի՞նչ կասկած որ Մագաղաթներու դար է այժմ։ Եւ, անտարակոյս, առհաւական արձադանդով մը, անոնց անդունդին մէջ, յաւերժապէս, նոյն ծղրիդին երդն է, նոյն սկդբնական ձախտրակային լարը, որովհետեւ, առանց այդ երաժշտական երիզորդին, չկայ երդ կամ ջնար։ Անիկա, ստուդիւ, անկորնչելի բներդ մըն է։ Պէտք է ունկնդրել դիտնալ, պէտք է ականջ տալ այդ աչխարհներուն կուրծջին, ուր նոյն տղան է որ կ'երդէ կամ կու լայ։

ինչո°ւ արդեօք կ'անդիտանայ մեր իմաստուն բարեկամը, որ, այժմ, ջերթուած մը սրտածնական չէ, այլ հոգեծնական։ Այրեւս • ԱՆԴԱՍՏԱՆ

րանաստեղծ-մարդուն *ամբողջ իմացականութիւնն է որ, իր ներցոլա*ցումներով եւ արտացոլացումներով, կր մասնակցի ջերԹուածի մր յօրինման դաղտնածածուկ աչխատանջին։ Սիրտը, Հոդին եւ միտջը, համաձուլուած դժոխային կրակներուն բուրային մէջ, եւ Թափուած նորաստեղծ աչխարհի մը կաղապարին մէջ։ Այլեւս , չկայ մերկամարմին ղպացում ։ Այսինքն՝ ինչպէս կայ բողկ մը կամ լոլիկ մը… ։ Բայց *նոյն* մշտագոյ *եւ* անվախճան *զգացումը կ՚անցնի Հազարաւոր պրիս*մակներէ, ընդունելով բիւրաւոր ձեւեր եւ գոյներ, որոնք չկային մինչեւ հիմա, եւ որոնց ծնունը տուաւ, անչուլտ, բանաստեղծին արարչական ձեռջը։ Ինչ ալ եղած ըլլան կարծիջներն ու վճիռները, մենը, այլեւս, բարդ մեջենայի մր կնչուստ եւ առեղծուածային մեբենավարներն ենը։ Դուն խորապէս տեղեակ ես որ իմացականութիւնը հասած է կէտի մը, որմէ անդին զգլխիչ անէութերւնն է, ժամանակէն եւ միջոցէն դուրս։ Եւ ամէն ճչմարիտ արուեստաղէտ՝ ժամանակէն ու միջոցէն դուրս կը ստեղծագործէ, թերեւս ուրիչ ժամանակի եւ ուրիչ միջոցի մը համար։ Ուրիչ մարդերու համար որոնք, անկասկած, պիտի դան։ Ձեն կրնար չդալ... այլապէս բանաստեղծութիւնը ունայնութեան մէջ առյաւէտ պիտի կորնչէր։ Մինչդեռ անիկա սկիդբ մըն է անընդ Հատ՝ մարդ-աստուած նպատակին Համար։

ինչո°ւ չի նչմարեր մեր բոցավառ բարեկամը, որ բանաստեղծը, անվրէպ կը Հպի իր միջավայրին եւ իր ժամանակակիցին, ինչպէս ծիծեռնակին Թեւը՝ լիճին ջուրերուն կամ Հողին գուղձերուն։ Սակայն, չի կրնար կանդ առնել, որովՀետեւ յաւիտենականուԹեան Համար է իր մեկնումը, ինչպէս ծիծեռնակին Թեւը երկինջի կապոյտին Համար։ Հրաւէրը անդառնալի է եւ ճակատադրական։

Պիտի փափաջէի որ ան անգամ մըն ալ կարդար «Բանաստեղծը կ'աստուածանայ» տաղաչրջանը։ Եւ դիտեմ որ երբեջ չէ կարդացած, ինչպէս ամէնչը, անոնք որոնք դրեցին նոյնիսկ։ Ի՞նչ ողբերդութիւն։ Կր Հաւատամ ... մեր բարեկամը պիտի կարդայ տակաւին։ Ան՝ ինչնաբոյս տաղանդ մը՝ որ չի կրնար ճանչնալ ինչդինք, եւ, տարօրինակ կերպով, ուրիչներուն վրայ իր եսին բազմապատիկ ձեւերն են, պորս կ'ուղէ տեսնել չարունակ։

Եւ միանդամ ընդ միչտ պէտք չէ մոռնալ, որ արուեստադէտը եր բեք բարձր չէ իր ժողովուրդեն, դինք ծնանող Համայնքեն։ Երբե՛ք։ Ժողովուրդն է, ա՛ղդն է որ բարձր է, որովհետեւ անիկա պարունակողն է, իսկ իր դաւակը՝ պարունակեալը։ Ծնող պատձառը իր ծոցին մէջ անոտեղծօրեն ունի կատարելագոյն եւ աղնուագոյն տիպարը։ Ինք, միչտ նախապատիւ եւ դերադանց։

Սակայն, արուհստի գործ մը, ինչպէս որ է եւ պէտք է որ ըլլայ, հրճայ բարձր մնալ իր միջավայրէն, եւ անմատչելի բլլալ իր ժամանակակիցներուն։ Կրնայ չհասկցուիլ իր ուղեկիցներէն։ Ասիկա դե12 • ԱՆԳԱՍՏԱՆ

դարուհստի դարաւոր պատմուննիւնն է։ Ահաւասիկ ինչո՞ւ արուհստի դործը կը գլէ կ'անցնի իր ժամանակաչրջանը, ու կը նհաուի անջրրպետին մէջ։ Ահաւասիկ ինչո՞ւ ամբողջ ժողովուրդ մը կընայ խաչել իր արուհստադէտ դաւակը, յետոյ գայն պաչտելու համար։ Ահաւասիկ ինչո՞ւ անկարելի է դրենք սահմանել արուհստադէտն ու արուհստի դործը, որովհետեւ, հակառակ բարձրաձայն եւ հռետորական հաստատումներուն, կարելի չէ դանոնը պայմանաւորել ոեւէ տուհալով։ Ու կ'րսենք, պարդապես, նախասահմանուած երեւոյններ, տեսիլներ կամ գոյութիւններ են անոնը, անյայտ պատմառէ մը արձակուած դէսի անյայտ նպատակ մը։ Ու հասկնալի ըլլալու համար կ'րսենք, կամ տոսկ բան մը ըսած ըլլալու համար, նէ արուհստի դործին նպատակը գեղեցկութիւնն է։ Մարդկային հողին, որ այդ դեղեցկունեան, ճամ բաներէն կ'երնայ դէպի անմահունիւն ։

Ջերմագին զգացումներով՝ ԱՀԱՐՈՆ

\*\*

Ու ահա՛, եւ, խնդրոյ առարկայ Փարիզահայ քերթողները։

### ዓ. ፊኮደሆኑፊቴԱን

- Ի՞նչ էր բանաստեղծութիւնը ջեզի համար ջառասուն տարի առաջ ու ի՛նչ է հիմա, սիրելի Ճիզմէնեան։
- Կարելի է էջեր տրամադրել պատասխանելու Համար այս Հարցումին։ Կարելի է նաեւ որեւէ ըտելիք չունենալ։ Արդարեւ բանաստեղծ քիւն, երաժիչտ՝ եւ երաժչտութիւն եւն․) երկու բոլորովին տարբեր բաներ են։ Առաջինը՝ կը յատկանչէ ստեղծման ագդր կատարողը՝ բանին առթեւ։ Երկրորդը՝ Հոդերանը, ընկերաբանը կամ աւելի ձիչտ՝ Գեղադէտը։ Եթէ կ՝ուղէք՝ աւելի վար աստիձանի մը վրայ, այն՝ որ դրական բննադատ կ՝անուանուի։ Բանաստեղծը իրաւունք ունի ըսելու Թէ ինք միայն կը դրէ ըստ իր տրամադրութեանց։ Գեղեցկադէտը՝ կրնայ երբեք բանաստեղծ չըլլալ։ Համադրել այս երկու կապատրաստութիւն եւ դեղեցկագէտին՝ դրական արժանիք։ Հեռո՛ւ, սակայն այս բայարձակ եղբակացետին՝ դրական արժանիք։ Հեռո՛ւ, սակատ ըլլալով եղբակացութեանս իսկ սահմաններուն մէջ։

Ճչդում մը սակայն։ Ձեմ ուղեր իյնալ ընդ-հանրութեիւններու աչխարհը՝ որ ճչգրիտ ոչինչ կը ներկայացնէ։ Այդ պարադային «օդին մէք» գործածուած բառերն ու արտայայտութիւնները կընաջ առնել եւ տանիլ ձեր ուղած ուղղութեամբ։ Խորչանչ կը դգամ իրերու մօ• ԱՆԴԱՍՏԱՆ

տենալու այդ ձեւէն որ դիտական րլլալէ Հեռու՝ պատասիանն է սակայն բոլոր անոնց որոնը ըսելիք մը չունենալով Հանդերձ՝ կը յաւակնին բան մը ըսել ։ ԸնդՀանրութքիւնները միայն իմաստակներ կը պատթատեն...

- Ուրեմն Հարկ է որ Հիմա մօտենանը բուն Հարցին։

— Կարելի չէ, արուած Հարցումին առԹիւ, որեւէ կերպով նման առանց է Թէ դիւրին է խօսիլ այսօր՝ այսօրուան տեսակէտներու մանումներուն վրայ՝ առանց զանոնք փոխելու՝ յիչատակներու և դգացումներուն վրայ՝ առանց զանոնք փոխելու՝ յիչատակներու եւ դգացումներու աղդեցուԹեան տակ։ ԲաղդատուԹեան երկու եզրերը Հաչասար պայմաններու մէջ չեն դանուիր՝ բաղդատեր ինծի՝ այսօրն եմ։ Մէկը ներկան է ու ես՝ անով։ Միւսը անցեալ եւ յիչատակ մր։

Բնական է սակայն որ ամ էն ինչ կը փոխուի եւ աւելորդ է ըսել որ ամ էն ինչ փոխուած է : Փոխուած է նախ են Թական , երէկէն մինչեւ այսօր տարիբին բերած բոլոր առաւելու Թիւմներով : Փոխուած է ընկերային կեանքը՝ առանց որուն կարելի չէ են Թական սահմանել :

Բայց կեանքը կը մեկնի զդայականէն՝ ըլլալու Համար խորհողը։
Մեր պատկանած ընկերությիւնն ալ, իր կարդին, մեկնած է րօմանթիք—
Էն, արեւելք համնելու համար այսօրուան դիտական մեթոաներով եւ
ին արուն կր պատկանի, մենք ուրեմն քալած ենք հայ ընկերությեան
հետ՝ արեւելք կն արեւմուտը, եւ կազմուած՝ օրուան իմայական եւ բաթոյական պահանջներուն գուդընթացարար։ Եթե արեւելքի մէջ հայ
ընկերությեան
հետ՝ արեւելքին արեւմուտը, եւ կազմուած՝ օրուան իմայական եւ բաթոյական պահանջներուն գուդընթացարար։ Եթե արեւելքի մէջ հայ
ընկերությեւնը վր ձնչեն իր վրայ։ Հոկայական քաղաքակրթությեան մր բոլոր
ծանրությեւնները կր ձնչեն իր վրայ։ Հոկայական քաղաքակրթությեւն՝
որ աստիճանարար կը չփոթուի միջազգայինին հետ՝ մաքի եւ թեջնիքի մարդերուն մէջ ի մասնաւորի։ Մենք՝ այդ քաղաքակրթությեւն՝

Երէկ մանուկ էինք կամ պատանի, մեր միջավայրին մէջ։ Այսօր՝ օրուան մարդը՝ երբ միջավայրը մերը չէ։ Երէկ տպաւորութիւններ էին միայն մեր տեսակետները որոնց մէջ անհատականութիւնը կը տակսէր՝ ինչպես ամէն պատանին։ Այսօր բոլոր հարցերը կը ներկապանան ունենալ որ տպաւորութիւն չէ այլեւս այլ անհատականութիւն տեսակետ ունենալ որ տպաւորութիւն չէ այլեւս այլ անհատականութիւն՝ տեսակետ ունենալ որ տպաւորութիւն չէ այլեւս այլ անհատականութիւն՝ աև տակ որ ներկայանայ ան, նոր տուեալներու եւ պայմաներու մէջ։

Ուրեմն կայ պատանին կամ երիտասարդութիւնը սկսողը՝ երէկ-

14 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

ուսն ընկերային կեանքին մէջ։ Կայ անհատը այսօր՝ այսօրուան պայմաններով չաղախուած։ Երէկ՝ աւանդապաչտ եւ րօմանթիք միջամայրի մը մէջ՝ ուր կեանքը կը յայտնուի իր բնական եւ նախնական ձեւերով, ըսել կ՝ուղեմ, ընդհանրապէս հաւաքական յուղումներու արտայայտութեամբ, հեռու թեքնիք, մեքենական եւ ինչու չէ, դիտական ըլլալէ, տղան, պատանին, երիտասարդը, ես կամ մենք՝ կը հանդիսանանք մեր երեւակայութեամբ եւ դդայական վիճակներով։

ԵԹԷ ընկերութեանց յեղափոխման տատիձաններուն վրայ, մեր երէկուան կեանքը իբրեւ աւանդապաչտ եւ րօմանթիք՝ կը կանխէ դիտական աստիձանը, նայնն է նաեւ անձատին ձամար։ Ձգայականը կայ նախապէս։ Խորձողը,մտածողը, տրամաբանողը վերջը կուդայ։ Կեանքը՝ ինչպէս ըսի, կը սկսի յուղողական վիձակներու դոյութեամբ՝ ըլլալէ առաջ խորձողը։

Այս պայմաններուն, մէջ ուրեմն, երիտասարդը որ ես կամ մենջ մեր ամբողջ զգայական վիճակներով դրուած՝ Համապատասխան ըներային վիճակի մը մէջ։ Շրջապատուած՝ գրեթե միայն բնութեամբ՝ ուր կը պակսէր մարդկային արտադրութեանց դրոչմը։ Բանաստեղծութիւնը միայն ու միայն զգայական վիճակ մըն էր, որով կը յայտնութի ներնը ամէն տեղ, իրեն ի մասնաւորի մեծադոյն տուեալով որ սէրն է։ Մտածումս ուրիչ ձեւի մը արտայայտելով պիտի ըսէի՝ որ ընդՀանրապես զգայումները առատօրէն կը յորդին ամէն բանի առեթիւ։ Ձգայական այդ աչխարհին կեղրոնը կը կազմէ ենթական իսկ՝ որ չափանիչն է ամէն բանի։ Բանաստեղծութիւնը Էկօսանթրիք է։ Այդտաիրնին մէջ ամէն պատանի ջիչ մը բանաստեղծ կը դառնայ։

Կեանըը փոխուած է այսօր։ Ան ի յայտ կուգայ քաղաքակըԹութեան մր ժամանակակից ձեւերուն մէջէն՝ բոլորովին տարբեր Հանդամանքով մր։ Ան փոխուած է անհատական եւ ընկերային դետիններու վրայ։ Ընկերութերւնները կր ներկայանան մեզի տարբեր սթրիւքթիւրով մր ։ Անգատին դերը փոխուած է ։ Ան պաշտօն մը կը լրացնէ ընկերութեան մէջ որ դարձած է դերադանցապէս մասնագիտական եւ թեջնիջ։ Գիտութիւնը կր տիրապետէ ամէն մէկ մարզի մէջ ու կր տարածուի մոլորակներու միջեւ կատարուելիք ճամբորդութիւններէն՝ մինչեւ ծովերուն յատակը։ Սէրը կորսնցուցած է իր ըօմանթիսմը եւ դարձած չօչափելի ։ Մտաւորական մարդերը կր դառնան փորձառական կամ առաւել եւս կր մօտենան կետնջին՝ գայն իր բայտնութեանց մէջ դրկելու համար։ Արժէջներու աշխարհ մր ստեղծուած է որ կր պարտադրէ ինչպինը։ Երէկուան երիտասարդը մեծցած է իր կարդին։ Անոր մէջ դգալական աչխարհը տեղի տուած է աստիճանաբար ընկերային ուժերու պարտադրումին եւ արդիական պահանջըներու առջեւ։ Կադմուած է «ընկերային»ը անոր մէն։ Բայց «ընկերային»ը՝ այսօրուան

• นโงโนยรนิโ

ւրը դէչ, ուն աշարմեսւնին-աշարմերը աւարմաթ բր ինբրն շամաճակնիաւները որը, ին օնբնն Դատիարչով մնարկար բւ ժիստոիար ճամաճակնիաւներոր հոր ըրդերը ուսարարությունները աւտրմար բր ինբրն շաժիր։

իր արտայայտունեան ձեւերով։ Արդերային երեւոյն մրն է այլ կը յատկանչէ ջաղաջակրներւնը՝ ոչ միայն ընկերային երեւոյն մրն է այլ կը յատկանչէ ջաղաջակրներւնը՝ ոչ միայն արդերային երեւոյն մրն է այլ կը յատկանչէ ջաղաջակրներւնը՝ ոչ միայն

Հարցը արդէն ինջնաբերանթը՝ որ ժամանակաչրջան մը կը մատնէ անահետո ուրիչ բան չէր կրնար ըլլալ՝ եթէ ոչ կեանջի պարտադրած օրէնջներուն մէկ րէզիւլթանթը՝ որ ժամանակաչրջան մը կը մատնէ անհատի կեանջին մէն։

Երէկ, երիտասարդ՝ ըօմանթիք եւ աւանդապաչտ միջավայրի մը մէջ բանաստեղծութիւնը միայն զգացում կընար ըրթոլ։

Այսօր, երբ ամէն ինչ ստացած է առարկայական արժէջ մը՝ բանաստեղծութիւնը չի կրնար այլեւս գրացումներու ընթացքը ըլլալ որով երիտասարդ կեանք մը պիտի յատկանչուէր ընդւնարապես ։ Ան ընտւթիւնը չէ հիմա քանի որ մեծ քաղաքներու մէջ ընութիւնը կը պակսի մինչ անոր տեղ կը խայտան մարդկային հանձարի բոլոր արտայայտութիւնները։ Ու բանաստեղծը, դիտունը, իմաստասէրը կամ թեքնիսիէնը այդ նոյն քաղաքներուն հաւասարապես քաղաքացի ընտկիչներն են ։ Կը պակսի սոխակը ։ Կը պակսի նտեւ լուսինը՝ նոյնիսկ լիտուաին դիչերով՝ ելեկտրական լոյսերու բազմադոյն եւ բաղմաձեւ հոտանքներուն առջեւ ։ Բանաստեղծութիւնը ուրիչ մտաՀողութիւններ ունի որոնք կուդան նորադոյն կեանքի նորադոյն պայմաններէն ։ Անբանել ամէն բանի մէջ, նոյնիսկ ամենայետին թէջնիքին՝ որով չրջաունի որոնք կուդան նորադոյն կեանքի նորադոյն պայմաններէն ։ Ան-

նչ ի՞նչ էր բանաստեղծութիւնը քառասուր ատի աստի աստչ։ Եք ի՞նչ է այսօր։ Այս առժիւ տուած բացաստուն տարի առաջ։ Եք ի՞նչ է այսօր։ Այս առժիւ տուած բացատրութիւններ կը չաստանին տակ չի կարտի եւ ատով միայն իւրայատուկ գոյութիւն կոյութիւն է։ Այդ ձեւաւորումը կարօտի եւ ատով միայն իւրայատուկ գոյութիւն կոյութիւն է։ Այդ ձեւաւորումը կա սկսի այն պահէն՝ որ անհատը իբրեւ խորչող կը յայտնուի։ Մինչ չառանց բան մի ձեւաւորումը կա սկսի այն պահեն՝ որ անհատը իբրեւ խորչող կը յայտնուի։ Մինչ չառանց բան մի ձեւաւորումը հարձերութիւն ատի չի կունի անհատուն ատի հարձերութիւն անհատուն անհատականութիւնը»։

Այսօր , բանաստեղծութեանս մէջ ուր իրեւ որ է ։ Կարծես գտած ըլլայի զինը իմադականութեանս մէջ ուր իրեւ տինյիթէ մը կ'ապրի ան ։ 16 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

Հորք կ,սումի, հույր գատրը ին ժամարկար առաջասն բո արբելու իաղջեր ին անարարի եր արութիւը անարչ անարչ արարչ անարչ ան

Բանաստեղծուխիւնը, այսպես, եկած է ենխակայականէն առարկայականին։



### 8. UNUSULT BULL

- Ի°նչ է բանաստեղծութիւնը բեզի համար։

— Խօսելով իրթեւ բանաստեղծ, կ'ուզեմ չեչտել Թէ նախ քան ընտստեղծելու ներքին մղումը, բանաստեղծ լինելու դեռ անդիտակից Հակոտքն ու տենչը՝ կար բանաստեղծութեամբ յափչտակուած, բանաստեղծութիւնը իրթեւ Հողեկան վայելք բոլոր արուեստներից վեր դասող, ուչաղիր ու մոլեռանդ ընթերցողը։

Արդ , ի°նչ էր բանաստեղծութիւնը ընթերցողի համար։

1.— Նախ եւ առաջ, անձնամոլ ու ղուտ դգայական վայելը, երբ մի ջերթուածի մէջ գտնում էր իր անձնական փորձառութեան՝ սիրոյ, վչտի, կարօտի, բերկրութեան, եւ կամ թաջուն յոյսերի անբարբառ գոյութիւնը՝ յայտնաբերուած մի ջանի խօսջերի վեհ ու կախարդ յօրինուած քի մէջ՝ որոնը լուսաւորուած ու խմաստաւորուած, իր նեղ ու սահմանափակ կետնջի միջակութիւնը բարձրացնում էին մարդ-կային Տակատագրական մենութեան առեղծուածին։

2.— Ապա, բանաստեղծուխեան մէջ նա գտնում էր կետնքի զուտ նիւխական կարիքներից ու ապրումներից վեր ձգտող մի ներաչխարհ, անհուն կարելիուխերից ու ապրումներից վեր ձգտող մի ներաչխարհ, անհուն կարելիուխեւնների մի անջրպետ, ուր բառերի հրաչագործուխերայան և դրական լոյծ ու մեղկ դեղումները յանկարծակի բիւրեղացած՝ լուսացոլք գոհարներ էին, եւ ուր լերկ մտածումը ընդոստ հրանդաւորուած, ժայխերում էր արեան բնադրական յոյդերով։ Բանաստեղծուխիւնը կարելիուխիւնն էր մարդու հողածին ու դետնաքարչ ծանրուխիւնը կարձրացնելով հաղորդակից դարձնելու դաղափարի եւ դեղեցկի ներդաչնակ ու անբաժան դոյուխետն։ (Ներդաչնակ եւ անբաժան, երբ մարմինը դիտակից է հողու կարելիուխիւնանին, եւ հողին դիտակից է մարմնի կարեւորուխետն)։

• U.V. U.S.U.V. 17

3 - Ու վերջապէս ,բանաստեղծութիւնն էր այն որ վանդավառում էր, որ յափչտակելով նրան իր կեանջի ամենօրեայ ու սովորական Հունից, փոխադրում էր նրան իր խորունկ ինջնութեան, իր թաջուն կարելիութիւնների, իր անդիտակից տենչերի ակնայայտ ներկայութեան։

Մոդական մի ոլորտ ուր այն ամէնքը, որոնք մինչ այդ քաոսային էին ու չփոթ, տարտում էին ու անորոչ՝ դառնում էին աւելի քան իրական, միակ իրականութիւնը որին արժէր դիտակցիլ ու Հաւատալ...

Բանաստեղծութիւն էր ա՛յն որ ներջնչում էր։

Այսօր ենքժադրում եմ քժէ այդ ներչնչումներով էր որ ընքժերցողը մի օր բանաստեղծ դարձաւ...

— Քու պարադադ մասնաւորաբար Հետաքրքրական է բանաստեղ– ծութեան մասին, մեր այս Զրոյցի՝ մէջ, սիրելի Կոստանդեան։ Գի– տեմ որ նախ քան Հայ բանաստեղծութեան քու մօտեցումդ, մօտէն ծանօթ էիր արդէն եւրոպական բանաստեղծութեան, մասնաւորապէս անդլիականին։

Ամբողջ ուսումդ օտար լեզուով ընելէ յետոյ, մտար Հայ գրականութեան պարտէղէն ներս, մայրենի լեզուին Հադիւ տեղեակ։

Շատ հետաքրքրական էր ուրեմն դիտնալ Թէ ինչպէս տեղի ունեցաւ այդ մուտքը, ինչ փուլերէ անցաւ յանդելու համար այս բիւրեղացումին։

— Այո՛, ծանօԹ էի անդլիական բանաստեղծուԹեան կարկառուն ղէմ ջերին, մինչեւ 19րդ դարի վերջերը։ Իսկ ֆրանսիական ջերԹողու— Թիւնը ինձ Համար լրացնում էին երեջ անուններ՝ Վ. Հիւկօ, Ա. Լա–մարդին եւ Ա. Միւսէ։

(Ձարմանալի է նկատել որ Թէպէտ լայնօրէն ծանօԹ էի Շէլիի, Կիտսի, Բայրընի, եւ Բրաունինդի դործերուն, այդ չրջանին աղդեցու– Թիւնը դալիս էր մասնաւորտալէս Հայկական աղբիւրներից։ Գուցէ այս բացատրուի այն մոլեռանդ սիրով որ ես տածում էի դէպի այն բոլորը որ Հայկական էր)։

— 1930ին դրեցի առաջին ջերթուածո, որը սպասածիս Հակառակ, ոչ ոջի մեծ դարմանջ ու սջանչացում պատճառեց։ Ոչ ոջ նկատեց այն հրաչանման այլակերպումը որով ընթերցողը բանաստեղծ դար- ճաւ, — ինչպէս չերամը փոխւում է թիթեռի։ Իսկ ես հիացած էի իմ նորայայտ կարելիութիւններով, եւ բոլոր նորընծաների պէս չափա- գանց կարեւորութիւն էի տալիս իմ աննչոյլ դործունէութեան։ Քանդի հիացումը սկիդըն է բանաստեղծութեան։

Այդ չրջանին բանաստեղծութիւնը ինձ Համար անպայման Հալուստ յանդերով յօրինուած մի ոտանաւոր էր՝ իր աւանդական ու անփոփոխ Հունի մէջ, վաղուց վաւերացուած զդացումների ու մաջերի հեղասահ մի հոսանը։ Եւ այդպէս էլ մնաց մինչեւ 1935 թուականը։ 18 UVAUUSUL •

1935ից մինչեւ 1940 Հազիւ Թէ 10 քերԹուած գրած լինեմ։ Բայց այդ չրջանը եղաւ ինձ Համար ամենակարեւորը՝ Մոնպառնասի բազմազգի գունագեղ խառնարանի մէջ, ուր Փիքասոյի անունը փողփողուն դրօչն էր առաջադէմ նկարչութեան, ուր նախնական ժողովուրդների արեստներն ու կրօնական նախապաշարումները Հաւատամ քն էին զգացական մի նոր վերածնունդի։ Եւ Ֆրոյդն ու Ցեղափոխութիւնը «դերիրապաշտօրէն» Թարդմանուած՝ միաձոյլ պատուանդանը բուլոր տաղանդների, ուր արդէն արձանցած էր Անտոնէն Արտոն՝ բաշնաստեղծութեան խելայեղ մոդը։

Պէտք էր ամէն ինչ ապրել, անձնական փորձառութեամբ միս ու ոսկոր դարձնել յոյզն ու մտածումը, ապա արտայայտուել՝ գրել ոչ թէ յիչողութիւնն այդ փորձառութեան, այլ այն որ գտնւում է յուչերից անդին, այն որ անբարբառ է, նոյնիսկ անձառելի։ Գրել չէր նչանակում նկարագրել, այն ընդ-Հակառակը բոլոր երեւոյթները՝ ա-ներեւութացնել, առարկայականը պէտք էր իսպառ աներեւութանար, որպէսզի կարելի լինէր մի որեւէ երեւոյթ իր իսկութեան մէջ ներկայացնել, մի որեւէ առարկայ, յոյզ կամ մտածում, պարդապէս դիմակ էր որի ետին թաջնուած էր իսկութիւնը այդ բոլորի։ Պէտք էր դիմակները պատուել՝ տեսնելու Համար ձչմարիտ դէմքը արարչութեան։ Ա՛յդ էր դերն արուեստի, եւ միակն արուեստն էր այդ։ ԱՀա այդ ծայրայեղ դաղափարների ձախրանքով, ու նրանց անմիջական աղդեցութեան տակ, կատարուեց նախ ստորերկրեայ եւ ապա ակնբախ հողեփոխութիւնը, որ ստիպեց ինձ որոնել արտայայտութեան նոր ձեւ, եւ բանաստեղծելու նոր դործիք,— այսինչն լեղու։



### **թ. ԹՕՓԱԼԵԱՆ**

- Ի°նչ է, սիրելի Թոփալեան, բանաստեղծութիւնը քեզի համար։

— Պէտջ է նկատի առնել բանաստեղծու Թեան ներգործ ոյժը մարդոց միջեւ ։ Ան՝ մեծագոյն արտայայտու Թիւնն է սիրոյ արարջին՝ որ մէկ էակէն միւսը կը գտնէ իր սրբազան Հաղորդու Թիւնը ։

Որով հետեւ ջեր խողին փորձառու խիւնը՝ որջան ալ անձնական՝ կը պարփակէ իր մէջ տիեղերական ձչմարտու խիւնը կեանջին, որջան ալ ան հատական, ան կը նետէ իր ճառագայ խները բոլոր մարդոց վրայ ու կ՝աղատէ բազմու խիւնները խաւար մեկուսացում էն:

Բանաստեղծունիւնը, ուրեմն, ըլլալով Հոդեկան Հաղորդակցու-Թեան էական միջոց, դործածելով մէկ կողմէ լեզուի մը բոլոր կարելի դեղեցկունիները, ու միւս կողմէ ներչնչումի անխարդախ ոլորտ• ԱՆԴԱՍՏԱՆ 19

ները, կը բարձրացնէ մարդը իր իսկական պատուանդանին ու ա<mark>զ</mark>. նուագոյն ձակատագրին։

ԱՀա Թէ ինչո՛ւ ան կ՚ընդդրկէ մարդկային ու յաւիտենական բոլոր Հարցերը,— սէրն ու մահը, ճակատադիրն ու տառապանքը, հոդեկան մինակուԹիւնն ու բարձրուԹեան ձգտումը։

Բայց դարերու ընԹացջին կը փոխուին ձեւերը արտայայտու-Թեան, որովհետեւ յաւիտենական այդ նիւԹերը կարելի է արտայայտել ու հաղորդել միայն տուեալ չրջանի մը իւրայատուկ ոճովն ու ձեւովը։

— Ի°նչ բան կը յատկանչէ ներկայ բանաստեղծուԹիւնը։

— Արդի բանաստեղծին մէջ ներկայ է հիւլէական դարու մարդը, իր ծայրայեղ զգացողութեամբ ու դաղափարներուն մէջէն՝ առաւել ուժգնութեամբ։

Բանաստեղծութիւնը հրաչջն է, որ կը հագցնէ ծիրանի իր երագներուն,— որոնջ տրորուած են նիւթապաչտ ու ստորնաջարչ կրունկներու տակ, — ու կը դարձնէ իրականութի ևն մարդկային արժանաւորութեան բոլոր տարրերը։

Եւ արդիական արուեստը արտայայտութիւնն է ներկայ կեանչին։ Դարը կերտած է իր լեղուն եւ արուեստաղէտը պիտի ջանայ

խօսիլ ապրող ներկայ մարդկութեան։

Ու ի վերջոյ, բանաստեղծութիւնը այն չէ ինչ որ կ՚ըմբռնէին չափածոյ տողերու սիրահար դպրոցականներ։ Ան իր մէջ կը կրէ սրբազան դաղտնիջը, որ կը յեղաչրջէ սովորական տեսողութիւնը, կը վերստեղծէ աչխարհն ու իրերը, տարերային չրջումով մը։

Կարելի՞ է ուրեմն սահմանել դիւրուԹեամբ այն՝ որ չի ճանչնար սահման, որ բառերուն ու դաղափարներուն կուտայ անհունուԹեան ուժն ու տարողուԹիւնը։

Բանաստեղծութիւնը անմիջական է, ակամայ եւ ինջնամատոյց։ Նոյնացումը գրողին ու գրուածջին։ Այլափոխում՝ բառերու սովորական իմաստին եւ հրաչալիի վերածում։ Պոտլէր եւ Ռէմպօ, Մալարմէ եւ Էլիւառ։ Ձգալ եւ ոչ թէ բացատրել։ Ցնցուիլ ու ցնցել։

- Այդ տեսակէտները պէտք է ըլլան մերը։ Փարիղահայ բանաստեղծները, բերած էք եւ պիտի բերէք այդ նորուժիւնները մեր գրականուժեան։ «Անդաստան»ը մասնաւորապէս կ՚ուղէ բերել այդ նպաստը հայ արդի գրականուժեան։ Այս առաքելուժիւնն էր որ ան կ՚ուղէր ստանձնել առաջին օրէն։ Կ՚ուղե՞ս ուրեմն անդամ մը եւս սահմանել այդ առաքելուժիւնը, սիրելի Թօփալեան։
- «Անդաստան»ի էջերէն կը լսենք այդ աղաղակը,— յանուն մեր դարաւոր մջակոյթին, վերածնութեան մը երկունքին, յանուն դեղեց–

20 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

կութեանց որոնց ծարաւր ունինը, — խառնելով մեր ալ ձայնը,—Հայու տառապակոծ ձայնը — տիեղերական մեծ Համանուադին։

— Կ'ուղե°ս քանի մը բառերով բնորոչել արդի բանաստեղծու– Թիւնը։

Ժամանակակից հայ բանաստեղծուժիւնը որ կ՝ապրէր կէս դարէ ի վեր մաչած ռոմանժիկ ու ղդացական լարերու վրայ, հասած է այն միճակին որ այլեւս անըմբռնելի կը մնայ նոր ժամանակներու մէջ նոր ըմբռնումներով եւ դդացողուժեամբ սնած այս սերունդներուն։

Ան պէտը է փրկէ ինքզինքը արտայայտական նոր երիտասարդու-Թեամբ մր։

\*\*

### ԼԻՒՔ-ԱՆՏՐԷ ՄԱՐՍԷԼ

— Միրելի Մարսէլ, մեղի Համար մեծ կարեւորութիւն ունի ջու կարծիջը։ Դուն որ տեղեակ ես այլեւս մեր բանաստեղծութեան, միջնադարէն մինչեւ մեր օրերը, լաւագոյնս կրնաս դատել։ (\*)

ի°նչպէս կը տեսնես մեր արդի բանաստեղծութիւնը, ի°նչ ուղիի պէտը է հետեւի ան։

- Օր մը երաժիչտ Վէնսան տ՚Էնտիի Հարցուցեր են Թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ ապադայ երաժչտուԹիւնը։ Ան պատասխաներ է այսպէս.
- Ապազայ երաժչտունիւնը պիտի ըլլայ ա՛յն ինչ որ առաջին ծնող գանձարը պիտի ուղէ որ ըլլայ...

Այդալես՝ մեր բանաստեղծութեան Համար, այդալե՛ս նաեւ Հայ բանաստեղծութեան Համար։

Սպասելով այդ Հանձարին... ըսենք ինչ որ կը դդանք կամ կը տեսնենք այսօր։

Ձեր նոր բանաստեղծութեան մէջ Վարուժան ու Չարենց իրտալէս դագաթներ են ։ Աւելի քան վստաՀ եմ թէ ֆրանսացի ընթերցողները պիտի դանուին երկու բոլորովին անծանօթ բայց մեծ բանաստեղծներու առջեւ, մօտ ատենէն ։

Գալով այսօրուան գրուած ընրքժուածներուն, Երեւանէն մինչեւ Սուրիա-Լիբանան ու Եդիպտոս, ակներեւ է միօրինակութիւնը թուիչջի եւ ինջնատպութեան պակասը։ Բայց բոլորին մէջ ալ կան Հայկականին տարրերը։

Ֆրանսա գրուածները աւելի արդիական են։ Նուամումներ են։ Պէտը է չարունակել այս ուղիով, կասկած չկայ։

Բանաստեղծութեան մէջ մանաւանը, կարելի չէ ետ դառնալ։ Բայց զգուչութե՛ւն… Հայ բանաստեղծները պէտը չէ վարակ

(\*) Շուտով լոյս կը տեսնէ Լ․ Ա․ Մարսէլի նոր աշխատութիւնը արդի գրականութեան մասին։

• ԱՆԴԱՍՏԱՆ

ուին մեր ախտերէն։ Պէտը է առնեն ամէն նորութիւն, ու անով նպաս– տաւորեն Հայ բանաստեղծութիւնը։ Հայկականը պէտը է անեղծ պահեն։

Կայ Հայկական ջերթողական Հանձար մը․ զգալու, մտածելու, ըսելու առանձնայատուկ եղանակ մը որ խորապէս Հայկական է։

ինծի կը բաւէ յանախ էջ մը՝ անոր ներկայութիւնը կամ բացակայութիւնը զգալու համար։ Վերահասու եղար, կարծեմ, մեր թարդմանութիւններուն ընթացջին։

- Այո, եւ ի՞նչպէս… Տեսայ Թէ ի՞նչ դարմանալիօրէն նուրբ ՀոտառուԹիւն մը ունիս այս մարդին մէջ, ոչ միայն իրաւը կեղծէն դատելու, այլ եւ Հայկականը՝ օտարոտիէն։
- Ձեմ կրնար բացատրել, բայց չատ լաւ կերպով կը զգամ Թէ ի՛նչ պէտք է ընել։ Հայ հոգին պէտք է տալ, հայ ներաչիարհը։ Այդ բերԹուածներէն պէտք է բուրէ հայ դաչտերուն, հայ արիւնին, հայ երգին բոյրը։ Թեջնիջով կրնայ բոլորովին նոր ըլլալ այդ ջերԹուածը եւ պէ՛տք է ըլլայ, բայց պէտք չէ ըլլայ ֆրանսերէն, անգլիերէն, ռուսերէն ջերԹուած մը։ Կը հասկնա՞ջ...։
- Այո՛, սիրելի բանաստեղծ, ես ալ իմ կողմէս վստաՀ եմ որ, անոնջ պէտջ է ըլլան իրապէս դեղեցիկ, ու խորապէս Հայկական ։ Իւըացուցած ես Հայ Հոգին, նոյնացած ես մեզ բնորոչող ամէնէն Թաըուն մտածելակերպերուն Հետ ։ Կը տեսնես յաձախ աւելի յստակ ջան մենջ ։

\*\*

Պետք է եղրակացնենք հիմա:

Կը տեսնուի ուրեմն Թէ Ֆրանսահայ բանաստեղծներուն հետեւած ուղին ամէնէն դժուարինն է։ Իրենց կեանջին իսկ բերումով անոնջ ամէնէն աւելի հեռացած են մայր աւաղանէն, ազգային կալուածէն։

Նոր աղբիւրի ջուր է իրենց բերածը։ *Պարտաւոր ենք քանի մր* 

Գիտենը որ բանաստեղծութիւնը հետզհետէ կ'ապաստանի իր բուն կալուածին՝ մարդուն ենթագիտակցութեան չփոթ, բայց հրաչալի բնադաւառներուն մէջ։

Մանրամասնօրէն նկարագրելէ, իր բոլոր դրսերեւոյթներուն մէջ տալէ յետոյ արտաջին աչխարհը, բանաստեղծութիւնը հետազօտութեան նոր դաչտեր կը փնտուէ, սուղուելով մարդկային էութեան ամէնէն անժանօթ ու դաղտնածածուկ խորութիւններուն մէջ։

Արդի բանաստեղծութեան քրմապետները ցոյց տուին թէ բանաստեղծութեան դերադոյն նպատակը այդ ներջին աչխարհը տալն է առաւելապէս։ Թելադրել եւ արտայայտել ինչ որ կայ մեր մէջ,անտեսանելի, աննկարագրելի, յաձախ անըմբռնելի։ Այն բոլորը, զոր կը ղգանք տարտամօրէն եւ զոր չենք կրնար բառերով, տրամաբանու– Թեան տուեալներով արտայայտել։

Մարդուն ներաչխարհը, ահա՛ բանաստեղծին բուն կալուածը։ Գերազանցապես անոր կ՚իյնայ ըլլալ լուղորդը այդ դեռ լաւ չհետադօտուած ծովերուն։ Ներկայ բանաստեղծին, ինչպես նաեւ բոլոր 
ձչմարիտ արուեստադետներուն առաջելութիւնն է, կորդել նչոյլներ, 
իմաստներ, փոխյարաբերութիւններ եւ արձադանդներ այն բոլոր երեւոյթներեն, սարսուռներեն, դաղտնածածուկ խօսակցութիւններեն, 
որոնք կը չարժին մեր ներաիդին, կը խլրտին չարունակ, կ՚ապրին իըննց յատուկ կեանջով, տարբեր օրէնջներու հպատակ։ Անոնք կը նմանին այն փոսփորափայլ ու խուսափուկ ձուկերուն, որոնք կ՚ապրին 
ովկէանոսներու խորութեանց մէջ եւ որոնց չեն հասնիր հասարակ 
ձկնորսները։ Բանաստեղծին տեսողական հղօր դործիջը պէտք է, մինչեւ այդ խորութիւններուն թափանցելու համար։

Ինւջնին Հասկնալի կը դառնայ Թէ այս պայմաններուն տակ դըրուած քերթուածը պարզ չի կրնար ըլլալ։ Ան չի Հպատակիր յաճախ, նոյնիսկ տրամաբանութեան օրէնջներուն։ Ոչ նկարադրութիւն է ան, ո՛չ ճառ, ո՛չ երդ, ո՛չ իսկ սոսկ մեղեդի։ Ձուլալ աղբիւրներէ Հոսող Ջուրը չէ ան այլեւս, ոչ ալ անապակ դինի։ Տարօրինակ ու ղդլիրիչ ըմպելի մըն է ան, ուր կը մտնեն Հզօր ու դրդուիչ բոյրեր, մոդական բոյսերու աղեր։ Ուր կը մտնէ մեր դարը, իր ամեհի վերիվայրումնելոււթիւն, ինչպէս մթին ամպերը։ Յուսաբեկութիւն է եւ ընդվղում, բողոք ու ճիչ։ Ներջին, անձայն ճիչ, կոկորդին մէջ, կուրծջին ներջեւ, առանց դերասանութեան, առանց թատերական աճպարարութիւններու։ Ամէն ինչ ներջին է, կորունկ, ճիչտ, իրաւ։ Ոչինչ՝ մակերեսին վրայ։

Իմացական բարդ պտուղ մըն է արդի քերքեռածը, որ իր ամրողջ սնունդը կ՚առնէ Հոդիէն եւ ուղեղէն, իսկ մինչեւ Հիմա եղածները մեծամասնութեամբ կը Հասուննային սրտին յոյղերէն...

ՖրանսաՀայ բանաստեղծները Հասա<sup>°</sup>ծ են ա<sup>'</sup>յն բարձրուվժեան, որուն Համար Համբոյ ելած էին...։ Իրական պատասխան մը այս Հարցումին՝ առնուագն մեծամտուվիւն պիտի ըլլար։ Քերվողական մեծ ու դժուարին փորձ մըն է անոնց կատարածը։ Քսան եւ աւելի տարիներէ ի վեր անոնջ կը տջնին, իւրաջանչիւրը փնտռելով իր սեփական ուղին։

իջեր Հարկ պիտի ըլլային տալու Համար կատարուած աչխատանըր։ Նկարադրելու Համար դանազան կայանները ա՛յն խաչի ճանա. պարհին, ուրկէ անցած են անոնը։ • นาานบรินา

ԱՀաւոր բան մըն է այդ , որուն մասին մենք դաղափար իսկ չունինք : Ցաձախ ամբողջ կեանք մը անբաւական է , այդ այլափոխու-Թիւնը դլուխ Հանելու Համար ։

Երկարատեւ ու ցաւագին քանդումի աչխատանքը նախ, ձերբադատում՝ կուռքերէն, աւտնղուխիւններէն, ձերբաղատում՝ տրամածել քաոսը իր մէջ, դառնալ դժոխային կրակներու խառնարան մը։ Տուայտիլ տարիներով անոր մէջ։ Ապա ,կամաց կամաց պատրաստուիլ վերելքին։ Իյնալով, փորձելով, վերականդնելով յառաջանալ լոյսին։ Այդ դժոխային կրակներուն մէջ այրուելէ յետոյ, խաւարն ըմպելէ յետոյ, դուրս դալ մաքրուած, բիւրեղացած։ Նոր Հոդի, նոր մտածումներ, նո՛ր նոյնիսկ՝ արտայայտուխեան դործիքը, լեղուն ու ոՏը։ Մեռնիլ, ու յետոյ, նոր մարդեղուխեամբ մը կրկին աչխարՀ դալ,

Ագա' թե ուկե' անցած են Ֆրանսագայ բանաստեղծները։

Ինչպէս կը տեսնուի այստեղ կայ նոր ըմբռնում մը բանաստեղծութեան մասին : Կայ տարբեր բանաստեղծութիւն մը : Մենք կը Հաւատանը թէ նոր ու դեղեցիկ է ան :

Ու առանց վախի կրնանք յայտարարել թե Սարաֆեան, Թօփալեան, Կոստանդեան եւ Ճիզմէձեան վերջնապէս դուրս ելած են այդ ահաւոր փորձէն յաղթական, անոնցմէ իւրաքանչիւրը դտած արդէն իր սեփական ուղին:

Կարդացէջ «Անդաստան»ի այս Թիւին մէջ անոնց նոր ջերԹուածները։

Միասին կարդանը նաեւ հետեւեալները։

« Ուզեցի բարձրանալ։ Կոխեցի ես ս**ըրտին** Խորհուրդի մը անյայտ։ Օ՜, դըժբախտ վերելքս այդ։ Դառնութեան, ամլութեան օ՜ այս լեռը գրրտին։

Ուզեցի բարութիւն, մաքրութիւն եւ խաւար, Շուրջըս ցեխ գըտայ, ցաւ։ Իմ խանդիս մարեցաւ Բոցը սուրր։ Զիս գտայ մոլորած ու թշուառ։

Ուզեցի բարձրանալ եւ դարձայ ես անյ<mark>այտ</mark> Կոչումի մը գերին։ Մ այս բանտր վերին,

— Աստղերով քօղարկուած երկաթէ որոգայթ: »

«Անդաստան» թիւ 3.

Ն. ՍԱՐԱՖԵԱՆ

\*

« Ո՛վ դար հրգօր, արիւնի եւ աւերման, Տարանջատման հիւյէի, Բարձունքներուդ վրայ դիւային, կասքիդ վրրայ՝ պատառատուն այս կուրծքով, Պայթումներուդ ավեհութեան մէջ անվախ Պիտի երգեմ ես անվարան հոգիով Ամբողջակա՛ն, անեղծելի սէրն անհուն։ Եւ հրակէզ այդ դէմքերուն միսերէն վերակազմեմ անարգրւած աստուածութեան դէմքը լոյս Այս աչքերուն մարդկային անարտայայտ կուրութեան Պիտի բանա՛մ կենդանի շողն այգային... Sunumulifh ofto boulinemo, Տառապանքով բիւրեղացած, ես քու զաւակդ հարազատ, Թարթիչներուս կայլակներով ծիածան, Պիտի այլեւս վերջապես Շողարձակեմ յաղթանակն իմաստութեան: »

«Անդաստան» թեր 1.

F. ԹՕՓԱԼԵԱՆ

\*\*

« Ձիւնի տակ թաղուած որպես հունտն անմեռ, Ապագան այստեղ դեռ չունի՛ անուն՝ կոչւո՛ւմ է եւ սէր ե՛ւ լոյս վարարուն . Եւ արդ, ըսպասում եմ դեռ: (Ամէն հովի դէմ՝ հոգին առագաստ, Եթէ կա՛յ հոգի։ Եթէ կա՛ն հովեր՝ հոգիս է պատրաստ։ Եթէ գա՛ն հովեր՝ կը մեկնիմ անդարձ . — Մնաս բարեաւ ո՛չ ոքի):»

«Մադաստան» Թիւ 3.

8 . ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՆ

Գեղեցիկ են այս ջերԹուածները։ Նոր են նաեւ անոնջ Հայ բանաստեղծութեան անդաստանին մէջ։ Ձմայլելի պտուղները ջերԹողական այն մեծ փորձին, զոր գլուխ Հանած են ՓարիզաՀայ բանաստեղծները։

Ողջունենը դանոնը իրրեւ մէկ նոր յաղԹանակը Հայ բերԹողական Հանձարին։ Կ. Փ.

### **Ց**ԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ **Ք**ԵՐԹՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

ղջունելու Համար մեր երազները եւ մեզ փոթորկող ամենօրեայ գլացումները, մարդկային գրականութիւնը կարօտ է միչտ սրտի եւ մաքի անքականելի գործակցութեան մը։ Առաջին իզձը կամ վարանոտ յուղումը որ կը ծնի մեր մէջ, իր լիութեան Համնելու Համար պէտք է վաւերացուի իմացականութեան կողմէ, զայն գրկէ իր ամբողջական ներդաչնակութիւնով եւ դառնայ մարդուն տիեղերական արտայայտութիւնը։ Եթէ Հարկ ըլլայ լեզուական միջոցներով պատկերացնել այս ներջին միութիւնը, ուրիչ ճամբայ չունինք բայց միայն յաւիտենական բանաստեղծութիւնը։

Երաժչտական խօսքն է ան , որ Հզօր է մահուան չափ եւ անոր պէս կը սպասէ մեղի , խոստանալով նորօրինակ երկիր մը մեր կեանքէն անլին , ամբողջովին կոյս բնուժիւն մը իր հեչտալի եղանակներով , ուր պիտի ապրինք մեռնելէ առաջ եւ պիտի քաղենք ամէնէն հասուն պըտուղները , երջանիկ այն դիտակցուժեամբ Թէ այդ աչխարհը մերն է միայն :

Ջդացումի աչխատանը մը ըլլալէ առաջ, բանաստեղծութիւնը կը մնայ մտքի խորասուղում մը, որ Հնարաւորութիւն կուտայ դրողին հանչնալ եւ Հասկնալ իր բոլոր խուովքները, ու այսպէս Համերաչխիլ իր Հակամարտ եսականութեան Հետ։ Գերադոյն պայծառութիւնն է ան, որ Հոդեկան մթութիւնը կը փոխակերպէ իմաստութեան, գայն կ՚ողողէ արտաքնապէս անտեսանելի լոյսով մը, այնքան զօրութեամբ՝ որ մեր աչքերը կը փակուին մեր Հոդիին վրայ։ Ցանուն քերթողութեան մեր աչքերը կը փակուին մեր Հոդիին վրայ։ Ցանուն քերթողութեան մեր ընծայուած է այս երջանկութիւնը, որով կ՚ունենանք մեր ներջին արեդակը, աւելի զօրաւոր քան արեւուն չերմութիւնը եւ անկէ կրկնապէս չլացուցիչ, որ ամէն բան կը կենսաւորէ մեր մէջ եւ մեղ կը տաժնէ արտաքին աչխարՀէն, մարդուն նուիրելով նոյն ատեն իր առաջին եւ լիակատար աղատութիւնը։

հառը քերթողութեան մէջ կը Հազմի անջատ նկարագիր մը, եւ իր ամէն մէկ մասնիկը կենսունակութիւն մըն է յաձախ, տալով Հաւասարապես սոյլը եւ քամին, քաղցրութիւնն ու բուրմունքը, ամէն ինչ որ կը բռնկի, կը Հեծեծէ ու կը վերածնի տիեղերքին մէջ։ Բառը կռիւն է տարրերուն, զոր բանաստեղծութիւնը կը նուիրագործէ անփոփոխելի կենդանութեամբ մը եւ դայն կը փոխագրէ մեր անձէն 26 ԱՆԴԱՍՏԱՆ

ներս , որպէսզի լսենը անոնց Համայնական երգեցողութիւնը , երաժրչտութեան մեծ պայքարը որ ամէն օր կ՚ոգեւորէ իրերն ու մարդիկը։

Քերթողութիւնն է որ կը սիրէ ոմեր Հոգիին վէրջերը եւ կ՝ըմբոնէ Հայնը վիրաւորուած մարդուն, անոր ցաւը կը լուծէ իր համապարփակ չունչին մէջ, գայն կ'ընէ լոյս ու երազ, հոգի եւ զգայնութիւն, եւ այդ թախիծը կը վերածէ աշխարհի ամէնէն անպատմելի գինովութեան։ Արուեստի այս Տամբով միայն մենը կրնանը մտերմանալ մեր տառաոլանքին Հետ, եւ անկէ մեկնիլ դէպի կչռոյթ եւ երաժչտութիւն, դանել եւ արտաբերել մեր մէջ պահուած նուագները, որոնք կարթննան յանկարծ ցաւի մր Հեծեծանքին տակ։ Կրնամ ըսել նոյնիսկ Թէ բանաստեղծութիւնը կը ջնջէ մեր նիւթական գոյութիւնը եւ զայն կը վերակաղմ է իր լոյսին տակ, նորոգելով վերստին մեր մեռած մարմինը՝ գոր ամբողջովին կր հիւսէ հոգիով ։ Առանց քերթողութեան անգօր պիտի ըլլանք մղելու կեանքի մենամարտը, կառիլ ձակատագրին ղէմ եւ ըմբռնել մեր անՀատականութեան անգնդախոր աղաղակը։ Իրմով *Տիայն կընանը դիտել երկինքը առանց գլխու պտոյտ զգալու, կամ* ազատօրէն կը նայինը վիհերէ ներս, եւ աւելի կր տառապինը խորութիւններու ծարաւով։ Ոչինչ կրնայ բացատրել այս հրաչքը, դոր արուեստը կ'իրագործէ բանաստեղծութեամբ, նուագի մր մէջ գրկելով աիեղերբի ամբողջ մեծութիւնը եւ զայն կարթելով իր փափուկ ցանցերուն հետ ։

Քանի որ միչտ պիտի սիրենք ծվուն դեղեցկութիւնները, պիտի կապուինք ամէն պահ քերթողական կեանքին, որ աւելի լաւ կը լուսաւորէ մեր անջօչափելի ապրումները, կը վերանորուէ դժբախտութիւնները, մեր արցունքները, սէրերն ու տենչերը, եւ անոնցմով կը
սերէ մեղի երդ ու աղօթեք, եւ խանդաղատանք ու խաղաղութիւն։
Ճչմարտութիւնը դեղեցիկ է այն ատեն, երբ կը ծվայ մեր վերեւ եւ
մեղ կը Հմայէ, ու մենք իրեն բարձրանալու համար կը դիմենք բանաստեղծութեան։ Այնքան խոր է այս վայելքը, որ կուրանանք ամէն
օրէնք եւ միայն կը հաւտանք քերթողական իրականութեան, որ
բացարձակապէս կը տարբերի մտքի բոլոր ձշմարտութիւններէն, եւ
անոնց կր պարտադրէ իր կամքը, իր առանձին աչխարհը եւ իր հղօր

Ես կը Հաւստան բանաստեղծական յասիտենութեան, եւ կմկիծով կր խորհիմ թե ան ունի իր դաւագիր կեղծարարները։ Անոնք անարժանի պիտի մնան այդ դերադոյն հեծութեան, որ տաղանդը կր նոյնացրն Հանձարին, եւ մեղ միչտ կր պահպանէ մարմինի եւ Հոդիի երիտասարդութեան մը մէջ։ Մենք որ ուչացած ենք այլեւս իրը դեղադիտական դանդուած ու մանաւանդ իրը քերթողական ժողովուրդ, պէտք է վերակադմենք մեր բանաստեղծական կարողութեւնները, որովհետեւ արուեստր երկար է միչտ, եւ կեանքը՝ կարձ։

## Bentmuy to In Ahille

Ն. ՍԱՐԱՖԵԱՆ

### ԱՆՏԱՌԻՆ ՄԷՋ

իրիկունն երբ՝ սըլացման ԹեւԹափներով, ծառերուն Կատարներէն անտառին՝ Կը բարձրանան խարչափներ եւ լըռուԹեան մէջ՝ Հեռուն, Հուրերուն մէջ կը սպառին,

Ես կը լըսեմ — պատգամի պէս որ կուղայ մանկուԹեան Աչխարհէս վեր միչա ինծի — Ծառն հեռաւոր՝ դոր ծովին դէմ, արտին մէջ հայրական՝ Օր մը՝ նստած լըսեցի։

Երազիս մէջ էր կարծես եւ կը խօսէր։ Անհունէն Կուգար իր ձայնն։ Իր լեզուն ԹրԹրուացում լոյսերու, տերեւներու Հրրեղէն՝ Հեղեղ, խորհուրդ էր խօսուն։

Կը խօսէր մերթ կը լրոէր։ Կը յորդէր մերթ կը ծրփար, Կուդար ներքին անՀունէս, Կը տանէր դիս։ Եւ բերկրանք, լինելութիւն անսպառ, Ցաւերժութիւնն էր կարծես։ Կը լըսեմ զայն, կ'առնեմ կանգ, կը յիչեմ կեանք մ'անվրդով, Հայրենի տուն, մանկութիւն, Երանութիւն կը յիչեմ, ականջ կուտամ կարօտով, Կարօտով մեծ ու տրտում։

Լոյս է, տեսիլ զերբնական, յաւերժութիւն՝ անսահման՝ Հեռաւոր կեանջն այդ բարի՝ Անտառին մէջ՝ եւ պատրանջ՝ սին լրռութիւն է նրման Մեռելներու աչխարհի։

Կարօտով կանդ կ՚առնեմ ես եւ կը տրխրիմ։ Բայց քամին Կուդայ, կ՚անցնին խարչափներ՝ Ծովերու պէս եւ ես միչտ ականջ կուտամ ծովափին Ծառին որ դիս կը տանէր։

Քանդի երբ ես կը լըսեմ ձայնն այդ կախարդ, հեռաւոր, Եւ խաղաղ կեանջ մը կ՚ուզեմ, Կը մրտածեմ միչտ ձամբուս։ Ես՝ անհունի ուղեւոր՝ Կը մրտածեմ Թէ վըսեմ

Երանութեան մէջ անգամ՝ մենք մեղ կը դդանքաքսորեալ։ Պէտք է քալել։ Քալել մեր Ճակատադիրն է, քալել, ըլլալ։ Աչխարհն է ըլլալ, Դառնալ աչխարհ մը տարբեր։

Քանդի խարչափն այդ` յորդումն, սպառելէ վերջ կրրկին
ԺայԹքն է հրգօր սրլացման՝
Մեր հոդիին անրապառ։ Գանձերու ձայն է, ուժդին
Խոյանք նաւի, անսահման
Ճամբու բերկրանք՝ անտառին մէջ՝ ուր չուքեր կը չրրջին։

### **ՅԱՐԱԿԻՑ ԲՆՈՒԹԻՒՆ**

Մինչ Հայեացքիս մէջ այստեղ սեւեռուն, Հասուն բերկրութեամբ ծփում են դաչտեր՝ Հովն է ծածանում Հասկերը բեղուն, Եւ ալիք – ալիք ցորենի վաչտեր Ցորդում են Հեռուն։

Հեռ՛ուն – մինչեւ լուրթ լեռների լանջին, Ուր ծաղկածաւալ մարդեր ու առուոյա Հասնում են լճի լազուարթ կանանչին՝ Անդո՛րը արձադանդ անհունի կապոյա Ու անմերժ կանչին։

Կա՛նչ ուր Հնչում են Հողմերն անտառի, Կա՛նչ ուր ովկիանն է հեւում տարփավառ, Կա՛նչ որ հիասքանչ պտղում է ծառին՝ Ստինքների պէս առոյգ ու պայծառ, Տենչա՛նքն աչխարհի։

Տենչա՛նը՝ ամեհի ո՛ւժ աստուածագեղ՝ Աստղերից բխած մինչեւ կոյր քարին, Հո՛ւր որ ներմղուած կարծրուԹեան անեղ՝ Նմանում է սերտ ու ջինջ գոհարին Եւ լո՛յս է չքեղ։

Լո՛յս որ լռութեան արտոյան է հեչաին, Գեղեցիկ քան սէրն՝ այլ սէ՛րն արդարեւ, Լո՛յս որ ցիրուցան ժայթեքած այս էջին՝ Սփռում է ոսկի հասկերի վերեւ Հայեացքն իմ վերջին…

### ԱՂՕԹՔԻ ՊԷՍ ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ

Ոչի՛նչ՝ այս յորդ ճառադայԹումն առաւօտեան՝ Լոյսը դիւրին — աղօԹքի պէս սովորական, ԱղօԹքի պէս՝ մարդն ուրացող դիր ու մատեան, Մարդն ուրացող սուր անիւներ մեքենական, Եւ մարդկուԹեան մեքենական յոյսը դիւրին՝ ԱղօԹքի պէս սովորական։

Եւ սակայն օրն է առաջին արարչութեան, Զահանդական քաոսից վերջ զարթնումն ահեղ. — Եղիցի լո՛յս. եւ չառայլում է Արեւելը, Եւ հեղեղուած լոյսն առաջին հուր է Արեան ... Օ Աթեւելը։

Գիչերի մէջ անյիչատակ՝

— Վա՛ղ է այսօրն, եւ վաղն է ո՛ւչ՝
Չիջ լիութիւն արեւի տակ»։
Ես լսեցի՛ — եւ ահա մարդն եմ անհամբեր,
Որ նայում է յետ ու յառաջ,
Իբր թէ կեանջն իր լինէր տարբեր՝
Քան ինչ որ էր վայրկեան առաջ.
Իբրեւ թէ բիւր դարեր անխոնջ
Երկնած լինեն լոկ իր համար
Տիեղերջի անհունն ամբողջ.
Աստղերն արդէն իր դոյութիւնն են անհամար՝
Ցաւերժութեան հուն եւ կամուրջ,
Սնհունի մէջ հետջեր յուռթի,

Ուր կրում է անիրական որպես անուրջ՝

Ծանրու Թի՛ւնն այս երկրագունդի...

Ես լսեցի ձայնդ անյուչ,

O Uphilip:

\*

ԱզօԹքի պես սովորական՝
Ահա անցած օրերն են բիւր,
Եւ կեանքս չէ անհատ աղբիւր
Որ դեռ յուսան աղբերակին
Տասը հաղար արչալոյսներ դիտել կրկին։
Եւ կեանքս չէ դալար կաղնի,
Որ դարերի դէմ դիմանայ,
Սերունդների դիմաց կանգնի եւ իմանայ —
Այն որ չե՛մ տեսնել երբեք ։

Եւ սակայն այս բեղուն ժամին,
Երբ պողում են խաղող ու նուռ,
Որպէս աչնան ներհուն քամին՝
Ե՛կ, ԹօԹափի՛ր յաւէտ անհաս մրդերը ժուռ...
Օ, ժամանակ է որ դու դաս
Ու սրտակից լինես ինձ հիւր,
Նստես ինձ մօտ, դէմ յանդիման,
Ասես,— եղբա՛յր, ինչպէ՞ս անցան օրերը բիւր,
Ի՞նչ ես արել լաւ ու բարի,
Ի՞նչ ես դործել ու կառուցել՝

— Աւաղ, ես չեմ արջան Դաւիթ՝
Այլ տարադիրն ի Բաբելոն,
Աստանդական ձայն ու տաւիղ, տաղ ու դեղօն,
Որ արձակուած դարերն ի վեր,
Դառնում է դեռ դէպի անցեալ
Պատդամանօսն աւետաբեր.—
Ջի ոչ մի յոյդ, եւ ո՛չ մի սէր,
Ո՛չ վեհադոյն վայելչութիւնն այս վայրերի,
Եւ ո՛չ հեչտանջը ջնաբեր,
Ո՛չ մեդեդին ոսկենուադ լոյս լարերի,
Եւ չռայլուած ոչ մի չնորհ,
Ոչ մի հանդիստ ու ապաստան,
Պիտի յուսան որ մոռանամ ջե՛ղ իմ կրօն,
Որ ուրանամ ջեղ՝ Հայաստան։

Արդ, քանցի օրն է տակաւին արարչութեան, - Արձկութեան մէջ տաժանակիր՝ Գեթ սերն այս սուրբ պահել անեղծ, Թէպետ նեղեն ու տարագիր, Լինել մարդկանց մէջ բանաստեղծ՝ կեանըն ամբողջ արիւն ու կիր: Մերժել ամէն ճակատագիր, Ու պայքարի աբրժով եսևես<sup>5</sup>, Ապառաժի պես անգրգիռ Գեղեցկու թեամբ յորդել նորոգ՝ կեանըն ամբողջ արիւն ու կիր: կոե՛լ, կոփե՛լ երկաԹագիր Բարբառն հզօր ու տիրական, Եւ բռնութեանց դէմ հակադիր Շանթեարձակել ռումբ ու ական՝

կեսո՛նըն ամբողջ արիւն ու կիր։

பூயுய செர் மத் முமைக்கம் கம் பாடி, 1954 ու գրահ Թատերական, **Սաւաքարտ**է ասպար ու սուր՝ U.go ft ph யுத்ய பாபி прш புயம்:

### ԱՆՅԻՇԱՏԱԿ

**A.** Պոտոսեանին

Ներմորւած յոյգերը չուտով Վերածւում են արտմաթախիծ եղանակի.

be tou of on dumy «Uhp» Որ ճաչարան էր աւերակ, Ուր սրբատաչ քարերի պէս Տառապակոծ դէմ քերը վէս Բարձրաքանդակ պատմում էին յոյսն անցեալի, Մինչ խոշարարը անվրդով Ծախում էր մեց ոսպ ու բրինձ Եւ ապառիկ նուրրեց ինձ Հաց ու պանիր, նաեւ գինի՛,

ե՛ս որ արձանն էի խոսվ Այդ անձանաչ Թանդարանի։

Բայց դարերն անցնում են չուտով ,
Եւ ահա քսան տարիներ յետոյ
Յիչում եմ անյագ բերկրութիւնը մեր
Երբ երգում էինք «Հայաստա՛ն»
Եւ չնչում էինք երկինք ու արեւ․
Բայց ժամերն անցնում են չուտով․—
«Մայր Արաքսի ափերով»
Մենք հասնում ենք Սէն–Միչէլ
Եւ անցկութեան մեր հանապազ,
Հեռուից կանչում են Մոնպառնաս,
Եւ ոչ մի տեղ չէինք հասել․․․
Կանչէ՛, կռունկ, կանչէ՛․

Քանի դարո՛ւն է եւ օրերն են զուարի
Ո՞վ չէ երդել սոիսակ ու վարդ,
Գեղեցկուխեամբ ո՞վ չէ յուղուել։
— Լոյսերի մէջ ծաղկած Թիխեռ՝
Անմատչելին տենչաց եւ մե՛ղ․
Անտպատի ծառերի պէս
Մենը աղջատ էինը ու Հպարտ։
Յիչատա՛կ, դու յիչում ես դարերը հին․
Ես մոռացել եմ արդէն
Չիւնածաղիկ նորվեկուհին։
Կանչէ՛, կռունկ, կանչէ՛․․․։

\*

Մոնպառնասում միստիկ մի զիչեր, Երբ Բալգակն ու ես կանդնած քովէ քով, Վայելում էինք անձրեւը ձրի՝ Նա ասաց — դնա դոնէ սուրձ իմիր՝ Գուցէ մոռանաս, եւ դուցէ յիչես։ Գիչերների մէջ միստիկ մի դիչեր, Ինձ բերեւեց Հնդիկ մի մող. (Լոյսերն արդեն մարել եին, Պարում եին զոյգերն գինով).
—«Պիտի դանենք դարձեալ ուղին որ մեզ տարաւ Բարձունըն անհաս — այնքա՞ն մօտ է,

Ճամբան է միչտ դէպ՝ Արեւելը ձգտող Հարաւ, Ուր աղբիւրներ կան մեղ ծարա՛ւ, Անապատներ որ արօտ են։

(Պարում եին զոյգեր գինով, Տենդը վայրագ կտղուցների, Դափն եր դոփում տոփանք ու դող՝ Լոյսերն արդեն մարել եին:)

—«Պիտի տեսնեն ը լուրթ լեռներից անդին , Հեռո՜ւն՝ Գիչերներն որ առաւօտ են , Ուր սեպացած դեղեցկութիւնն է սեւեռուն , Եւ աչքերը նրա բեղուն՝ Ներկայութեան մեր կարօտ են։»

> (Եւ շիկացած եգն ու արուն, Ձուգուած անզուսպ ու մոլեգին, Երկունքների մեջ գալարուն՝ Դատապարտուած պարո՛ւմ եին:)

—«Պիտի լսենը սրինգն արբուն եղանակի՝
Սրնգտեարն ինձ ծանօք է,
Համաստեղեան վայելը է յոյղն իր նուագի՝
Չուտ արձագանգ արեան զարկի,
Ուր անեունն իսկ համառօտ է․․․»
(Պարում եին քամուած, անզօր,
Լարուած անեղ կշռոյթներին,
Բառաչում եր մի սաքսօֆօն՝
— Լոյսերն արդեն մարել եին։)

\*

Ես գիտեմ մի երգ լեռների պէս Հին,
Որ արեւախանձ Թախիծ է համակ։
Այս յոյցն ես գիտեմ և եւ լեռների հին՝
Ես հեղեղատն եմ այլեւս ցամաք,
Անսանձ հոսանքի յուչերն իմ խորունկ,
Հեղեղումների ուղղուԹիւնն անձեւ և
Եւ ահա ամռան տենղով տոչորուն,
Պապակած , տենչում եմ անձրեւ ,
Սնձրե՛ւ , անձրե՛ւ :

## ՄԱՐԴ - ՏԻՐԱԿԱL

ը կանգնի մարդն անդունդին եղերջն այդպէս միայնակ, Ուրականներ մոլեդին կը նետեն չարժն իրենց վառ, Կը յարուցեն ցասումով փոԹորիկն իր բաչերուն։

Հայեացջին տակ իր խստաբիբ արեւն հալած մետաղի պէս կը հոսի գոյուԹեան լերկ դաչտերուն։

Մահուան դիմաց կը ծազի հիւլէական երկունքով մեծապայծառ յայտնութիւնն իմացական աչխարհին ակընթարթ մը լոկ բացուած․․․ Եւ բազմութիւններն անհանդարտ Կր քայեն ու կը դոփեն երկիրն իրենց անձկութեամբ։ Արտեւանին վըրայ երկրին ու ծովուն աչտարակներ լուսակեղրոն հետազննին հայեացքով կ՚ամփոփեն դարկն անկարեկիր կչռոյԹին տիեղերքի ձայներուն։

Արտեւանին վրրայ երկրին ու ծովուն «ետաղային լեռներն արԹուն կը Հսկեն եւ ընդերջէն իրենց կոյս ու խաւարտչին կը ցայտէ ցոլջը լայնանիստ Հանջերուն։

(Լյստեղ կ՚առնէ նիւթեն հաստատուն խուովջն իր հալած մետաղն ահադնափայլ կը սուրայ դաչտերուն մէջ հրկիդեալ ու կը թափի կոհակներուն վրայ տարերց։

Ու մարդն է այժմ տիրակալ սանձակոտոր ոյժերու՝ աչխարհասաստ պայքումներ կը կայծակեն աչքերուն մէջ՝ անհունի ցանկութեամբ —

Մինչ յուսահատ եւ պարտեալ, կր կանգնի ժարդն անդունդին եղերջն այդպ**էս** չուտրած ։



### ՆԵՐՔԻՆ ԴԱՇՏԱՆԿԱՐ

Պայջարներու մէջէն միայն պիտի վառին Աստեղափայլ գաղափարներն առաւել ՈւժգընուԹեամբ, ու բացուին նոր ու խորին Վերածընման ա՛լ բեղմնաւոր արեւներ։

Անհանգրուան Թաւալումէն այս խորունկ՝ Գերերկրային մԹուԹիւնն արդ կը բանայ Գաղանածածուկ բառերովն իսկ իրերուն՝ Դուռն անծանօԹ աչխարհներուն դերակայ։

Ու ծովն Հոգւոյն մեր՝ ալեկոծ ընդերքեն Կը բարձրացնէ մորնչիւններ անհամբեր…։ Արդ անդունդ է ու բարձրուԹիւն Հոյաչէն Ու ժայռերն են երկաԹակուռ խոստումներ։

Ու երկրային սընունդներով բընակուած Մարմինն անգօր կը պայԹի նոր ծարաւով. — Եւ արԹնուԹեան դերըդդայուն լուսաբաց, Տարերջին մէջ՝ ամէն ինչ չա՛րժ մեծախռով։

Տարերային այդ պա՛Հն արդէն, — լուսաբաց, Ամէն ցրւում կը ձգտի Ակն իր մեկնման, Ամէն երազ կ՚առնէ դէմքն իր բոցարծարծ, — Ան՝ գոյութթիւն եւ ան բարձունք լիութթեան։

β. p.



### SUL



- Ծաղկեցաւ ծառն կենաց Եւ աննման էր. Լուսեղեն պաուղ եբեր Եւ աննանան էր. Ճղերն ամէն արքայական Եւ աննանան էր. Տերեւն ամեն արփիայափայլ Եւ աննանան էր. Գարնանային հոտն որ ելաւ Եւ աննաքան եր. Արդագութեար աղբիւր բիւեալ Եւ աննանան էր. Դաչտերդ ամեն ծաղկով ի լի Եւ աննաքան էր. Լերունքը ամէն վարդ փթժեայ Եւ աննանան էր.

— Ծաղկեցաւ ծառն կենաց՝ Աստուածածինն էր. Լուսեղէն պաուղ երեր՝ իւր միածինն էր. Ճղերն ամէն արքայական՝ Սուրբ առաքեայքն էր. Տերեւն ամէն արփիափայլ Սուրբ մարդարէքն էր. Գարնանային Հոտն որ ելաւ՝ իւր սուրբ ծնունդն էր. Մանահութեան աղբիւր բխեալ՝ Մկրտութիւնն էր. Դաչաերդ ամ էն ծաղկով լի՝ Սուրբ մարտիրոսըն էր. Լերունքը ամ էն վարդ փթենեալ՝ են սուրբ կուսանքն էր:

• Այս երդը առաջին անդամ ըլլալով տպադրուած է Ա. Շ. Մնացականետնի Հայկական Զարդարուեստ անուն դործին մէջ (Երեւան, 1955) էջ 65, Երեւանի Մատենադարանին 3884 և 2676 Թիւ ձեռադիրներուն հիման վրայ։ Առաջին ձեռադիրը դսուած է 1461-1478ին, իսկ երկրորդը՝ ԺԶ. դարուն։ Բնադիրը, երկու ձեռադիրներուն համեմատութեամը, կազմած է Ա. Շ. Մնացականեան։

### ODE

Il a fleuri, l'arbre de la vie, Et il était sans pareil. Il a donné un fruit lumineux, Et il était sans pareil. Toutes ses branches étaient royales, Et elles étaient sans pareilles. Ses feuilles toutes flamboyantes, Et elles étaient sans pareilles. Il émit un parfum printanier, Et il était sans pareil. La source de l'immortalité jaillit, Et elle était sans pareille. Les champs étaient tout pleins de fleurs, Et elles étaient sans pareilles. Les montagnes étaient toutes couvertes de roses, Et elles étaient sans pareilles.

\*

Il a fleuri, l'arbre de la vie, Et c'était la mère de Dieu. Il a donné un fruit lumineux, Et c'était son fils unique. Royales, Toutes ses branches étaient royales, Et c'étaient les saints apôtres. Ses feuilles étaient toutes flamboyantes, Et c'étaient les saints prophètes. Le parfum printanier émis. C'était sa sainte nativité. La source d'immortalité jaillie. C'était le baptême de Jésus. Les champs tout pleins de fleurs. C'étaient tous les saints martyrs. Les montagnes toutes couvertes de roses, C'étaient toutes les saintes vierges.

Traduit par H. BERBERIAN

(Poème du xve s.)



## **ጊዜ** 3 ቦ ቴ Ն ኮ Ք

գազկատարած դուռ մ՚իբրեւ տարածոյթէն՝ ափ մը հող՝ ժամանակին իսկ առջեւ... Անկէ կ՚անցնի պատմութիւնն Ամէն րոպէ, բնակիչ՝ սրտի մը մէջ բաբախուն... Ռանակ մ՚ըլլար կարծես ան՝դրախտն ամբողջ գրաւող...

Հոն՝ արեւելք առյաւէտ ուր չայցելեց մահն երբեք... Կեանքը կերտող ժամանակ՝ ժամանակէն դէպի վեր... Հանք մ'անվախճան ըսկըզբի ուր գեղադէմ տանուտէր՝ Օր մր իջեր է Աստուած զինք սերընդել իբրեւ բերք...

Ու այդ բերքով բեռնաւոր՝ տարածութիւն մը հողի՝ Երկրագունտի սիրտն իբրեւ բաբախման մէջ անդադար, Շտեմարանն Ցարութեան՝ որ ինքն իրմով կ՚ողողի․․․

Մա երկիրն է վերջապէս զոր հայրենիք կ՚անուանեն Սրտերու մէջ սեղմելով իբր իրենցն իսկ, իբր ըլլար Անմահութեան մրցակից կեանք մ՚ան՝ տուող կաթն իրեն...

## **ԲԱՐԲԱՌ ՄԱՅՐԵՆԻ**

Արեւելքէն շրթներու՝ իբր առտուան մը կաթիլ՝ Հաթող՝ կարծես խաւարին՝ երջանկութիւնը խօսքի... Տիեզերք մը թեւաւոր՝ ուր կեանքն ամբողջ կիրակին՝ Կը բարձրանայ դէպի վեր՝ Աստուծոյ գահը բազմիլ...

Զի հնչմամբն իսկ ըստեղծել՝ Բանն առաջին իբրեւ ան՝ Զինք կը բանայ լոյս առ լոյս կեանքին առջեւ․ լուսեղէն Աղբիւրներու սրբագործ հուն մ'անըսկիզբ՝ որ պեղեն Մտածումները բոլոր՝ ձեւերն իրենց գոյութեան․․․

Անմայրամուտ նախահօր արցունքն է ան, ճիչը դեռ, Յաղթանակի երգն յորդող, հաւատքի կայծն եռուզեո Սէրերու հուրն հնոցին, պատկերն ամբողջ վերջապէս

Որ խօսակից կեանքին հետ՝ ժամանակին ծոցն ի բուն Դերկաներուն մէջ բոլոր՝ կ'երգէ յաւերժը կարծես՝ Անով յրդի, բառ առ բառ զայն իբր երկնող մայրութիւն։

# Proksh Praudho urbeh

ԶՐՈՅՑ ԱՐՀԵՍՏՆԵՐՈՒ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Քանի մը մտքի բարեկամներ էին որ լիբանանեան լեռնաւան մը ամառագնաց կը գտնուէին միասին։ Այդ առաւօտ՝ իրենցմէ մէկը, նկարիչը՝ կուժ մը գնելու համար մտած էր պահ մը՝ աւանի բրումտին կրպակը։ Միւս երկուքը, մին երաժիշտ, երկրորդը հրապարակագիր՝ դուրսը կը սպասէին տաք խօսակցութեան մը տարուած ։ Վրայ հասաւ չորրորդ բարեկամ մը որ գեղագիտական հարցերով ևր հետաքրքրուէր մանաւանդ եւ որուն՝ այդ պատճառաւ «գեղագէ— ար» կ՚ըսէին իր բարեկամները, քչիկ մը հեգնանքով...

B.

Գեղագէտը — ԵԹ ե ուրեմն առնենք երեւոյթները իմաստասիրական իրապաչտութեան տեսակետեն, պիտի դիտենք որ իրենց դործին մէջ Ձուտ Արհեստ եւ Ձուտ Արուեստ մեր նկատողութեան մէջ մինչեւ տեղ մը իրարու դուդահեռ կ՚ընթանան, մինչեւ տեղ մը կը նմանին իրարու իրենց ըրածովը, սակայն եւ յետոյ՝ կը դատուին իրարմէ, իրենց յանդումին յառաջ թերածովը նոյնիսկ հակադրուելու աստիճան իրարու, կերպով մր։

Հրապարակագիրը - Թե ինչպե<sup>®</sup>ս · · ·

Գեղագէտը — Արհեստ եւ Արուեստ իրարու կը նմանին նախ անով որ որոչ վարպետութիւն մի պահանջող գործելներ են . բայց այդ դործելը չի կայանար եղելութիւններ յառաջ բերելու մէջ , ինչպէս են մեր վարմունըները , այլ կը կայանայ շինելու մէջ — բառին լայն իմաստովը որ տեսանը — առարկաներ , իրեր չինելու մէջ : Եւ այդ չինելը կ՚լույայ տրուած զգալի նիւթեղէնի մը վրայ դործելով ։ Որովհետեւ — խօսի՛ , եթե կ՚ուղես ականջը պարոն Լաբալիսին — չէ կարելի պարապով կամ ոչինչով բան մը չինել. իսկ մարդը նիւթ չի կրրնար ստեղծել եւ ինչ որ կը կոչենք իրենց «չինելը», նոյնիսկ «ստեղծելը», ուրիչ բան չէ բայց եթէ՝ նիւթեղէնի մը դանդուածին կազմ տալը, կամ նիւթեղէնի մը տարրերուն մէջ կապ ու կարդ Հաստատելով այդ տարրերով ձեւ մը յառաջ բերելը, — ձեւ մը այդ դանդուածին կամ տարրերուն նիւթեղվը լեցուն։

Հրապարակագիրը. Պարզ է ըստծղ. սա դիմացի Թիթեղագործի իր ունեցած Թիթեղի բարակ տախտակներուն մէջ պիտի կտրէ իր խոչոր մկրատովը ու Հանածները ոլորելով կամ անոնց անկիւն տալով եւ յետոյ իրարու կցելով պիտի չինէ ձագար կամ ջարիւդի պարունակներ։ Մեր բարեկամն ալ միտք ունի իրեն տրուած ձայնաչարերուն նոթերը տեղափոխելով դանոնք իրենց դանադան Հանգամանջներուն մէջ նոր կարգի դնձկով իր մտադրած ջառանուագը յօրինել։

Երաժիշտը — *Բոլորովին այդպէս չէ իմ դործելու կերպս — բայց* խորջին մէջ նոյնին կուդայ, ուստի կ՚ընդունիմ։

Գեղագէտը.— Ուրեմն մինչեւ Հոս արհեստաւորին ըրածը եւ արուեստալէտինը՝ նմանօրինակ բաներ են։ Երկուջն ալ կ'աչիստաին ուեստալէտինը՝ նմանօրինակ բաներ են։ Երկուջն ալ կ'աչիստաին ունտեւ տեսակները առարկաներուն, այսինչն տրուած ձեւերուն ու ատով ալ պահանջուած վարպետուխեան։ ԵԹէ սա ԹիԹեղադործը ԹիԹեդի վրայ կ'աչիստոի ու ձադարներ կամ պարունակներ կազմելու վարպետութիւնը ունի, չովի պայտառը դիտէ երկաթի վրայ դործել եւ անկէ կենդանիներու կձղակները պաչապանող պայտեր չինել։ Սիրուհստները իրենց կարդին, իրարմէ էապէս կը տարբերին իրենց ձեռնած նիւթեղէններուն այլազանութեամ բը։ ԵԹէ մեր երաժիչտը ձեռնած նիւթեղէններուն եւ ձեռնած նիւթեղէններուն անութերին կութերին իրենց ձեռնած նիւթեղեններուն այլագանութերն է և մեր երեղիներուն եւ մեր նկարիչ բարեկամն ալ․․․

երաժիշտը — ի՞նչ կ՚ընկ այսջան ատեն այդ կրպակին մկջ, փարջ մըն էր ընտրելիջը ի վերջոյ…

Գեղագէտը. Մեր նկարիչ բարեկամն ալ իր թիւպերուն մեջի երանդախմորները պաստառի մը վրայ իրարու խառնելով ու նոր կարդի մը Համեմատ անդրապարդելով՝ իր նկար-առարկաները կը չինչ, կամ բանաստեղծը մեր լեզուին բառերը նոր կարդի մը չարելով իր ջերթուածներուն մարմինը կը յօրինչ էջերու վրայ։

երաժիշտը — *իսկ պարաստե*° ղծը , որուն ըրածը իմինիս ամենա– մօտը կը Թուի ինծի․․․ Գեղագէտը. — իսկ պարաստեղծը իր պարողներուն մարմիններուն ու անոնց չարժումներուն միջոցաւ երաժչտութեան նման ու յաճախ անոր թելադրանջին տակ դարձնաչարժային եղելութիւններու իրաձեւերը կր Հաստադրէ մեր նայուածջին եւ իմացողութեան դիմաց...:

Հրապարակագիրը.— Ուրեմն սլիտի կրկնես մեզի մինչեւ Հոս, Հավառակ արհեստէ արհեստ մէկ կողմէն ու արուեստէ արուեստ միւս կողմէն եղած բոլոր տարբերութիւններուն թէ՛ Արհեստաւորներուն թէ՛ Արուեստաւորներուն ըրածը խորջին մէջ էապէս նման բան է դրալի նիւթեղէններ նոր ձեւի ղնել անոնցմէ իրաւ էութիւններ կաղ-մաւորելու Համար:

Գեղագէտը · - Ճիչտ այդպէս:

նրաժիշտր .\_ Մեր տարբերուներ ւնը՝ այն ատեն ։

Հրապարակագիրը — Անապարէ՝ հասնելու իրենց ըրածին տարբերու[ժեան]ը. մեր բարեկամը սկսած է վախնալ որ մի դուցէ դինջը ի վերջոլ ձայներու պայտառի մը վերածես այդ դնացջովը։

Գեղագէտը — Տարրերութիւննին այն է որ մինչ ԱրՀեստաւորին կազմաւորած առարկան — որով եւ զայն ընորոչող ձեւը անով — բայց անկէ դուրս յառաջ բերուելիք առարկայի մը, աւելի յաձախ ալ եղելութեան մը Համար սարքուած է, իր նպատակը անոր մէջ ունի, որով եւ իր յօրինուած քի դոյութեան եւ որպիսութեան բանապատձառը, raison d'être — ինչպէս կ'ըսեն — անոր իրապայման կայ, որով եւ անով կր Հասկցուի եւ իմաստ ու Արժէջ կը ստանայ...։

Հրապարակագիրը.— Այո, իրաւ, ձագարին ձեւը կը բացատրուի տնով որ կարելի պիտի դարձնէ հեղուկի մը անցնիլը չիչի մը մէջ նեղ բերանէն. կամ պայտառին տուած ձեւը կը հասկնանք երբ նկատենք որ պայտերը պէտք է պատչաճին կճղակներուն՝ դանանք պաչտպանելու համար դետնին հետ իրենց ունեցած չփումին մէջ։

Երաժիշտը.— Կը տեսնեմ հիմա Թէ ինչպէս բնոյԹի տարբերու-Թիւն չկայ Արհեստներուն եւ Ճարտարարուեստներուն ալ միջեւ։

Գեղագէտը — Ճիչտ ատոր Համար ալ այդ վերջիններուն զուտ տեսակներուն լաւագոյն է ճարտարարհեստ ըսել։

Հրապարակագիրը — Արգեստներու մէջ մարդիկ կ՚աչխատին դործիջներով, իսկ ճարտարարգեստներու մէջ մարդիկ կ՚աչխատցնեն իրենց գնարած ու սարջաւորած մեջինաները, բայց այդ մեջենաները արգեստներուն մէջ մարդոց ըրածին նման բան մին է որ կ՚ընեն։ 44 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

Երաժիշտը — Ամերիկա՝ Տիդրոյիտի մէջ տեսած եմ Ֆորտի դործարաններուն վիխիտարի ճարտարաւանը. մէկ կողմէ՝ կառաչարերը նախանիւթ — երկաթ, պողպատ, պղինձ եւն. — կը հասցնեն, հրէչային քաղաքը կ՝ուտէ, կը լափէ այդ ամէնը, իր հնոցներուն մէջ կը մարսէ, հրաչէկ հեղուկ կը դարձնէ, յետոյ իր մե բենաներուն մէջ հադարումէկ ձեւերու կը թատիէ դայն ու այդպէս եղած տարրական ձեւի իրերը մեծ չղթային վրայ իրար բերելով։ Եւ այդ ամէւը ի վերչոյ կը յանդին սա բանին որ ճարտարաւանին միւս ծայրէն «դաղանը» կը կանդնէ Ֆորտ ինքնաչարժերու չարքերը՝ որոնք նոր կառաչարերու վրայ պիտի հեծնան աչխարհի չորս ծաղերը մեկնելու...։

Գեղագէտը — Իսկ Հիմա իւրաքանչիւր ինքնաչարժ ճարտարար-«եստի իր մբն է իր կարդին, որովՀետեւ այն Հազարումէկ աղուցուսծ քները դանագան նիւթեղէններու որ դինք կի կազմեն՝ եղած են իրենց դոյացուցած կառքին չարժումը արտադրելու, յառաջ բերելու Համար կառքը իր մեքենականութեան բոլոր մանրամասնութիւններով իր բացատրութիւնը, իմաստը եւ արժէքը կը դանէ այդ նպատակ եղելութեան մէջ, իրը անոր դոյութիւն առնելուն պայմանադրում...։

երաժիշտը ... Կը սպասեմ Արուեստաղէտին չինածին հակադրու-Մեանը յստկանիչին։

Գեղագէտը. — Մի րլյար անհամբեր, պիտի դամ անչուչտ ատոր. բայց նոյնիսկ այդ յատկանիչին յստակագոյն որոչմանը Հաչւոյն՝ կը կարծեմ որ անհրաժեչա է աւելի մօտէն սեղմել բնութեր արհեստաւորին Տաստագրած ձեւերուն. ասոնը բառին լայնադոյն առումովը միայն՝ – որով մասերու մէջ ոեւէ միութիւն կր նչանակէ – Ձե՛ւին. իսկապես անոնը կը կայանան կազմուածքներ, կամ յօդուածքներ structure ներ — ներկայացուելնուն մէջ. անոնց ձեւր «կաղմուածը»ի, յօդուածքի ձեւ մին է միայն. այսինքն անոնը կադքաւոր մասերու յօղուածըներ են որ միութիւն մր կը բերեն անչուչա, բա դ միութիւն մի որ մէկէ աւելի միջոցներու՝ միեւնոյն նպատակի մր միջոցները ըլլալուն ներկայացած միութքիւնն է ։ Այսպէս են օգտակար իրի մը, դաւանի մը, չիչի մը կամ մուրճի եւ արդանի ներկայացուցած ձեւերը. ասոնք ձեւ ունին անով միայն որ իրենցմէ դուրս մէկ ու որոչ արդիւնը մր յառաք բերելու կոչուած նիւթերկն որո, մաոբևու շօժուաջ երբև բը: Բիւ հբև էրրբև, սևորն իեն որենբևի ատևեր կոչուած են իրենց դերը կատարելու։ Եւ նոյնը կընանը ըսել ոսո առ թառ ճարտարարհեստներու չինած մերենաներուն համար։ Ահա FIL hugar wante be whate paraph my der achtermind հանդեր կրնան տձեւ առարկաներ ըլլալ, որով հետեւ «տձեւ» իսկ թաուած քով՝ իրենց մասին ժիստուա ձեւր՝ (այս վերջին բառին ընդհանուր իմացումէն

• ԱՆԴԱՍՏԱՆ 45

աւելի նեղ դդալիի յանդած) եւ դօրաւոր մէկ նչանակութիւնը կը սահմանէ։

ու խրաժիշտը.— Կը Հիանամ այնջան պարզ բաներ՝ այսջան բարդ

Հրապարակագիրը — Մեր բարեկամին կողմէն նորէն հեղնանը, բայց անուչ տեսակէն անչուչտ։ Միայն պիտի իրեն դիտել տամ նե իրերը կընան պարզ ըլլալ ինջնին ինչպէս աջցան մը, կամ ձադար մը, բայց այդ պատձառ մի չէ որ միտքը դժուարանայ, երբ չատ ու տարբեր բաներու հասարակաց իսկուԹիւնը բացայայտել չանայ, ստիպուած է վերծանել վերացական եղրեր որովհետեւ վերացականը միայն կրնայ ընդհանուր ըլլալ եւ ընդհանուր իսկուԹիւններ հետեւաբար միայն վերացական եզրերով ձչդրտապէս կրնան տրուիլ։

Երաժիշտը — Երեւի Հիմա ատենն է այլեւս դալու Զուտ Արուեստին՝ Զուտ ԱրՀեստէն ունեցած տարբերուԹիւնը ճչտելու։

Գեղագէտը . կր վախնամ Համբերութիւնդ Հատցնեյէս, որով-Հետեւ դեռ բաւական պէտք պիտի ունենանք անոր, ուստի կուգամ ուղածիդ։ — Արուեստադէտն ալ զգալի նիւթեղէններու ձեւ կուտայ ըսի. նախ իր առաջին տարբերութիւնը արհեստաւորին ըրածէն այն է որ այդ ղդալի նիւթեղէններուն իբր ղդալիի հանդամանքն է միայն որ զինք կր չահագրգով, կ՝ առաջնորդէ եւ կր ձեռնուի իրմէն կերտումին մէջ։ Թիթեղագործը չի կրնար թիթեղին տեղ խմոր գործածել ւքեր նկարիչը դիմացի Թիթեղագործին պատկերը չինէր ձեռքը ձագար եր բռնած, իր երանդախմորներուն նիւթեղէնովը պիտի փոխարինէր Տագարին Թիթեդը. կր բաւէ որ իր պատկերին մէջ ձագարին Թիթեղին ունեցած գոյնը եւ փայլը տար։ Արհեստաւորը հետեւաբար իր որըծածած նիւթեղէններուն գանոնը ձիչտ այ նիւթեղէնի ընող յատկութիւններ կ'օգտադործե, մինչ արուեստադէտր իր գործածած նիւթեղէններուն զգալիութեան յատկութիւնները էապէս։ Իրեն համար նիւթեղենը իրը նիւթեղեն կոչուած է իր վրան կրելու եւ մեր դդայարանջներուն բայանելու դգալի որակներ, որոնը Հետեւապէս պիտի կազմեն բուն գործածուած տարրերը յառաջ բերելի գործերուն։ Մելանե նչաններ կո սեսեռեն բերթուած մր եջի մո վրայ, բայց խնդիր չե որ նոյն քերթուածի կապարով արձանադրուած ըլլար մարմարէ տախտակի մր վրայ կը բաւէ որ ընթերցումին ատեն նոյն ձայները տան անոնը՝ ու ջերթուածը նոյն ջերթուած, կ'ըլլայ։ Այսպէս է որ կընանը ըսել՝ Արձեստին Թէ Արուեստին մէջ դգայի նիւթեղէններ կր ձեւուին բայց՝ մինչ առաջինին մէջ զգալի նիւթեղէններուն նիւթեբենութեան Հանդամանքն է էապէս կացմ ու ձեւ ընդունողը, երկրորդին մէջ անոնց Զգայի որակները յաւէտ։

Երաժիշտը ... յաւ է տ :

Հրապարակագիրը ... Լաւ. բայց այս մաշնաւոր պարադային ի՛նչ պիտի իմոնանը ճչտապէս Ձեւ ըսելով։

Գեղագէտը. — Ձեւին մէկէ աւելի սահմաններ տրուած են, կրնանը առաջին առերիւ սահմանել ընդհանրացածը՝ բազմաթիւ եւ այլազան տարրերու կամ մասերու մէջ միութիւն։ Անչուչտ, ըստ մեր նախորդը ըստծին հոս այլազանութիւնը զգալիութեան այլազանութիւն մըն է եւ հետեւաբար նաեւ միութիւնը ոչ թէ միայն յզացական, զուտ իմացական կամ նիւթեղէնային, այլ միաժամանակ Իմանալիի-Ձգալիի միութիւն մը։

Հրապարակագիրը. — Ուրեմն կ՚ըսես Թէ ոեւէ արուեստի իրի վրայ կարելի է Հաստատել Թէ զինչը էապէս արուեստի իր ընողը եւ իրը այդ արուետագիտական տեսակէտով արժեւորողը այդպիսի բանի մի իրագործուած ըլլալն է իր մէջ։

Գեղագէտը .— Մ.յո՛։

Երաժիշտը. — Երբ կ'անդրադառնամ, օրինակ, մեղեդիի մը — որ ինչընաբաւ ու ամբողջ երաժչտական իր մը կարելի է համարել — մեղեդիի մը եղածին, ու նոյնիսկ չատ հպանցիկ կերպով կը վերլուծեն դայն, իրաւունչ կուտամ այդ ըսուածին։

Հրապարակագիրը .-- Թե ի նչպես ...

Երաժիշտը .- Մելոտի մը զգալի տարրերու ամբողջ մըն է, որոնք ձայներ են . որպէսզի մելոտի մր ունենանը նախ չատ մր ձայներ պէտը կ թյլան. մեկ ձայնով մելոտի չրլլար։ Ցետոյ այդ ձայները պետք է կուպուին իրարու. նոյն ձայները երբ տարբեր ատեններու անջատ անջատ լսուին՝ մելոտի չեն կազմեր։ Արդ այս կապուիլը արդէն առաջին միու Թիւն մըն է ։ Հիմա այդ ձայները իբր զգալի ինչեր՝ մէկէ աւելի զգալի Հանդամանըներով տարբեր են իրարմ է, — այսպէս ոմանը չեչտ ունին, ուրիչներ անչեչտ են, ոմանը զօրաւոր, ոմանը մեղմ. յարաբերաբար եւս ոմանջ կարձատեւ են ոմանջ երկարատեւ։ Տակաւին յարաբերաբար իբր հիմաձայն ընդունուած մէկ հատի մր, դէպի վեր կամ դէպի վար , բարձրութեան կամ ցածութեան աստիճաններով կր տարբերին իրարմէ։ Արդ այդ ձայները այն ատեն մելոտի մր կը կազմեն՝ երբ այդ դանադան տեսակէտներէն անոնց յաջորդութեան մէջ օրէնքի մը կամ կարգի մը միութիւնը Հաստադրուած կ՝րլլայ իրենց միջեւ։ Այսպես երբ իրենց յաջորդութեան ատեն չեչտր միօրինակաբար որոչ ժամանակը անզամ մը կուգայ և միւս ժամանակը անչեչտ ձայներ ,բան

• ԱՆԴԱՍՏԱՆ 47

մը որուն մելոտիին չափը կ՚ըսենք, սա կը նչանակէ միութիւն չեչտանչեչտի այլագանութիւններով։ Ու միւս կողմէ կը տեսնենք որ մելոտիին մէջ երկար եւ կարձ ձայներու յաջորդութիւնն ալ կը ներկայացնէ
որոշ հաւասարակչոււթիւններ, ինչ որ չափականութեան հետ միացած
մելոտի - պարբերութեան ընդհանուր կչոականութիւն մը կուտայ,
անոր ընթացքը ստորակէտերով, միջակէտերով բաժնելով ու վերջակէտով փակելով, այս անդամ չափականութենէ վեր պարբերութեան
յատուկ չեչտականութեան մը մէջ բաժանումներ ունեցող ամբողջի միութիւն մը ստեղծելով։ Հիմա երբ նկատի ունենանք ձայներու իրարմէ
ունեցած աստիձանի տարբերութիւնը՝ հոն կը տեսնենք որ նոր տետակի այլազանութեան մը մէջ այդ տեսակէտէն միութիւն մը իր կարդին կ՚աւելնայ միւսներուն վրայ, անով՝ որ մելոտիին մէջի բոլոր ձայները նոյն հիմնաձայնէն յարաբերաբար իմացուելով՝ նոյն ընտանիջի
ու նոյն ձայնաչարին չարաձայներն են հակառակ իրենցմէ տարբեր
ձայներ ըլլաջնուն։

Գեղագէտը — Այսպէս կարելի է ըսել որ մելոտի մը երեջ տեսակ ձեւերու ներբաղադրուծեւերու սերտ միութիւն մըն է, երեջ տեսակ ձեւերու ներբաղադրութիւն մը, էնթեկրալ մը։ Դեռ կարեւորութիւն ունի խուլ, կանոնաւոր թագիումը, սրտերակը, չեչտ-անչեչտի տարբերութեան մէջ միութիւն մը, անոր վրայ կարձատեւ-երկարատեւ, երբեմն արագասահ երբեմն դանդաղող, երբեմն մեղմ երբեմն վերսկսող ընթացջի մը ներկայացուցած այլազանութեան մէջ հաւասարակչռութիւն հաստատող ընթացքի կչռոյթ մը, ձեւ մը։ Դեռ անոր վրայ այդ կչռոյթին ձայներով հար սերտօրէն կը դրկեն զիրար՝ երեջը ընդդրկող միութիւն ժչտական իմացումին յայտնուոզ բան մը, դոր կը կոչենջ մելոտին իսկ, եւ որ կը նոյնանայ իր երաժչտական իմաստին հետ՝ ըլլայ բառ, «իրմով»:

Հրապարակագիրը — Ուրեմն որջան որ կը հասկնամ՝ մելոտի մը չատ մը հանդամանջներով — չեչտ - անչեչտ , զօրութիւն , մեղմու- թիւն , արադութիւն , դանդաղութիւն , կարձ-երկար , բարձրացած , — բազմաթիւ ձայնային տարբերութիւններու մէկ բան դոյացնելն է . այդ իբր զդալի բազմաթիւին եւ բազմորակին դդալի-իմանալի միամ- բողջութեան ձեւ կ՚ըսեն ։

երաժիշտը.— Որով պիտի ըսենք՝ ոչ [ժէ մելոտին ձեւ մը ունի,

ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

եւ իր ներգոյ զգացումները, իր գօրութենական ընթացքը կր նոյնանան իրեն Հետ, որով ոչ թէ պարապ ձեւ մըն է, այլ իմաստով, զգացումով ու գօրութենական ընթացքով լեցուն ձեւ մը. աւելին՝ երաժչտական իմաստ, զգացում եւ ընթացք եղող ձայներուն մէկ էութիւնը:

48

Գեղագէտը.— Այդ մին, բաղումով ու բաղմորակով դոյացած ձայնեղէն մարմնի մը միութիւնն է։ Այսպէս է որ կրնանք անցնիլ Ձեւի ուրիչ մէկ սահմանումին, ըստ որուն՝ Ձեւը ամբողջ մըն է իր մասերուն հետ, իր յարաբերութիւններուն միութեան մէջ ըմբըունուած կամ ուրիչ խօսքով՝ Ձեւն է, հոն ուր մասերը անկախ դոյութիւն չունին այլ միայն իրարու եւ իրարմով՝ ամբողջին միութեան հետ իրենց ներկայացուցած յարաբերութեննն, այնքան որ, ոչ իչ իրենք դայն դոյացնեին, այլ ան դիրենք դոյացուցած ըլլար, անութումին դուածում ին դերացուած այդ ամբողջութեննեն, այնքան որ, ոչ իչ իրենք դայն դոյացնեին, այլ ան դիրենք դոյացուցներով։ Այն իստումին հետ, մասերը մէկ ամբողջեն սերած ըլլային դանազան դպալի հանդամանքներով։ Այն իստոները եւ դդայնական յատկանիչները, կչռութական դօրութենաիան ընթացումները որոնցմով ի յայտ կուդան եւ կը պարտադրուին ամբողջ մը կր սասանի մասերու այլազանութեան վրայ։

Հրապարակագիրը.— Լաւ, Հիմա կը տեսնեմ Թէ ի՛նչն է որ երաժչտութեան մէջ կտոր մը «երաժչտական» կ՛ընչ. — Իր ձայնեղէն տարրերուն այդ Ձեւը։ Միւս արուեստներու դործերուն Համար նոյնը կընտ՝նջ ըսել, Համաձայն փոփոխութիւններով՝ mutadis mutandis.

Երաժիշտը.— Պարարուեստին Համար չատ լաւ կը տեսնեմ այդ. երբ կը խորհիք անոր մասին, ինչպէս ըսած են — որ չատ ճիչտ կը դանեմ, — Թէ՝ պար մը մարմինի մը երդելն է, այսինջն Թէ պար մը մարդկային չարժուձեւերու մեղեղի մըն է։

Գեղագէտը — Եթէ մեր երաժիչա ընկերը պարի իսկութիւնը չատ լաւ բացատրեց, գայն երաժչտութեամբ հասկնալով, կը խորհիմ որ նոյնքան յաջողութեամբ կրնանք այս անդամ արձանադործային երկին իսկութիւնը ըմբոնել գայն պարով հասկնալով։ Իրաւ թէ պարող արուեստադետի մը պարը իր ոեւէ մէկ պահուն կարենայինք անչարժացնել, աւելին՝ պարարուեստը քարացնել, — արկած մը պիտի ունենայինք, ու ան իր արձանադործային արժէքը պիտի ունենար այն իրողութեան մէջ, որ այդ մարդ-արձանին մարմնին բոլոր մասերը, Թեւերը, ձեռքերը, ոտքերը, իրանը, դլուխը իրենց տեղի, դիրքի, միացման, ասոնց ներկայացուցած գանդուածներուն, մակերեսնե• ԱՆԴԱՍՏԱՆ 41

րուն, Հակառակ իրենց տարբերուԹիւններուն եւ անոնց ստեղծած ՀակադրուԹիւններուն, ունին իրենց իրարու գօդող ու գանոնջ իրալու միացնող յարաբերուԹիւններու ՀամապատասխանուԹիւններ, միուԹիւններ, բարեբախտ ՀամեմատուԹիւններ. այդ բոլորը կ՚առնէ՝ միակ Թռիչջի մը մէջ չնչաւորող ու սարսռացնող սերտ ու միեւնոյն տմբողջի մը տիրուԹեան ու միուԹեան մը մէջ։

Երաժիշտը.— Մեր դեղադէտը զիս կը քաջալերէ, մէկ արուեստէն միւսը անցնելով, դանոնք իրարմով հասկնալու իմ հակումիս մէջ։ ԵԹէ քիչ մը առաջ երաժչտուԹիւնը Թոյլ տուաւ պարային ձեւը հասկընալու կը խորհիմ որ կընայ ան հաւասարապէս կիրարկուիլ քերթեողական արուեստին ՝ անոր բերած քերթուածներուն իսկուԹիւնը յայտնաբերելու։

Հրապարակագիրը.— Երբ մելոտին կը բացատրէիր մեղի, ջերխողութիւնը կ՚օգտագործէիր՝ մեղեղիին մէջ՝ նախաղատութիւններ, պարբերութիւններ տեսնելով, իրենց ստորակէտներով, միջակէտնելովը եւ վերջակէտներովը։ Հիմակ ալ Հակադարձը կ՚ուղես ընել։ Կը վախնամ որ տեսակ մը «յոռի չրջան»ի մէջ մտնելու վրայ ես...

Գեղագէտը. \_ Չեմ կարծեր որ այդ սոփեստութեան մեղջին վրայ է մեր բարեկամը. իր ըրածը պարզապէս էական հանդունութեան մը արդար օգտագործումն է։ Երկու արուեստներու մէջ հասարակաց բաներ կան եւ տարբեր…։ Հասարակաց՝ որով հետեւ բառերն ալ ժամանակին մէջ յաջորդող ձայներ են երաժչտականներուն նման, իբրեւ այդ «կչուոյթի ձեւը» ընդունելու կարող, բայց քերթողական նիւթեղէն բառը այդ ձայներուն կից իբրեւ զգալի-իմանալի՝ դեռ ունի իմացը ըլլալու ու երեւակայելի պատկեր մը յարուցանելու Հանդա– մանքները։ Եւ ինչպէս երաժչտութեան մէջ ձայներու ելեւէջներով ելեւէջային ձեւը կը յօրինուէր այնպես, Հոս ալ բառերը իրարու կապուելով՝ նախագասութիւններու եւ պարբերութիւններու մէջ յրղացջին իմաստային մտածումներու ձեւերը յառաջ կը բերեն։ Դեռ եւս չարժապատկերի մէջ եղածին նման, երեւակայութեան պաստառին վրայ պատկերներու յաջորդութեան Չուդահեռական ձեւեր չինելով, ու այս ամենը սերաօրեն միացած քերթուածին դաշնաւոր ու կչռու-*Թաւոր իմացական-պատկերաւոր մտածման մը ընթացջը յօրինելու* Համար, որ մի ամբողջ մը կր չինէ, բոլոր մասնաւոր նախադասութիւններու մէջ լսելի — որովնետեւ խորնելի — ըսուածը ի վերջոյ մէկ բան կ'րլլայ, որ կչռային բերթուածին սկիդբն իբրեւ ջերթողային Հոդեթորչը մր կը մացնէ բառերուն մէջ, կարծես ինք դանոնը յարուցանելու Համար միևնոյն ատեն ինք անոնցմով կ'իրագոր50 • ԱՆԴԱՍՏԱՆ

ծուէր անոր բաղադրեալ մասերուն մէջ, որոնը սակայն իրմով եւ իրեն Համար այդ մասերն էին….

bրաժիշտը.— *կարծեմ ինձմէ լաւ ըսիր իմ ըսելիքս*:

Գեղագէտը .\_\_ Շնորհակալ՝ գովասանքիդ ։

Հրապարակագիրը — Կարծեմ քու մեծ արուեստ կոչածներէդ երկու հատ մնաց . — Ճարտարապետութիւնը եւ Նկարչութիւնը ։

Գեղագէտը. — Ճարտարապետութիւնը մէկրի Թողունք առ այժմ, ուր խնդիր է Թէ ան Ձուտ Արուեստի գործեր կարենայ տալ։ Նկար-չութեան համար անչուչտ լաւ կ՚ըլլայ կարծիքը իմանալ մեր նկարիչ ընկերոշ։ Բայց քանի որ կ՚ուչանայ, կրնամ իր տեսակէտին վարպետի հասարակաց վկայութիւնը բերել իրենց արուեստի գործերու իսկու-թեան մասին։

Հրապարակագիրը ... Ի°նչ կ'ըսէ ...

Գեղագէտը.— Նկար մը՝ նախ ջան պատերազմական ձի կամ լեռ կամ տեսարան ըլլալը, պաստառի մը վրայ գիծերու եւ գոյներու ամառղջ մըն է՝ որոչ կարգի մը մէջ խմբուած։

Հրապարակագիրը ... Լաւ, լաւ... Աւելորդ է երկարելը այդ մասին...։ Բայց ջիչ մը չփոթ կը մնայ դեռ մտջիս՝ «Ձեւ» բառը արհեստի իրերուն կիրարկմանը առընչութեամբ։ Հիմա որ ինծի համար որոչ է թէ Ձուտ Արուեստի դործ մը զգալի բազմաթիւ եւ բազմադան տարրհրու մէջ ձեւ մըն է էապէս, այդ բառին երկու սահմանումներովը ճչառւած...

Գեղագէտը — *Զգալիին բազմութեանն ու բազմադանութեանը մէջ* իմացուած *միութիւնը* ։

Երաժիշտը .\_ *Կը ներես . ինչո՞ ւ կ՝ ըսես* իմացուած ։

Երաժիշտը — Որովհետեւ ձեւը յարաբերութիւններու մի ամբողջ մըն է, զգալի ինչերու մէջ. արդ՝ մեր զգայարանջները այդ զգալը կուտան, այսինջն «զգայութիւններ»։ Բայց անոնց յարաբերութիւնը միտջն է որ կ՚ըմբոնչ. աչջը՝ երկու ղիծ կը ցուցնէ ինծի, բայց անոնց հաւասարութիւնը աչջիս մէջէն նայող միտջս է որ կ՚ըմբոնչ. ձիչտ ինչպէս սեւ տախտակին վրայ աչջս ձերմակ կաւիձով հետջեր միայն կը տեսնէ, իսկ միտջս է որ անոնց մէջ թիւեր կը մտածէ, որոնջ լոկ մտածելի խնդիր են։

Երաժիշտը.— Կը Հասկնամ Հիմա իմ Արուեստիս մասին տրուած նչանաւոր սահման մը՝ «Երաժչտուխիւնը ձայներով մտածելու արուեստն է»; ԱՆԴԱՍՏԱՆ 51

Հրապարակագիրը — Ձեղի որ ձգեմ՝ հիմակ ալ պիտի հեռանանջ մեր նիսինեն՝ հոգեբանութեան կամ տրամաբանութեան մէջ կորսուելու համար...

Գեղագէտը .- Լաւ. ի նչ է ըսածդ :

Հրապարակագիրը.— Սա որ չատ որոչ չեմ տեսներ Թէ՝ երբ մէկ կողմէն արուեստի դործի մը իսկութիւնը կը նոյնացնենք անոր իրադործած ձեւին հետ, ու միւս կողմէ ալ Արհեստներու համար կ՚ըսենք Թէ անոնք նիւթեղէններու ձև կուտան անկէ իրեր չինելու համար, Ձև բառը այդ երկու պարադաներուն նո՞յն իմաստը ունի, Թէ այլիմաստ է ինչպէս կ՚ըսեն, կարծեմ, տրամաբանութեան մէջ՝ univoque է Թէ équivoque:

Գեղագէտը — n' չ նոյնիմաստ ,  $m_{\ell}$  ալ այլիմաստ ·  $m_{IL}$  ՝ հանգունական = analogue:

Հրապարակագիրը.— Այսի նջն...

Գեղագէտը — Երբ կ'րսենք արհեստաւորին համար ԹԷ ձեւ կու տայ Ձգալի նիւթեղէններու, եւ միւս կողմէ նոյնը կ'րսենք արուեստադէտին համար, ո՛չ բոլոթովին նոյն բանը ըսել կ'ուղենք, ոչ ալ բոլորովին տարբեր բան մը. այլ ԹԷ՝ հանդունակութիւն մը կայ իրենց ըրածին մէջ, էական նմանութիւն մը, բայց եւ նոյնքան կարեւոր տարբերութիւն։

երաժիշտը — Բայց չէ<sup>°</sup> որ խոսեցանք այդ մասին . ինչո՞ւ կ'ուղէք ետ դառնալ . . .

Հրապարակագիրը... Կ'ուղեմ որ բոլորովին յստակ դառնայ մըտւիս՝ Թէ ի՞նչ է Ձեւ ըսուածը արհեստի իրի մը մէջ։

Գեղագէտը — Առէջ Ձեւ բառին առաջին սահմանումը և բազմաթիւ եւ բազմահեսակ տարրերու կամ մասերու մէջ կապ, միութիւն և որով այդ բազմահերև եւ բազմատեսակեն մէկ իր յառաջ կուդայ։ Ձադարը բերան մը ունի, յետոյ հատեալ կոնաձեւ մաս մը, եւ յետոյ եւ վերջապես խողովակ մը հետգհետէ սուրցող և այս երեջ թեթեղէ մասերը հայած անադով իրարու կապուած և նոյն ձադար - առարկային ամբողջի մասերը կը կազմեն, որով կ՚ունենանջ միակ յօրինուածջի մը մէջ ադուցուած մասերու ամբողջ մը, որ մէկ ձադար կը դոյացնէ։ Ըսե՞լ է որ ձադարը մեր երաժիչտին չինած մեղեդիին պէս բան մըն է էապես, — ո՛չ, որովհետեւ Հոն ունինջ դրալի նիւթեղէնի մը դդալի-ութեան Հանդամանջին տեսակէտով լոկ՝ արուած կապ ու միութեւնը ստաչ Հոս ունինջ թիթեղ նիւթեղենին՝ իր մասերու այդ միութեւնը ստաչ

Նալով իրրեւ այդ ԹիԹեդր իր մէՋէն անցնող Հեղուկին վրայ որոչ արդիւնը մը ունենալու Համար արուած կապ ու միուԹիւն։ Ուրեմն՝ մէկ եւ միւս պարադաներուն մէՋ Ձեւ կայ, բայց այդ Ձեւին նիւԹր եւ Ձեւին տեսակն ու նպատակը էապէս տարբեր են։

Հրապարակագիրը — ԵԹԷ ուղէինը Ձեւ յղացքին միւս իմացումը կիրարկել մէկուն ու միւսին...

Երաժիշտը — Որով՝ կ'ըսուի Թէ ձեւ կայ Հոն՝ ուր ամբողջի մը մասերը ամէն կերպով իրենց որպիսութեանը մէջ արուած են ըստ իրենց այլ ամբողջին միութեանը մէջ բռնելիք տեղին, դիրքին, իրենց որակովն ու բերելիք աղդեցութեամբը կատարելիք դերին, այսինքն մի, դոյացնեն ամբողջը։

Գեղագէտը. 2եւ բառին այդ սահմանումը կընանք կիրարկել արուեսաներու եւ ձարտարարգեսաներու չինած իրերուն։ Առէջ ժամացույց մը , քակուած վիճակի մէջ , ունիք հարիւրեակ մր մասեր , իւրաջանչիւրը տարեր ձեւով. մէկը պտուտակ, միւսը սլաք, մէկ ուրիչ մը՝ Թիւեր կրող բոլորակ եւն., ու ասոնջ կր պատկանին ջանի մր տեսակ նիւթեղ էններու, ոսկի, պողպատ, թեանկադին քար, ջնարակ, ներկ եւայլն. Հիմա եթէ ասոնց իւրաքանչիւրը պիտի տեսնենք, անչուչա, իրենց եղած նիսԹեղէնի ձեւով ու որակով . բայց չենք հասկնար որ ինչու այդ նիւթեղէնը ունին, այդ ձեւն ու այդ որակը։ Կանչենք սակայն ժամագործը որ ատոնք իրար դնէ եւ անոնցմով վերակազմէ ժամացոյցը. այն ատեն այդ ամբողջին մէջ իւրաբանչիւր մաս յայանի կ'րնե թե ինչո'ւ այդ նիւթեղենն է, ինչո'ւ այդ մեծութիւնն ու ձեւ, ունի, թէ ինչպես ան այդպես եղած է՝ այդ առարկայի ամբողջին տալիք միակ արդիւնքին, ժամը ցուցնելու արդիւնքին մէջ սահմանուած մասնակի դերն է որ դանադան հանդաման ըներով իր որպիսու Թիւնը ձչտել տուած է Հնարիչին, եւ այս վեր∮ինը այդ արդիւնքը իրը առարկային ամբողջութեան միակ իրագործելի նպատակ գրած է իրեն, եւ մասերը ամբողջ ըստ այնմ յդացած եւ իրենց յարմար նիւթեղէնին մէջ կերպարանած , իւրաքանչիւրին սահմանելով իր տեղը ամբողջին մէջ, ըստ իր կատարելիք դերին։

ԵԹԷ այս Տիչու է , այսպէս , ժամացոյցին համար , — այդ այնքան բարդ մեքենականութեան , Տիչու է նաեւ արհեստներու չինած յետին պարդ գործիջին կամ օգտակար առարկային համար ։

երաժիշտը — Ես ալ երբ գրելու վրայ եմ իմ քառանուագս, գոր. ծածելիր թեմերս կ'ընտրեմ ըստ այն տեղին որ կ'ուղեմ տալ իրենց՝ բառանուագին երեք չարժումներէն մէկուն կամ միւսին մէջ։ ԱՆԴԱՍՏԱՆ • 53

Հրապարակագիրը. Մեր նկարիչն ալ նոյնը կ՚ընւէր անցեալ օր, իր նկարները յօրինած ատեն՝ իւրաջանչիւր մասի ձեւը, մեծութիւնն ու համեմատութիւնները եւ գոյնը կը ձչտէր՝ ըստ ամբողջին մէջ անոր ներկայացնելիջ մեծ կչռոյթին, գոյներու առաւել կամ նուազ ձոխ, ուռուցիկ կամ նուազ պրկուած նպատակներուն միակ դաչնակութիւնը կազմելու համար իրեն ինկած բաժինին։

Գեղագէտը — Ըսե՞լ է սակայն Թէ արհեսաներուն ու ձարտարարհետաներաւն չինած իրերը մէկ կողմէ, եւ Արուեսաներուն միւս կողմէ՝ նմանօրինակ բաներ են էապէս։ Ոչ անչուչտ, ջանի որ առաջիններուն մէջ ինչ որ մասերու վրայ տիրապետող եւ դանոնջ ձչտորոչող միուԹիւն կ'ըսուի, այդ իրին մէջ անոր մասերու տարբեր նիւԹեղէններովը եւ անոնց տրուած ձեւովը իբր այդ ձեւի նիւԹեղէն իր ընդունելիջ չարժման փոխանցումովը կամ ուրիչ նիւԹեղէնէ մը իր ընդունելիջ ձնչման հակադրելիջ տարբերուԹիւններուն կապուելով, ի վերջոյ յառաջ բերուելիջ առարկայէն դուրս նիւԹական, մեջենական արդիւնջի մը միուԹիւնն է։ Ու մինչդեռ երկրորդին մէջ՝ առարկային նիւԹեղէնին վրայ յայտնուող դդալի որակներուն ստացած ձեւերուն հակադրուելով ու կապուելով իբր դդալի - իմանալի ինչ, եւ մեր դդաբնակ միուԹիւնն է։

Հրապարակագիրը — Կրնանք ըսել՝ առաջիններուն մէջ գործին մասերը իրակերպող նպատակը իր տալիք արդիւնքին մէջն է, իրմէ դուրս, մինչ երկրորդին մէջ՝ այդ նպատակը դործին մէջ իսկ՝ իբր դղալի – իմանալի ինչ մը։

Գեղագէտը.— Կրնանք ըսել՝ առաջինները նիւթժական արտավախ ձան իրեր կը չինեն, իսկ երկրորդները մեզի կը բերեն զգայականին մէջ իմանալի ներվախձանութիւն մը ներկայացնող իրեր, որոնց մէջ նորէն նիւթեղէններ գործածուած են, բայց նիւթեղէններ որոնք մեզի զգալի որակներն ու իմանալի ձեւերը մեր զգայարանջներուն դիմաց կրելու եւ վեր բռնելու պաչաօնը ունին միայն...

Երաժիշտը — Ըստծը աւելի պարզ բառերով չե՞նք կընար տարաղել՝ երբ ըսենք որ, արհեստներն ու ճարտարարհեստները իբր այդ՝ զործածելի իրեր կր չինեն. մինչ արուեստները լով հայեցման առարծածուիլ իր մը, կ'ըսենք որ ան օգտակար է, իսկ երբ իր մը զգալիին մէջէն մեր իմացումն ու հայեցումը կ'աչխատի գոհացնել, կ'ըսենք որ ան դեղեցիկ է։ Գեղագէտը.— Ճիչտ այդպէս։ Ու երբ յաջողապէս կրնայ դորկայ րլյալիջ եւ իբր այդ դոՀացնելու սահմանուած իրեր։

Հրապարակագիրը... ... ԱՀա վերջապէս, գոնէ ըստ երեւոյթին՝ արող ու դիւրաՀասկնալի տարարարներ՝ իրերը յստակ ըմբոնելու...

Գեղագէտը.— *Կը վախնամ ըստ երեւոյքին*, *եքէ չատ չուղենջ* խորացնել .....

Գեղագէտը. - Բայց ահա կուզայ մեր բարեկամ նկարիչը։

երաժիշտը — Այս ո'րջան ատեն՝ մէկ կոյժ մր ընտրելու Համար։

Նկարիչը.— Կը խորհիս Թէ այնջան պա<sup>®</sup>րզ է կոյժ մը,– ինչպէս կ'րսես Հեդնանջով՝ ընտրելը։

Երաժիշտը. Ձեմ տեսներ Թէ ի՞նչ կայ այդքան դժուաը...։ ԵԹէ մեղի Հետ ըլլայիր քիչ առաջ, պիտի դիտնայիր Թէ ընտրելիքը Հողէ չինուած իր մըն է որուն բանապատճառը իր մէջ ջուր պարունակել է եւ զայն պահպանել։ Եւ որովհետեւ այս կրպակին մէջ դրուած կոյժերէն որեւէ մէկը կընար այդ նպատակին ծառայել...։

Նկարիչը. — Կը դարմանամ Թէ չես հասկնար այն կարեւորու-Թիւնը որ ունի ինծի համար կոյժ ըսուած առարկան, որուն տուած սահմանումդ կ՚ընդունիմ։ Բայց ինծի համար՝ նոյնքան կարեւոր է անոր ձեւը. անոր նեղ եւ լայն մասերուն համեմատուԹիւնը, վրան մասին, սա մէկը կարմրադոյն է, իսկ միւսը դեղին։ Ամէն պարադայի՝ չանացի ընտրել գեղեցիկ կոյժ մը։

(կ'ասարտի յաջորդ հատորով)

**ሪ. ቡ. ୩.** 

\*

Ծան. խմր. - Հեղինակի որդին, Արտաւազդ Պէրպէրեան կը շարունակէ այստեղ՝ իր հօր կիսատ մնացած վերջին ձեռագիրը, ջանալով ամբողջացնել գործը այնպէս ինչպէս պիտի ուզէր ողբացեալ մեր աշխատակիցը։

## 

\*

սրրեմ կեանջն , իբրեւ խորհուրդ ԹաջԹաջուր , Որ մեր հոդին սա լեռներէն կը տանի Դէպի երկինջ , որպէս ծընունդն իր մաջուր , Ու կը բերէ , դարձեալ , իր տունն ընտանի ։

Ան մեր սրտին մէջ կ՚ըլլայ երդ բազմաձայն, Կ՚ըլլայ արուեստն՝ անպարագիծ քերթութեան. Եւ տիեղեր<sub>ը</sub>ն՝ արբչիռ սարդին նուրը ոստայն, Կ՚ըլլայ անոր օրՀներգութեան լուրթ մատեան ։

Գարունն անչուչտ, խորունկ Համբոյըն է սիրոյ, Ձոր ան կուտայ մարդոց՝ բոցեղ չըրԹունքով. Եւ ժայռէն վար, ձիչտ վայրի մեղը ծորածոյ, Սէրն ամէնուն կը բաչիէ մօր գըրդանքով ։

Տե՛ս, կաթնաթոյր չորս ծագերէն աչխարհի, Երիտասարդ կեանջն է ջունէն ըսթափած Արտոյաին պէս, որ դաչտերէն մեր բերրի Կը Տախրէ վեր, ծագող լոյսով սըրարբած ։

Եւ, տե՛ս, յանվարծ, ուրախութիւնն իբրեւ նաւ, Իր մէջ իսքբած մարդ էակներն անխըտիր, Մեր ափերէն կը հեռանայ առ տակաւ, Տանելով մեղ խոստումներուն անպատիր ։ Կը սիրեմ կեանջն, իրրեւ տեսիլջ երջանիկ, Որ միտջն անդուլ կ'առնէ այսպէս կը տանի, Մեղ անծանօԹ ծաղիկներուն, ԹիԹեռնիկ, Ու կը բերէ երկիր, փայլով դեղանի ։

Յուչատետրիս էջն ա՛ւասիկ կը փակեմ, Ուր երազին աստղն իր ամպէն կը ջըԹԹէ. Ինծի տրւիր մրտածումներ երկնաձեմ, Ո՛վ իմ եղբայր, չնորՀակալ եմ ջեզ ի սրրտէ ։

\*

Մտջին աղբիւրն՝ ըսաւ սրրտին աղբիւրին. — «Ի՞մ ջուրերուս մէջ կը ցոլան, անկասկած, Դէմ,ջն աստուծոյ եւ սէգ գագա՛քեր սարին, Մինչ ջու գուռիդ վրայ սատանան է Հակած։»

Պատասիսանեց սիրաը՝ մրտջին բարձրաթիռ. — «Սատանայով կ՚րլլամ յաւԼտ մարդկային, Եւ կ՚րլլամ մեղջ, կ՚րլլամ արցունջ ու թերթթիռ, Եւ իմ ջուրերս այդ պատկերով կը սաՀին»։



# Usubuud Uusper

Բանաստեղծական աղուոր դիւտը չատ անդամ յառաջ կուդայ որոշ սպասումէ մը, կամ երկարաչունչ ուչադրութենկ մը, խիստ մասնայատուկ ուղղութեան մը մէջ, ինչպէս դէպի յոյժ նրրին դա-ռիվայրը րղձանքի տեւողութեան։ Եթէ դիտնանք լաւ ուղղութիւն մը տալ այդ սպասումին,— ու վարժութիւնը կ'առաջնորդէ դէպի հոն,— պիտի նպաստաւորուէր յաջողութիւնը բախտին։ Բայց ոչի՛նչ աւելի տնձնայատուկ։ Ինչ որ կ՚ակնկալենք, կախում ունի մեր էութենկն ու մեր դիտցածէն։

Ուչագրութիւնը ձիգն է ամենահաւանականին դիմաց։

\*

Բանաստեղծութի'ւն, դուն պարն ես։

Պա'ր, չնորգ կր գայցես դուն։

Բայց ՇՆՈՐՀԸ չի կընար յայտնուիլ ԴԺՈՒԱՐԻՆ ԳՈՐԾԵՐՈՒ ՄԷՋ եթէ մեծագոյն ՈՒԺԸ չէ չահուած , նախապէս ։

Սակայն , միտջի ձշմարիտ ուժը՝ ընդունակութիւնն է վեր բրոնելու ազատ ներկայութիւնը,— միեւնոյն ատեն նիւթը ։ Ինչ որ չատեր Հակառակ կը նկատեն բանաստեղծութեան․․․․

\*

«Ոտանաւորի վերածել»։ Պէտը է ԳՈՆԷ բանաստեղծութեան մէկ մասը «ոտանաւորի վերածուած» բլյայ։

թայց այս աչխատասիրութիւնը կը դառնայ ամենադեղեցիկ պաչտօնը ԱՐՈՒԵՍՏԻՆ, երբ ոտանաւորի յօրինումէն իսկ աւելի չատ 58 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

փնտուտուջի կ'եյլէ ան՝, բայց կը գտնէ երգ եւ բանաստեղծութիւն այն բանին մէջ, ուրկէ դուրս կը ձգէր նախապէս։

Գրականութիւնը կ՚արտայայտէ բաներ, որոնք ՍԱՀՄԱՆԱՒՈՐՈՒ-ՄՈՎ կրնան միչտ անտարբեր ձգել մարդը որ կ՚ընդունի զանոնք։

\*

Պէտը է յայտնաբերել կամ ստեղծել, պէտը է մեր էութեան մէջ պահել որոշ դետին մը,— ուր արածելու չդան անասուններ. աղբիւր– ներ՝ ուրկէ ջուր չիսմեն անոնը, տեղ մը՝ ուր իւրաքանչիւր քայլ յառաջանայ կոյս հողի մը վրայէն։

Paul VALERY.

Թարգմ. Ա.



## ՐԴԻԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆԸ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒ ՄԷԶՆ Է

րդիական բանաստեղծութիւնը առանձնայատուկ Հաձոյք մը կը պատճառէ, կարծես առանց ներկայ դարաչըջանի անխուսափելի աղերսին ։ Մինչեւ հիմա , միչտ ալ կերպով մր ներկալացուցած էր դործունէութիւնը եւ Հրայրբները վայրկեանին, այսօր ան ներկայացուած է առաւելապէս ։ Նուագ աչխոլժ իրեն սահմանուած լակոնական դերևրէն մէկուն (այնքա՞ն չատ կան), քան իր բնական դերասանի դերին մէջ, որմէ ձերբագատուած է Եւրոպայի մէջ եւ այլուր, Կոնքուռներուն կողմե դեռոյեն սկսեայ նչանակուած Հոդեվիձակներով։ Պե՞տը է գարմանալ որ երկար տարիներ ան կ՝անՀետալ գրական գործառ*նութենէն* ։ իրերու հարկադրանքին տակ, *իրմէ ստացուած Հաձոյքը* այդ միջոցին անդնահատելի ուրախութեան մը կը փոխակերպուի։ Թող ան դուրս ցայտէ լարերովն իր ուղեղին, \_ այնչափ դժնդակ փորձութեան մր ենթարկուած, որ այլեւս չի կընար ամփոփում մը, կենդանի դեղեցկութիւն մր յօրինել, — Թող ամօթանքի արցունքները չորնան իր այտերուն վրայ, սիրտն այրած, երակները խցուած, այսուհանդերձ, առանց անոր, նոյնիսկ այս վիճակին մէջ, միայն իրերուն զուգահեռական բանաստեղծուներներ ժամ մր պիտի չդիմանար յիչողունեան մէն, ու յաւագոյն կարժէ պգտիկ ճչմարտունիւն մը puil dby unem dp:

Եթէ թղթատենը տասնաւոր դրուած այսօրուան փոջրիկ հատորներեն մէկը (այժմ այնքա՛ն տարածուած, — թէեւ ինքնին ա՛յնքան հագուագիւտ, — որոնք կր սիրեն իւրաքանչիւրին ի՛ր գիծերով արտայայտել բոլոր կարելի պատկերները եւ որոնք կախարդիչ են ձիչտ ատոր համար։ կ՛րսենք. — Ի՛նչ կայ լաւագոյն»։ Անհասկնալի դէպքերու դանդուածը աւելցած է աչխարհի վրայ։ Եւ իրաւամբ։ Մարդը կը ձգտի անոնց մասին դաղափար մը կազմել ամէն տեսակի բաղդատութիւններով, առանց երբեք կոչում ընելու աստուածութեան մը (յոռեղոյնը այս դործին մէջ), զոր ա՛լ ժամանակ պիտի չունենար մուցանելու։ Հարստութիւն, չլութիւն ու խոնջենք, խոչոր աղերսեր կան. — բանաստեղծութիւնը կը մտնէ հաչուեկչիռին մէջ։

Մահասկնալի այդ իրողունքիւնները, — նոր եւ բուռն անժիստելիօրէն, — դորս անհրաժեչտ է որ սիրէք դուք, յիրաւի կը ներկայացրնեն խորքի այնպիսի տարածունքիւն մը, դոր քննարկած են անցեալի բանաստեղծները, բայց այսօր՝ անոնցմէ տսան անդամ աւելի ընդարձակ են ; Գալով խորջին,— սպաննուած պատերազմներու ընթացջին,—

μղլոր ողջ մարդոց Համար սպասարկուած են նորէն, իբր մեծագոյն

սփոփանջ իրենց Համար։ ԱյսուՀանդերձ, նկատի ունեցէջ ի՛նչ

ընել անՀասկնալի իրողութիւնները։ Ու ի՛նչ ընել այն անձ
կութեան մէջ, որ կանգ առած է բարեչրջուած ժողովուրդներու մօտ։

«Քոնֆօր»ի տենդահար ձաչակին մէջ։ Անչո՛ւչտ, ինչնատիպ առաջի
նութիւն մըն է, բանաստեղծութեան Համար՝ նոր հարցերու արծար
ծումը։ Իր կանդավառութիւնը արդէն իսկ յաղթանակած է կեանջի

բանաւոր խոհեմութեան վրայ խոհեմութիւն՝ որուն վարպետ ատե
նաբանն էր իր ժպիտով ու իր ջաջ ձայնով։ Շրջահայեաց չարժումներ

կորդած է ան, ձայնը պայծառացած մօտէն՝ տկար, ուժեղ է հե
ռուէն, սրինդի մը պէս։ Վերջապէս, ստամոջսի որոչ կծկումներ

դինջը նետեցին արկածախնդրութեան նաւուն մէջ, ուր պիտի թօթա
փէ իր սրունջներուն թմրութիւնը։

Ի՞նչ ընել ուրեմն, ի՞նչ ընել նորէն, տարօրինակ իրականին մէջ, այլ ի մասնաւորի խաղաղասէր կամջին դէմ անոնց, որ վաղը պիտի դանեն այդ «Քոնֆօր»ը։ Ժպտուն հեռանկարներ կը ծանուցուին երկրադունդի վրայ։ Անիկա կր ԹօԹուէ իր պատեանը ամենուրեջ։ Օ՛հ, պարզ հակասութիւն մրն է միայն։ Բաւական է հաստատել որ երեւակայութիւնը ամրապէս հարստացած է։ Աւելի քան ոտանաւորներուն, անիկա կը վերարտադրուի տուներուն մէջ. հրաչալին կրկին կը բարհրացնէ դիւդազնավէպին հոսանքը, որուն սովորական առանցջն ու չաւիզը դարձած են դէպի երկինը.— ընտանի դոհունակութիւնը, մտացածինը զգայնութեան մէջ, անդենականի վրայ հաստատուստ անստուղութիւնը, դարաչրջաններու կարօտաբաղձութիւնը, կանա-չաւկտ ու հովուհրդական։

Արդիական բանաստեղծութիւնը ջաղաջին բանաստեղծութիւնն է, առաւել եւս՝ արուարձաններունը, թափուր դետիններունը, անչարժ ստացուածջներու այդ իւղոտ եւ օդաւէտ խուդերունը։ Երբեջ ընկերութիւնը եղած չէ աւելի՛ ընկերային, աւելի՛ անդարմանելի եւ Հետեւաբար աւելի՛ բանաստեղծական ջան այն որ պիտի Հասնի այս

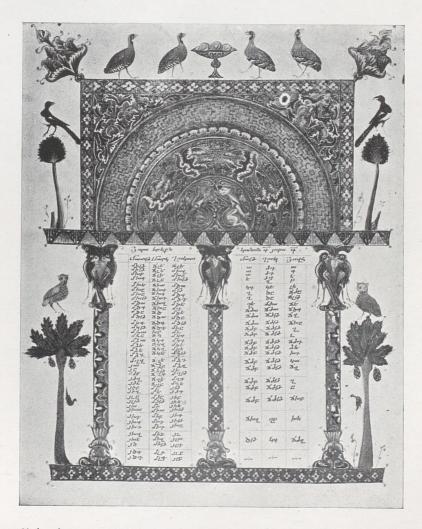
դարու վախ**մանին** ։

P. DESTEPHEN.

(«Անդաստան»*ի Համար դրուա*ծ)։

Թարգմ. Ա.



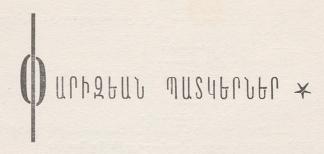


Enluminure a.ménien..e (13e siècle). ՀԱՅԿ ԽՈՐԱՆԱԶԱՐԳ



G. SCHILTIAN

Գ․ ՇԻԼԹԵԱՆ



րկար ժամանակ կր կարծէի Թէ Ս. Ժերմէն տէ Փրէն առասպել մրն էր ու Եգիպտացիի մը պէս զարմացայ Հանգստաւէտ պողոտայ մը դանելով ։ Առաուան ժամը ութեին 0 տես Մակօներուն ։ Քանի մր արեւի Տառագայթներ երկչոտօրէն կր մագլցին սեղաններուն վրայ։ Անարիւն ամպեր կր տարտընուին։ Օրը գեղեցիկ պիտի բլյայ։

- Ծանր օր պիտի ընկ, կ'ըսկ սպասեակը։

Երկու օտարուհիներ կուդան։ Հագած են վառ գոյներով չրջագդեստներ։ Խարտիչաներ, արեդակը կր նեղէ դիրենը։ Չորս աԹոռներու վրայ կը տեղաւորուին ։ Սպասեակը կր մօտենայ ։ Որոշում տուած չեն ։ Մ./ա, աշաւասիկ, Ժան-Փօլ Սարթերը կը պաշանջեն։ Սպասեակը կը նայի ճաչացուցակին:

\_ Թումարրonւ:

- U.º4:

կր միսիթարուին ալջօլով ։ Պահ մր վերջ կր նկատեն վտիտ , ջըղուտ մարդ մը, որ անկիւն մր առանձնացած, փորձ կր սրբագրէը։

- 4. 8. 4: - 9pm g sp:

Սպասեակը իրենց կը Թուէ ջանի մը երկեր։ Նօթ կ'առնեն անոն թ։ Այո՛, խղճմաօրէն։ Պիտի կարդան անոր դիրջերը, որովհետեւ կը ճանչնան հեղինակը։ Մեկնումի պահուն՝ ճարպոտ մարդ մը ինծի կ'երկարէ իր Թերթը։ Կ'առնեմ , ջաղաջավարութեան Համար, ակնարկ մը կը նետեմ վերնադիրներուն վրայ ու կը վերադարձնեմ իրեն։ Կր հարցնե ինծի.

– Շատ կը կարդա<sup>°</sup>ք։

Գաղանօրէն կը ձգտուի եւ կ'ընդլայնէ իր մտածումը։

— Կը գրէ<sub>° ք</sub> նմանապէս։ — Նմանապէս։

Երագկոտ կը դառնայ։ Աչջերը կ'ընկլուղին անցեային մէջ։

— Երիտասարդութեանս չատ դրած եմ ։ Հիմա , յառաջ կր **ջաչեմ** երիտասարդները։ Կր Հրատարակեմ...

Լոութիւն : Մեկնելու կր պատրաստուի :

— Ձեռադիր ունիք ապահովարար։

- Մորներն ...

Չի մեկնիր այլեւս։ Կը չահագրդոռուի։ Այնջա՜ն ջիչ են ձեռա– գիրները։

— Դեռ չէ լրացած ։ Այդչափը չէր յուսար ։

— Աւելի լաւ։ Այս կերպով, ես կրնամ ձեղ առաջնորդել։ Ո՞րջան էջ գրած էջ։

- Հարիւրի չափ։

կը մտած է, կը հաչու է:

— Մենը կընանը ատիկա Հրատարակել ջանի մը ամիսէն։ Ձատկին՝ ամէնէն ուչը։ Ժամացոյցին կը նայի։

— Ձեզի կր սպասեմ անպայման ։

Zungtu 4p hunghagt:

- Անալայմա՞ն, կ՝ըսէ ու կ՝անհետանայ։

Հագիւ մեկնած՝ քսան տարեկանի մօտ, մուն աչքերով տղայ մբ, կր մօտենայ.

— Ձեղի առաջարկեց գործերնի՞դ Հրատարակել։ Առանց ժամանակ ձղելու որ պատասխանեմ։

- Մյո օրերս պիտի բաղխիմ իրեն։

Սառն մոլուցը մը երկուբի կը բաժնէ չրթները։

— Այս ճարպիկ խարերան ամրողջ աչխարհի դործերը պիտի հրատարակէ։ Բայց, հրատարակելէ առաջ, ձեզմէ կը պահանջէ տասը հագար ֆրանը, որուն երեսը ա՛լ պիտի չտեսնէը։ Ձեզի ստորագրել կուտաք պայմանագրութիւն մը, վստահութիւն ներչնչելու համար, որուն մէջ կը խոստանայ ձեր երկը լոյս ընծայել երեք տարիէն առաջ։ Տարւոյն վերջաւորութեան, հեղինակները զզուած՝ ետ կը ջաչեն ձեռագիրը։

ՇփոԹահար, կ՚աւելցնէ։ - Գիտե՜մ ։ Գլխէս անցաւ։

Անցնի'նը:

\*

Երկու Շուէտուհիներ։ Մէկը նուտը դեղեցիկ միւսէն։ Սրճարանի մր յառաջամասը։ Գլանիկի երկու տուփեր սեղանին վրայ։ Ցետ-միջօրէի վերջաւորութիւն։ Օդը այնջա՞ն մեղմ է, որ մարդս պահանջ կր դգայ արտաչնչելու բերնէն։ Մարդիկ կանդ կ՚առնեն, կը չաղակրատեն, կը նչմարեն ծառերը։ Օդոստոս ամսոյն՝ Փարիդցիները ներոպամաօրէն կը վարուին իրարու Հանդէպ։ Սաղաղութիւն կը տիրէ հետեւակներուն եւ ինջնաչարժի տէրերուն միջեւ, ու ոչ ոջ մատով կը իսիէ Հակտին։ Ով որ կը մնայ Փարիդ այդ չրջանին, կ՚ունենայ տարտամ, եսասէր դդայնութիւնը այն աչակերտին, որ կը մնայ առանձին դաւիթին մէջ, այցելու դասատուին մեկնումէն վերջ։

— Լուցկի ունի՞ք, իներրեմ ։ — Բարիլոյս «Ասիմիլ» ։

Կր վառեմ գլանիկները Շուէտուհիներուս ։ Ինծի կ՝երկարեն տու-

փը։ Փարիզ եկող օտարականները կ՚երեւակայեն Թէ միչտ գլանիկի ու չոքոլայի նեղուԹիւն կայ Ֆրանսայի մէջ։ Ձեղի գլանիկ մր կը նուիրեն եւ կը խնդրեն որ պահէք տուփը։ Մէկը կը խօսի յանուն միւսին, յոդնակի՝ առաջին դէմքով, անկասկած ինքզինքը նուազ մի– նակ զգալու համար այս մեծ քաղաքին մէջ։

Քաղաքավարական բանաձեւերը կ՚երկարաձգուին նմանապես։ Փոփսուք մը իրենց միջեւ, պայուսակ մը կը խառնչակեն եւ ի վերջոյ կը գանեն «ջառնէ» մը։ Հեռաձայնի թիւ մը ցոյց կուտան ինձ։ Իրենց կ՚առաջարկեմ տեղ մը երթալ պարել։ Խօսակցութիւնը կը տատանի անգլիերէնի մէջ։ Կը գոհանամ յիչողութենկես ինկող բառերով։

- Պարակից չունի բարեկամուհիս։

— Անչուչա ուրիչ չանաձուկ մր կը դանենը։

Համամիտ են : Վեր կը կանընինը : Վերջին փոփոռւբ մը :

— խնդրեմ ... հեռաձայնելու ենք։

Հապօ՛ն դուարթեր։ Կր կատակենք Հեռաձայնի խցիկի մր մէջ, դեռ խոնաւ՝ դաւկին կամ ամուսնոյն ուղղած կնոջ մր <mark>ապսպրանը-</mark> ներէն։ Կր կազմեմ թիւր։

- Տիկին Lo-ն է : Կ'ուղէի խսսիլ 9 . Տանիէլի հետ :

Zшиппер бр:

— Իր բարեկամներէն մէ<sup>®</sup>կն էջ դուջ։

— Երկու Շուէտուհիներու կողմ է կը հեռախօսեմ ։ Անցեալ տարի իրեն հետ ծանօթացած Սթոբհոլմի մ էջ ։

Լռութիւն։ — Լսեցէջ… Վերջապէս

— Կը Հաճի՞ջ ըսել ձեր բարեկամուհիներուն որ դան դիս տեսնեն։ Կը փոխանցեմ ։ Կը խորհրդակցին իրարու հետ ։ Կը փափաջին սրտանց ։

— Դուջ ալ եկէջ անոնց Հետ… այո՛, առանց ջաչուելու։

Կէս ժամ ետքը, երկու Շուէտուհիները իմ կողջին, հանդստաւէտ չէնքի մը երկրորդ յարկին դրան դանդը կը քաչեմ։ Կը բացուի։ Տիկին Լ-ն է...։ Կը մտնենք սենեակ մը, որ սալօն չհոտելու առաւելութիւնն ունի։ Օդոստոսի այս վերջաւորութեան՝ բաց են պատուհանները եւ փայրիլուն տախտակամածը կայուն է։ Տիկին Լ-ն դլանիկ մը կը մեծարէ։ Ժպտերես, կը նայի մեղի այնպէս, կարծես թէ երկար ատենէ ի վեր ճանչցած ըլլար։

— Ձեղ Հաճոյ կը Թուի Փարիզը։ Կը Թարդմանեմ : Կր պատասխանեն.

— Сш'т, гш'т:

Lunt Heli:

— Ձեր առաջին ճամբորդութեի ւնն է։

Կը խորհրդակցին իրարու հետ :

— Այո՛, ղեպի Փարիզ։

Դուռը կը բացուի եւ աղջնակ մը կը մանէ ներս։ Տասը տարեկան մը ըլլալու է։ Ձեռջերնիս կը սեղմէ ու կը յենու մօրը ԹիկնաԹոռին։

- Տանիէլ յանախ մեզի խօսած է ձեր մասին։

Տիկին Լ.ն կ'ըսկ ինծի.

\_ Կը Հաճի՞ք անոնց Հարցնել որ արդեօք արձակուրդի նկար մը

ունի՞ն ։ Տղաս իրեն Հետ տարաւ լուսանկարի դործիջը ։

Հարցումը կ՚ընեմ ։ Մինչ կը խուդարկեն իրենց պայուսակը, ակնարկս կը հանդչի դաչնակին վրայ դրուած նկարի մը վրայ ։ Երիտասարդ մը կը ներկայացնէ ան ։ Տարօրինակ տպաւորութիւն մը կր դործէ վրաս ։ Աղօտացած է , հեռակա՛յ , որպէս թէ դայն մեկուսացուցած եւ խոչորցուցած ըլլային հին փելիքիւլէն ։

— U,4m' Lmu h 4:

Լուսանկար մը կ'երկարեն։ Տիկին Լ.ն կը քննէ ուչադիր։ Աղջիկը կը հակի վրան։

\_ Տե՛ս, մայրիկ։

Տիկին Լ.ն կր ծումրկէ աչբերը:

\_\_ Չե՞ս տեսներ։ Գյուխը կ'օրօրէ։

— Մօրութը երկնցուցած է։ Ա՛Հ, ա՛յդ է ուրեմն։ Մեդի ըսաւ որ մօրութը պիտի երկնցնէ։

կ՝անչարժանան նկարին վրայ։

— Հին «չորթ»ը հագած է:

Կը սկսիմ անձանգիստ զգալ ինջզինջս։ Կը սպասեմ։ Նայուածջ-

նին կը բարձրացնեն վերջապէս:

— Կը Հաճի՞ ք խնդրել իրենցմէ որ մեղի ձգեն այս լուսանկարը։ Կը Հաւանին իրօք։ Պահ մը վերջ, միակն եմ որ նչմարած էի Թէ Տանիէլին մասին կը խօսուի անցեալին։ ՄերԹ ընդ մերԹ, քոյրը կը յարէ.

— ինչքայն ակակ ումէի մինքը աբորբի դջևունով...

Նկարը կը դնէ դաչնակին վրայ եւ մօրը ջով կուդայ։ Տիկին Լ․ երկու խօսջով կը բացատրէ ինծի Թէ տղան սպաննուած է Հնդկաչինի մէջ։ Ինձմէ կը խնդրէ որ բան մը չըսեմ Շուէտուհիներուն, որոնջ զինջը կը կարծեն ճամբորդուԹեան մէջ։

Այսպէս այն տպաւորութիւնը կ՚ունենայ ան որ իր որդին կ՚ապրի իրապէս։ Մահը այնքա՛ն ապերախտ է, որ ի վերջոյ ձեզ կը մխրձէ սիրելի անձին դոյութեան տարակոյսին մէջ։ Տիկին է․ լուսանկարի մը պէտք ունի․ օտար վկայի մը, ցրուելու համար այդ տարակոյսը եւ հաւատալու թէ Տանիէլ անուն դաւակ մը ունեցած է, քալող, խօսող, տեղափոխուող, մօրուքը երկնցնող։

Կէս ժամ վերջ կը մեկնինջ արդէն։ Երկու Շուէտուհիները բանէ մը չեն կասկածած։ Կը փափաջին մանել պանդոկ, հանդչելու համար։ Ձեմ պնդեր։ Այն օրէն ի վեր, իւրաջանչիւր անդամ որ կը հանդիպիմ Շուէտուհիներու, սրտի պղտիկ սեղմում մը կը դդամ... ու կը չարունակեմ ճամբաս։

J. R.

## 11111111

եծ քաղաքներու մէջ չիկայ աւելի դժնդակ բան քան մինակու
թիւնը, հարիւր հաղարներու տողանցքին մէջ։ Կրզդաս թէ չիւղ մը

անդամ չես ներկայացներ այդ ամբողջին մէջ։ Յոդնութիւնը որ ու
դեղիդ է, կ՝աւելնայ մարմինիդ։ Մինչ դիւղերու կամ փոքր դաւա
ռակներու մէջ առանձնութիւնը հաճոյք է ու վստահութիւն, մայրա
ջաղաքներու մէջ ատիկա տրտում բեկում մըն է։ Նոր կարդերուն

ձնչումը հոդիիդ վրայ։ Հռոմի մէջ այդ դդացումը չեմ կարծեր որ

կ՝այցելէր մտաւորականին որ ջիչ բանով կը դատուէր դինքը արհա
մարհող վայրադ դօրավարէն։ Արդէն մեծ կեղրոնները դուրկ են այդ

պարղութենչն։

Ու մինակ են մարդիկ, երբ կը քալեն աղջիկներու Թեւերէն, առնուագն չդիտնալով Թէ ինչու կը քալեն։ Ու մինակ են անոնք երբ աչխարհ մը հող իրենց ճակտին․ ու անդին սրճարանի մը առջին, դաւաԹին տալով երկրադունդի մը ծանրուԹիւնը։

Այս մինակութիւնը կը չեչտուի մանաւանդ թեթեւ կիներու ջալուածջին մէջ...;

26-7-937, Անիկո

(Անտիպ)



## brank threuklp

#### ԵՐԱԶՆ ԱՆԶՕՐ Է, ԳԻՏԵՄ

Երազն անդօ՛ր է, գիտե՛մ, պէտք է կրռի՛ւ, պէտք է ո՛յժ Խութերուն դէմ՝ յարձակող պէտք է պայքա՛ր տեւական Ի՛նչ փոյթ կողե՛րըդ փըչուր, Ջուրերուդ կոծն ու կական, Պէտք է կազմել նո՛ր արչաւ կոՀակներով տըւող խոյս...

Լըծակն ի դո՛ւր կ՚ըսպասէ վերջալոյսէ վերջալոյս, Որ սահմաններն իր անձուկ քանդէ պարիկ մ՚իր մականն Երկարելով անոնց վրայ , եւ իր հեղիկ չարականն Ցանկարծ դառնայ դահավէժ ու մարտադոռ խըրախոյս...

Եղէդներուն օրօրով դարէ ի դար մրրափող Այս Տահճացած Հուրերուն սակայն ինչպէ՞ս տալ չարժում , Եւ անոնցմով ըստեղծել ո՛ւ փոթորիկ ո՛ւ ցասում...

Դի՛բ, ձեղմէ ա՛յս, միայն ա՛յս կը պահանջեմ իբրեւ չնորհ
— Տեսնեն աչջե՛րըս բաղխումն այդ խոյանջին չանԹացնոր,
Ու փչրըւող առաջին կոհակը ե՛ս ըլլամ Թող…։

#### ULLUFBUILDEPLY

Կ՝ըսէը.— «Երդէ կեանքը մեր»։ ԱՀաւասիկ կը փորձեմ՝ ԵԹԷ կրնանք կոչել «կեանք» մաքառումները անյոյս Նաւարեկին, որ նաւին իր բոցերէն նետուած դուրս Կը Ճանկէ լաստը իր այժմ անկարեկիր տարրին դէմ....

Մենը այդ իլեակն ենը կարծես, ովկիանին սանձաբեկ Ամայութեան մէջ յածող, անփառունա՛կ, մահալո՛ւռ... – Ո՛ կեանըը, կեա՛նըը խըրոխտ նաւատորմին ամրակուռ, Տանող սարսափ ու կաղղոյր ամբոխներուն ահաբեկ...

Թէեւ յոյսի խոսջերու կ՚ըսպասէիջ դուջ, դիտե՛մ, Ցիմարօրէն կը մարե՜ն բայց Հոն փարոսը վերջին, Ու կոյր, ափսո՜ս, չեն աչջերս այդ շիջանուտ լոյսին դէմ...

Ձերթ մարդարէ՝ դուչակել կարենայի ես, իցի՛ւ Կղգին, որ օր մ՚իբր արեւ, Հորիզոնէն անուրջին, Ընկդմելէն մեր առաջ պիտի ծաղէր մեր առջեւ...;

## T-NIAUGH DULLING

Որջան աւելի լարուած ուչադրութիւնով ենջ մօտենում Գողգոթայի իրադարձութեան, այնջան աւելի կարկառուն է դառնում Մարդ էակի իմաստի մեծութիւնը, այնջան աւելի օրՀասական՝ գոյութեան առեղծուածն, իբր այդպիսին։

Լիւցիֆերի, ԱՀրիմանի ծուղակ այս աչխարհի մէջ յաւէտ կորսուածութեան կնիջը Տակատին՝ մարդկային ցեղի առջեւ փրկութեան արչալոյսը բոցավառուեցաւ։ Սիրոյ Աստուածը յայտնուեցաւ տիե– ղերջում։

Բոլոր ահեղ ու տրիւնարբու, ՛վոչժիմնդիր ու նախանձոտ աստուածներից յետոյ՝ ահա, Նա, Սիրոյ Աստուածը եկաւ հայրօրէն տէր կանգնելու բովանդակ իրականութեան եւ մոլորուած հօտերի առջեւ րանալու յաւիտ:նական կեանքի դոները։

Սիրոյ սկզբունքը դերիվեր կարեւորութիւն ստացաւ եւ դարձաւ առանցքը տիեղերական լինելութեան, — Սէր։

8այդ Սատանան անպարտելի էր եւ կորստեան իր օր**էնջները** ձակատագրական էին մարդկային Հոգին կրողների Համար։

Իւրաքանչիւր մարդ էակ իր խոր արմատի մէջ բովանդակ մարդկութեան լինել-չըլինելու դաղանիքն է թաղցնում։ Մէկ եւ ամբողջ նոյնանում են այնտեղ, այդ ստորերկրում, յանուն միեւնոյն դերանձնական դոյութեան։ Որով եւ՝ մէկ մարդու անկումով եւ կամ մէկ մարդու յաղթանակով ի տես վերին ճչմարտութեան, ամբողջ մարդկային ցեղի բաղդը պիտի որոչուի ի վնաս եւ կամ ի նպաստ — Ադամ, Յիսուս։

Մարդ-Փրկիչը պէտք է որ տառացիօրէն ինչնադերադանցումի արարջի մէջ դանուի իր անձի նկատմամբ, մի բան որ անՀամապատասխան է բնուժեան բնոյժին։ Պէտք է դերմարդկային կամք ու կարողուժիւն՝ դդետնելու Համար մեղ եւ յաղժելու աչխարհին՝ յանձինս մեր իսկ անձի, այն անձի, որ խարիսխն ու ամրոցն է Լիւցիֆերեան։

Ահաւասիկ, այս դերադոյն առաջելունիւնը դլուխ հանելու կոչուած էր Ցիսուս Քրիստոս՝ Որդին Աստծոյ։ Բայց իսկոյն աւելա-ցընենը որ երկրիս վրայ Նա ոչ աւելի, ոչ պակաս էր, ջան մարդ ու մարդու որդի իր բոլոր խոցելի վայրկեաններով։ Մարդկային բոլոր աառապանջներն ու դառնունիւնները իրենց տուրջն էին պահանջում Նրանից։ Փաստօրէն մարդն էր այդ աստուածանալու առաջադրու–

թեամբ, մարդն էր, որ ինքզինքը Աստծու պիտի փոխակերպէր։

Այս դործողութիւնը, կարելի է ասել, դալիս էր դոյութեան բախտորոչ դարձակէտը Հանդիսանալու տիեղերական առումով։ Սրանով ոչ միայն օրակարդի վրայ էր մարդկային ցեղի փրկութեան Հարցը, բայց եւ սատանայի՝ իբր Չարի սկղբունջի՝ յաւիտենականութեան Հարցը պիտի վճռուէր եւ, վերջապէս, Աստծոյ փառջի ապահովումը պիտի աւետուէր աչխարհին։

Մեծադոյն խոչընդոտը, որին պիտի բաղխէր Քրիստոս իր մաջառումների ճամբու վրայ, այլ բան չէր, ջան այն, ինչ որ արդելջ հանդիսացած է աստուածային մարդկութեան ստեղծուելուն։ Եւ յիրաւի՝ ինչպէս կարող էր մարդկութեւն կոչուող կենդանական աչխարհի այս տեսակը (Էսբէս), որ իր հանապաղօրեայ հացը ճակատի ջրտինջով չահելու դատապարտուած է եւ կենդանիներով սնանելու օրէնջին ենթակայ՝, — այո, ինչպէս կարող էր մարդը իր ուչադրութերնը յառել երկնջին, երբ նա երկրին է դամուած ըստ էութեան...

Տագնապ Ա.

«Մшяпь зшф ириппы з япри ...»:

Մենակ էր ղդում իրեն Յիսուս Գեթսեմանիում։ Նա պէտք ունէր մարդու կարիք ունէր սրտակիցների՝ ձգնաժամային այս վայրկեան-ներին։ Ահա՝ պատուիրեց աչակերտներին արթուն հսկել ու աղօթել։ Բայց բաղդի տխուր անօրինութեամբ աչակերտները չը թափան-ցուեցին պահի դրամատիզմով մարդկայինը բթացած էր իրենց մէջ։ Երեք անդամ իրենց հոգեկցութեան կոչ արաւ Յիսուս եւ երեք անդամ ջնով դիմաւորեցին Մարդու–Որդու խուովքն ու երկունքը։ — Նա լքուած էր մարդկանցից։

Տագնապ Բ.

«Հայր, հեռացրու այս դառնութեան բաժակն ինձնից, իսկ եթէ ոչ՝ թող լինի Քո կամ ջը»։

ԹԷ ինչ էր պերում այդ վայրկեանին մարդացած Աստուածը, աւելի ճիչտը՝ աստուածացող մարդը Գեխսեմանիում քրտինքը քունքեւ գին, այդ հասկանալու համար բաւական չեն միայն միտք ու երեւակայութիւն զօրաչարժի պէտք է ենխարկել մեր մէջ կեանքը իր յայտենի եւ անյայտ կարելիութիւններով։ Այո, այս բացառիկ վայրկեանին յառած՝ սպասում էին ե՛ւ Աստուած, ե՛ւ Լիւցիֆէր, ե՛ւ մարդկուխիւնն ինքը իր խոր ներաչխարհում։

Տագնապ Գ.

«Էլի՛, էլի, Լամա ՍաբադԹանի»։

«Տէ՛ր իմ , այէ՛ր իմ , ընդեր Թողեր դիս ...»:

Երրորդ վայրկեանը, որի բնոյթը նոյնանում է դերբնականին, որի իմասան անսահման է, դա վերջին պահուն խաչից արձակուած բարձրագոչ հառաչանքն է։ • UVAUSUV 69

Կարելի չէ առանց խոր սարսուռի ու երկիւղածութեան մեր Հուրն չփման մէջ դնել այս անդրաչխարհեայ բացադանչութեան հետ կարելի չէ դոյութեան եղերականութիւնը չապրել ի տես այս բեմարրութեան, որ կատարւում է նոյն այն հոդու անունից, որ մեր մէջ ենք կրում իրրեւ մեր էութիւնը։ Ի՞նչ է, իսկապէս վերին իմաստը այս առեղծուածային իրադարձութեան։ Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ Երկնաւոր Հայրը պէտք է այդպէս լքէր իր դաւակը եւ այն էլ հոդեւարքի այս ամենակրիտիկ մի պահուն, երբ արդէն ամէն ինչ իր վախձանին հատած էր եւ ամեն բան կատարուած էր ըստ Հօր կամքի։ Ո՞ւր պէտք է փնտռել մեկնութիւնը այս հակասական կացութեան։

ԵԹԷ Քրիստոս մեր Հուրու դերագոյն իրականուԹիւնն է, մեր էուԹեան իսկ խորհուրդը, ապա ուրեմն ծայրագոյն արԹնուԹեամբ պէտը է երԹանը մեր մէջ վերապրեցնելու եւ ողեւին վերծանելու այս

բացագանչութեան ճակատաղրական իմաստը։

Եւ սակայն՝ հարցն իր անմատչելիութիւնից դադրում է, երբ չարունակում ենք մարդու աստուածացման փուլերը հետապնդել։ Ճիչտ այստեղ է, որ դէմ առ դէմ ենք դուրս դալիս այն առասպելի հետ, ըստ որում Յիսուս դժոխք պիտի իջնէր երեք օր՝ Հօր փառքի մէջ մանելէ առաջ։ Եւ աւելի առաջ երթալով, յարենք՝ միայն նա, ով իրականացրել է դժոխքն իր մէջ, հասուն է երկնքի համար։

Ըստ Հ. Բերդսոնի՝ այդ աստիճանին բարձրանալու Համար մարդկային Լուժիւնը պէտք է որ մեծ իրականուժեան պահանջուած տարողուժեամբ կաղմ ու կազմակերպուժիւն ունենայ, նման պող– պատեայ Հուժկու մեքենայի, որի իւրաքանչիւր մասն ու մասնիկը իրենց նախասահմանուած դործունէուժեան լծուևլէ առաջ՝ առասպելական պրկումի փորձուժեան դիմանալու տոկունուժիւնը պիտի ի յայտ բերեն։

Մեծ միստիկների էութիւնն, ահա, Աստծոյ միանալու իբր նախապայման՝ դնում է կեանքի դերադոյն ըննութիւնը անցնելու, կամ ը, որ դժոխքի դարհուրանքով անցած եւ այդ դժոխքը պարտութեան մատնած պէտք է մուտք դործէ Աստծոյ աշխարհ, ուր նա այլեւս անբաժան մասն է աստուածութեան:

Բայց կարելի է նոյնքան մարդու այս վերափոխումը նմանեցնել ջրի չոգիացման իրողութեան։ Եթէ ջուրը նախ քան չոգիի վերածուելը պէտք է ենթարկուի 100 աստիճան անողոք ջերմութեան, մարդն էլ ողեկանացումի փառքին հասնելու համար, պէտք է ողեկան տաժանելի փորձութեան դեհենով անցնի։ Եւ եթէ ջուրը հոդեպէս կարողանար վերահասու լինել իր չոգիացման տագնապին՝ համանման մեծ ահարեկումի և յուսաբեկումի օրհասը պիտի համակէր իրեն — Դժոխաքը։

Իսկ աւելի ընդ-Հուպ մօտենալով խնդ-րին՝ յայտարարենք, որ տուեալ դէպջում դժոխջի փորձութթիւնը ոչ այլ ինչ է, ջան մեր իսկ

անձի փչրումը. այն անձի ,որի մասին Աւետարանն ասում է ,\_ Կորցրու։ «Եւ ով որ կորցնէ իւր անձը , նա կը գտնէ…» ։ Ահաւասիկ այդ անձի ամբողջական փլուդումը այսպիսի գնով է տեղի ունենում ։

Մեր անձը անժափանց կեղեւ է կապած, անանցանելիօրէն բաժանելով մեղ մեր բուն ինջնուժիւնից, բուն իսկ մեր ոգեկան իրականուժեան ոլորտից։ Խորտակելով այս կախարդական ամբարտակը, մենջ զնում ենջ նոյնանալու մեր վերին «Ես»ին, որ տիեղերական ստեղծագործ դօրուժիւնների կենդանի ակն է, մի ոգեկան տիեղերջ, ուր Հայր եւ Որդի մէկ են։

Մեր անձը դայթակզիչ չղթաներով մեզ բեւեռած է աչխարհի խարուսիկ խաւին։ Այդ խաւը մեզնից վարադուրած է վերին իրականութիւնը, այն ցնորդի վերածելու աստիճան։

Այս կէտի չուրջ միանդամայն նոյնանման նայուած քներ որդեզրած են մարդկային մտքի մեծագոյն լուսատուները ի դէմս կրօնների, փիլիսոփայութեան, արդի Հոդեվերլուծական ականաւոր սրպտողների և մանաւանդ թաղնադիտութեան («կիւլտիզմ, Էզոտե– րիզմ) առաջեալների։

Ըստ Հնդիկ հին իմաստութեան (Ուպանիչադներ)՝ այն ամէնը, ինչ որ մեղ ներկայանում է իրականութեան հանդամանջով, ոչ այլ ինչ է, թան «Մայա» ,այսինջն մոլորեցուցիչ քող, որ տեւական կախարդանքի տակ է պահում մեր դգայարանջները եւ դրանից ծնունդ առնող մեր դատողութիւնը։

Պղատոն՝ յոյն մեծ փիլիսոփան՝ Հաւատում է Թէ վաւերական իրականութիւնը չէ այն ամէնը, ինչի հետ որ մեղ չփման մէջ է դրենում կեանքի փորձը այս աչխարհում։ Մենք նման ենք ջարայրի մէջ բանտարկեալների, որոնք կոնակով նստած են ղէպի դուռը եւ միայն իրենց առջեւի պատի վրայ կարող են տեսնել չարժուող ստուերները փողոցի անցուղարձի, այսինքն բուն իրականութեան։ Քարայրն իր ստուերներով մեր աչիսարհն է։

Գերման Հոգեվերլուծող կրոտաէք մարդու անձի կողջին եւ նրանից անջատ՝ դնում է «Es» ղերմաներէն չէդոք դերանունը, որ ըստ իրեն անհատի ստեղծագործ խորջն է յատկանչում։ Լեղուագիտօրէն ուչագրաւ է որ այդ «Es» չէդոք դերանունը եւ մեր «Ես» անձնական դերանունը միեւնոյն արմատն են նչում, եւ երբեք չենք սխալուի մեր «Ես»ի իմաստի մէջ չեչտելով նոյնքան մեր էութեան կոյս ու արարչաղործ վայրկեանը։

ԱՀա՝ Լաօ-Ցէօ՝ «Իր անձի պատրանքից ազատուողը այնպիսի կարողութեան է տիրանում, որ ամէնքը գալիս են նրա մէջ նեցուկ փնտուհյու»։

Եւ ըստ Թագնարիտութեան՝ երբ անհատը կատարելութեան ճամըու վրայ յառաջանալով՝ Աստծոյ է մօտենում , նա անդնում է ընծա• นังงินบรินิง

յումների (initiation) աստիձաններով, որոնք իրենց Համապատասխան Հասունութեան պայմաններով են Հանդէս դալիս։ ԱՀա 4-Դ. նախավերջին, օծումի մէջ տեղի է ունենում այն, ինչ որ Յիսուսիս պատահեցաւ։ Աստուած մէկէն քաչում է իր ներկայութիւնը, թուղնելով մարդը անծայրածիր անձկութեան ու լքուածութեան մըռայլ տեսիլջի Հետ դէմ յանդիման։

Իրրեւ մօտաւոր օրինակ աչքի առաջ ըերենք անձնասպանների շոգեվիճակը։ Որքան եւ ամենազօր է գոյուժեան ինքնապաչտպա-նուժեան բնազդը մեր մէջ, սակայն նոյն մեր գոյուժեան ընդերքներ լում, բնազդից էլ յայնկոյս, խարսխած կայ էլ աւելի զօրաւոր ներդայուժիւն, որին անգիտակ ենք, ինչպէս մեր չնչած օգին եւ ժէ՛ մէկի, ժէ՛ միւսի բացակայուժիւնը միայն մեզ կարող է գերիվեր կարեւորուժեան գիտակցուժեան առջեւ իրրեւ գոյուժեան առաջին եւ վերջին պայման։

Արդ՝ ենէ այդ անանուն ներկայունիւնը դերծ է կացուցւում կետնքը, այն ժամանակ մէկէն ի մէկ հասկանալի է դառնում նէ որական անկարադրելի ողբերդունիւն է դոյունիւն ասուածը։ Ցանկարծ ամէն ինչ վերիվայր է չրչւում եւ կետնք ու մահ փոխանակւում են դերերով եւ մահուան բոլոր սարսուցուցիչ ստորոդելիները փոխանցում են կետնքին։ Եննական վայրկետն առաջ տենդում է հողոպրել կետնքի սպանիչ ներկայունիւնից։ Կետնքը անչծք է, կետնքը խաւար դիչեր է, իսկ մահը, մահը՝ մայր-աղատարար, փրկունեան ովասիս, — միանա՛լ մահուան, նեկուդ Էյֆելեան աչտարակի կատարից ասդունդ նետուելով։

Ուրեմն՝ ենէ այդ ձեռքի քաչուելով ամբողջ դոյունեան աչտարակն է երերում էակի մէջ, ապա ընծայումների (ինիսիասիոն) պարակն է երերում էակի մէջ, ապա ընծայումների (ինիսիասիոն) պարակն են կացունեան տէր։ Չմեռնելու Համար պէտք է մաքառիլ
ու տոկալ։ Տոկալու Համար պէտք է կարողանալ դրահաւորուել վերին կեանքի հաւատքով, որի դիտակցունեան աստղն է ծաղկում հեռաւոր հորիզոնում։ Ցաղնելու համար պէտք է կոննել կամքին,
պէտք է պրկել կամքը Լիւցիֆէրը ահարեկելու աստիճան։ Բայց չէ՞
որ ընծայեալը հասուն է ու պատրաստ դիմադրաւելու օրհասականը... ինիսիէները այսօրինակ բացակայունեան դիմանալ կարողանալու դերմարդկային քննունիւնն է որ անցնում են։ Նրանք, որ
աստուածային լոյսի ցոլքն ունին եւ այդ ցոլքի ցուցմունքով պիտի
կոիպանեն ձեղքել դժոխքը, լուծուելու համար իրենց սպասող ոգեղեն արեւի մէջ...։

Եւ դարձեալ՝ Գողգոթան միայն մարմնաւոր գոյութեան բնա-

72 นิโาแบร์นิโ

չրջումի կենտրոն չէ։ Գողգոթայի խորհուրդն իր պայծառութեան չջեղութիւնը տարածեց նաեւ Հանդերձեալի մէջ, ուր հոգիները ապրում են մահէն վերջ։ Ոգեկան փայլատակումով լուսաւորւում է ննջեցեալների աչխարհը, այն, որ հին Յոյները անուանում էին ստուերների թագաւորութիւն, եւ այդ ցոլացումը աւետեց այդտեղի բնակիչներին, թէ լոյսը պիտի գայ չողչողալու այդտեղ այսուհետեւ եւ միչտ...։

\*\*

Այն ինչ որ Գողդոթան պարդեւեց մարդկութեան, դա մի սերմի հատիկ է, որի հասունացումը պիտի չարունակուի յաջորդական դարերի մէջ։ Ցարդ աշխարհ կարողացած է իւրացնել այս նոր իմաստութեան մի ամենաաննչան մասնիկը միայն։ Քրիստոս կարող էր աշխարհի սեփականութիւնը դարձնել իր էութիւնից այն եւ այնջան, ինչ եւ որջան աշխարհը ինջնին ի վիձակի է իւրացնելու իր դարու չափանիչով։

Եւ դեռ հաղիւ միայն արչալոյոն է քրիստոնէական խորհուրդնե\_ ւի մեծախորհուրդ ընաչրջումի...:

b . U. .



# TEURS TEURTOUFBPFFG

ամանակակից գրականութիւնը գոյացուցած է ուժեղ հոսանջ մը, դոր կարելի է նկատել արդի արեւմտեան մտջի կարեւոր արտայայտուներւններէն մէկը։ Այս չարժումը կրած է չատ մը անուններ։ Կոչուած է գոյունենական, բայց այդ գրագէտներէն մի ջանիները միայն կ՝ընդդրկեն այս վարդապետութեան զանազան ձեւերէն մին։ Ոմանց համար եղած է «վերացական» բայց այս բառը չի պարունակեր հոսան ջին բոլոր երեսները։ Գերիրապաչա չարժումը, իր տեսական կառուցուած ջներով, ու աղմկոտ դրսեւորումներով, ամբողջութեամը մաս կը կազմէ այս Հոսանջին առանց զայն ներկայացնելու ամ բողջութեամ բ։ Անուանեն ը դայն ըմ բոստ ու լաւադոյնս սահմանած կ'ըլլանը անոր դանադան ծալջերու երեւոյթները։ Քամիւն է որ տուաւ, այս խորագիրը կրող իր գործով, «ըմբոստին» յստակ պատկերը, ու իր դրականութեան լայն սահմանները։ Ըմբոստը կը կրէ զանազան երեսներ, կը դունէ իր ներչնչումը չատ մը աղբիւրներէ։ Ունի իր դեղեցկագիտական համոզումները, բայց ամէն բանէ առաջ կը ներկայացնէ գաղափարներու խորունկ Հոլովոյթ մը որ ծնունդ կ'առնէ նախորդ դարերուն ։

Այստեղ մեր նպատակն է միայն տալ դիմադիծը ըմրոստին, Հետեւիլ անոր իր դադափարներու երբեմն մութ աչխարՀէն ներս, փորձել մանաւանդ բացատրել իր գոյութիւնը, զինջը դետեղելով իր

ժամանակին մեջ:

Ըմբոստը ունի միչտ մերժող ու ժիստող կեցուածը մը։ Իր յատկանչական գիծն է այս կրջոտ դժդուունիւնը։ Չ'ընդունիր կեանջը ինչպես որ կը տեւէ դարերէ ի վեր, չ'ընդունիր կեանքի բոլոր հաչտ, դիւրին, քիչ մր կեղծ դրութիւնները, որոնցմով մարդ կրնայ ապրիլ

խաղաղ՝ աշխարհի եւ իր խղջին հետ ։

Այս ժիստական կեցուած ջով լաբոսոր կը յանդի յանախ դառն աչխարհահայեացքի մը։ Չ'ընդունիր մարդուս ընազանցական անստոյգ վիճակը, չի հանդուրժեր դինքը չրջապատող աշխարհը, որուն մէջ չի կրնար գտնել հոգեկան, մտային, ընկերային պատչան կառուցուած ք մը։ Մարդ կուգայ ու կ՝անցնի աշխարհեն, ինչպես ուրուա կան մը առանց գտնելու կամ զդալու բան մը որ զինք կապէ իր միջավայրին։ Բոլոր այն արժէջները որոնց կը ձգտի մարդ սովորաբար, իրեն չինծու եւ կեղծ կը Թուին։ Այսպես, Քամիւի հերոսը, «օտարական» մըն է աշխարհի վրայ՝ անտարբեր մարդկային որեւէ կամ արժէջի. կ'ապրի առանց հասկնալու թե ինչո°ւ, կը սպաննե առանց գիտնալու Թէ ինչո°ւ, կը դատապարտուի առանց Հարց տալու թե ինչո°ւ։ Նոյնպես Բաֆրայի «Դատին» հերոսը ոչինչ կը հասկնայ իր չուրջ անդած դարձածէն։ Սարթթի հերոսը «նողկանք» կը զդայ կեանքի առջեւ, իսկ Անույինը՝ դարչանք։

นงานบรนง •

Այսպէսով ըմբոստը կը մնայ մինակ։ Շրջապատող աչխարհը ժխտելով ինքզինք կը դատապարտէ առանձնուԹեան։ Երբեմն կը դիտակցի այս վիճակի անբաւարարուԹեան, ու նոր որոնումներով կ՝ուզէ նոյնիսկ իր առանձնուԹիւնը կամ չգոյուԹիւնը ժխտել։ Երբեմն, ընդհակառակն, իր մինակուԹեան մէջ կը տեսնէ մարդկուԹեան բնագանցական իսկական վիճակը։ «Աստուած սպաննեցի» կ՝ըսէ «Սատանան եւ Աստուած»ի հերոսը, խղելով միանդամայն ամէն վերացա – կան կապ մարդուս եւ տիեղերքի միջեւ։

Ըմբոստին այս ընդՀանուր պատկերը, այս դառն ու անողոք աչխարհահայեացքը, իր դանադան ծալքերով, պարունակութիւնն է 30-35 Թուականներու գրական լայն Հոսանքի մը որուն կցուած կը մնան չատ մը Հեղինակներու անուններ։ Շարժումը մասնաւոր թափ կը ստանայ այս չրջանին Ֆրանսայի մէջ, դերիրապաչաներու Հետ կամ կողջին, բայց կը դարդանայ նաեւ Ֆրանսայէն դուրս, Եւրոպայի ու

Ամերիկայի մէջ, նոյնիսկ այս Թուականներէն առաջ։

8/26/12 1/ քանի անուններ:

Քաֆջա մը ինջնին կը ներկայացնէ ըմբոստութիւնը։ Ուղեկո –
րոյս ձամբորգ մըն է՝ նետուած օտար մոլորակի մը վրայ։ Լուիձի
Փիրանտէլլոյի ամբողջ թատրոնը կ՚ուդէ փաստել թէ անկարելի է
տեսնել էակներու հարազատ դիմադիծը, դանել իրականութիւնը իր
անհամար դիմակներուն ետեւ, կը ժիտէ դոյութիւնը։ Սարթը եւ իր
դպրոցը, Հայտէկէրէն եւ Քիրջըկարտէն վերջ, կուդան փնտռելու մարդուս եւ իրերու դոյութեան իրականութիւնը։ Գերիրապաչտները տանիջներու վրայ կ՚ելլեն պոռալու համար իրենց ըմբոստու թիւնըչ Սժէնպէջի երադներով լեցուն, այլ անդութ, աշխարհին մէջ,
իր հերոսները կ՚ապրին առանձնութեան խոր դդացումով։ Ֆօլջնըր
կ՚ուղէ անձնական լուծում մը դանել մեր ժամանակի հակասութիւններուն եւ իր վերջին երկը (A Fable) նոր փորձ մըն է այս ուղղու –
ժետմը։ Հէմինկուէյի մը համար մաջառումներու մէջ է որ մարդ
փնտռելու է ինջգինջը։ Մալրոյի մը ամբողջ դործը պայջար մըն է
հակատադրի դէմ։

Այս զանազան անուններու մերձեցումը նոյն որակումին տակ իրականուժիւնը մասամբ կը ձեւափոխէ։ Դժուար է օրինակ նմանցնել Քամիւսը Միլլբրին․ բազդատուժեան եզը մը դանել Սարժրի «նողկանջին» եւ Սժէնպէջի «Ցասման Որժերու»ուն միջեւ։ Բայց բուրին ալ այս կամ այն յատկանչական դիծը կը չեղի ըմբոստ կեց ուածջէ մը։ Բոլորին ալ դործը կը պարունակէ ըմբոստ կորիզ մը։ Համողումներու որոչ Հիւսուածջ մը, որոչ կեցուածջ մը կարելէ է միջտ դանել իրենց մէջ։ Ու իրենց կարդին պէտջ է աւելցնել չատ մը ուրիչներ։

Արդի ըմբոստները իրենց գրականութիւնը ամբողջութեամբ ստեղծած ըլլալու յաւակնութիւնը չունին։ ԸնդՀակառակն, կը փնտոեն գրագէտներ, անցեալ դարերու մէջ, որոնց ժառանդը կը բեղմնաւո-ըեն։ Ու իրօք, ըմբոստներ չեն պակսիր, մանաւանդ 19րդ դարու մէջ։ Յիչենք օրինակ Տոթոյեւսկին եւ «Իվան Քարամադով»ը ւյիչենք նաեւ Ռէմպօ եւ իր «սրբադան» խենթ պոռթկումները։ Քամիւ կը յայտա – րարէ նոյնիսկ թե վերջին երկու դարերու պատմութիւնը ըմբոստ մաքի պատմութիւնն է։

իրօք մարդ միչտ ալ յուզած է բոլոր այն Հարցերը որոնք իր բըսութեան մաս կը կազմեն ։ Միչտ ալ ուղած է բացատրել կեանքի • ULAUSUL 75

խորունկ անիրաւութիւնները, ցաւը, ունեցած է իր տկարութեան դառն դգացումը անհունին առջեւ։ Առանց չատ հեռու երթայու յի - չենք Փասքալի «սարսափը այս անհուն միջոցին յաւիտենական լռու – թեան» առջեւ։ Բայց Փասքալ կրնար այս հարցերուն պատասիան մո դանել կրօնքին ապաւինելով։ Հաւատքը կր բացատրէր ամէն բան։ Փասքալի օրոմ թադաւորը կր մարմնացնէր կրօնքն ու օրէնքը։ Ֆրան-սական յեղափոխութիւնը, թադաւորը դլխատելով կր տապալէր նախ իր կրօնքը. հոր Հարուած մը կուտար նաեւ իր կրօնքին։ Հոս է որ պէտք էփնտոել սկիդբը՝ դաղափարներու Հոլովոյթի մը, որ յառաջ կր բերէ ըմբոստ կոչուած արդի դրականութիւնը։

\*\*

Վիպական կոչուած դրադէտները առաջինները եղան՝ օդտադործելու յեղափոխութեան Թողած իմաստասիրական ճոխ ժառանդը։ Փոխանակ ձդելու որ փիլիսոփան ջննէ բնադանդական հարցերը, եւ աստուածաբանը՝ բացատրէ կրօնջը, իւրաջանչիւրը պահանջը դդաց դանելու իր անձնական յուծումը բոլոր խնդիրներուն։ Ու այս առումով բոլորն այ ըմբոստներ են։ Պայրըն մր կամ Շիլյէր մը, վերակենդանայնելով Բարհի եւ Չարի Միլթօնեան պատկերները, իրենց փո-Թորկոտ կեանջին իմաստ կ՚ուդեն տալ նոր որոնումներով։ Ֆրանսացի

վիտականներ յեսափոխութիւններու կր մասնակցին։

Կարելի է հետեւիլ 19րդ դարու ընթացքին այս դրադէտներու չարքին՝ նոր կառուցուած քներու կերտումին հետամուտ։ Ռեմպօ՝ րմ-բոստութեան մարմնացումն է այս խենթ տղան որ կը ձադկեր կեանքի օրինաւոր եղրերը՝ ընտանիք, կրօնք, կառավարութիւն, կը հայհոյեր իր չրջապատի նեղմիտ քաղջենիներուն աւանդական կարդու — սարջին դեմ, կր վարէր անկանոն կեանք մը, այլ եւ այլ փորձերով կր դոյացներ իր դգադական պղտոր աչխարհը ուրկէ կը ըխի իր պրդ—տոր բանաստեղծութիւնը։ Պօտւեռ նոյնքան «օտար կը դդայ ինքդինք աչխարհի եւ իր հաւտաքներուն հանդեպ»։ Լօքրէանոն եւ Ափօլիներ

Յոյղերու եւ դգացումներու նմանութիւններ կարելի է դանել 19րդ դարու այս բանաստեղծներուն եւ ժամանակակից ըմբոստներուն միջեւ։ Բայց արդի գրականութեան ծաղկումին պատճառը պէտը է փնտռել ամէնէն աւելի 19րդ դարու ընթացքին տեղի ունեցած դադա-

փարներու խորունկ Հոլովոյքին մէջ։

Բանաստեղծներու այս չարջը, վիպականներէն սկսեալ մինչեւ արդի դրադետները, կը ներկայացնեն ըմբոստի նկարադրին երեսներէն մէկը միայն։ Այն դիծը որ կ՝առԹէ դիւրադրդիռ յոյդեր, աղմկոտ եւ ջիչ մը ծիծաղելի Թուող դրսեւորումներ, դայԹակղեցուցիչ երեւոյԹներ։ Վիպականի մը բացականչումը «Լեոնիտաս, Լեոնի - տաս…» նչանաւոր կիրձին բերանը, ուրիչի մը դիակին Հրկիդումը աւաղուտջի մը վրայ՝ արեւին դիմաց, Ռէմպոյի մը եւ Վերլէնի մը բարեկամութեան չառաչիւն փուլերուն պատմութիւնը, դերիրա - պաչտներու աղմկոտ վէձերը, դատավարութիւնները քալվատօսի չիչի մուրջ իրենց կեցուածջով Հանդարտ ջաղջենին սարսափեցներու փափաջը, այս բոլորը կը սկսին ըմբոստի նկարադրին նոյն դիծէն։ Այն գիծէն, որով ան ցոյց կուտայ իր երիտասարդ եւ ջիչ մը «խենթ» Հոդին, այն որով ան կ՝ուղէ տանիլ «փաթէթիչ» ծայրայեղու-թեան։ Իր դդացումները կը մնան անկեղծ ու չինջ, նոյնիսկ երբ ան

տանի դրսեւորումներով մակերեսային խաւին։ Կը չարժեն, կը տա նին իր ամբողջ ծովը։ Պայրըն կը Թողու կեանքը Հոն ուր դութեր, սէրը, ու իր ազնուականութեան մէկ ըմբռնումը տարած էին գինք։ Հենինկուեյ եւ Մալրօ վերջեր կր ստանան կռուի դաչտերուն վրայ, ուր նետուած էին իրենց Համոգումներով ։

Ըմբոստի այս դիւրագրգոութիւնը, ու ասոր հետեւանք իր ազմը-

կոտ ելոյթները, երկրորդական գիծերէն են միայն։

Ան կը պարունակէ ամէն բանէ առաջ գաղափարներու հիւսուած բ մը։ Մտածող մըն է, նոյնքան որքան գրող մը։ Ան Հէկելներու, Նիցչէներու, Մարջսերու ժառանգորդն է։ Քննենը արագօրէն Թէ ինչպես կ'ազդէ 19րդ դարու միտբը ժամանակակից ըմբոստներու վրայ։

Հէկէլ կուտայ 19րդ դարու փիլիսոփաներուն աշխատութեան միջոց մը, անչեղ գործիք մը։ Տրամաբանութիւնը եղած էր մինչ այդ վերացական ոյժ մը՝ դէպքերէն եւ իրողութիւններէն վեր սաւառնող. Հէկէլեան միտքը գայն կը կապէ պատմութեան Հոլովոյթին եւ մարդկային լինելութեան, ու կուտայ անոր concrète դոյութիւն։ Այս ձեւով կարելի կը դառնայ քննութեան ենթարկել համաչիսարհային պատմունեան պատկանող որեւէ դէպը, բացատրել կրօնըներու գո յութիւնը, ջրիստոնէական Հրաչքն ու խորհուրդը (merveilleux): Հէկելի գաղափարները ծնունդ կուտան պատմական նիւթապաչտու *թեան* ։ Ուրիչներ զանոնը կր վերամչակեն ու կը կիրարկեն ընկերա յին Հարցեր յառաջ բերելով այն մեծ չարժումը որ կը յանդի ռուսական յեղափոխութեան։ 19րդը դարն է նաեւ Քօնթի եւ իրապաչանե րուն, , Նիցչէի եւ իր խորունկ տեսու Թեան որոնց մէջ դերմարդը, տապալելէ վերջ Հաւատքը, կ'ապրի իր կերտած բարձր բարոյականով : «Եթե Աստուծոյ մահը չվերածենը մեծ զոհաբերութեան մը, ու ամենօրեայ յաղժանակի մը մեր վրայ, այս կորուստը սուղ պիտի վճարենջ» կ'րսէ ան, ջանի կը զգայ մարդուս տկարուժիւնը երբ կը մնայ առանց Հաւատքի տիեզերքի առջեւ։ 19րդ դարը կ'ուզէր վերջնականապես ջնջել Հաւատքը։ Գիտութիւնը կոչուած էր ամէն բան բացատրելու, ամէն բան կր բացատրէր։ Ամէն մարզի մէջ կարելի էր հաստատել որոչականութեան իչխանութիւնը։ Սորհրդաւորը կ՝րն կրկեր օրե օր։ Սրբութիւն կը համարուեր մինչ այդ այն ինչ որ մարդ չէր կրնար բացատրել եւ դիտել. բայց ան որ չանթարդելը կը հանչնայ, պէտը չունի հաւատալու կայծակի աստծուն. ան որ ամէն օր ականատես է գիտութեան հրաչքներուն պէտք չունի հաւատալու Հրաչջին։ Իր անսանձ ընթացջին մէջ մարդ կոչուած էր տիրեյու ընութեան բոլոր ուժերուն, տապալելու բոլոր անհիմն հաւատըները։

Այս փիլիսոփայական չարժման արդիւնքը կ'րլյայ խախտել Հաւատքը։ Ան կը յաջողի քակաել կրօնքի գոյացուցած դարաւոր կառուցուած թը որ մարդուս կուտայ Հոդեկան անդորրութիւն ։ Կր կարծէր լրացնել մարդկային բոլոր պահանջները միայն մաջի ուժով։ Բայց աւանդական պատկերներու փոխարէն չի կարողանար կերտել իմաստասիրական եւ բարոյական ամբողջունքիւն մր որ դոհացնե մարդկային Հարցաքննութիւնը եւ Հաւատալու մարմաջը։ Կր ձգէ

Հոկայ պարապ մր:

Մաջի եւ գիտութեան ուժով գոյացած ջաղաքակրթութեան մը գրականութիւնը պէտք է ըլլար Հանդարտ եւ խաղաղ․ պէտք է ար ծարծէր դասական դարձած արժէջներ, ներկայացնէր ինջնաբաւ,

բեղմնաւոր Հասունութեան մը Հասած վիճակ մը։ Ասոր փոխարէն արդի արուեսոր ցոյց կուտայ ճմութկուած պատկերը ալեկոծուած աչխարհի մը։ Կը նչանակէ թէ չենը դոհանար այն վիճակով որու մէջ մարդ, կծկուած ինըն իր մէջ, խզուած երկինըէն, դբաղի միայն նիւթին մէջ արմատներ արձակելով։ Արմատը կ'ապրի ճիւղերով, ճիւ-

ղր կր սնանի արմատով:

Արդէն 20րդ դարու սեմին, Նիցչէ սարսափած կ'աղաղակէ. «Ո՞ւր է Աստուած ։ Պիտի ըսեմ ձեղ . մենք սպաննեցինք գայն , դո՛ւք եւ ես ։ Այո՛ , բոլորս ալ ոձրադործներ ենք ։ Ու ինչպէ՞ս կրցանք ընել այս ։ Ինչպէ՞ս կրցանք կտրել այս աչխարհը իր արեւէն ։ Եւ Հիմա ո՞ւր կ'երժայ ան ։ Ո՞ւր կ'երժանք ։ Չե՞նք կորսուիր անհուն չդայուժեան մէջ ։ Երկինքը օրէ օր աւելի չի՞ մժադնիր ։ Աստուած մեռա՛ւ . Աստ-

ուած մեռա՛ւ։ Ու մենը սպաննեցինը գայն :»

Այս պղտոր ու անհանդիստ հողեվիճակն է որ կը ժառանդէ 20րդ դարու գրադետը։ Աժէն օր ականատես է ոճիրին, անիրաւութեան, մարդկութեան դաւին։ Իր կասկածը նախորդ դարու գիտական եւ իմաստասիրական նուաճուժներուն թողած կտակին հանդէպ առաւել իմաստ կը ստանայ ժամանակակից պատերազմներու, արիւնահերքն ի վեր որեւէ ատեն մարդ այսքան սերտ ու կենսական պահանջը չէր ունեցած՝ բացատրելու իր դոյութիւնը, իր ճակատադիրը։ Նոր բացատրութեան մը պէտք ունի նոր իմաստ մը կ՚ուղէ տալ կետնջին։ Ցանդդնութեամը կր նետուի նոր որոնումներու մէջ։ Հարց կուտայ, կր փնտուկ ։ Ցառաջ կուղայ թմերուտ միտքը որու ճառադայթումներեն մին է իր դականութեւնը։ Կարելի՞ է կրօնջէն եւ իր բացարձակ արժէջներէն դուրս դանել ինջնարաւ եւ դոհացուցիչ բարոյական մը։ Այս է ըմրոստին դրած հարցը։

իր որոնումները անհիմն չեն։ Դրապաչա միաքը սկսած է կաս – կածիլ ինչնիրմէ։ Որոչականուժիւնը, որջան ալ նախնական, կուտայ արամարանական հաստատ կառուցուած չներ։ 20րդ դարու դիտու - Թիւնը կ՝առաջադրէ յարաբերականուժեան եւ անորոչականուժեան (incertitude) տեսուժիւնները, պատճառականուժեան փոխարէն՝ ժուաբանական հաւանականուժիւնը։ Քէփլէրի եւ Նեւժոնի տիեզե – րական մեջենականուժիւնը անբաւարար կը ժուի Այնչժայնեան յարաբերականուժեան մօտ, եւ «անորոչականուժեան սկղբունչըը» կասկածիլ կուտայ հին որոչականուժենէն. ժամանակակից դիտուժեան առջեւ դասական տեսուժիւնները դիւրախախտելի կը ժուին։ Ըմբոստը աւելի հիմնական պատճառներ կ՝ունենալ տարակուսելու, բնա –

զանցական եւ Հոդեկան տարբեր արժէ ըներ վմառելու։

Գրական սահմաններքն ներս մնալով, կարելի է բացատրել ըմբոստ չարժումը, դայն նկատելով իրը ուժգին հակազգեցութիւն մը 19րդ դարու իրապաչտ եւ որոչական դպրոցին։ Նախորդ դարու երկրորդ կէսին ծաղկող այս դրականութիւնը ամէն բան կը բացատրէ. Թէն՝ դպրոցին տեսաբանը, կը նկատէ մարդս իրրեւ արդիւնջը իր միջավայրին։ Ընտանիչ, մաշ, ժառանդականութիւն, ամբողջու -Թեամբ կը բացատրեն դայն։ Եկարագիր մը, անձ մը ենթակայ է բնորոչիչ աղդեցութիւններու։ Գրագէտյի ստիպուած է տալ խորագննին ըննութիւններ, երկար նկարագրութիւններ, բայց ամբողջութեամբ կը բացատրէ իր հերոսը։ 78 U\u00a4\u

Այս ընկերային եւ Հոդերանական որոչականութիւնը բոլորովին կր ժխտե արդի դրականութիւնը, որ նախնական եւ ջիչ մր միամիտ կր ժխտե արդի դրականութիւնը, որ նախնական եւ ջիչ մր միամիտ կր դանէ նախորդ դարու այդ Համոզումները ըստ որոնց անհրաժեչտ կապեր դոյութիւն ունէին իր եւ չրջապատին միջեւ։ Սարթը օրինակ կ՚ուղէ Հաստատել թէ մարդ, նոյնիսկ երբ կը դանուի որոչուած պայհաններու, նախապես ծանօթ դրութեան մր մէջ, կը մնայ ազատ ու կրնայ դործել իր չրջապատի պահանջած ձեւին Հակառակ։ Ըմբոստր

ազատ է, կ'ապրի իր միջավայրէն անկախ:

ԱՀա ուրեմն ժամանակակից ըմբոստին պատկերը։ Անհրաժեչտ է դայն զետեղել դաղափարներու որոչ հոսանջի մր մէջ, ունենալու համար իր Հարադատ դիմագիծը։ Սն կ՝րնդունի նախորդ դարուն իմաստասիրական կտակը։ Բայց որեւէ ձեւով ինթգինք չի կապեր այդ կտակին ։ Անկախ կ՝ուղէ մնալ ։ 19րդ դարը կր տեսնէ Հակասութիւն մր դիտութեան եւ կրօնքի միջեւ ու կը դոհէ կրօնքը։ 20րդ դարու ըմբոսար կ'ընդունի իրեն վիճակուած անհաւատի դրութիւնը, բայց անրաւարար կը գտնէ գայն ։ «Հաւատքը կր տանի յաւիտենականութեան . րայց Հաւատքը կ'ենթադրէ թէ կ'ընդունինք խորՀուրդը եւ ցաւր, կը զիջինը անիրաւու թեան . կր մերժէ այս սակարկու թիւնը» կր գրէ Քամիւ։ Ան կ՝ուղէ անձամբ ըննել այս հակասութեան խորթը։ կ՝ուղէ լուծել Հարց մը որ պատկանած է բոլոր դարերուն ։ Ընդունի՞լ նախաոյէս գոյացած հանդարտ ու հանգստաւէտ գիրջերը, անոնցմով գո-Հանալու Համար բերել իր Հանդուրժող մեղսակցութիւնը, թե միչա աւելի մօտէն յուղել մարդու Թչուառ գոյավիճակէն վեր եղող խնդիրները։ Որեւէ դար այսքան յստակօրէն ու անկեղծօրէն չէր դրած այս Հարցը , միանդամայն յայտնելով իր ձեռքով իր վիճակը տնօրինելու յանդուդն կամ ջը ։ Վիպականները կը դոհանային ջիչ մր մակերեսային Թուող յոյղերով եւ աղմկոտ ելոյթներով, բայց ժամանակակից րմ բոստր դերադանցօրէն անկեղծ է. կր դոհէ ներքին անդորրու Թիւն, խաղաղ կեանը։ Այս պայքարը իր առօրեայ կեանքին մաս կր կազմէ։

Բայց երբ ան կ՚ընդվզի այսջան ուժդնօրէն մարդուս ակարու ժետն, տիեզերջի լռութեան դէմ, ի՞նչ պատասխան կը դտնէ իր հարդաջննութեան, ի՞նչ կ՚եզրակացնէ այս առօրեայ ընդվզումէն։ Ի՞նչ է իր որոնումներուն հետեւողութիւնը։ Ի՞նչ է իր տեսութիւններու չի-

նիչ մասը, կեցուած քին դրական կողմը։

Ըմբոստը անմիջապես կ'առարկե թե նման Հարցումներ անհիմն են ։ Ան կր մերժե որեւէ նախապատրաստ, սառած կեցուած ը, յստա — կօրեն եւ վերջնականապես որոշուած ծրադիր, նոյնիսկ երբ ինջն իսկ դոյացնե գանոնք ։ Իր առօրեայ պոռնկումով կ'ուդե միջտ նորոդել իր դիրը։ Ձայն Հաստատելով ինջգինքը պիտի կաչկանդեր, պիտի այասերեր իր ըմբոստութիւնը ։ Կր նախընտրե ուրեմն՝ մնալով ժիտական, ըլլալ աւելի ազատ ։ Սակայն, ինչպես կ'րսե Քամիւ «երեւոյթով ժիտական՝ ջանի ոչինչ կը ստեղծե, ըմբոստութիւն խորապես դրական է ջանի ի յայտ կր բերէ մարդուս մեջ ինչ որ միչտ պաշտպաներու է ։» Ժիտումը կը մնայ ադատութեան, անհատականութեան դաղափարը ։ Կրնայ ընհու Համողումներու հիւսուածքի մը վրայ, որական նաևու ինչումներու արևու ներչնչումներու կրնայ նաեւ ընկումներ արթնայնու, նոր ներջնչումներու յանդելու, նոր յորեր արթնայնելու, նոր հորիդոններ բանալու ։

ԵԹԷ ըմբոստները չեն կրնար գրական կեցուած ջ մը որդեդրել, եԹԷ իւրաջանչիւրը կ՚ուղէ ունենալ իր ուրոյն աչխարհահայեացջը,

կարելի է սակայն առանց մէկուն կամ միւսին համոզումները ձեւափոխելու, իրենց դաղափարներուն մէջ դանազանել երկու գլխաւոր

հոսանքներ:

Այս անհանդիստ վիճակը որու մէջ կ՚ուղէ մնալ ըմբոստը, այս անհամերաչխութիւնը, հակադրութիւնը դոր կը տեսնէ մարդուս եւ աչխարհի միջեւ, կընայ ունենալ իբրեւ պատճառ տիեղերջի խորին հակառակութիւնը, թշնամութիւնը մարդու դէմ։ Կարելի է նաեւ ասոր բացատրութիւնը դտնել մարդու հոդերանական բնութեան մէջ, որ չի համակերպիր իր չրջապատին հետ, կր ձգտի միչտ դէպի տար-

րերը, նորը, աւելի բարձրը։

կարդ մը դրադէտներու Համար մարդ չի դաներ աչխարհի վրայ իրեն դոհացում տուող միջավայր մը. կարծես ուրացումի մէկ ցաւալի սխալին դոհ երժալով, ստեղծուած մոլորակի մը վրայ որ իրեն չեր վիճակուած։ Տիեղերջն ու երկինջը պարապ են։ Ազատ է բայց մինակ։ Որեւէ ջերմ զդացումով ինջգինջ կապուած չի դդար մարդ կութեան. ընդհակառակը կ'ատէ դայն երբեմն։ Սարթը իր «Պատ»ին հերուներչն մէկը կ'անուանէ Էրօսդրատ։ կարդ մը Ամերիկացի վի պաղիրներ բեմ կը հանեն թչուսու անձեր, կորսուած աչխարհի մը փրայ ուր կ'ապրին միչտ լուսանցջի մէջ, դոհ կ'երթան յիմար ճակատարի մը որ միչա զիրենջ կը հետապնդէ , յիչենջ օրինակ Սթէնպէջի «Երկնային դաչտարածները» կամ Ֆօլջնըրի «Վայրի Արմաւենիները»։
Յիչենջ նաեւ Անույի թատրոնը, Քիրջըկարտի փիլիսոփայութեան պարունակութիւնը, Քաֆջայի դրական կտակը։

Այսքան մերժող կեցուածքով մը ըմբոստը կը գրկէ ինքդինք համերաչխ կեանքէ։ Կը դատապարտէ ինքդինք տեսակ մը ընադանցական Տօն Քիշօխուխեան։ Կը նմանի երախային որ իյնալէ վերք, ցաւին իրը դարման՝ դետինը կը ծեծէ։ Դիւրուխեամբ կը մոռնայ որ հակառակ կեանքի դառնուխեան, պէտք ունի ապրելու, պէտք ունի առօրեայ նուրեր ստանձնելու։ Հոս է որ կը Թերանայ ըմբոստը եխէ միչտ դոհանայ բողոքելով։ Ո՞ւր կը տանին «Աղատուխեան Ուդիները»։ Սարխը որ կ՚ուղէր ամբողջական եւ ինքնարաւ փիլիսոփայուխեան մը վերածել իր դոյուխենականուխիւնը, կարծես այժմ կ՚ընխանայ դէպի նակապես դոյացած վարդապետուխիւն մը, միաժամանակ կաչկանդումի դատապարտելով իր ըմբոստը, որուն այդջան սիրելի է աղատու-

*երոր համափանն*:

Ըմբոստութիւնը տարբեր կերպարանք կը ստանայ, կարգ մը ուրիչ հեղինակներու մօտ։ Կը դառնայ ոչ քե խորունկ դժդոհութեան մը հեղինակներու մօտ։ Կը դառնայ ոչ քե խորունկ դժդոհութեան մը մչտական բողոքը, այլ՝ աւանդութեան կտակած հեչտ ու աժան պատելու կերները պատոելով, նոր ու անձնական պրպտումներու մէջ նետուելու յանդուդն կամքի մբ արտայայտութիւնը։ Այս ըմբոստը կը խուտակի հաստատուած կարդ ու կանոնէ՝ փիլիսոփայական, ընկերա - յին, քաղաքական, բարոյական կամ կրօնական։ Կապրի այս կարդերին, քարդեր դուրս, դանելու համար աւելի սեղմ հարում մը մարդկային էա- կեն բարձր եղող իրողութիւններու հետ։ Այս է խորքը Քամիւի մը պութկումին։ Մալրոյի համար կեանքը մչտական պայքար մը պէտք է րլլայ ձակատադրին դէմ։

Այս ըմբոստները կը փնտռեն միչտ ներչնչումի նոր ադրիւրներ իմաստասիրական որոնումները նոր ուղիներ կը բանան արուեստին։ «Ամէն ըմբոստութեան մէջ ի յայտ կուդան միութեան մը բնադանդական պաՀանջը, դայն դոյացնելու անկարելիութիւնը, անոր փոխարէն

unhunsur . 80

տարբեր տիեզերջի մը կերտումը։ Ասիկա կը բնորոչէ նաեւ արուեստը. «Լմ բոստու խեան պահանջը մասամբ դեղեցկադիտական պահանջ մըն է» կ'ըսէ Քամիւ։ Մարդս կարելի չէ պարփակել ինքն իր մէջ։ Իր ըմբոստունիւնը իր ամենօրեայ պայջարն է ընդլայնելու Համար իր ֆիզիջական եւ մտային սահմանները, խոյանը մը դէպի իրմէ բարձրը։ «Ամէնէն խորհրդաւորը այն չէ որ նետուած ենք նիւթին եւ աստղերու առատութեան միջեւ, այլ այն՝ որ այս բանտին մէջ կարողացած ենք մեզմէ դուրս բերել ուժեղ պատկերներ մեր դգայունիւնը մերժելու Համար» կ'ըսէ Մալրօ։ Այս կորովը, այս կամ քը որով կրըցած ենը աւելի ու աւելի խորապէս ըմբոնել մեր չրջապատը, այս կամ ջր ըմբոստին կամ ջն է՝ գերբնականը, անհասկնալին Թափանցելու։ Դարերու ընթացջին, Հաւատացեալներու ստուար Հօտը, արուեստաղէտը որ քարին կամ պաստառին վրայ կը դրոչմէ դգացում մը, ողեկոչում, այս բոլորը կը փորձեն արծարծել նոյն Թռիչքը դէպի դերմարդկայինն ու վերացականը, կը փորձեն տեսնել անտեսանե լին, լսել այն ինչ որ Մալրօ կը կոչէ «Լոութեան ձայները»:

**Խորիմաստ լռութիւնը այն չէ միայն որու մէջ կը մնան բոլոր** ստեղծագործութիւնները արուհոտադէտներուն, բոլոր դարերու, բոլոր քաղաքակրխութիւններու պատկանող։ Ատոնց մէջ Մալրօ կ'ուգէ գտնել կռուան մը՝ ուր մարդկային հոգին ուզած է վեր մագլցիլ։ Բնազանցական արժէջ մըն է որ կուտայ Մալրօ այս ձեւով արուեստին, ջանի կեանջը իմաստ կը ստանայ արուեստով։ Այսպէսով արուեստը կը դառնայ միջոց մը ճակատագրին ղէմ մաջառելու համար։

Հրս է որ կը միանան արուեստը եւ ըմբոստի յանդուդն, առնա կան բարոյականը։ Բարոյական մը որ վերջնական ոչինչ կը պարունակէ, բայց որ կը տեսնէ մարդու արժէջը իր պայջարելու ուժին մէջ։ Ժամանակակից ըմբոստներէն Քամիւ, Մալրօ, Սէնք-Էջսիւպէրի, եւ ֆրանսական արդի բանաստեղծութեան փայլուն դէմ բերէն՝ Շար, կը յաղթագարեն իրենց բնազանցական Հոգետանջանջը իրենց Հաւատքով՝ մարդկային ոյժին եւ կարողութեան։ Սէնթ-Էջսիւպէրի կը վստահի մարդու ոյժին, կը տեսնէ մարդուս մէջ տեսակ մը բնազդ որ զինը կը մղէ ղէպի հերոսականը եւ դերմարդկայինը։ Մալրօ, աւելի մտահոգ ու պահանջկոտ, կ'ուղէ միչտ մարդու պղտոր հոգերանութենկն դուրս ջաչել, իր մկջ բիւրեղացնել խորհրդաւոր ոյժերը որ դինք կր տանին դէպի փրկութիւն:

Երբ ըմբոստը կը մղէ այս կռիւը, կը գիտակցի Թէ իր պայ**ջա** ըը անյոյս է։ Գիտէ թե մահկանացու մր չի կընտը յաղթել մահը։ Բայց այդ պայջարն է իր արժէջը, այդ պայջարն է որ դինջ կը վսե-

Jugus:

Մալրօ կը գրէ · «Մարդկայնութիւնը չի կայանար ըսելու մէջ. ինչ որ ըրի, որեւէ անասուն չէր ըներ, բայց ըսելու. մերժեցինը ինչ որ մեր մէջ անասունը կ'ուղէը, եւ կ'ուղենք գտնել մարդը ամէն տեղ ուր գտանը այն ինչ որ իր վրայ կը ճնչէր»։ Մարդուս այս մասն է Հանձարեղը, այս մասն է՝ ամէնէն աւելի մօտ յաւիտենականին, եթէ ո՛չ յաւիտենականն իսկ։ Աստուծմէ եւ Հետեւարար Հոգիէ դուրկ աչխարհի մը մէջ, ասիկա հոգին է մարդուն, հոգին գոր կը գոյացնէ իր կամ թը՝ չգոյութենեն վեր բարձրանալու։

# POL LULEUP

ի մահէն տասը տարի յետոյ, Փօլ Վալէրի կը տիրապետէ տակաւին ֆրանսական դպրութեան, կը կրկնուի ու կը րագմապատկուի ժամանակին հետ, եւ իր անլուծելի դործը՝ առեղծուածը կը բերէ միչտ մտջի եւ դաղափարներու ան-Հասանելի տուսմներուն։

Մեծ եւ դարտուդի գրագէտ, որ վերջին անդամ տուած էր խառնուրդը, եւ կը պատրաստուէր աւարտել իր Երրորդ Ֆաուսթը, երբ աչջերը փակեց տիեզերական ողբերգուժեան վրայ։ Վալէրի ունեցաւ
Հանդարտ ու ներամփոփ կեանջ մը, բայց իր անձնականուժիւնը տրամագրեց գրականուժեան Համամարդկային յեղաչրջումին ու փնտռեց
առաւելապէս անդր-արուեստը, երաժչտուժեան եւ դեղագիտական
դաղափարաբանուժեան անձնարին սաւառնումները, բանաստեղծուժեան կուսուժիւնը եւ մաջի ձիւնապատ կատարները, գոր չենջ կրնար

Բոլոր փախչող պատկերները կամ անդայտ իրականութիւնները, մտածումի ամէնէն զօրաւոր Հոսանջները իրենց անվերջանալի յարաթերականութիւնով կը միանան այս եզական գրողին մէջ, ու կը կադմեն աչխարհ մը որ կը մնայ հեռաւոր բայց մտերիմ, ծանօթ բայց անսահմանելի, ժպիտով մը որ հրապոյը է ու նաեւ դաղտնիջ, եւ մեդ կը հրաւիրէ ամէն պահ չարչարուիլ իր խորհուրդով։ Վալէրի ստեղծադործեց այս տեսակէտով մարդկային իմացականութեան տարօրի-

նակ Ժօբոնտան :

Ծնած 1871ին Միջերկրականի վրայ, ՍէԹ աւանին մէջ, մանկուԹիւնով մը՝ ուր ապրեցաւ միջտ ծովուն մեծ սարսուռը։ Հայրը ֆրանսացի էր եւ մայրը իտալուհի։ Վալէրի ուսաւ ՍէԹի կրԹարանը, յեառյ ճամբորդեց, մտաւ Փարիդի ժխորին մէջ եւ անցաւ Լոնտոն։
1884ին, արձանադրուեցաւ Մոնփէլիէի բարձրադոյն վարժարանը,
հետղհետէ աւելի հասուննալով եւ մշակելով իր երաղային խառնրւածջը։ Արձակուրդներուն կ՚երԹար ձենովա կամ Նափոլի, ու այս
պարբերական ուղեւորուԹիւնները խորապէս կը տպաւորէին դինքը,
իտալական դրոչմ մը տալով իր մտքի կազմաւորման։ Վալէրի խառնուրդ մըն է արդէն լատին եւ հելլէն ջաղաջակրԹուԹիւններու։ Աւարտելէ վերջ լիկէոնը, մտաւ համալսարան եւ եղաւ իրաւարանուԹեան
պսակաւոր։

Քսան տարեկան էր, երբ արուեստը կախարդեց դինջը։ Հարկ էր ընտրել իր կեանջի ճանապարհը, ճամբայ բանալ իր առջեւ բացուած ջառուդիներուն մէջէն, որովհետեւ ինջդինջը դեղուն կը դգար մտջի եւ դդացումի հակասական պայջարներով։ Կը կարդար անյադօրէն ու կը ջանար համերաչիիլ օրուան ծանօթե ջերթողներուն եւ դրական 82

Տոսանքներուն ։ Վիպապաչաները եւ խորհրդապաչաները փոխնիփոխ ապաւորեցին դինքը։ Ֆրանսական գրականուժեան մէջ այդ օրերուն կը տիրապետէին Վերլէններ եւ Սամէններ , Բէնպոներ եւ Մալառմէ-

ներ, եւ Հիւսմանի համբաւաւոր դիրքը «ի հակառակէ»ն։

Մալառմ է չափաղանց ազդեց Վալէրիի, որ արդեն իսկ կը մ չակեր առաջին ջերժուածները, վարանոտ եւ երկիւզով լեցուն։ Դեռ ոչինչ հրատարակած էր, բայց աչջերուն դէմ Հրախաղուժիւններ կը ծփային, ու պէտք էր դանել արտայայտուժեան անմիջական եղանակը, լեդուն՝ որ պիտի կրնար փչրել իր ներջին կապանջները։ Վալէրի կատարեց դինուորական պարտականուժիւնը 1890ին, եւ բանակը դինջ բաժնեց իր երազներէն։ Ցետոյ ծանօժացաւ Անտրէ Ժիտի եւ Փիէռ Լուիսի, որոնջ ճակատագրական ազդեցուժիւն ունեցան իր վրայ։ Վալէրի անոնց կարդաց իր առաջին բանաստեղծուժիւնը, Նարկիսը, եւ խրախուսուեցաւ մեծապէս։ Սառն, մարմարեայ, թիւրեղային եւ փայլուն ջանդակադործուժիւն մը կը փորձէր ոտանաւորին վրայ, ուր դգացումին տեղ ուղեղը կր տիրապետէր իր պսպղուն ցոլջերով։

Ցետոյ դրեց Պարոն Թէսթը եւ Մանող Աղջիկը, ու սկսաւ աչիսատակցիլ փոջը Հանդէսներու։ Ժիտ եւ Լուիս անրաժանելի բարեկամներ էին իրեն եւ իրիկուն մը դինջ տարին ՍԹեֆան Մալառմէին։ Վալէրի դողդոջուն ջայլերով յառաջացաւ եւ խոնարհեցաւ անոր առջեւ, ղայն նկատեց իր վարպետը, որ իր իմացականուԹեան մեծադոյն առաջնորդը հանդիսացաւ։ Վարանումով կը կարդար ջերԹուածները եւ Մալառմէ դինջը կը հովանաւորէր ջաղցրօրէն, ու Վալէրի երկիւդածուԹեամբ կը լսէր անոր խօսջը։ Այլեւս ամէնէն հաւստարիմ այցելուն եղաւ Մալառմէի նչանաւոր ԵրեջչաբԹիներուն, ուր ծանօԹա-

ցաւ նաեւ նորընծայ գրողներու։

1892ին, երիտասարդ ու ՀետզՀետէ խանդավառ, Վալէրի վերջնականօրէն Հաստատուեցաւ Փարիդ։ Գրական կոչումը նուիրադործուած էր կատարելապես ու պէտջ էր ժափ տալ այլեւս իր տաղանդին։ Կը ընակէր փոջը սենեակ մը, Կէյ-Լիւսաջ փողոց, եւ դոց դիտեր
ամբողջ Մալառմէն ու բովանդակ Բէնպօն։ Կը դրէր պղաիկ սեղանի
մը վրայ, ժամերով անձնատուր իր մենաւոր խոկումներուն։ ԱնընդՀատ նօթեր կը Հաւաջէր եւ կ՝ արձանագրէր իր ամէնէն յանդուդն
խորհրդածութիւնները, նայելու Համար ժամանակեն եւ ապադայէն
անդին։ Մաջի վայելջներուն ամէնէն բացառիկ ձեւերը դինջ կը Հմայէին չափաղանց։ Գիտութիւն, մաթեմաթիկ, փիլիսոփայական նուաձումներ, դիցաբանութիւն եւ երկնային կամ վաղնջական դիտութիւններ կը կաղմէին իր ներչնչումին անսպառ ադրիւրները, ու կը ցանկար անոնցմէ Համադրել նորօրինակ բանաստեղծութիւն մը եւ բոլո-

Վալէրի կ'աչիսատակցէր Սանթ-օռին, Մերքիւր տր Ֆրանսին, Էրմիթաժին եւ յառաջապահ պարբերագիլներու, ուր հրատարակեց «Լէոնար տր Վինչի»ն, «Պարոն Թէսթ»ը, «Բացարձակ Տռամներ»ը, ուսումնասիրութիւն մը Հիւսմանի վրայ, եւ այլադան մենագրութիւններ։ Դեռ գիրջ մը տուած չէր, բայց հռչակաւոր էր արդէն փոջր աչխարհի մր մէջ, եւ իր անփոխարինելի վայլեջն էր յաձախել Հերէ-

տիայի, Մարսէլ Շվօպի, Կուռմոնի երեկոյթներուն։

1900ին ամուսնացաւ եւ Վալէրի լռեց յանկարծ ։ Գրեթե քսան տարի ոչինչ Հրատարակեց , անունը սրբուեցաւ Հանդէսներէն եւ զինքը կոչե-

ցին դրականութեան «պանդուխար»: Վալէրի ինքն իսկ կ՚ըսէ քերթուածի մը մէջ.— Ծուլութիւնը զօրութիւնն իսկ է։ Այդ չրջանին, ան կարդաց մոլեդնօրէն եւ քննեց թաքուն դիտութիւնները, ուսողութիւնը, դեղեցկադիտութիւնը եւ իմաստասիրութիւնը, ու միչտ կապ մը տեսաւ անոնց դաղանիքներուն եւ բանաստեղծութեան միջեւ։ Սղած էր նաեւ մտերմութիւնը արտաքին աչխարհին Հետ, ու երկու բարեկամ ունէր, Փիէո Լուիս եւ Ժիտ։

1917ին, իսորհեցաւ վերջապէս հրատարակել իր առաջին հատորը եւ տուաւ Երիտասարդ Պարկան, թերժուտծներու անդրանիկ հաւաքածոն, գոր սրբադրեց, մշակեց եւ բազմապատկեց, եւ այս աշխատանքը տեւեց աւելի քան չորս տարի։ Գիրքը ուշադրաւ չահագրդռուժիւն ստեղծեց եւ բանաստեղծը չարժում առաջ բերաւ, դնելով հիմերը դրական ու քերժողական ոգիի մր՝ որ Վալէրիականուժիւն կը կոչուի։ Օտէոնի մէջ սկսան իր քերժուածները կարդալ հանդիսաւորապէս, եւ չատեր յայտնուժիւն մը նկատեցին դայն, Ակադեմիան հետաքրքրուեցաւ, քննադատներ իր մէջ ողջունեցին «հարադատ քերժողուժեան» հիմնադիրը, եւ ամէն ինչ ծայրայեղ համեմատուժեան մր հասաւ, անհաչիւ դնահատանք կամ կոյը դատափետուժիւն։ Կարելի է ըսել նոյնիսկ ժէ Վալէրի եղաւ ֆրանսական դրականուժեան ամէնէն վիձաբանուած ու նոյնքան ծափահարուտծ մէկ դէմքը։

Այդ չրջանէն ետք ան կը դառնայ գերազանցապէս բեղմնաւոր մտաւորական մը, եւ կուտայ զարմանահրաչ գործեր, հայեցողու-Թիւններ եւ փիլիսոփայական բանաստեղծութիւններ, ինչպէս Հրաադրներ (1922), Ծովահայեաց Գերեզմանասունը (1920), Հին Տադեր (1920), Օձր (1926), Հոգին եւ Պարը (1921), Վարիէթ-էն (1924), Սրդի Աշխարհը (1931):

1925ին, յաջորդելով ԱնաԹոլ Ֆրանսի, Վալէրի ընտրուեցաւ Ակադեմ իայի անդամ, եւ իր ընտրութեան ճառին մէջ ոչ իսկ անդամ
մը յիչատակեց իր նախորդին անունը։ Մամուլը խստօրէն բողոջեց
Վալէրիի այս զանցառութեան դէմ։ Ան հանդարտօրէն մտիկ կ՚րնէր
մեղադրանջներուն եւ ամենօրեայ խծբծանջներուն, որով զինջը
կ՚ամբաստանէին իբր մութ եւ հանելուկային գրող, առասպելական
իմացականութիւն մը՝ ուր գրականութիւնը բարդ էր գրահաչուտկան տարագի մր կամ աստղաբաչիական տեսութեան մը չափ։ ՎաԼերի իր մտերիմներուն կ՚րսէր ժպտելով.— Իմ մասիս այնջան բան
դրած են որ դիրջերուս դէդը կը նսեմանայ անոնց առջեւ։

Իրողութիւն է սակայն որ Վալէրիի դործին մէջ վերլուծողը եւ արձակադիրն է որ անակնկալի կը բերեն մեզ, ու բանաստեղծը չի կրնար դանել մարդկային սրտէն եւ Հոդիի երաժչտութենկն բխած չեչտը։ Իր արձակներուն մէջ կը խորանանք մեր դոյութիւնն իսկ մոռնալու աստիձան, ու Հոն կը լսենք մեր էութեան մասին աՀարկու մենախօսութիւնները, փայլուն եւ ազնուական խորհրդապաչտութիւնը, ամէնկն անսպասելի մասպատկերները եւ դաղափարական ոյժերու չանթաՀարող անակնկալները, որոնց վրայ փակուեցաւ իր կեան-քին դերեզմանաքարը։

Մեկնել Վալէրիի դործը, կը նչանակէ համաձայնիլ մաքի դերբնական սաւառնումներուն հետ, լուծել քաոսը, եւ կեանքը տեսնել անոր յաջորդող իմացական արչալոյսին մէջ։ Հոն ամէն ինչ օտար է մեղի, ու նաեւ լեցուն տարաչիարհիկ հրապոյրներով, եւ հարկ է մտերմանալ մինոլորտին, ապրելու պայմաններուն, հոմանքէ հոսանք ծաւալող դնորական ձգողութիւններուն։

Փորձել այս աչխատանքը եւ տարբաղադրել Վայէրիի երկր, կր Նչանակէ հրաժեչտ տալ կեանքի բոլոր զգայնութիւններուն եւ են-Թարկուիլ միայն ուղեղային ապրումներու, անոնց անվերջանալի հակադրութիւններուն եւ ներդաչնակութիւններուն, միացնել ձեւր

խորհրդանչանին ու երագր բացատրել նոր երագներով ։

Այսքան փորձանաւոր երեւութեր մր Հակառակ, կարելի է սակայն ապահովութեամբ դասաւորել Փօլ Վալէրիի դործը, եւ դայն բաժնել երկու Հիմնական Հատուածի, — բանաստեղծութիւն եւ փիլիսոփա-

յութ-իւն:

Մի կը միայ «դիտուն» ու խորապէս տեսլապարտ քերթողը, որուն ոտանաւորը հիւսուած է միայն դաղափարի ցանցերով, ուր յուղումը բացակայ է դրեթէ ամբողջապէս ու քերթուածը մշակուած է ցուրտ ու պրիսմակային ճարտարապետութեամբ մը։ Կր դդանք թէ դիտական կանխահոդութեւն մը կայ միչտ իր մէջ, միացած բանաստեղծական ստեղծադործութեան։ Բնադանցադէտ կամ մաթեմաթիկոս քերթողն է ան, որուն համար տաղաչափութիւնը միջոց մրն է դդացումը մոռնալու եւ վայելելու ինքնաժխտումի հրաչքները, մերժելու ամէն բնադը եւ հոդիի բխումները, որպէսդի բանաստեղծութիւնը տրուհ կամջով, կանխաժտածութեամբ, եւ անջատուի մարոկային էութեան տիրապետութենչն ու անձնական ամէն նկատողութիւններէ։

Իր ոտանաւորը թաւրուն Համանուագ մըն է, որուն անկարելի է թափանցել առաջին ունկնդրութիւնով, որովհետեւ հարկ է ըմբռնել արուեստադէտը՝ դիտութեան հակակչիռին տակ։ Վալէրիի մէջ չէջ դտներ հոդիի նախնական մրմունջները կամ ադբերահոս ժայթքրում ները, անոնը որ ինջնաբերաբար կր ծնին բանաստեղծական որեւէ յդացումի պահուն։ Իր ջերթուածէն ներս իմաստ եւ երաժչտութիւն անջատ են բադարձակապէս իրարմէ, մինչ ուրիչ բանաստեղծներու մեծադոյն վայելջն է դանոնջ նոյնացնել անմիջական ներչնչումին հետ։ Վալէրի կր սիրէ ջանդակներ ստեղծել վանկերէն ու բառերու Հապարումէկ ցոլյլանջները կը տարածէ դէպի ներաչիսարհ, որպէսդի միչտ կայծկլտան եւ լուսաւորեն մեր յիչողութիւնները, գիտակցու թիւնները, անձկութիւններն ու ներջին առասպելը։

Այս տեսակէտով դասականացած խորհրդապաշտ մըն է ան , որ աւելի մչակեց ու սերժանեց , աւելի ձիչդ որոճաց , կարծես պայջաթելով անտեսանելի խոչընդոտներու դէմ ։ Ուչադրաւ է որ քսանաժետյ լռուժենէ մը վերջ տուաւ իր առաջին աչխատանքը, իրը հիմնադիրը «մաքրակրօն» քերժողուժեան՝ որ փորձեց դուտ եւ ձոյլ արուեստի մը մէջ համադրել անպատմելին, մանկական երկիւղալի անկեղծուժիւնով մր ու ժերեւս մարդարէական իմաստուժեամը։ Նորահրաչ

ձայն մը, աղաղակն մըն է աս, որ կը գուչակէ ամէն ինչ որ կայ իրականութենեն անդին, ու յաձախ կը խօսի այնջան հաւատքով, որ մեղի կը Թուի թէ կ'ապրինջ ապառնի աչխարհի մը եւ բոլորովին տարբեր բնութեան մը մէջ:

իր ջերթողական խորախորհուրդ գործերով, ինչպէս Հրապոյրները կամ Երիտասարդ Պարկան, Վալէրի տարօրինապէս կը յիչեցնէ Մալարմէական անանձնականութիւնը, որու դաղափարներուն, պատկերներուն կը մօտենայ առանց իր դդայարանջներով ջննելու, լսելու դանոնջ, այլ կը թողու որ ոտանաւորին մէջ յամրօրէն տարածուի տարրերուն անբացատրելի կռիւը, միչտ ու միայն իմացականութեան լոյսին տակ։ Հոն, իր դործը դիչեր է եւ լռութիւն, Համատարած անեղրութեան դիմաց.

> Արե՛ւ, արե՛ւ, դուն՝ շողչողուն վրէպ… Չես թողուր որ սրտերը գիտնան Թէ տիեզերքո թերի մըն է Ոչ-Լինելութեան անրծութեան մէջ։

Այս անկութեան պաշտամունքն է որ իրը կեանք կը չլացնէ Վալերին, որ կուտայ անանուն նկարներ, ձեւեր ու երազներ, գորս անհնար է սակայն նիւթապես բնորոչել, քանի որ չափազանց անդայտ ու հոսուն է ամէն բան եւ իրարու միացած հիւլէական զօրութիւնով, այնպես որ թուչունի մը պատկերը, աղջկան մը ժպիտը կամ տղու մը ծիծաղր համազօր է յաճախ ծովային չչունչին, արեւու ճառադայթի մը, տերեւներուն մէջ սուլող տարօրինակ հովին:

Քերթողութենկն դուրս, Վալէրիի գրականութիւնը Հգօր նկարադիր մը կը ստանայ իմաստասիրական իր վերլուծումներով, ուր ան-Հուն գետին մը կը գտնէ իր առջեւ, ու գրագէտր լայնօրէն կ՚օդտուի իր ոյժերուն ամբողջական Տառագայթումէն։ Հոն է որ կը Տանչնանք իր խառնուածքին բովանդակ մեծութիւնը ևւ խիդախութիւնը մտքի անսահմանելի բեւեռներուն Հանդէպ, ուր աներկիւղ կը մտնէ եւ կուտայ մեր դաղափարներուն միդամածները, ողբերդութիւնները, կռիւները, մեր իմացականութեան իսկական անդրմ թնոլորտը։

Վալերի այդահղ իրարու կը հակադրէ հրազը եւ մաթեմաթիկը, չափաղանց յանդուղն փորձ մը՝ դոր ոչ մէկ մտաւորական պիտի կրնար իրագործել, ճշգրիտ դիտուժեանց վճիռները վերլուծելով բախատահղծուժեան պատգամներուն համաձայն, ու այսպէս փոխելով մեր մտջին տիեղերական ընժացջը։ Իր փիլիսոփայուժիւնը անվախանան խորասուղում մըն է արուեստի, Թիւերու, մոդական հաչիւներու, բերթողական տարագներու, պատմուժեան եւ բնուժեան աշխարհներուն մէն, որոնցմէ կը ծնին անսպառ հարցումներ եւ հարցաջննուժիւններ, եւ մարմինը, միտջն ու հոգին ամբողջովին կը ձուլուին

Մարդը Վալէրիի վերլուծումներուն հետ կ՚ապրի հրաչայի նաւաբեկութեան մր պէս, ուր կ՚ընկզմի մարդկութեան մեծ անձկու– թիւններուն մէջ եւ կը դինովնայ անոնցմով, յաջորդաբար իր դէմ դանելով Քրիստոսը եւ դեղեցկութիւնը, կրօնքը եւ ստեղծագործու– թիւնը, Աստուած եւ դիցաբանութիւնը, հիւլէն եւ էակը։

Գրականունիւնը անփոխարինելի միջոցն է Վալէրիի Համար Հաստատելու այս ահարկու աչխատանոցը, ուր կը հետազօտէ անծանօնեյն առաջ նոյնինըն ծանօներ՝ դոր ոչ ոք կրցած է ցարդ լուծել, բանի որ ապաւինած է միայն դիտունեան եւ անտեսած արուեստին

խուղարկու կարողութիւնները:

Տիեզերջն ու անՀատը այսքան լայն համեմատութեամբ մր փընտրոելու այս կերպը Վալէրին տարած է չատ անգամ իմացական դլխապտոյաներու, ուր կեանջը անստոյգ է եւ անորոչ, ինչպէս աչխարհի տոաջին օրերուն, ուր էակը նախամարդն իսկ է կամ թերեւս ապագայ արարիչը ,որ պիտի ծնի երկրի կործանումէն յետոյ։ Անցեալին եւ ապառնիին նոյնացումէն կր բխի Վալէրիի փիլիսոփայութիւնը, որ կ՚աչխատի մեկնել հոգիի չարժումները, դաղափարներու հրաժչտականութիւնը, պարը՝ իբր կեանջ, մարմին եւ հոգի, մեռնելու եւ վերածնելու օրէնջները, միութիւնը արչալոյսին եւ գիչերային մթութեան միջեւ։

Վալէրիի լեղուն արտակարգ Հմայք մը ունի այս բոլորը նկարադրելու եւ Հանդիսադրելու Համար, ու կը յաջողի բացարձակու-Թեան տանիլ արուեստին իրաւակարգը, դայն ենԹարկելով բառերու արտայայտութեան դերագոյն յեղաչըջումին։ Կարծես քակուած են կապանքները Համըի մը լեղուին, կամ կոյրի մը աչքերը բացուած, ու գրաղէտը այդ Հոդեվիձակով կը գրէ ու կը խօսի, ջնջելով կենդանութիւնը եւ անգոյութեան մէջ որոնելով տիեղերական իրակա-

նութեան հեղեղային ճառագայթթը։

Գործ մը՝ որ երջանիկ ճակատագիր մը ունեցաւ եւ Վալէրիի մոայքութիւնը ողջունուեցաւ իբր նոր դարաչրջանի մը աւետիսը, հակառակ իր կատաղի հակառակորդներուն եւ հակառակ ամէն ուրացումի։ Ան կր թողու աշխատանը մը՝ որ գրականութեան ճամբաները կր տանի անհունութեան, ճշմարտութթիւնն ու սխալը, գիտութիւնն ու դեղարուեստը կը նոյնացնէ իրարու եւ կ՝ուղէ մարդ մը ձուլել այս երկունքին, կր ջանդէ ամէն արդելը մարդկային արտայայտութեան առչեւ եւ իր անունը կը յաւերժացնէ իբր ջերթողական իմացապաչտութեան մեծագոյն վարպետը։



# ինչ է Դասականորթիրնը Եր Դասական Արորեսջը

ՇՄԱՐԻՏ դասականութիւնը արտաջին բռնադատութեան արդարարարարարարան չէ, այլապէս ան արուեստական եւ ակադեմական դիւնք չէ, այլապէս ան արուեստական եւ ակադեմական դործեր պիտի արտադրէր։ Ինծի այնպէս կր թուի թէ՝ այն կոչելու համար, բարոյական յատկութիւններ են մանաւանդ, եւ ես դասականութիւնը կր նկատեմ ներդաչնակ մէկ խուրձը այն առաջինութեանց, որոնց առաջինը համեստութիւնն է։ Վիպապաչտութինութեանց, որոնց առաջինը համեստութիւնն է։ Վիպապաչտութինութեանը։ Դասական կատարելութիւն հարտութիւնը եւ ինչնարուութիւնը։ Դասական կատարելութիւն կր նչանակէ ոչ թէ անհատին ջնջումը, այլ անհատին հպատակութիւնը, անոր ենթարկումը, ինչպէս՝ բառին հպատակութիւնը նախադասութեան, նախարարարարարարարարարարարարարարին հպատակութիւնը էջինը՝ դործին։ Ասիկա նուիրապետութեան մը բացորոչ յայտնութիւնն է։

Կարեւոր է նկատի ունենալ Թէ դասականութեան եւ վիպապաչտութեան միջեւ եղած պայքարը դոյութիւն ունի նաեւ ամէն անհատի մէջ։ Ու ահա այս պայքարը դոյութիւն ունի նաեւ ամէն անհատի մէջ։ Ու ահա այս պայքարէն է որ կը ծնի դործը։ Դասական արուեստի դործը ի յայտ կը բերէ կարդին ու չափաւորութեան յապքանակը ներքին վիպապաչտութեան վրայ։ Գործ մր այնքան դեղեցիկ
կ՛ըլլայ, որքան ենթարկուած րանը նախապէս չատ աւելի ըմբոստացած է։ Եթէ նիւթը նախապէս ենթարկուած է, դործը պաղ է եւ
անհաղորդ։ Իսկական դասականութիւնը ոչ մէկ դիջում եւ դրկում
կ՚ենթադրէ. անիկա ո՛չ պահպանողական է, ոչ ալ ստեղծադործող.
անիկա կոնակ կը դարձնէ հին ձեւերուն եւ կը մերժէ ընդունիլ թէ

ամ էն բան արդեն ըսուած է:

Աւելցնեմ որ ամ էն մարդ եԹէ ուղէ՝ դասական չի կընար ըլլալ. եւ Թէ իսկական դասականները անոնջ են որ այդպէս են, Հակառակ իրենց կամ ջին, կամ այդպէս են, առանց իրենց դիտակցուԹեան։

Անհատապաչտութեան յաղթանակն ու դասականութեան յաղթանակը կը նոյնանան իրարու հետ։ Արդ, անհատապաչտութեան յաղթանակը անհատականութեան հրաժարումին մէջ է։ Դասական ոճի յատկութիւններէն ոչ մէկր կարելի է ձեռը բերել, հաճոյակատարութեան զոհարերումով։ Ներկայիս, ամէնէն աւելի մեր դովեստին արժանացող նկարիչներն ու դրադէտները իրենց ստեղծադործելու եղանակը ունին, մինչդեռ դասական արուեստապէտը կ՚աչխատի իր եղանակը չունենալ, ան կը ձգտի երթալ, դէպի սովորական ձեւերը։ Եթէ ան յաջողի առանց ձիդի այս սովորականութեան յանդիլ, կը նչանա-

կէ որ ան մեծ արուեստադէտ մը չէ։ Դասական դործը ուժեղ եւ դեղեցիկ կ՚ըլլայ այն ատեն միայն, երբ զսպէ իր վիպականութիւնը։ «Մեծ արուեստադէտ մը մէկ մտահուրը իւն միայն ունի, որջան կարեւի է մեծապէս մարդկային ըլլալ, — աւելի ձիչդը դառնալ սովորական — կը դրէի ասկէ ջսան տարի առաջ։ Ու հիանալի բան, որ այսպէսով ան աւելի անձնական կ՚ըլլայ։ Մինչդեռ, ան որ ինջն իրեն համար՝ խոյս կու տայ մարդկութենչն, կը դառնայ մասնաւոր, պահասաւոր...։ Այստեղ, պէ՞տք է յիչատակեմ Աւետարանը։ Այո՛, որովհետեւ չեմ ուղեր անոր իմաստը այլափոխել. — Ան որ կ՚ուզէ դիկել իր կեանքը (իր անհատական կեանջը), զայն կր կորսնցնե, դայց ան որ կ՚ուզէ զայն կորսնցնել, պիտի փրկէ (կամ թէ ձչդրաօրեն թարդաների)։»

88

Ես կը կարծեմ, որ կատարեալ արուեստի գործ մը այն պիտի ըլլայ, որ նախապես աննչմար պիտի անցնի, անոր գոյուժիւնն անգամ պիտի անգիտանան, եւ որուն մէջ ըստ երեւոյժին ամէնէն հակադիր ու հակասական յատկուժիւնները, ուժգնուժիւն եւ ջաղցրու– ժիւն, խստուժիւն եւ վայելչուժիւն, տրամաբանուժիւն եւ լջում, ձչգրտուժիւն եւ բանաստեղծուժիւն այնջան ընտանօրէն պիտի չընչեն, որ բնական պիտի ժուին եւ երբեչ՝ զարմանալի։ Այսպես է, որ իր անձէն ստացուած առաջին հրաժարումը պէտջ է ըլլայ իր ժամանակակիցները զարմացնելու չձգտիլ։ Պոտըլէռ, Պլէյջ, Քից, Պրաու– նինկ եւ Սժէնտալ գրած են միայն ապագայ սերունդներու համար։

Բայց չեմ կարծեր սակայն, որ դասական դործը անպատճառ նախապէս անծանօթ մնայ։ Պուալօ, Դասին, Լաֆօնթէն, նոյնիսկ Մոլիէռ, իսկոյն դնահատուած են, եւ եթէ անոնց դրութեանց մէջ կը դանենք այնպիսի առաւելութիւններ որոնք դդալի չեն եղած նախապէս, ասոնցմով է որ անոնք մեզի չատ աւելի մեծ կը թուին այսօր։

Այսօր, «դասական» բառը այնջան ի պատուի է եւ այժմ անոր այնպիսի իմաստներ կր վերադրուի, որ ջիչ կը մնայ դասական անուանել այն բոլոր մեծ դործերը, որոնջ բնաւ դասական չեն։ Ասիկա անհեթեթ է։ Հսկայ դործեր կան որ բնաւ դասական չեն, առանց սական վիպապաշտ ըլլալու։ Այս դասակարդութիւնը իր իմաստը կը ստանայ միմիայն Ֆրանսայի մէջ, եւ նոյնիսկ Ֆրանսայի մէջ ինչ կայնուադ դասական ջան Փասջալը, Ռապըլէն եւ Վիլօնը։ Ո՛չ Շէյջսփիր, ո՛չ Միջէլ Անձէլօ, ո՛չ Պէթովէն, ո՛չ Տոսթոյէվսջի, ո՛չ Ռամպրանթ, ոչ ալ նոյնիսկ Տանթէ (կը յիչեմ միայն ամէնէն մեծերը) դասական չեն։ Տօն Քիշօթը եւս, ինչպէս Գալտէրոնի թատերակները դասական չեն, ոչ ալ վիպապաշտ, այլ պարդապէս սպանիական։ Ճիշտն ըսելով, հին ժամանակներէն սկսեալ ուրիչ դասականներ չեմ ձանչնար, բացի ֆրանսականներէն (եթէ սակայն բացառութիւն նկատեմ կէօթէն, եւ դեռ ան ալ դասական եղած է, հիներուն նմանելով)։

Դասականութիւնը ինծի այն աստիճան ֆրանսական կը Թուի, որ քիչ կը մնայ որ այս երկու բառերը՝ դասական եւ ֆրանսական, Հոմանիչ նկատեմ, ենէ անոնցմէ առաջինը կարենայ սպառել ֆրանսական հանճարը եւ ենէ վիպապաչտութիւնը եւս ֆրանսական չրլլար։ Թէեւ իր դասական արուեստին մէջ է, որ Ֆրանսայի հանճարը դերադանցօրէն յայտնուած է։ Մինչդեռ, դէպի դասականութիւն եղած • ԱՆԳԱՍՏԱՆ

ամէն ձիգ, ուրիչ ամէն ժողովուրդի մէջ, եղած է արուեստական, ինչպես պատահեցաւ օրինակ Փոփի։ Ֆրանսայի մէջ եւս, եւ միայն Ֆրանսայի մէջ եւս, եւ միայն Ֆրանսայի մէջ, միաջը միչա կր ձգաի տիրապետել զգացումին եւ ընազդին վրայ։ Ասիկա ըսել չէ խէ, ինչպէս կարդ մը օտարականներ տրամադրուած են կարծելու, ղգացումն ու ընազդը բացակայ են։ կր բաւէ այցելել Լուվոի սրահները, ուր բազմաթիւ նկարներ եւ ըանդակադործութիւններ բանաւոր են եւ ողջամիտ։ Ի՞նչ հաւասարակչուռթիւն եւ ի՞նչ չափաւորութիւն։ Պէտք է զանոնք երկարօրէն դիտել, որպեսզի անոնք տան իրենց խորունկ խմաստը, այնքան ծածուկ և անոնց սարսուռը։ Ձգայականութիւնը յորդաղեղ է Ռիւպէնսի մօտ, ու նուաղ գօրաւոր է Փուսէնի մօտ, ամբողջովին ետ մղուած ըլլալով։

Դասականութիւնը, եւ այս բառով կը հասկնամ ֆրանսական դասականութիւնը, ամբողջութեամբ կը ձգտի մեղմաբանութեան, որ ջիչ բան ըսելով չատր հասկցնելու արուեստն է։ Ասիկա պարկեչտութեան ե՛ւ Համեստութեան արուեսան է։ Մեր դասականներ<u>էն իւրա</u> ջանչիւրը իր նախապես տուածէն չատ աւելի յուղուած է։ Վիպապաշտները, արտայայտունեան մէջ իրենց բերած պերձանքով, կը ձգտին միչտ չատ աւելի յուղուած երեւալ, քան ինչ որ եղած են իրականին մէջ. այնպես որ մեր վիպապաչա հեղինակներուն քով բառը անընդ հատ աւելի առաջ կուղայ մտածման յուղումէն եւ կը յորդի անկե դուրս : Ասիկա կր Համապատասիանե ճաչակի որոչ բթացումի, արդիւնը՝ նուազ մշակումի մր, որ թոյլ կուտայ կասկածելու իրականու թեանը մասին անոր՝ որ մեր դասականներուն քով այնքան համեսաօրէն արտայայտուած է։ ԵԹէ չկարենանը Թափանցել դասականներու իմաստին մէջ եւ ըմբոնել անոնց կիսովին յայտնուած բառերը, անոնը պաղ կը Թուին եւ ԹերուԹիւն կը նկատուի անոնց այն յատկունիւնը, որ ամ էն էն սջան չելին է, այսին քն վերապահունիւնը:

Վիպապաչա Հեղինակը միչտ իր խօսքերէն ետքը կեցած է, իսկ դասական Հեղինակը իր խօսքերէն անդին պէտք է փնտոել։ Ֆրանսական բոլոր վիպապաչաներուն յատկութիւնն է արագօրէն եւ դիւնրութեամբ յուղումէն խօսքի անցնիլ, ասկէ առաջ կուղայ անոնց նուադ ձիդը խօսքեն դատ ուրիչ որեւէ բանով յուղման տիրանալու, ու նաեւ անոնց նուադ ձիդը կոսաց ձիդը՝ դանոնք դապելու Համար։ Անոնց Համար կարեւորը յուղուած ըլլալը չէ, այլ այդպես երեւալը։ Ամբողջ յունական դրականութեան, անդլիական բանաստեղծութեան լաւադոյնին, Բասին , Փասքալի , Պոտըլէոի մէջ մարդ կը դգայ, թէ խօսքը՝ յուղումը երեւան բերելով մէկտեղ, դայն ամբողջութեանը չի պարունակեր իր մէջ, եւ թէ անդամ մը որ բառը արտասանուած է, անոր նախորդող յուղումը կը չարունակուի։ Բոնսարի, Գորնէյլի, Հիւկոյի մօտ՝ միայն մեծերը յիչելով՝ կը թուր թէ յուղումը կը յանգի բառին եւ Հոն կը մնայ։ Այս յուղումը րաւական է եւ րառը դայն կը սպառէ միակ արձադանդը է։

Թրգմ · L · Մօգեան

U. d.

### U 18 U 1 P 200 - U U + U 4 C

#### ԵՐԱԺԻՇՏԸ, ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ՀԵՏԱԽՈՒՁԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐՈՒ ՆՈՐ 108ՍԻՆ ՏԱԿ

Մոցարժի ծննդեան 200րդ տարեդարձը որ պիտի տօնուի ամբողջ 1956ի ընժացջին Եւրոպայի մէջ ամէն կողմ , բոլոր միջադդային ականաւոր մասնադէտները , դեղադէտները , ձետախոյդ կամ մեկնարկու երաժիչաները միացուցած է այս պահուս մեծ երաժչտին անձին եւ

անոր ստեղծագործութիւններուն չուրջը։

Մէկ կողմեն ընտրելագոյն ուժերով կը կազմակերպուին մեծ նուագահանդեսներ անոր գործերուն վերակայացման համար, ու միւս կողմե ձեռնհաս մաջեր կը հակին վերստին անոր կեանջին ու երկին վրայ, լուսաբանելու համար Մոցարթի ստեղծաղործութեան տեսական ու դեղադիտական թաջուն դաղոնիջները։

\*\*

Առաջին մտածումը որ այս առնիւ կը ծադի մտջերու մէջ այն է նե, Մօցարնի մասին աննիւ ուսումնասիրունիւններէ վերջ որոնջ արդէն երաժչտական դրականունիւնը կ'ողողեն, դեռ ըսելիջ մնացա՞ծ է արդեօջ։

Իր մահուրնէն վեց տարի վերջը լոյս կը տեսնէր անոր մասին առաջին «Յիչատակի Մատեան»ը Քառլ Քաննապիչի կողմէ, որ ինջնին կր պարունակէր Մոցարժի դործերուն առաջին վերլուծումը։

Անկէ ի վեր լոյս տեսած են բազմաԹիւ աշխատուԹիւններ, միչտ Հարստացնելով մեծ երաժիչտին չուրջ գոյացած դրականուԹիւնը։

Ուրիչ մաածում մը եւս կուդայ մեր մաջին առջեւ,— թե ի՞նչ բան առիթ տուած է, իր մահուրնէն 165 տարիներ վերջ անդամ մըն ալ այսպէս մեծ հանդիսաւորութիւններու առարկայ դարձնել երաժիչտ մը, որ իր ստեղծադործական կեանջը սկսաւ իբր հրաչք պատանի, ընդհանուր հիացումի մէջ, վերջացնելու համար յետոյ իր կեանջը (36 տարեկանին) մարդոց անտարբերութեան մչուչին մէջ։

Մասնաւորաբար այնպիսի պահու մը, երբ երաժչտութիւնը իր ձեւափոխման ամենէն տաղնապալի չրջաններէն մին բոլորելու վրայ է, եւ որ ըստ երեւոյթին դասական դպրոցին յանդիման` բեւեռային հակադրութեան մը հանդամանըն է որ ստացած է արդիական դրպրոցը։

Հետեւաբար բարատօքսի մը երեւոյթեր կը ստանայ երբ այսպիսի Հակոտնեայ դիրքի մը մէջ դանուող երաժչտական դարաչրջան մը իր բոլոր ներկայացուցիչներուն ուչադրութիւնը միաչամուռ կեր-

պով կը կեղրոնացնէ դասական դպրոցի այս մեծ ներկայացուցիչին վրայ անվերապահ կերպով, ինչպէս ցոյց կուտան արդի երեւոյԹները

Մօցարթի փառատօնին առթիւ:

Իր խորքին մէջ այս երեւոյթը կրնայ նոյնիսկ իբր ապացոյց ծառայել միանդամայն, որ արդիական արուեստը իր կապերը բնաւ չէ խղած անցեալին հետ, ինչպէս կր կարծեն կարդ մր աղջատ մտջեր, որջանալ արտաջին երեւոյթները խաբուսիկ կերպով նպաստաւոր ըլլան այդպիսի կարծիջի մը։

Կամ յապաղած խղճահարութի ւն մը արդեօք կը խոովէ մարդոց

միտքը վերստին, անոր վերապահուած վախճանին համար։

Ցամենայն դէպս մէկէ աւելի նման մչակութային մեղանչումներ կը ծանրանան անկէ ի վեր քաղաքակրթութեան խղճին վրայ։ Չէ կարելի մոռնալ Շուպէրթը, կամ Հուկօ Վօլֆը։



1956ը որ յայտարարուեցաւ Մոցարթի Տարին, Հանձարեղ վարպետին վերաբերմամբ նոր եւ կարեւոր յայտնութիւններու վարադոյրը բանայու կոչուած է։

Այդ նպատակաւ արդէն լոյս տեսան Հրատարակութիւններ եւ դեռ պիտի տրուին դործեր որոնք կարծես մրցումի ելած են այս Հանդի– սաւոր տարւոյն ընթացքին տալու Համար երաժչտական աչխարհին ամենէն Հետաքրքրական ուսումնասիրութիւններէն ոմանք որոնք լոյս

աեսած չեն մինչեւ այժմ :

Արդիական պրպտումները տեղի կ՚ունենան այլեւս բոլորովին նոր դետնի մը վրայ եւ տարբեր ուղղուխեամբ։ Մտջերը կ՚ուղղուին այլեւս ոչ ԹԷ Մոցարթի չուրջը, այլ դէպի անոր դործերուն խորջը։ Այդ պրպտումները տուած են արդէն անակնկալ արդիւնջներ, որոնց մասին կր խօսինը աւելի վերջը։

Հետախոյզները մէկ կողմ Թողած են փնտուտուքները, օրինակի Համար Թէ ՄոցարԹի մարմինը ձիչտ ո՞ւր Թաղուեցաւ 1791ին ։ Կամ Թէ անոր դանկը իրապէս դանուած է Թէ ոչ ։ (Մինչեւ 1927 այդ նիւ-

թեն չուրջ միայն արդէն լոյս տեսած էին 27 հոտորներ:

Այլեւս Հոդեյոյդ ողբեր չեն յօրինուիր անոր կանխահաս մահուան չուրջ։ Այլ խնդիր մը թե՝ Մոցարթ արդէն ատկէ աւելի ի՞նչ պիտի արտադրէր եթէ ան աւելի երկար ապրած րյյար։

Մինչեւ այժմ լոյս տեսած նոր ուսումնասիրուԹիւններուն կարդին կը դանուին ուրեմն երեք Հատորներ որոնք իսկապէս նորուԹիւններ

բերող դործեր կր նկատուին։

Առաջինը կը կազմէ 800 էջերէ բաղկացած Մոցարժի մէկ քննական կենսագրուժիւնը որուն Հեղինակն է Վիէննայի Համալսարանին երաժչտական դիտուժեան ամպիոնին ուսուցչապետ Փրոֆ. Էրիխ Շէնը։

Երկրորդ կարեւոր աշխատութիւնը կուգայ Անդլիայեն։

Լոնտոնի Բրիտանական Թանդարանին երաժչտական բաժնին մատենադարանի տեսուչ Հայաթ Քինկի Mozart in Retrospect անուն աչխատութիւնն է։

Հայաթ Քինկի ուսումնասիրութեան աղբիւրը կը կազմեն Մոդարթի ձեռադիրները որոնջ կը դանուին այժմ Անգլիա եւ որոնց մէկ

կարեւոր մասը անձատական սեփականութիւններու մաս կը կազմեն։

Քինկ մեծ ձեռնՀասութիւնով մը կը նուիրուի գլիաւորաբար վարպետին դործերուն մեղերիական աղբիւրներու ուսումնասիրութան, ինչպէս նաեւ անոր յարակից քօնթ-բրփուանի դեղադիտական նչանակութեան։

Մեկնաբանական եւ ջննական մեծ արժէջ ներկայացնող մասնադիտական դործ մըն է Քինկի ՀեղինակուԹիւնը, որ ՄոցարԹի ստեղ– ծագործական ողիին դժուարաԹափանցելի ծալջերուն մէջ կը յան–

զրգնի միրճուիլ բանիմաց ոգիով մը:

Երրորդ կարեւոր աչխատունիւնը լոյս տեսած է Գերմանիոյ մէջ, Նախաձեռնունեամբ «Երաժիշտներու թղթակցութիւններ»ու միջադդային արշիւին։

Երկը կը կրէ «Մոցարթի հիւանդութեան չրջանները» անունը,

որուն հեղինակն է բժիչկ մր՝ Տոքի. Եոհաննէս Տալիսով:

Հատորին առաջին մասը կը կաղմ է Մոցարթի կեանջին առաջին հօթը տարիներուն (1756-1763) վերաբերեալ ախտաբանական ուսումնասիրութիւն մր։ Նոր տուեալներով, ջաղուած դլիսուորաբար Մոցարթի Հօրը նամակներէն, որոնց մ էջ ան մանրամասնօրէն կը խօսի իր տղուն առողջական վիճակին մասին։

Մյդ նամակներուն պարունակութենկն Տալիով կը ջանայ Վոլֆկանկի ապրելակերպին, առողջական վիճակին, ֆիդիջական կազմին ու անոր դարդացման պարադաներուն եւ պատանիին առաջին հիւան-

դութեան հետ կապ մր հաստատել։

Ուրիչ հետաքրքրական աղբիւր մը, որ ան կ'օգտագործէ, Մոցարժի համար բժիչկներուն կողմէ գրուած դեղադիրներու հաւաքածոն է, որոնցմէ լայնօրէն կ'օգտուի հեղինակը, իր եղրակացուժիւններուն համար։

Տոջթ. Տալիով ջայլ առ ջայլ կը Հետեւի Մոցարթի Հօրը կողմէ կատարուած երկար ճամբորդութիւններուն, եւ այդ չրջանին մտե

րիմներու կողմ է ուղղուած նամակներու պարունակութեանը:

Անոր մէջ բաղմանիւ մէջբերումներ գոյունիւն ունին ցուրտ, խոնաւ օդին մասին եւ մասնաւորաբար Վօլֆկանկի յաձախ Հազէ, ցրտառունեն է, Հարբուխ է, կոկորդի բորբոջում է եւն . տառապելուն մասին ։ Եւ ամ էն անգամ սա Հարցումը կը ծագի իր մաջին մ էջ ներ արդեօ՞ ը փափկակազմ տղեկին պարտադրուած երկարատեւ եւ տաժանելի ծամբորդունիւնները (որոնց նկարագրունիւնը կ՚ըն է իր հայրը Լէօփօլտ Մոցարն) իր տարիջին համար իր վարած անբնականոն կեանջին հետեւանըները չեղա՞ն իր վերջին ճակատագրական հիւանդունիւնը որ մահացուց գինջը դեռ այնթան երիտասարդ ։

Տղեկ մը որ դեռ պէտք ունի որոչեալ ժամերու սնունդ առնելու, երեկոյեան որոչեալ ժամերու անկողին մանելու եւ մանաւանդ աղայական դրօսանջներու տալու ինչըկնքը, Վօլֆկանկ այդ բոլորէն դրրկուած է եւ դինքը կր քաչքչեն արքունիքէ արքունիք, ապարանքէ ապարանք։ Ամէն տեղ պէտք է նուաղէ խեղձ աղեկը, մինչեւ դիչերուան յառաջացած ժամերուն, եւ յաջորդ օրը պէտք է դարձեալ աչխատի նոր դործերու վրայ եւ կամ պէտք է մեկնի դէպի նոր ձամբորդունին մը, վերստին տաժանելի պայմաններու մէջ։

Տալխով այսպէս կը յանգի ուրեմն տրամաբանական եղրակացուԹեան մը Թէ Մոցարժ զոՀ գնաց իր Հանձարին իրեն պարտադրած

անընականոն ապրելակերպին, նախ իրը պատանի եւ աւելի վերջը՝ իր անինամ եւ անկանոն կեանջին։ Մանաւանդ իր արտասովոր աչխատողի մը սպառող կետնջը, որու վրայ եկան դիղուիլ նիւԹական, բարոյական ամէն տեսակ դժուտրուԹիւններ եւ յուսախարուԹիւններ։

. Մոցարթ կը գրէր օր մը. «Շատ կը սիալին բոլոր անոնք որ կը կարծեն թէ արուեստո ինձ Համար դիւրին բան մըն է եղած»։

Ամեն պարագայի մեջ, ներկայ մեծ Հետաքրքրութիւնը նոր ապացոյց մըն է՝ Թէ Մոցարժ կը տիրապետէ բոլոր «սրտերուն» եւ մանաւանդ նաեւ բոլոր «մաքերուն»։ Ու ան՝ իրմե վերջ եկող ժամանակներու բովեն անցած է՝ իրարու յաջորդող դեղադիտական Համողումներու եւ աարբեր ուղղութիւններուն մէջէն, իր արուեստին մեծութեան եւ կաաարելութեան մասին առանց որեւէ տարակարծութեան տեղի տալու։

Սկսելով առման թիջներէն, Վակնըրեաններէն, նէօ-ըոման թիջներեն, էջոբրեսիօնիս թներէն, ախօնալիս թներեն եւ տօտե ջաֆօնիս թներեն, բեն, բոլորն ալ Համաձայն են անոր մեծ ու թեան մասին եւ կը լռեն նոյնիսկ բոլոր արդիապաչտ մոլեռանդ ոդիները, տեսնելու Համար անոր մէջ մեծ վարպետը։

Ի նչպէս կարելի է երեւակայել այդպիսի բան մը։

Որովհետեւ, անոնցմէ իւրաքանչիւրը վարպետին դործերուն մէջ կը դանեն իրենց ըմբոնումներուն համապատասիանող ստեղծադոր– ծական արձադանդ մը։ Անոր ստեղծադործական ողիին տիեղերականուժիւնը կարելի կ՚ընէ ընդունիլ այդպիսի դաղափար մը։

Նորագոյն պրպտումները երեւան Հանեցին իր գործերուն մէջ դարմանք պատճառող ճչմարտութիւններ, այսինքն ոչ միայն աթօնալիսթիքի չատ յստակ հետքեր, այլ եւ նոյնիսկ տօտէքաֆօնիք հատուածներ, որոնց մէջ Մոցարթ կր հանդիսանայ իբր կատարեալ նախակարապետը նորագոյն գաղափարներու։ Օրինակի համար, դերման ականաւոր երաժչտագէտ Հ. Ծթուքընչմիտ ապացոյցներու վրայ յեն-լով Մոցարթ կր վերագրէ արդիական երաժչտութեան փանքրոմա-թիզմի դիւտը։ Ինչպէս նաեւ կ՝րսէ թէ անոր «Պէլլա միա ֆիասմա» հրդին մէջ թրիթօններու սէքանալ կատարեալ տօտէքաֆօնիք անցջ մըն է, որուն Շէջնպէրկ պիտի չվարանէր դնել իր ստորագրութիւնը։ Ինչպէս նաեւ Տոն-ժուանի ֆինալը ունի տօտէքաֆօնիք դրութիւն մը։ Իր Սօլ մինէօր համանուադին մէջ, Տօ մինէօր դաչնակի քօնչէրթօին մէջ կը տիրէ նոյնպէս ամբողջ մեղեդիական դաչնաւորման դուտարիական քրօմաթիզասիօն մը։

Առէբ անոր նուագախումբի Համար յղացած Փլէզանթըրի Միւզիքալը, որ դրած է ան իբր ժամանց, առանց անոր որեւէ մասնաւոր հորտակ յատկացնելու։ ԵԹէ նախապէս անդիտանանք Թէ անոր Հեղինակը ՄոցարԹ կը կոչուի (մանաւանդ երկու վերջին մուվըմաններուն կչռուԹային եւ դաչնաւորման յղացումը), առանց տարակուսելու դայն պիտի վերադրէինք արդիական վարպետի մը։

\*\*

Մոցարժի ծննդավայրին՝ Զալցպուրկի մէջ տարիներէ ի վեր կը գործէ Mozartiumը, միջազդային հիմնարկութիւն մը, որ իր կարղին ծնունդ տուած է Մոցարթեան պրպտումներու կեդրոնի մը, որուն աշխատանջներուն կը մասնակցին Եւրոպայի ականաւոր երա-

ժըչտաղէտները։

Ամէն տարի կը կայանայ Մոցարթեան Համաժողով մը ուր տեղի կ՚ունենայ գրոյցներ եւ կը ներկայացուին պրպտումներու միջոցաւ ձեռջ բերուած արդիւնջներ, վարպետին դործերուն մասին։ Ատոնջ կը Հրատարակուին կանոնաւորաբար Մոցարթիումի կողմէ Մոցարթեան Տարեգիրքին միջոցաւ։

Մոցարթիումի վերջին Համաժողովը որոչած է իբր ստիպողական աչխատանը, գրաղիլ երաժիչտին Ամբողջական Գործերուն

վերստին հրատարակութեան հարցով ։

q. f.



### ԱՐԹԻՒՐ 3000 ԷԿԸՐ

Անցեալ տարուան վերջաւորութեան երաժչտական աչխարհը կը կորսնցներ իր կարեւորադոյն ներկայացուցիչներէն մին` Արթիւր Հօննէկրը։

Ծնած էր Ֆրանսայի մէջ, զուիցերիացի ծնողջէ։ Իր երաժշտական ուսումը կատարելադործած էր նախ Ցիւրիխ եւ յետոյ Փարիզ,

աչակերտելով Շառլ Վիտոռի եւ Վէնսան տ'ինտիի:

Երկրորդ ՀամաչիսարՀային պատերաղմեն վերջ, մեկ ջանի տարի ապրած էր Միացեալ ՆաՀանդներուն մեջ եւ Թեկլվուտի Համալսարանի երաժչտական Տիւղին մեջ ստանձնած էր ուսուցման կարեւոր պաչտոն մր:

Հօննէկրը սկսած էր երաժչտական աչխարհին ուչադրութիւնը դրաւել արդէն առաջին համաչխարհային պատերազմի վախձանին։ Երաժիչտը մաս կը կազմէր վեց երիտասարդ երդահաններու խմբակցութեան (1918), որ կոչուեցաւ ԼԷ Սիգ։

Իրականութեան մէջ սակայն Հօննէկրը եղաւ այդ ամբակին միակ

կարևւոր դեմբր:

Վեցերու խմբակին կազմութեան բուն չարժառիթը եղած էր պայջարիլ գլխաւորաբար Վակնըրի եւ նոյնիսկ Տրպիւսիի ազդեցութեան դէմ։

Ժան Քօջթեօ, որ խմբակին տեսակ մը պաչտoնական բերանն էր,

կը դրեր անդամ մը հետեւեալը.

«Ֆրանսայէն կ'ակնկալեն ֆրանսական երաժչտութիւն մը…։ Ամէն երաժչտութիւն որ պէտք է գլուխը ձեռքերուն մէջ առած մտիկ ընել, կասկածելի երաժչտութիւն է։ Վակնըրի արուեստը անոնցմէ մին է։ Տրպիւսիի Փէլէասն ալ այդ դասակարգին կը պատկանի»։

Քօջքնոյի այս քանի մը տողերուն մէջ արդէն Վեցերու խմբակին դեղադիտական ձգտումները բանաձեւուած էին։ Միւս կողմէ խըմբակն ալ իր յայտարարութեան մէջ կ'ըսէր. «Խնդիրը կը կայանայներկայիս գոյութիւն ունեցող երաժչտական ձեւերուն անարիւնութիւնը թօթափելու մէջ։ Սօնաթին կատարելագոյն ձեւը կը մարմենան Հայտըն, իսկ Սուիթինը Րամօ…։ Հետեւաբար նրաժչտութեան ծոցէն վանելով ռօմանթիք ոդին, պէտք է ղգացումին եւ առողջ մաքին ու տրամաբանութեան միջեւ Հաւասաբակչոութիւն մը ստեղծել, ինչ որ կը յատկանչէր արդէն ֆրանսական դասականութիւնը։ Կէտք է տիաթօնիք դաչնաւորման ձեւին տալ վերստին տիրական դիրք մը եւ Հեռու մնալ արտայայտչական ռօմանթիք ձեւը յատկահչող քրօմաթիզմէն։

Իսկ Հօննէկըը, որ իր դեղադիտական տեսութիւնները անձամբ սլարդելու առիթները կը սիրէր օգտադործել, յանախ իր անջատողա-

կան գաղափարները չէր վարանէր յայտնելու։

Ան անդամ մը կը գրէր․ «Երաժչտութեան մէջ ճարտարապետական կերտուած քի վրայ մեծ արժէք մը կը դնեմ եւ երբեք չեմ փափաքիր ղայն գրական կամ նկարչական բնոյթ կրող նպատակներու ծառա-

յեցուած տեսնել։ Կարելի է իմ դործերուս մէջ չափաղանցուած փօլիֆօնիք բարդութիւններու Հակում ցոյց կուտամ, իմ մեծ տիպարս

միջա Պաին է եղած»:

Ուրիչ առիթով մը, ակնարկելով հակավակնորեան եւ հակատըպիւսիական չարժումներուն, կ՚րսէր. «Երբեք կարդ մը անթիէքսբրէսիօնիսթներու նման կողմնակից չեմ դէպի ետ, այսինքն վերստին դէպի հարմօնիք պարղութիւններու դիմելու»:

Կը տեսնենը Թէ Հօննէկըը իր արտայայտած դաղափարներով «Վեցեր»ու պաչտօնական յայտարարութեան դէմ դիրը մր բռնած

կ՝ըլլար, Հակառակ նոյն այդ խմբակցութեան պատկանելուն։

Հօննեկըրի ներչնչումներուն ընդարձակ Հորիզոնը անչուչա չէր կրնար այդպիսի սահմանափակ բանաձեւերու հեղձուցիչ մինոլորար տանիլ, ինչ որ արդեն իր դործերուն մէջ տիրող Հարստուխիւնը եւ այլազանուխիւնը դինջը բոլորովին պիտի անջատէր իր միւս ընկերներե, որոնջ ստանձնած էին քրօմաթիզմին դէմ մեր յիչած խաչակութիւնը։

Աւելի ետքը, բանաստեղծ Փօլ Քլոտէլի Հետ իր ունեցած մտերմութիւնը պիտի ըլլար իրեն Համար ստեղծագործական խիստ բեղուն

շրջան մը։ Հօննեկրը կ'րսեր.

«Փօլ Քլոտէլ երբ իր գործերը կը կարդար ինծի, այդ նոյն պահուն իսկ կ՚ուրուագծուէր արդէն ինձ Համար այն Հաղուագիւտ մենուրորտը, իրեն յատուկ արտայայտչական աչխարհը, անոր մէջ եարուն մեղեդիական գիծը։ Իսկ երգաՀանին կը մնար միայն ղայն արտայայտել իր երաժչտական լեղուով իսկ»։

Φολ Քլոտէլի Հետ իր աչխատակցութենեն ծնունդ առին իր կարեւորագոյն դործերէն ոմանը։ «Լա Տանս տէ Բօռ», «Ժան օ պիւջէ»

he mille :

Սրաի տագնապ մը, որուն առաջին Հարուածը զգացած էր իր Ամերիկա գանուած պահուն, զգետնեց գինջը ի վերջոյ՝ 1955 Նոյեմբերին, Փարիզի մէջ։

Այդ պահուն 70 տարեկան էր եւ մօտաւորապես երկու տարիէ

ի վեր այլեւս դադրած էր որեւէ գործ տայէ։

q. g.



## BUSUUUAUD UUGSUUUPDE

Հայ պարրերականի մը մէջ կը յիչեմ կարդացած ըլլալ. «Ծոմի սովորութիւնը առնուած է Սուրբ Գրջէն… թե ծոմի դա-

դափարը հրէական է» :

Վերոյիչեալ արտայայտութիւնը պատճառ եղած է այս գրութեան՝ ուր Հակիրճ կերպով ուղեցի ներկայացնել կրօնական Հարցը իր ընդՀանուր դիծերուն մէջ, ինչպէս որ ան կը ներկայանայ մեզի ամբողջ պատմութեան ընթացքին եւ անկէ առաջ։ ՈրովՀետեւ ինչ ձեւի տակ ալ որ ան ի յայտ եկած բլլայ ժամանակին եւ միջոցին մէջ, ո՛ր ժողովուրդին մէջ ալ որ դանուած ըլլայ՝ քաղաքակիրթ կամ ոչ, կրօնքը՝ իր էութեամբ միչտ նոյնն է եւ անփոփոխ՝ մարդկային կեանքի մեղի անծանօթ դիչերներէն սկսեալ։ Այն երեւոյթնն է ան՝ որ իր էութեան մէջ չի կրնար եղափոխուիլ (évolué) եթէ այդ էութիւնը արտայայտող ձեւերը փոխուին իսկ։



Ծոմապահութեան գաղափարը հրէական չէ։ Ձէ եղած կրօնը մր ուր ծոմապահութիւնը յայտնուած չըլլայ որեւէ ձեւով։ Եւ սա՝ ոչ միայն մեզի ծանօԹ այժմէական կրօնքներուն՝ որոնք յայտնի են իրենց պատմական կամ կարծեցեալ հիմնադիրներով, այլ եւ դիցաբանու*թեանց մէջ։ Թէրթիւլլիէն՝ իր կարդին մատնանչած է նմանութիւնը՝* որ կայ բրիստոնէական ծոմապահութեանց եւ Իզիսի եւ Սիպիլի պաչտամունըներուն առԹիւ կատարուած ծոմապահութեանց միջեւ։ Ծոմապահութիւնը կը գտնուի ամենանախնական ժողովուրդներու կրօնջին՝ թօթէմիսմի մէջ եւս։ Եթէ ուրեմն այդջան ընդհանրական արժէջով մրն է որ կը ներկայանայ, ինչպես կրօնքը որուն կը մասնակցի, ըսել է որ վերջէն բերուած տարը մը չէ ան սա կամ նա կրօնքին մէջ, եթե նոյնիսկ փոխանցուած ըլլայ մէկէն միւս կրօնքը։ Ան կը բխի կրօնական երեւոյթեն։ Առելի ձի՛չտ պիտի ըլյար ըսել դեռ, թե ծոմապահութիւնը կրօնքներուն մեջ մասնաւոր եւ մասնակի պարագայ մր չէ ։ Ան մաս կը կազմ է ընտենանուր սիս Թէմի մը որ կը կոչուի կրօնական արդելը (interdit religieux) ։ Այս արդելըները, ինչպէս պիտի տեսնենը, կրծնական կեանքի իրական եւ էական յատկանիչները կր կազմեն։ Կր սերին, կր բխին կրօնական երեւութեն, կ՝են-Թադրեն անոր գոյութիւնը, առանց որուն չեն կընար բացատրուիլ։ Անոնը արուեստակետը եւ վերջէն բերուած ու ներմուծուած սովորու-[ թրաններ չեն կրոնքին մէջ: Ընդհակառակը, այս արդելքներն են որ չօչափելի կը դարձնեն կրօնական իրականու Թիւնը։

Գիտումներէ ոմանը «Թապու» բառով կ'որակեն այս արդելքները։ Բառ մը՝ առնուած բոլինեղեան ժողովուրդներէ՝ ուր առաջին անդամ ուսումնասիրուած է անով արտայայտուող երեւոյթը։ Ան կը նչանակէ այն պարտագրիչ սովորութիւնը, ըստ որում՝ իրերէ, կենդանական

կամ բուսական կեանջերէ, լեզուական արտայայտութեան ձեւերէ, անձերէ եւն եւն ոմանջ՝ կրօնական պատճառներով մեկուսացուած են հարարակաց դործածութենչ եւ դործունչութենչ։ Ածական մրն է միեւնոյն ատեն՝ որակելու համար այն բոլորը որ ենթակայ է յիչ-ուած պարտադրիչ մեկուսացման։ Բայց այս նախնական ժողովուրդ-ներուն մէջ կրօնջը կր տիրապետէ ամբողջ ընկերային կեանջին վրայ, այնպէս որ «թապուն» կր ստանայ բաղմապատիկ կիրարկումներ։ Ուստի կր նախընտրեմ, հոս, կրօնական արդելջ արտայայտութեան ձեւը դործածել, Համապատասխան՝ ֆրանսերէն Էնթ-էրտի ռէլիժիէօի՝ որեւէ չփոթ չասարձելու եւ աւելի մատչելի ըկլայու համար։ Մանա-անալ ինդերային կեանջին մէջ կրօնջը կր հանդիատնել է արդեն թե կրօնջը հր հարիատեան ընկերային կեանջին մէջ կրօնջը կր հանդիատներ։ Բայց սա ըսել է արդէն թէ կրօնջը իր կաղմակերպութեամբ ամէն բանչ առաջ ընկերային երեւոյթ մըն է։

\*\*

Կրօնական արդելջները, ըսի Թէ կը բիւին կրօնական երեւոյԹէն ու մաս կը կազմեն անոր։ ԵԹէ ուղէինք առժամեայ տեսուԹեամբ մը սահմանել կրօնքը իր ամբողջուԹեան մէջ, պիտի ըսէինք Թէ ան սըր-րադործեալ կամ սրբազօծեալ աշխարհն է (sacré) որ կր հակադրուի սրբազանց աշխարհն (profane)։ Անոնց յարաբերուԹիւնները տեղի կ'ունենան արտայայտուԹեան ձեւերով եւ միջոցներով՝ զորս ծես կ'անուանենք։ Սրբադործեալը աշխարհն է հաւատալիքներուն (croyance)՝ գոր՝ կը խնդրեմ չչփոԹել հաւատքին հետ՝ (la foi)։ Ուրեմն ամէն կրօնք հաւատալիքներու եւ ծեսերու ամբողջուԹիւն մըն է։ Կը դոհանամ, նիւԹիս համար, այս առժամեայ տեսուԹեամբ։

Ձեմ գիտեր Թէ ֆրանսերէն սաքրէ եւ բրօփան բառերուն Հայացած արտայայութիւնները, սրբագործ եւ սրբագանց, ինչքան չափով պիտի կրնան նպաստել անոնց՝ ձեր մէջ արժնցուցած դաղափարներուն Հասկացողութեան։ Ամէն պարադայի կարելի թարդմանութիւնը դոր կրնայի կատարել՝ անոնց իմաստին մօտենալով։ Կարելի ըլլար Թերեւս «աչխարհիկ» բառն ալ դործածել «սրբագանց»ին տեղ, բայց ոչ միչտ եւ ամէն տեղ։ Կարելի է դիտել տալ նաեւ որ սրբադործ եւ սրբագանց՝ իրենց նախդրիւ «սուրբ» մասնիկով քիչ մը չատ քրիստոնէութիւն կը բուրեն, մինչդեռ դաղափարները դորս կ'արժնցնեն անոնք մեր մէջ՝ կը դլեն ու կ'անցնին քրիստոնէութեան սահմանները, կ'արտայայտեն կրօնական երեւոյթը ընդհանրապէս։

Իրբեւ եղրակացուԹիւն։ Կրօնական արդելջները, ծիսական ձեւի իրենց Հանդամանջին մէջ՝ պայմանադրուած են սրբադործին դաղա-

ւիարով:

\*

Սրբագործին գաղափարը իր գոյութեան մէջ ոչ արդելը եւ ոչ ալ սահման կը ճանչնայ։ Կախում չունի առարկայի մը կամ անձի մը բնոյթէն։ Ամէն բան դայն կրնայ արտայայտել՝ կը բաւէ որ իյնայ անոր ազդեցութեան մէջ։ Որովհետեւ սրբագործը կը յայտնուի վերջ ի վերջոյ, արտաքնացած եւ առարկայացած ձեւերով։ Ան կբնայ տարածուիլ ամէն եւ որեւէ բանի վրայ։ Սրբագործ ըսելով պէտը չէ ուրեմն հասկնալ միայն առաւել կամ նուազ չափով այն անձնաւորուած

արժէջները դորս Աստուած, սուրբ կամ Հոգի կ՝անուանենը։ Ապառաժ մը կամ ջարի կտոր մը, ծառ մը, դետակ մը կամ Հիւղակ մը, միջոցին մէջ որեւէ վայր կամ ժամանակի մասնիկ մը, կրնան սրբագործուիլ։ Սրբագործ բառեր կան, խօսքեր, արտայայտութեան տարագներ (formule) որոնք կրնան արտասանուիլ միայն նուիրագործուած անձերու բերնով։ Ծէսեր կան, չարժումներ՝ դորս կատարել ամէն մարդու տրուած չէ։ Սրբագործ բաներու չրջանակը ուրեմն կարելի չէ միանդամ ընդմիչտ որոչել։ Անոր տարածութիւնը յանՀունս կը փոխուի կրօնք, կրօնք։

Պուտտայականութիւնը զուրկ է աստուծոյ դաղափարէն՝ եթե ունի սակայն պաչտամունքը՝ սրբադործ աչխարհին։ Սրբացած չորս ձչմարտութիւններ՝ եւ այն սովորութիւնները որոնք կը բխին անոնցմէ։ Նոյնը կընանք ըսել Հնդկական ուրիչ կրօնքի մը՝ ժայինականու– թեան Համար՝ ուր կր բացակայի աստուծոյ դաղափարը։

Ուրեմն կրօնչը իր այլադան արտայայտութեանց բոլոր ձեւերուն մէջ հասարակաց եւ ընդհանրական բան մը ունի։ Ան չարժման մէջ կը դնէ միչտ միեւնոյն ուժը` յայտնուող սրբադործին դաղափարով։ Թող սա` պահ մը, սա կամ նա պատճառներով անհետի այն բոլորին վրայէն՝ որ համախումբ ձեւով մր կրօնչքի մը ամբողջութիւնը կը կաղմէ։ Ուրիչ խօսքով, հաւատալիջներու աչխարհը որ սրբադործն է՝ դադրի հաւատալիք ըլլալէ եւ սրբաղործ։ Տարրալուծում մը տեղի կունենայ։ Այն բոլոր տարրերը որ անով թաթխուած ամբողջութիւն մր կր կազմէին՝ կ'երեւին իբրեւ պարդ եւ հասարակ երեւոյթներ, ֆի-սիջ կամ բարոյական։ Աղբիւը մը կամ վայր մը՝ որոնց կը մօտենային մարդիկ խոր պաչտամունչըով՝ չեն կրնար տարբերիլ այլեւս ուրիչ որեւէ աղբիւրէ կամ վայրէ իբրեւ ընութեան մաս կազմով երեւոյթն։ Ձենջ ունենա, այլեւս նոյն սարսուռները անոնց առջեւ։

Ծատ անդամ Հաւատալիջները կ՝անՀետին բայց իրենց դոյու-Թիւնը յայտնաբերող ժէսԹերը Հաւաջական դետնի վրայ կը մնան ժողովուրդներու մէջ։ Այսպէս, անՀետացած կրօնջներու յատուկ պաչտամունջներ մնացած են ջիչ մը ամէն տեղ իբրեւ բարջ, Հաւաջական սովորուԹիւն, նախապաչարում։ Անոնջ իբրեւ այդ՝ կորսընցուցած ուրեմն իրենց սկզբնական իմաստը՝ բոլորովին անկազմակերպ եւ բեկորացեալ վիճակի մը մէջ կը կազմեն այն՝ դոր սովոր ենջ անուանել ֆօլջլօռ։ Բարեկենդան, Մայիսեան ծառի տօնակատարու-Ժիւն, Հաւատջ ողիներու դոյուԹեան, եւն. եւն.։

Բաղմաթիւ ուրիչ անդամներ կը պատահի որ անոնք կ'որդեդրրուին նոր կրօնք մր՝ անոր ժողովրդականացումը դիւրացնելու համար։ Առանց նախապես որեւէ կապ ունեցած ըլլալու անոր հետ՝ անոնք կը ստանան ուրեմն նոր նչանակութիւն մր եւ դոյութեան իրաւունք՝ անով։ Քրիստոնէութիւնը լեցուն է այդ կարդի օրինակներով։ Քրիստոնէացած են հեթանոս բաղմաթիւ տօներ ինչպէս եւ հաւատալիջներ։ Համբարձման տօն, Վարդավառ, Ծնունդ, Աստուածածին, Ամենայն Սրբոց, եւն եւն ինչպէս Ջուրը, կրակն ու դինին։ Կենսադրութիւն մ,ր ծնունդ հաւաքական երեւակայութեան ՝ որ անոր տուած ըլլալ վառ եւ բացառիկ դոյներ բացառիկ հանդամանջներու մէջ՝ իրմէ կորսնցնելէ վերջ այն՝ որ մեղ պաչտամունքի մղած էր՝ կ'իյնայ մեղի ծանօթ առասպելներու եւ հէջեախներու չարքին մէջ։

դուրս արժանիք մր գոր կրօնական կր կոչենք, այն է, ինչպես յաի, որ անոնը Թաթխուած են ուժի մը մէջ որ դիրենը բարոյապէս կր մեկուսացնէ ֆիզիը աչխարհէն։ Անոնը կր ստանան սրբագործին արժա-

րիքն, արսև հօմափբլի ահատ հայարչև մեասրանով։

Որեւէ բարոլական ուժ որպէսզի իրագործուի արտաջին աշխարհի մեջ, անհրաժեչտօրէն կր կարօտի արտայայտութեան արտաջին եւ նիւթյականացած միջոցներու։ Անոնցմով իր գոյութիւնը կ'ապահովուի եւ իր ներկայութեան յարատեւութիւնը զգալի կը դառնայ։ Ինջգինք կր յայանաբերէ անոնց մէջ։

Ուրեմն սրբագործին գաղափարը որպէսզի ինթզինը պարտադրէ՝ կը տարածուի այն բոլորին վրայ՝ զոր կը դանէ իր դոյութեան եւ

Սրբագործին գաղափարը կր Հակագրուի սրբաղանցին արմատական եւ բացարձակ Հակադրութեամբ մր։Մարդկային գիտակցային վիճակներուն մէջ ոչ ալ բնութեան ծոցին՝ նման հակադրութեան որեւէ ուրիչ օրինակ չենք կընար գտնել։ Չարն ու բարին բարոյականի երկու երեսները կը կազմեն : Առողջութիւնն ու հիշանդութիւնը՝ կեանջի : Գիչերն ու ցերեկը՝ օրուան կամ ժամանակի։ Սրբագործն ու սրբադանցը երկու բացարձակ աշխարհներ սակայն՝ բացարձակ Հակադրումով մը՝ իրարու ։ Այս է պատճառը, ինչպէս պիտի տեսնենը դեռ, որ անոնը ժամանակին եւ միջոցին մէջ միեւնոյն ատեն, միեւնոյն տեոր չեն կրնար գտնուիլ եւ գրաւել զայն ։ Ժամանակին մէջ օրեր կան որ սրթյագործ են ։ Կրօնական զգացումը կը Հասնի իր ամենաբուռն վիճակին : Առօրեան կը դադրի , ըստ էու թեան , իր ամ էն մ էկ աչխատանքի ձեւերով : Կիրակի կամ տոն օրեր կր կոչուին անոնը : Միջոցին մէջ վայրեր կան ուր կը Հաւաքուի եւ կը Համադրուի սրբադործը իր ա-մէն մէկ արտայայտութեամբ՝ Հեռու սրբաղանցին Հպումէն եւ նայուած բէն ։ Եկեղեցի , մատուռ կամ սրբավայր կր կոչենք միջոցին այս մասերը:

Սրբագործին եւ սրբազանցին գաղափարհերը անհաչտ են իրարու հետ։ Անդունդ մր դոլութիւն ունի անոնց միջեւ։ Կարելի չէ սրբագործին պատկանիլ առանց բոլորովին եւ ամբողջունեամբ, արմատա-

կան ձեւով մր իրմէ Թօթափած րլյալու սրբագանցը:

Իրենց այս բացարձակ եւ արմատական Հակադրութեան մէջ՝ որբագործը աչխարգ մր կը կազմե որ խորչանք կը զգայ որբագանցին մերձեցումէն։ Անոր Հանդէպ վանողական զգացում մր ունի։ Բայց խորչանքի այդ զգացման Հետ, սրբագործը՝ վարակիչ է միեւնոյն ատեն իր բնոյնեն մէջ եւ ձգտումը ունի տարածուելու սրբաղանդին վրայ։ Իրմով զայն վարակելով, ան իր բնոյթեր կր փոխէ։ Կր վերածուի անմաբուր սրբութեան (sacré impure — souillure) pubj կ'ուղեն , կր ծնի սրբապիղծը՝ որնէ մարդիկ կը խորջին:

Սրբագործը կր Հանդիսանայ ուրեմն երկարժէք վիճակի մր մէջ։ Ան մէկն է եւ միւսը միեւնոյն ատեն։ Ան ունենալով իր բացարձակ աչխարեր՝ իր բնոյթին մէջ կր յայտնուի ուրեմն անորոչ եւ տարտամ՝ երկու Հակադրուող յատկանիչներով՝ որոնք միեւնոյն ատեն

Հաւասարապէս իրմէ կը սերին։ Սա սրբադործի դաղափարին յատկանչականն է։ Կ՚ուղէ տարածուիլ եւ Հոսիլ անոր վրայ՝ որմէ սակայն կը խորչի։ Իրմով կ՚ուղէ զայն վարակել՝ մինչ այդ վարակմամբ իր

բնոյթեր կր փոխե :

Սրբադործին այս երկբնոյն վիճակը առաջին անդամ դիտուած եւ ուսումնասիրուած է անդլիացի ցեղադրագէտի մը (ethnographe) Ռոպէրնուն Սմինի կողմէ։ Ընկերաբանունեան մէջ կ'արտայայտուին ambiguïté բացատրունեամը։ Ֆրէօյտեան բարբառով՝ ambivalence:

\*

Կարելի չէ մերձիլ հաւատալիջներու աշխարհին ։ Պէտք է ուրեմն կանիել ամէն դժբախտութիւն եւ մահ որ կրնայ գալ այդ մերձեցումէն՝ հեռու պահելով սրբագործը։ Պէտը է գայն մեկուսացնել աչխարհէն ։ Բայց մարդիկ չեն կրնար ապրիլ առանց իրենց հաւատալիջներու աշխարին : Պէտք է որ հաղորդուին անկէ եւ անով : Պէտք է որ յարաբերութեան մէջ մանեն անոր հետ՝ իրենց առօրեան թեթեւցնելու համար։ Ձայն լեցնելու համար ուրիչ արժէ ըներով որոնը իրենց պիտի տան ապրելու երջանկութիւնը։ Մարդիկ իտէայի մր պէտը ունին՝ որուն կր ձգտին, որմէ կր յուսան... Այլապէս, սրբագործ աչխարգ դե, ժայուները ինտուրք ակակ շուրբրան: Որսև բերանգեն յատկութենկն կր սերին ուրեմն այն բոլոր դասաւորուած, չափուած, ձեւուած վերաբերմունքն ու արարքները, մեղի պարտադրուած, վերջապես, մեր ընթացրը անոր հանդեպ՝ գորս ծէս կ'անուանենը։ Ծէսը կր պահէ հեռաւորութիւնը երկու աշխարհներուն՝ որպեսգի անտեղի կերպով տեղի չունենայ նուաղադոյն մերձումն իսկ անոնց միջեւ՝ մեր գիտակցութեան եւ կետնթին մէջ։ Կր կրկնեմ «անտեղի կերպով»ը՝ որպեսցի վատակում տեղի չունենալ, ուրիչ խօսքով չկատարուի այն՝ վոր սոբապղծում անուանեցի:

Ծէսը ուրեմն իր ամէն մէկ արտայայտութեան ձեւերով անհրա ժեչտ եւ ոճ խուսափելի տուեալն է մեր առօրեայ յարաբերութեանց մէջ՝ սրբադործին Հետ։ Ան կո բիլի սրբադործին դաղափարէն եւ ոչինչ ունի արուեստակեալ։ Ըսի թե կրօնը մը ամբողջութեիւնն է Հա-

ւատալիջներու եւ ծկսերու:

\*\*

Աւելի ծչգրիտ դաղափար մր տալու Համար ծիսական գոյութեան մասին՝ թե ինչպես կր բխի ան սրբագործին դաղափարեն՝ կարելի է մակերեսային բաղդատութիւն մր կատարել այն ընթացքին հետ դոր մարդիկ պաչտօնականօրէն կ՝ունենան արջայական իրենց յարաբերութիւններուն մէն։ Protocole կր կոչենք այդ ընթացքը որ կը տատեսի մեր սովորականեն։ Ճիչտ է որ արջաներն ալ պատմութեան սկզբնական չրջաններուն ի մասնաւորի, մարմնաւորած են իրենց մէն սրբագործին սկզբունքը։

\*\*

Ուրեմն կան կրօնական pratiqueներ զորս ծէս կ՝անուանէը։ Ծէսը՝ մեր բարոյական կեանքը ձեւաւորող վերաբերմունքի եւ վարմունքի կանոններէն որեւէ տարբերութիւն չունի իբրեւ վարմունքի եւ վերաբերմունքի կանոն։ Տարրերութիւնը կուպայ միայն անկէ որ անոր առարկան՝ որուն առթիւ պիտի կատարուի ան՝ մասնաւոր արժէջ

մը եւ Հանդամանը մր ունի , ինչպէս վերոյիչեալ օրինակը՝ իր կարգին ։ Արդ, կարելի է յարաբերիլ ուրեմն սրբագործին հետ՝ որոչ պայմաններու մէջ եւ անոնց լրացմամբ միայն։ Ծէսը նախաղգուչական միջոցն է գոր նկատի առնելով աստիճանաբար կը ԹօԹափենը մեր վրայէն ինչ որ սրբազանց է, աստիճանաբար մօտենալու Համար որբագործին։ Բայց այս պարագան ենԹաղրել կուտայ արդէն Թէ մենք կը գտնուինը երկու դասակարգի ծէսերու առջեւ որոնը դիրար կը լրացնեն սակայն։ Նախ այն՝ որ մեզ կը Հեռացնէ սրբազանց՝ աչխարհեն։ Երկորդը այն՝ որ մեց կր մօտեցնէ ու կը բերէ սրբագործ աչխարհին։ Առաջինը կարելի է անուանել բացասական ծէս կամ պաչտամունը։ Երկրորդը՝ դրական։ Երկրորդին կարելի է ձեռնարկել առաջնոյն աշարտմամբ եւ լրացմամբ։ Անոնջ իրարու լրացուցիչներ են ընդՀանրապէս ։ Բացասական պաչտամունքը անՀրաժեչտ պայմանն է դրական պաչտամունքին։ Բայց յաճախ, բացասական պաչտամունքը ինքն իրմով՝ կ՝ազդէ ենթակային վրայ՝ որուն կր ձեւափոխէ հոգեկան ամբողջական վիճակը խորապէս եւ դրապէս, ինչպէս պիտի տեսնենը։ Այդ պարագային ան բաւարար է ինջն իրմով առաջնորդելու համար դէպի սրբագործը՝ առանց դրական պաչտամունջի կամ ծիսակատարութեանց միջոցներուն ։

Բայց ընդՀանրապէս, բացասական պաչտամունը մը ինքն իր մէջ առած՝ չունի իր դոյութեան պատճառը։ Ան, եթէ կ՚առաջնորդէ կրօնական կեանքին՝ պատճառն այն է որ զայն կ՚ենթադրէ։ Մարդոց յարաբերութիւնները սրբադործ աչխարՀին Հետ բացասական չեն միայն եւ չեն կրնար ըլլալ։ Մարդիկ դրական կապեր եւ յարա-

բերութիւններ ունին՝ իրենց սրբագործ աչխարհին հետ։

Կ՝անտեսեմ Հոս դրական պաշտամունքը որ ուրիչ յօդուածի մր նիւթ պիտի կազմէ։ Մնաց որ կարեւորը բացասականն է։ Անով է որ շօչափելի կը դառնալ կրօնական երեւոյթը։ «Մի ըներ»ները աւելի ուչադրաւ են կեանքի մէջ քան թէ «ըրէ՝»ները։ Ուրեմն նիւթս, ինչ- պէս սկսած եմ արդէն, բացասականն է այստեղ՝ որուն Հասնելու Հա-մար, կ՝ենթադրեմ ըստ բաւականի պարդած ըլլալ՝ անոր նախապատրաստական ընթացքը։

Արդ, բացասական պաշտաժունքը կրօնական արդելքներու սիսթէմն իսկ է: Այդ արդելքները կ'ենթադրեն սրբադործին դաղափարը։ Ուրիչ խօսքով անոնք կուդան այն խորադոյն ակնածանքէն դոր սրբադործը կը ներչնչէ եւ իրենց նպատակ ունին արդիլել որ ան Թերացուի այդ ակնածանքէն։ Քանթեան բարբառով impératif catégorique չեր

l'u munup:

\*\*

Կարելի չէ այս արդելջները դասաւորել՝ մէկը միւսէն անկախասիսԹէմը որջան ալ որ դանադան պատճառներու բերմամբ անոնցմէ մէկը կամ միւսը աւելի չեչտուած երեւի մեղի կրօնջներու մէջ։ Անոնց իմաստէն բան չի փոխուիր սակայն։ Բայց նկատելով որ մարդոց յարաբերուԹիւնները արտաջին աչխարհի հետ տեղի կ՚ունենան իրենց դդայարանջներուն միջոցաւ՝ կարելի է այդ արդելջները որոչ չափով կապել մեր զդայարանջներուն՝ եւ բացատրել՝ յարաբերաբար անոնց։ Ուրեմն արդելջներու բազմաԹիւ ձեւեր կան դորս կարելի է ամփոփել • นับงินิบรีนัง 103

«արդելը յարաբերութեան» (interdit de contact) անուան տակ։

Մարդիկ յարաբերութեան մէջ են բանի մը հետ պարդ այն պատհառաւ որ դայն կը դիտեն։ Դիտելը յարաբերութիւն մը կը ստեղծէ։ Այդ է պատճառը որ սրբագործ իրերու տեսջը արդիլուած է որոշ պարադաներու մէջ՝ որբագանցին։ Նախնական կրօնջներու մէջ ինչպէս ԹօԹէմիսմի, կին մը չի կրնար տեսնել երբեջ որբագործ առարկաներ եւ դիտնալ նոյնիսկ անոնց տեղը։ Դեռ կրօնական՝ ուրեմն ընկերային հանդամանջ չստացած տղան նոյնպէս։ Անհրաժեչտ է initiation մը որ կրնար համապատասխանել մեր մէջ՝ որոշ չափով՝ մկրտութեանն։

Ամեն մարդ իրաւունք չունի որեւէ ատեն որեւէ սրբագործ առարկայ տեսնելու առանց որեւէ պատրաստութեան եւ առանց որեւէ հանդամանքի։ Այսպես է ամեն կրօնքի մեջ։ Քրիստոնեութեան մեջ՝ ի տես սրբադործին՝ խաչ մը հանել անհրաժեչտ է՝ որով ենթական դինք կր սրբադործե կարելի ընելու համար տեսողական յարաբերութեւնը։ Կատարադիչ քահանային վրայ երբ խորանին վարադոյրը կը դոցուի՝ նոյն պատճառաւ է։ Ժողովուրդը չի կրնար տեսնել օրհնութեան արաքը որ կը կատարուի վարագոյրեն ներս՝ Քրիստոսի մարմնոյն վրայ։ Արարը՝ որ կը կապմե առանցքը նոյն կրօնքին։ Թապու մը, ծիսական կամ կրօնտկան արդելք մը կայ հոն՝ որ պետք է վերնայ տեղի ունեցած օրհնութեամբ՝ մատչելի ըլլալու համար հաւատացեալներուն։

Wouhin ուրիչ ձեւ մըն է յարաբերութեան մտնելու՝ անձերու կամ իրերու հետ՝ որոնը սրբադործուած են ։ Արտաչնչումը հաղորդակցութիւն մր կը ստեղծէ։ Մեղմէ բան մըն է որ կը տարածուի մեղմէ դուրս : Թօթենիսնի մեջ՝ իբրեւ նախնական կրօնք, արդիլուած է որբազանցին՝ խոսիլ որբագործ էակներու հետ (être sacré) կամ անոնց մասին կամ խօսիլ անոնց ներկայութեան։ Այս պարադան կր գտնենը բազմանիւ հին կրոնքներու մէջ եւ ամէն կրոնքի: Նման արդելը մր կրհայ վերևալ մասնաւոր ծէսերով։ Մենը՝ ջաղաքակիր մարդիկ՝ մեր կարգին՝ նման իրողութեան մր առջեւ ակնածանք մր, վերապահ դիրը մր կ՚ունենանը որ իր էութեան մէջ ոչինչով կը տարբե րի արդելբէն՝ եթե ոչ քաղաքակրթութեան տարբերութեամբ։ Պահեր կան ուր յոունիւնը անհրաժեչա է եւ պարտաւորիչ։ Այդ պահերը որբադործ պահերն են գորս պէտք չէ սրբազանցել խօսքով: «Կրօնական լոութեամբ» մր ունկնդրեցի կ'ըսենք մեր սովորական խօսակցութեան մէջ, բան մը՝ որուն կ'ուղենք ցոյց տալ մէկ կողմէ վսեմութիւնն ու խորութիւնը, միւս կողմէ՝ մեր զմայլանքը։ Պահեր կան յոու թեան որ լեցուն են։ Լեցուն՝ սրբագործով։

Խօսելէն անկախարար սրբաղործ աչխարՀի մէջ բառեր կան, տարազներ (formule) որոնք նոյն նկարագիրը ունին։ Անոնք չեն կրնար դանուիլ սրբաղանցին չրժներուն վրայ, ոչ ալ Հպիլ անոր ականջներուն որեւէ ատեն։ ՔաՀանան միայն ունի անոնց դաղտնիքը՝ Հեժանոս տաձարներէ ներս։ Ծիսային երդեր կան` նախնական եւ դասական չրջաններուն` դորս կիները պարտին չլսել։

Խօսջին եւ բառերուն այս պարադան մեզի կը տանի լեզուին՝ որ սրբադործ է։ Կարելի չէ մօտենալ սրբութեանց եւ սրբադործ աչկանչէ։ Պէտք է գայն ձղել մէկ կողմ եւ առնել լեզուական ուրիչ արտայայտութիւն մը յանուն սրբութեան։ ԱՀա թէ ինչո՞ւ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ, ըլլան անոնք մղկիթ, սինակոկ, պուտտայական եւ 104 นิ้งานีบรินิง

վերջապէս Հեթանոս տաճար՝ ծիսային լեզուն ուրիչ է եւ չատ անգամ անմատչելի՝ Հասարակ մահկանացուին։ Որովհետեւ մարդ սրբավայր մը չերթար բան սորվելու Համար։ Սորվիլը՝ կրօնական դետնի վրայ նակցիլ ուրեմն սրբագործեալ աչիարհին եւ ատով՝ ան կը ստանայ

иррицардым լեдаг (langage sacré) шипсир:

Ամէն յատուկ անուն նկատուած է դայն կրողին անհրաժեշտ եւ բաղկացուցիչ մէկ տարրը։ Անուն մր, դայն կրողին անձն իսկ է։ Նախնական ժողովուրդներու մէջ ուր կրօնքը կը տիրապետէ ամէն ուղղութեամբ՝ մանուկը ծնած կը համարուի այն պահուն միայն՝ որ անուն մը կը ստանայ։ Սրբագործ անուններ կան, որոնք սերտ եւ մտերմօրէն կը միանան մարդկանց մաջին մէջ իրենցմով անուանուողին՝ եւ կր մասնակցին այն բոլոր զգացումներուն զորս այս վերջինը կը յարուցանէ։ Անուններ կան ուրեմն գորս չենք կընար արտասանել ամէն ատեն եւ ամէն տեղ։ Թապու են անոնը։ Անուններ կան զորս պարտ ենը անդիտանալ։ Բայց ագա թէ ինչո՞ւ ձեռնադրութեան պագուն՝ քա-Հանան իր անունը կը փոխէ։ Սրբագործ աշխարհին նուիրագործուելէ առաջ ՝ պէտք է որ ան խօխափէ իր վրայէն սրբազանցը որ իր դոյութիւնը կը յատկանչէր նախապես։ Այն անունով որ իր անունն իսկ էր մինչ այդ՝ կարելի չէ անցնիլ սրբագործին դոնկն ներս։ Իր նոր անուս մա նոր ծնունդ մը տեղի կ'ունենայ որ կը ներչնչէ նոր դգացումներ՝ անմիջական մահով նախորդին։

Որեւէ կերպով պէտք է որ սրրազանց կեանքը չխառնուի կրօնականին ! «Վայրենիներու» մէջ ուր ԹօԹէմիսմը ի զօրու է դեռ եղափոխման դանազան աստիճաններու վրայ, մերկուԹիւն մր անհարժեչտ
է յաճախ իբրեւ նախնական պայման `որպէսդի ընդունելի բլլայ անհատին մուտքը ծիսակատարուԹեանց մէջ։ Ցաճախ այդ մերկուԹիւնը
կը ներկեն կամ կ՝արդուղարդեն։ Ծիսակատարումը հագիւ աւարտած՝
անոր ընթացքին օգտագործուած դարդարանքը կը պահեն կամ կը
Թեղեն տեղ մը՝ որ սրրագործ է, հեռու սրբազանց աչքերէ։ Հոս,
կը տեսնենք արդէն ծիսային հանդերձանքը՝ իր ամենանախնական
ձեւերուն մէջ։ Պէտք է ԹօԹափել իր վրայէն աչխարհիկ կամ սրբագանց հագուստը եւ զգենուլ այն՝ որով միայն կարելի է մերձիլ սրադործեալ աչխարհին։ Այլապէս որեւէ նպատակի պիտի չծառայէր
սպասարկող քահանաներու (ընդհանուր իմաստով) հաղուստը։ կաբելի է դեռ աւելցնել ասոր վրայ հողաթափը՝ զոր կը հաղնին եկեղեցիներէն ներս։ Հանդերձանքի Թապուն է սա։

Ընդ-Հանրապես մեր առօրեայ եւ սովորական կեանքը յատկանչող բոլոր արարջները արդիլուած են՝ երբ տեղի կ՚ունենան կրօնական արարջները։ Ուտելու արարջը ինջն իր մէջ առած սրբազանց է, որովհետեւ ամէն օր տեղի կ՚ունենայ։ Ան կը դոհացնէ դերադանցապես օգտապաչտ պահանջներ։ Ան մաս կը կազմէ ուրեմն մեր սրբաղանց դոյութեան։ Ահա թէ ինչո՞ւ արդիլուած է ան կրօնական ժամանակ։

Ուտելու այս արարքը, ճիչտ է որ կ'առնէ կրօնական հանդամանը մը, երբ ուտելու արամադրուած սնունդը, ինքն իսկ սրբադործ է։ Բայց կարելի չէ սրբադործ սնունդը ճաչակել առանց ինքդինք գրկած ըլլալու սրբադանցի ճաչակուելէն։ Ձանագան կրօնքներու մէջ կը տեսնենք Թէ ուտելիքներ կան որոնք վերապահուած են սա կամ նա դասակարդի մարդոց՝ ըստ իրենց ընկերային եւ կրօնական հանդաման-

• นังคนบรินัง 105

ջին։ Ուրիչներ արգիլուած՝ սա կամ նա առԹիւ՝ որովհետեւ այդ աոի Թևերը կրմական բնոյթ ունին ։ Թօթենիսնի մէջ մարդիկ չեն կրնար ուտել իրենց Թօթեմը եղող կենդանին կամ բոյսը։ Հաղորդութենկն առաջ, որով դրական ծէս մբ կը կատարենք, պարտադիր է ծոմապա-Հունիւն մը՝ բացասական ծէս, որով կը հեռանանը մեր օգտապայտ կետևջին դոհացում տուող սրբադանց յարաբերութենկն։ Որովհետեւ կարելի չէ վերջապես յղանալ որ մարդկային նոյն մարմնոյն մէջ միեւնոյն ատեն դոյութիւն ունենան ու խառնուին իրար՝ իրենց սկրդբունքով երկու Հակադրուող ոնունդներ, որբագործն ու որբագանցը։ Պատարաղիչ քահանան նոյն պատճառաւ եւ պայմաններով պարտաւոր է ծոմապահութեան ենթարկուիլ։ Կարելի չէ մերձիլ սրբագործբալ ասաիջարիր եւ պաշուր, ասարն բևեր ինդէ հօկափաջ նքեանու կերած ըլլալու սրբադանց արարքը։ Եօթեր երկար չաբաթներու պահքի մը աներաժեչտունիւնը կայ հասնելու համար սրբագործեալ չաբարուար, ասև «արահ» ին իսքբրը: վաշն դն, գողատաշունիւր դնը է սա կամ նա սննդեղէնին Հանդէպ։ Մասնակի ծոմապահութիւն մը։ ին չպես ըսի, կան սնունդներ որ արդիլուած են սա կամ նա առքժիւ: խոլումը Ռումատանեն առաջ երկար ծոմապահութիւն մր ունի ու դայն կ'աւարտէ տոնով մր որ զինք désacraliser կ'ընէ: Մննդական կրօնական արդելըն է սա վերջապէս (interdit alimentaire) : Ծոմապա-÷ութիւնը դոյութիւն ունի նախնական բոլոր կրօն քներուն եւ Հեթանոսական Հաւատալիջներուն մէջ։

կ՝աղօթենւը։ Անով յարաբերութեան մէջ կը մանենը Աստուծոյ հետ։ Կարելի չէ ստեղծել այդ յարաբերունիւնը առանց դինջ sacraliser ընհլու նախապես։ Կարելի չէ հեռանալ այդ յարաբերութենկն առանց զինք désacraliser ընելու։ Ամկն յարաբերութիւն որթագործին հետ՝ կ'ենթադրէ սկզբնական եւ վերջնական այս պայմանները։ Խաչը գոր կը հանէ քրիստոնեան աղօթեքն առաջ եւ վերջ այդ դերերը կը կատարէ։ Նախ, պէտը է Թօթժափել իր վրայէն որբազանցը, մերկանալ էութեամբ սրբագործին մօտենալէ առաջ։ Յետոյ աէան է խօխափբն իր վրայէն որեամոնջն, ոնաեամարմիր փանսմանալ խառնուելու համար։ Կարելի չէ մեկնիլ սրբավայրէն առանց տեսաքրալիզե ըլլալու : «Երթայք խաղաղութեամբ»ը ձեղ կը վերադարձնէ ձեր առօրեայ կեանքին՝ ձեզմէ հանելով այն որ կուդար ձեր սրբագործ վիճակէն՝ սրբավայրին մէջ։ Որովհետեւ խօսքեր կան, տարազներ (formule)՝ որոնք ստեղծող են պարզ արտասանութեամբ մը իսկ ինչպես «Եղիցի լոյս եւ եղեւ լոյս»ը, որուն ծաղումը պետք է փնառել չատ աւեյի նախնական կրօնական վիճակներու մէջ։ Խօսջը umbydny 5:

Խոլանը որ կ՝աղօխէ պարտարելու՝ աղօխըը չեղեալ համարելու անոնիլ առանց արդելըը խանդարելու՝ աղօխըը չեղեալ համարելու համարելու համար համարելու համար անդես անորակեն առանցին արտարելու և արտարել այդ արարել եր արտարել է առանցին արտարել եր արտարել է արտարել եր արտարել իր արօխըն արտարել իր արտարել է արտարել իր արտարել է արտարել երեց մասերէ՝ արտարել և արտարել արտարել և արտարել և

106 นิโกนบิรนิโ

աստիձան ։ Աղօթեչն վերջ երրորդ մասով՝ տէսաքրալիզէ կ'ընէ դինջ՝ վերադառնալու Համար կրկին իր սրբազանց վիձակին ։

Ձանաղան ձեւերով այս երեւոյԹները կը տեսնուին ամէն կրօնջի մէջ՝ սկսելով՝ ամենանախնականներէն մինչեւ ջրիստոնէուԹիւն՝

անցնելով բոլոր Հեթանոսական ծիսակատարութիւններէն։

Երկու աշխատանքի, սրբագործ եւ սրբագանց, չեն կրնար կենակցիլ ժամանակի միեւնոյն միութեան մէջ։ Մին յարաբերականն է,
փոփոխութեան ենթակայ, միւսը բացարձակը՝ որ է, ինչ որ է ինջն իրմով։ Պէտք է դադրի, չէդոքանայ առաջինը, սրբագանց կեանքը ամբողջութեամբ եւ արմատական կերպով երբ երկրորդը՝ սրբադործը
կր հասնի իր առաւելագոյն դդացումներու իտութեան։ Հոն ուր բացարձակը կը տիրապետէ՝ յարաբերականը դործ չունի։ Ատկից հաւանարա ծնունդ առած է ծիսական դործաթողի օրը դոր քրիստոնէաբար կիրակի կը կոչենք։ Ան սրբադործեալ օրն է (jour sacré)։
Ամէն կիրակի՝ մեր մէջ Քրիստոսի Ցարութեան օր՝ եւ ռուսերէն կիրակի եւ Ցարութիւն նոյն բառով է որ կ՚արտայայտուին։ Նոյնը կըրնանք ըսել նաեւ բոլոր տօն օրերուն համար՝ ուր սրբադործը ծամանակին
հետ՝ աշխատանքի որեւէ մէկ ձեւով։ Ամէն կրօնք ունի իր սրբադործ
ժամանակին։

Միջոցին մէջ վայրեր պէտք են սրբագործին գոյութիւնը ապահովելու համար։ Վայրեր՝ մեկուսացնելու համար դայն սրբագանցէն՝
որ չի կրնար միեւնոյն ատեն միեւնոյն տեղը գտնուիլ անող։ հետ։
Ատկից՝ եկեղեցիներու, սրբավայրերու գոյութիւնքը ուր կը ընակի
սրբագործ աշխարհը ամբողջ։ Կարելի չէ մերձիլ անոնց, մտնել ահոնցմէ ներս առանց տրամադրութիւններ փոխելու «բացասական»
դետնի մը վրայ։ Առանց որեւէ երկիւղածութեան եւ յարդանջի։ Չկայ
հրօնք մը որ իր եկեղեցին չունենայ, ինչ ձեւի տակ որ ներկայանայ
ուտծ են յաձախ բակով մը կամ parvis մը կայ իրենց առջեւ։ Միջոցի այն տարածութիւնն են ատոնջ ուր սրբագործը կը տարածուի։
Անոնք կը ծառայեն անջատման, սրբագործին եւ սրբադանցին։ Անոնջ
կր պատրատեն հաւատացեալը իր տրամադրութիւնները փոխելու՝

սրբավայրէն ներս մանելէ առաջ։

\*

Կրօնական այս բոլոր արդելջները դորս յիչատակեցի՝ արուեստակեալ երեւոյժներ չեն։ Անոնջ կախում ունին կրօնական տրամարանուժենկն (logique religieuse) որ ոչ մէկ կերպով կրնայ բաղդատուժեան դրուիլ արմատական եւ դիտական տրամաբանուժեան հետ։ Անոնջ դոյուժիւն ունին ամէն կրօնջի մէն՝ առանց բացառուժեան։ Անոնջ, կրօնջէ կրօնջ, ժամանակի ընժացջին կրնան տարբերիլ միայն իրենց մանրամասնուժեանց մէն եւ առած ձեւերով։ Բայց անոնջ կրօնական կեանջի եւ անոր դոյուժեան անհրաժեչտուժիւնն իսկ կը կազմեն, առանց որոնց կարելի չէ յղանալ ու ոմբոնել կրօնջ մը՝ իր ամբողջուժեան մէն։

Բացասական ծէս անուան տակ ներկայացուցի այս արդելջները։ Բայց բացասական՝ որ ժխտական ըսել չէ երբեջ։ ԸնդՀակառակը, ինչպէս բազմիցս տեսանջ, անոնջ կ'ենԹադրեն սրբադործին դոյու– • ԱՆԴԱՍՏԱՆ

Թիւնը, բացարձակ կետնքը՝ որ կը հակադրուի յարաբերականին որ իր ժիտումն իսկ ունի իրեն մէջ։ Ձգտում մը՝ դէպի իտէալներու դերտակայ վիճակը՝ պահ մը հաղորդուելու համար անով որպէսզի կետներ տանելի ըլլայ իր առօրեայ ծանրուԹեան տակ, անպայմանօրէն կեն Թադրէ մեկուսացում մը սա կամ նա ուղղուԹեամբ՝ այն պայմաններէն՝ որոնք առօրեան կը տնօրինեն։ Բացասական պաշտամունքը, այս իրողուԹեամբ ներկայացած՝ հեռու՝ կետնքի ժիտումը ըլլալէ, կը ներկայանայ անոր ամբողջ dynamisme ով։ Ան կ՝են Թադրէ, ամենանանական օրերէն սկսեալ, հաւաջական իտէալի մը դոյուԹիւնը՝ որպէսդի հաւաջականուԹիւնը կարողանայ յարտեւել։

\*

Կը պատահի որ, ըսի, բացասական պաչտամունքը ինքն իրմով րաւարարի երբեմն՝ են Թական տանելու սրբագործ վիճակին՝ առանց դրական պաչտամունքի անհրաժեշտու Թեան։ Կ՝ակնարկեմ հոս ascétismeին որը չեմ ուղեր «ճղնաւորու Թիւն» Թարդմանել։ Արդարեւ, որպեսզի ascétisme տեղի ունենայ՝ պէտք է որ կրօնական արդելքները, որոնց հակիրճ մէկ նմոյչը տուի քիչ մը վեր, ներկայանան ոչ Թէ սա կամ նա առԹիւ, մասնակի կամ պատահական ձեւերով, սա կամ նա պայմաններուն մէջ՝ այլ իրենց ամբողջու Թեամբ ընդհանդապես կաղմած իրրեւ կեանքի բնական վիճակ մը (régime de vie) : Կր բաւէ որ անոնք ընդհանուր սիսԹէմ մը կազմեն, իրենց բազմացուժով ու դարդացմամբ ամբողջ կեանք մը ողողելու աստիճան։ Այսպես ուրեմն ծնունդ կ՝առնէ ascétismeը որ ուրիչ բան չէ հԹէ ոչ դերահում մը (hypertrophie)՝ բացասական պաչտամունքի սիսԹէմին։

Բնականօրէն, բացասական պաշտամունը մը, ինչպես տեսանը, իբրեւ նախամուտ եւ պատրաստութիւն կը ծառայէր դրական պաչտամունքին : Բայց ահա, ասսէթիզմով ան կր ձերբադատուի իր ստորադասումէն եւ կ՝անցնի առաջին մակարդակի վրայ։ Որովհետեւ ascète մր այն է որ սովորական մարդոցմէ վեր կր դասուի, ստացած րյլալով մասնաւոր սրբութիւն մր ծոմապահութեամբ, հսկումներով, մեկուսացմամբ, լռութեամբ եւ վերջապէս բազմապիսի գրկանջներով վորս իրեն կը պարտադրէ իբրեւ կեանջի բնականոն ընթացը ջան՝ դրական արարջներովը դոՀաբերութեանց եւ աղօթեջներու։ Այս պայմաններով ներկայացած՝ ասսէթիզմը՝ հեռու յարաբերականկն՝ որ սովորական կեանքին յատկանիչն է, ինքն իրեն մէջ ամբողջութեամբ բացարձակով կը լեցուի։ Ըսել կ'ուղեմ , սրբութեան գաղափարով՝ ու կը ներկայանալ անոր հետ ։ Ան՝ անհրաժեշտութիւնը չղդար այլեւս դրական պաչտամունքին։ ԱնսաՀման գոկանքներու րէժիմը եւ այն ոգին՝ որով դինը յանձնած է անոր՝ ասսէթին հոգին խորապէս եւ դրապես կ'այլակերպեն:

Հոս, ասսէթիզմի լաւադոյն ցուցադրութիւնը պիտի րյլար բերել նախնական ժողովուրդներէ initiation ի արարողութիւններ՝ դորս սակայն Հարկադրուած եմ անտեսել՝ չելլելու Համար դուրս՝ ընդ-Հանրութիւններու ոդիէն։

Բայց ասսէթիզմի այս պարադան ցոյց կուտայ որ ան Հազուադեպ եւ անընական երեւոյի մը չէ կրօնջներու մէջ։ Ամէն կրօնջ գայն կր պարունակէ սազմնային վիճակով մը՝ որովհետեւ չկայ կրօնջ մը ուր կրօնական արդելջներու սիսխէմը չդանուի։ \*\*

Բայց այս բոլոր ժեկուսացումներն ու հեռացումները, ըսել կ՚ուպեմ այս բոլոր զրկանջները առանց տառապանջի մը ընդերակցու-Թեան չեն կրնար դոյուժիւն ունենալ։ ԱժՀն գրկանջ, ինչ ձեւի տակ որ ներկայանայ, նիւժական, բարոյական, հոդեկան ԹՀ ֆիդիջական, իրեն հետ կը բերէ տառապեցնող վիճակներ։ ԱժՀն դրկանջ տառապանջի աղբիւր է։ Մեր դոյուժեան աժՀն ժՀկ ժասնիկով կապուած ենջ, օգտապաչտ, չահախնդիր եւ սրբագանց աչխարհին։ Ձենջ կրնար ժեղ բաժնել անկէ առանց ժեր բնուժիւնը բռնադատելու՝ ժեր բնադըները ժիտելով եւ չրջելով։ Ուրիչ խօսջով բացասական պաչտաժունջը չի կրնար եւ պարգեն առուապանջի անհրաժեչտուժեան եւ անոր արժէջին՝ կրօնջներու ժՀն։ Տառապանջը ինջն իր ժՀջ առած՝ կը դառնայ տեսակ մը ծէս։

Սկսելով ծախմական ժողովուրդներէն եւ իրենց կրօնջներէն՝ մինչեւ ջրիստոնէութիւն կարելի է կրօնական տառապանջի կամ տառապանջի կրօնական պատմութիւնը ցուցադրել մանրամասնօրէն՝ անոնց անհրաժեչտ վերլուծմամբ։ Տառապանջ՝ որ կը հասցնէ հաւատացեալը աստուածային չնորհին՝ անոր հողեկան վիճակները փոխե-

["1/:

արտանական ժողովուրդներու մէջ աննիւ են պարադանի արարողուհախնական ժողովուրդներու մէջ աննիւ են պարադանաները ուր հարձան դարանական արժեր մես կուտան՝ անոնը անհրաժերտուածներ՝ ցաւին տակ դարարելու աստիձան։ Լողանը անհրաժերտուն հրանական արժեր մես կուտան՝ անոնը անհրաժերտուն էն Պատոել՝ Հուկի ակոսներով իրենց որունը ու բաղուկները՝ մինչեւ որ անոնցմէ առատօրէն արիւն հոսի։ ձեղջեր բանալ կոնակին վրայ՝ ողնասիւնին երկու կողմերը։ Սածնել որունըն ու բաղուկները՝ մինչեւ որ անոնցմէ առատօրէն արիւն հոսի։ ձեղջեր բանալ կոնակին վրայ՝ ողնասիւնին երկու կողմերը։ Սածնել ձեղջեր բանալ կոնակին վրայ՝ ողնասիւնին երկու կողմերը։ Սածնել ձեղջեր բանալ կոնակին վրայ՝ որնասիւնին երկու կողմերը։ Սածնել հերևները լեցուն են այս բոլորով)։

Եւ ի՞նչ է Թլիատումը իր կարդին՝ եԹէ ոչ կրօնական այն ծէսը որով ենԹական՝ իր ֆիդիջ բնուԹեան վրայ կատարուած բռնուԹեամբ մը՝ տառապանջի մէջ կը մասնակցի աստուածային պայմանադրու– Թեան (contrat divin) :

Տառապանքի այս դաղափարը կը դանենք ամէնէն իտէալիստ կրօնքներու մէջ նարմինն էր կրնաքներու մէջ նարմինն էր խնդրոյ առարկան եւ տառապանքը՝ մարմնական, քրիստոնեային հաժար հոդին կր դրաւէ առաջին տեղը եւ տառապանքը կր դառնայ հոդեկան։ Բայց, ե՛ քէ բնական է տեսնել կեանքի ընթացքին անոր ստացած տարբերութեւններն ու արտայայտութեան ձեւերը, իր էութեան մէջ ան միչտ նոյնն է իրրեւ տառապանք։ Մեր այսօրուան ընկերութեւնները աւելի բարոյական արժէջով մըն է որ կը ներկայանան պատմութեան առջեւ։ Անհատը անոնց մէջ իր կոչման տիրացած է եւ յարդանքի արժանի։ Անոր կուտանք արժանիք մը՝ որով երբեք չէ կրցած ներկայանալ նախնական ընկերութիւններուն անհատը։ Որով-

• ԱՆԴԱՍՏԱՆ

ձետեւ այդ ընկերութիւններուն մէջ անձատը իբրեւ Հաւաքականութիւն միայն դոյութիւն ունի՝ անձատականութիւնը բոլորովին անծանօթ երեւոյթ մը ըլլալով։ Ան կը ծնի ընկերային կեանքի աստիճանական եղափոխման ընթացքին՝ աստիճանաբար որ անձատը ձերբադատուելով ընկերութեան լուծէն՝ պիտի ստանայ բարոյական իմաստ մը։ Այս պայմաններուն մէջ ի յայտ եկած վարդապետութիւն մը, կրօնական, բնականաբար չէր կրնար չտալ անձատին եւ անոր յարաըերաբար դոյութիւն ունեցող տառապանքին՝ բարոյական ուրիչ իմաստ մը ջան այն որով կը ներկայանային անոնք՝ իրժէ առաջ։ Բայց տառապանքին դաղափարը եթե կայ, մնացած է ու կը մնայ յարատեւ կերպով կրօնքներուն մէջ, անոնցմէ անբաժանելի, խորհիլ կուտայ որ կայ ուրեմն իրական եւ Հողեբանական տուեալներու Համապատասխանող ոյժ մը իրեն մէջ՝ որ իր դոյութիւնը կ՝արդարացնե։

Արդարեւ տառապանքը բացառիկ կարողութեանց ծննդարեր է։ Ձայն արհամարհել գիտնալուն մէջ է որ ի յայտ կուղայ մարդուն մեծութիւհր։ Այն որ տառապանքը կ'արհամարհէ՝ մեղի կը ներկայանայն նոր ակնոցով մը, տէր՝ բացառձակ կարողութեանց։ Կը հմայուինք պահ մը իրմով։ Տառապանքը կը նչանակէ ուրեմն որ կապեր կան խղուած մարդուն բնադդնեսուն եւ որնք չրջապատող միջավայրին միջեւ։ Ան կը հաստատէ որ մասնակի կերպով մարդ ձերբադատուած է այդ միջավայրէն։ Այդ ձերբադատմամբ ան տիրակալութիւն մը կը ստանայ իրերուն վրայ։ Կը դառնայ աւելի զօրաւոր քան բնութիւնը՝ ղոր լոեցուցած է, ինչպէս աստերը։

\*\*

[Կրօնական արդելջներու եւ անոնց միջոցաւ՝ յանուն սրբագործին, մարդկային ընութեան տիրապետելու ձիդին մէջ պէտք է փնտռել նաև բացատրութիւնը՝ կուսակրօնութեան։ Հարցը կարծուածէն չատ աւելի լա ն եւ արմատական պատճառներ ունի քան ինչ որ կր կարծեն պոլսահայ թերթի մր՝ այս նիւթին չուրջ բացած անքերին մասնակցողները, թեր ու դէմ ։ «Կուսակրоնութիւնը պէ ար է չարունակել Հայ եկեղեցող մէջ»։ Նման ձեռնարկներ աշելի ջան հետաքրջրական են եւ չատ անդամ դաստիարակիչ։ Անոնը Թոյլ կուտան մեզի դանել իրերը տեսնելու եղանակի մա ընկերային պատճառները, տիրող մաայնութիւնը. կարելի կա դարձևեն դատել սովորականը անսովորեն, բաժնել էլիթը հասարակեն, աղետր՝ գիտունեն եւ փափարը իրականութենկն ։ Բայց ասոնը ձեռնարկներ են անհատական փափաբները չեն որ պիտի կընան տրամաբանութիւն մր կազմել համոզիչ դառնալու համար։ Փափաք մր՝ ենթակայական (subjective) արժ էջ մր ունի : Տրամաբանութիւնը՝ առարկայական (objective) է: Կայ աւելին: Մօտենալ կրոնական կեանքին արամաբանութեամբ մը՝ որ կր ծառայէ կեանքը հասկնայ իր ամէն մէկ գաղանի քներով, կր նչանակէ չհասկնալ կրօնական իրականութենէն։ Կամ աւելի ձիչը՝ մեր տրամաբանութեամբ կարելի է մօտենալ անոր Հասկնալու Համար որ ան իրեն յատուկ արամաբանութիւնը ուրի որ ին շարամասեր դրերըը, իրչուրո ոնետամանքը, ոնետաարժիր։

Կարելի չէ վիճիլ այստեղ, հոն յայտնուած կարծիջները, Թեր ու ղէմ, որոնց աւելի ջան մեծամասնութիւնը պէտջ է անտարբերութեան 110 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

մէջ ձգել։ Բայց երբ մեզի կը յայտնեն Թէ անհրաժեչա է միանդամ նրուցիչա ջրջբե իսւսարհետրունիւրն, անանձ այր անաջատաւ սե վբենքը բերուած սովորութիւն մըն է ան՝ մեր մէջ, ուրեմն եւ խորթ զաւակ գրեն ժուսատանինորերու աշխանժիր, հար դն նորց քրը ննաև առով, բևք ոչ ինջցինը եւ պատմական տուհալները Հակասել։ Ի՞նչ բան է որ վերջէն չէ բերուած մեր մէջ եւ այլուր։ Վերջէն եւ դուրսէն։ Քրիստոնկութիւնը հայկականն ծնունդ կր արդեօք։ Հանյ կր Вիսուս կամ իբրեւ Քրիստոնկութեան գլխաւոր հիմնադիր՝ Պօղոս առաջեալ։ Հա°յ պարտաւոր ենք նկատել իրենց ծագումով՝ մեր մէջ նոր կրօնքը կը քարողողները: Հայաստաներն եկան Թաղեոսն ու Բարթուղինեոսը, յե-Գրիդոր: Մարդոց սխալը Հոն է որ քրիստոmnj' Amplater նէութիւն եւ կրօնական երեւոյթ կը շփոթեն իրարու Եւ տարօրինակը այն՝ որ իրենց փափաջին համաձայն վճիռներ կ'արձակեն՝ նման պայմաններու մէջ ներկայացող երեւոյ Թներէ պահելով իրենց ուզածը եւ մերժելով այն՝ որ դոհացում չի տար իրենց փափաջին : Ջնջենը ,ե [ կ'ուղէը կուսակրօնու [ իւնր՝ վերջէն բերուած եւ ծաղումով օտար եղած ըլլալուն համար։ Բայց պիտի առաջարկէի ջնջել նաեւ, նոյն արամաբանութեամբ, ջրիստոնէութիւնը մեր մէջ՝ վերջեն բերուած եւ ծաղումով օտար եղած ըլլալուն համար:

Կուսակըօնութիւնը կապ չունի ուղղակի քրիստոնկութեան հետ։ Ան՝ քրիստոնկութեան մկչ՝ կրօնական երեւոյթը կը յատկանչկ իր կարգին՝ իբրեւ կրօնական արգելք։ Սեռային կամ ամուսնական թապուն է այդ որուն մասին չանդրադարձայ ինչպես եւ չատ մը ուրիչներու։ Կուսակըօնութիւնը չատ հաւանաբար դոյութիւն ունեցած կ մեր մկչ՝ մեր հեթանոսական չրջաններուն՝ ինչպես այլուր։

Աւելորդ է խոսիլ նաեւ այն կեղծ դիտութեան մասին՝ որուն ապաւինելով մարդիկ կ՚ուղեն արդիականութիւն քարողել։ Անհրաժեշտ է վերցնել կուսակըօնութիւնը, կ՚ըսեն անոնը, որովհետեւ հակառակ է ան մարդկային բնութեան եւ մեղ կր տանի դայթակղութեանց։

Բայց պատմութիւնը որեւէ ատեն մարդկային բնութեան եւ անոր բնազդներուն ընթացքը եղած չէ միայն։ Ան՝ տիրապետումն է Հաւաբական արտայայտութիւններու (représentation collective):

Ընդհանրապէս կետնքը յատկանչող բնազդները ոչ միայն բացարձակ ապատութեամբ մը չեն ներկայանար մարդկային ընկերութիւններու մէջ՝ այլ անոնց պահանջջներուն համաձայն՝ կը հարկադրուին
ներու մէջ՝ այլ անոնց պահանջջներուն համաձայն՝ կը հարկադրուին
ներու մեւեր առած ։ Ընկերային պահանջջներ՝ որոնք ուրիչ բան չեն
եթէ ոչ արտայայտութիւնը ընկերութեան ապրելու կամջին ։ Որպէսգի հաւաջականութիւնը ապրի, պէտք է որ լոէ անհատին մէջ ամէն
բնազդ որ դայն կը հակասէ ։ Ըսել կ՝ուղեմ՝ հակա-ընկերային ամէն
ձգտում ։ Ասով է որ մարդը կը տարբերի կենդանիէն ։ Ան՝ իբրեւ «ընկերային կենդանի» ամէն կողմէ լեցուած է հաւաջական դիտակցութեամբ՝ որ լոեցնելով իր բնազդները դինջ վեր կը հան կենդանական
մակարդակէն՝ իրեն տալով կեանջի իտէալ մը՝ որուն իրադործման՝
պարտաւոր է ան ձգտիլ ։ Հոն՝ ուր կայ իտէալը՝ բնազդները պարտաոր են համակերպիլ անոր կամ լուել ։ Ասսէթիզմի մասին տուած բացատրութիւններս ջիչ մը վեր, բաւարար են այս նկատողութիւնները

Ժանով «Հայնաինունբարձ» առաջատանարունբար, նամ ըրև-

• นังงินบรินิง

ու ի ինծ ի իմ կարդիս դայթակզիլ։ Ուրեմն կան մարդիկ որ կուսակրօնութիւնը պիտի ուղէին ջնջել դայթակղութիւն կանվնելու համար։ Բայց կա՞ն արդեօք ուրիչներ ալ որ պիտի առաջարկէին սեփականատիրութիւնը ջնջել որպեսզի դողութիւն տեղի չունենար։ Տրամաբանութիւնը նոյնը չէ՞ արդեօք։ Երկու պարտդաներուն մէջ ալ ընդունուտծ ընկերային վիճակներ — իրաւական թէ բարոյական — ջըն ջուելու ամբաստանութեան տակ կը դտնուին՝ որովհետեւ կան իրենց
դէմ հասարակաց դիտակցութեան կողմէ այպանուած եւ ապօրէն
ձեռնարկներ՝ որոնք կը նսեմացնեն իրենց արժէջն ու արժանիջը։ Ի՞նչ
կարդի տրամաբանութեան եւ դողութեան։

\*\*

Բացասական պաշտամունչի նուիրուած այս տեսուխիւնը սկսայ ծոմապահութեամբ, անցայ կրօնական արդելջներէն հասնելու համար ascétismebն։ Կը մնայ վերջին պարագայ մը եւս ուր բացասական պաշտամունջը կը հասնի իր ամենանակատագրական վախճանին։ Կրօնական կամ սրբադործեալ անձնասպանութեան պարագան է այդ (սիւիսիտ սաքրէ) որով լեցուն են եղած նախնական կրօնջները։ Ատոր դասական դարձած մէկ օրինակը Հնդկաստան կը դանենջ՝ ուր ձա – կեռնաթի մէջ (կրօնական ոստաններու ամենաանուանին) մեծ հանդիսութիններով աստուծոյ արձանը կրող սրբադործեալ կառջին անցջի պահուն՝ հաւատացեալներ կը նետուին անոր անիւներուն տակ իրենց կեանջին վերջ տալով։

Գիտենը թե բացասական պաչտամունը մը ընդեսննալով անկե յանուն կերջ մը կուտայ անոր՝ միանդամընդմիչ» հեռանան և ընդեսնակու կը պատեսանունըն ապրելու սիսթեկի մը վերածուած՝ այն աստիճան կ՚ողողէ հաւտտացեալին կետնըը որ ան՝ առանց դրական պաչտամունըին անհրաժեչտութեան՝ կը հանի սրբադործեալ վիճակին։ Բայց կա՞յ արդեօք աւելի մեծադոյն հրաժարում այն բոլորէն որ կին։ Բայց կա՞յ արդեօք աւելի մեծադոյն հրաժարում այն բոլորէն որ մեր առօրեայ աչխարհը կը կազմէ՝ ըան այն՝ որով հաւտտացեալը վերջ մը կուտայ անոր՝ միանդամընդմիչտ հեռանալով անկէ յանուն

սրբագործին ։

\*\*

Ընդ-Հանրութեանց մէջ միայն ուղած էի մնալ։ Փիլիսոփայական, ընկերարանական, Հոդերանական, ցեղադրական բաղմաթիւ Հարցեր եւ նիւթեր արծարծուած Հոս՝ ինչպէս նաեւ կրօնից պատմութեան եւ կրօնից փիլիսոփայութեան վերարերեալ՝ չէի կրնար մանրամասնել։ Բաղց այս բոլորէն կամովին անտեսած։ Ձէի կրնար տարածուիլ։ Բայց այս բոլորէն կարեւորադոյնները՝ աստիձանարար «Անուած, մանրամասնութիւններուն մէջ պիտի երեւին իրրեւ ուրոյն յօդուած, մանրամասնութիւններով եւ ապացոյցներով։ Ցաջորդիւ ուրենն՝ «Սրբադործեալ ժամանակը»։

9. 8.



**Բ.** ՊՈՏՈՍԵԱՆ

P. BODOSSIAN

Փորագրութիւն

#### 3AF BUGANSUM UAUNAUN 3AFS

Երբ Մենակեացը կիրձէն անցաւ, արձագանղեցին ժայռերը, Կատարէ կատար՝ լեցուեցաւ լեռը ոտքի աղմուկով եւ ձիչերով Ձինուորներ եւ ձիաւորներ կ՚անցնին, կը բարձրանան լեռն ի վեր, Դրօչները կը չաչեն Հովին տակ, նետերը կը փայլին։

Աղեղնաւորը փութով ետ կը քաչուի, որ անցնի ըանակը։ Ու այլեւս ան չի նչմարեր գօրքերը. քաջ մարտիկները անհետացած են։ Կը տեսնէ ծերունի թափառական մը` կորաքամակ, յամրօրէն ծամելով Կտոր մը չոր հաց, եւ քարերուն դարնուելով, Կը ցնցուի փորձ-հերոսը, անոր աչքերը կը խռովին. Ծասում, դառնութիւն, արհամարհանք եւ երկիւղ կը պատեն անոր հոդին.

Ու ձեռքերը ղէպի ծերունին կ՚երկարէ, ու Հորերը կը Թնդան... «Ծերունի՛, ահաւոր Աստուա՞ծն ես դուն, կա՛նդ առ եւ ըսէ՛ ինծի.» Բայց առիկա դանդաղօրէն իրեն կը դառնայ եւ չրԹները կը խածնէ։

Անմիրիթարելին կը սարսռայ, տեսնելով թալկութիւնը, Վայրի դառնութիւնը ծերունիին եւ անոր անթափանց աչքերուն, Անոնց մէջ կը նչմարէ բոցեր եւ օձեր Եւ արիւնոտ ուղի մը որ վեր կը բարձրանայ դաժան ձիդով մը։

Վերջապէս Ոդիսեւս նոր տասնարանեայ մը կը բանաձեւէ.—«Աստուած կը խօսի քու սրտիդ մէջ. օգնուժի՛ւն, ոտքի՛ ել, սպասգ՝ դիս»։ — Աստուած կը խեղդուի էակներուն մէջ, դանոնք ոտնակոր կ՛րնէ անկարեկիր եւ կը յառաջանայ։ — «Սիրէ՛ մարդը, ան դուն ինքդ ես։ Սիրէ՛ կենդանիները եւ բոյսերը, դուն ինքդ ալ կենդա ի եւ բոյս էիր եւ հիմա անոնք քու հտեւէդ կուդան, քու հաւտտարի մրնկերներդ, քու դերիներդ։ Սիրէ հողը, ջուրերը, դաչտերը, ջարերը յաղժանակները։ Ամէն օր ուրացի՛ր հաճոյքներդ, հարստուժիւնդ, այլ Աղատուժեան համար պայքարիլն է։

Իւլիս իր լեռնէն վար կ'իջնէ եւ կը սկսի իսկոյն Աստուծոյ տունը չինել. անոր հիմերուն վրայ կը հոսեցնէ վեց աջաղաղի ու վեց հաւու արիւն, Ողիմպոսի աստուածներուն վեց ղոյդերը, ան կ'ողջունէ չորս կողմն աչխարհին, յետոյ ամէն ոջ իր դործին անցնելով, մարդիկ եւ կիներ կը սկսին կառուցանել։ Իւլիս իր օրէնջները մեհենադրով կը դրէ ժայռերուն վրայ։ 114 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

Աղեղնաւորը կը նայի արեւին, ձեռք կ'առնէ մուրձն ու դուրը, Եւ կ'երթայ պարիսպներուն չուրչը փորելու խիստ օրէնքները...
Կայծեր կը ժայթքին, դործիքներն ու քարերը կը տաքնան,
Իւլիսի մօրուքն ու մադերը կը լեցուին կապոյտ մուխով եւ քարի կտորներով.
Բայց անիկա, կորաքամակ, քարին մէջ կը փորադրէր դ՚Աստուած, կը փաթեներ գայն կապերու մէջ սեղմ ու դադանի,
Որ չի կարենայ թնաւ փախուստ տալ։
Ան կը փորադրէ բոցեր եւ արիւնոտ արահետ մը որ կը բարձրանայ ոլորապաոյտ.
Ան կը փորադրէ ծառեր, վայրի կենդանիներ, սիրտեր, ալիջներ եւ սուր նաւ մը նւ փոքրիկ թեռչուն մը՝ Աղատութիւնը, արիւնոտ կուրծքով։
Հայացուց՝ Լ. Մ.

TAP U.ALP

\*

Երադներով յդի, Հպարտ, առադաստներ կը սահին Կուրծջին վրայ ջուրերուն մեծ մերթ կապտորակ, մերթ ցասկոտ։ Կ՝երթա՜ն, կ՝երթա՜ն, կ՝երթան անոնջ, կոհակագարդ ճամբէն հին, Դէպ հորիզոն, փընտրոելով նոր նոր ափեր անծանօթ, Երանութեան ափեր, մեղի դարերէ դար խոստացուած, Ափեր, ուրկէ աչջերս դեռ չողջունեցին Ոչ մէկ նաւու վերադարձ։

Երբոր Հոգիս ԹոԹուէ բեռերն իր ուխտերուն եւ յոյսին, Եւ այլեւըս իր երէկին եւ իր վաղուան անտարբեր, Առնէ ղեկը նաւուս վերչին, լջած երադները սին, Պիտի բանաժ անոր կայժին իրը առադաստ սիրտս աւեր։

Պիտի սահի նաւս այն ատեն ղէպի ափեր հեռաւոր, Երանութեան ափեր մեզի դարերէ դար խոստացուած, Ուրկէ սակայն չողջունեցինը մինչ այսօր Ոչ մէկ նաւու վերադարձ։

Ա. ՍԱՎՕ

# Grandshy Urukrarph

ՍՆՈՒՆԴՆԵՐ

Առ իս կը սպասեմ ձեզի, սնունդնե՛ր։ ԱնօԹուԹիւնս կանգ պիտի չառնէ կէս-ձամբան։ Ան պիտի լուէ միայն յետ դոհացման։ Ո՛չ մէկ բարոյական պիտի կընայ ընկձել դայն Ու դրկան չներով ինչ որ կրցայ ընել՝ սնանելն էր հոդիս։

Գոհայում ե՛ր, կ՚որոնեմ ձեզ, Գեղեցիկ էջ ինչպէս ամրան արեւածադները։

Ակունը՝ աւելի փափկադեղ երեկոյեան, աւելի քաղցը ու Հեչտաւէտ՝ միջօրէին, — սառուցեալ ջրեր վաղ առաւօտեան, կոՀակներու եղերքի չնչեր, ծավածոցեր՝ խՏողեալ կայմերու սարքերով, դաղջութիւններ՝ կչռութեամր ալեծփիկ ափանց։

Ո՛Հ, եթէ կան տակաւին արտօրայքը տանող ձամբաներ, ցերեկնային խիտ տօթեր, իսքիչքներ դաչտային ու ցայդային Հանդիստներու Համար՝ ծոցը յարդի տեղերու։

ԵԹԷ կան ճամբաներ դէպի Արեւելը տանող, սիրեցեալ ծովերու ակօսներ, պարտէզներ ի Մուսուլ ու պատեր ի Թուկուրդ, Հովուի երդեր ի Հելվեդիա։

Եթե կան առապարներ դէպի հիւսիս տանող, տօնավաճառներ՝ Նիժնի-Նովկորոտի մէջ, սահնակներ՝ որ ձիւնը օդը կը նետեն, սա-ռուցեալ լիճեր, — անչուչտ, Նաթանայէ՛լ, մեր ցանկութիւնները արիտի չձանձրանան։

Նաշես եկան մեր նաւահանդիստները բերելով հասուն պաուղներր անծանօթ ափունջներու։

Պարպեցէ՛ք զանոնք իրենց բեռներէն քիչ մը աւելի հապձեպով, որպէսզի վերջապէս կարենանք ձաչակել պաուղները։

Մնունդնե՛ր, Առ իս կր սպասեմ ձեգի, սնունդնե՛ր,

Գոհացումնե՛ր, կ'որոնեմ ձեզ,

Դութ գեղեցիկ էք ինչպէս ծիծաղները ամրան:

Գիտեմ, որ չունիմ դանկութիւն մը՝

Որ արդէն չունենայ իր պատրաստայարդար պատասխանը։ Իւրաքանչիւրը անօԹուԹիւններէս կ՚ակնկալէ իր վարձատրու-Թիւնը։

Մնունդնե՛ր, Առ իս կը սպասեմ ձեղի, սնունդնե՛ր։ Ողջ միջոյին մէջ կ՚որոնեմ ձեղ,

Ո՛վ գոհացումները բոլո՛ր ցանկութեիւններուս։

\*

ինչ որ ճանչցայ ղեղեցկագոյն՝ երկրի վրայ, Ո՛ Նախանայե՛լ, անօխուխիւնս էր։ Մե հաւատարին մնաց միչա՝ Ամեն ինչի, որ միչա կը սպասեր իրեն: Միթե դինիո՞վ է որ կր հարբի սոխակը, Արծիւր կաթուվ, — Ու ու չ ապարեն դիհիի դինւով տորդիկները։

Արծիւը կր գինովնայ իր Թոիչքով։ Սոխակը կ՝արբենայ ամրան գիչերներէն: Անդաստանը կը դողղոջէ տօթեն: Նաթանայե՛լ, Թո՛ղ ամէ՛ն յուզում կարենայ ի ջեղ վերածուիլ արբչռանջի։ ԵԹէ կերածդ

չգնովցնէ թեղ, ուրեմն անօթութիւնդ բաւական չէր։

Իւրաքանչիւր կատարեալ արարքի հեչտունիւնը կ՝ընկերանալ։ Ու ասիկա է որ ցոյց կուտայ ջեցի թե պարտ էիր ընել զայը։ Բնաւ չեմ սիրեր անոնը, որ արժանիք մր կը համարին տաժանելիօրէն աչխատիլը։ Վասնգի եթե տաժանելի էր այդ, լաւագոյն էր ուրիչ աշխատաների լծուիլ։ Հրճուանքը որ կարելի է դանել հող՝ նչանն է աշխատանքի պատղանեցման։ Ու անկեղծութիւնը Հանոյքիս, Նաթանայէ՛լ, էն կարեւորն է ռահվիրաներուս:

Գիտե՛մ ի՛նչ Հեչտութիւն որ մատմի՛ա կընայ ցանկալ իւրաբանչիւր օր ու ի՛նչ որ գլուիս կընայ տանիլ։ Ցայնժամ պիտի սկսի քունս։ Հոդկէ անդին, երկինը ու երկիր ոչինչ կ'արժեն ինձ համար։

Անհեթեթ հիւանդութիւններ կան, Որ կր կայանան մեր չունեցածը ցանկայուն մէջ։

\_ Մենթ եւս, կ'րսէին, մենթ եւս, մեր Հոդիներուն խղճալի ձանձրոյթեր պիտի ճանչցած ըլլանը։ Ատուլլամի քարանձաւին խորէն, կը հառաչէիր Դաւիթ ի խնդիր ջրամբարներու ջրերուն, կ'րսէիր, -Ո՛, ո՞վ պիտի բերէ ինձ զով ջուրը, որ կը ժայթեչ Բեթղեհէմի պատերուն ստորոտէն։ Մանուկ՝ ծարաւս կը յաղեցնէի հող։ Այլ այժմ՝ այդ ջուրը, որ ջերմս կը ցանկայ, դերեալ է:

Երբեր չցանկաս, Նաթանայէ՛լ, վերաձաչակել անցելոյն ջրերը։ Նաթանայէ՛լ, մի՛ փնտուեր երբեք վերադանել ապագային մէջ անցեալը։ Պինդ բռնէ իւրաջանչիւր ըոպէին անվերանմանելի նորութիւնը: Ու մի՛ պատրաստեր Հրճուանքներդ կամ գիտցի՛ր, որ ի փոխարէն նախապատրաստուած հրձուանքի մը, ուրիշ մր քեղ անակնկա-

լի պիտի բերէ:

Ինչպէ՛ս չհասկցար ցարդ Թէ ամէ՛ն երջանկութիւն պատահական է ու կը ներկայանայ ջեզի, իւրաջանչիւր վայրկեանի մէջ, ճամբուդ վրայ մուրացիկի մը պէս։ Աւա՛ղ ջեզի, եթե ըսես թե երջանկութիւնդ մեռեալ է, վասնդի դայն այդպես երեւակայած չէիր, — եւ Թէ դայն կրնաս ընդունիլ միայն Համաձայն սկզբունքներուդ ու մաղթանքնե-Երագր վաղուան՝ հրճուանը մըն է, բայց հրճուանքը վաղուան

եւս ուրիչ մը ու ոչինչ, բարերախտաբար, չի նմանիր երագին, որ այդ առԹիւ Հիւսած էինք, դի իւրաքանչիւր ինչ արժէքաւոր կը դառնայ

տարբերօրէն, այլապէս։

Ձեմ սիրեր, որ ըսես ինձ, — եկո'ւր, ջեզի Համար այսինչ Հրրձուանքը պատրաստեցի։ Այլեւս կը սիրեմ լոկ պատահական ուրախուժիւնները եւ անոնք, որ ձայնս կը ժայթերկնեն ժայռերէն։ Ցայնժամ այդ Հրձուանջները պիտի Հոսին մեզի Համար՝ նոր եւ գօրեղ, ինչպէս նոր դինիները կր յորդին Հնձաններէն։

Ձեմ սիրեր, որ Հրճուանքս զարդարուած ըլլայ, ո՛չ ալ որ Սուլամիթը սրաՀներէն անցած ըլլայ։ Ձայն Համբուրելու Համար բերնէս չսրբեցի հետքերը, որ ողկոյգները թողած էին, Համբոյրներէն յետոյ քաղցը գինի խմեցի՝ առանց դովացնելու բերանս ու փեթակի մեղր կերայ իր մեղրամոմով։

Նաթանայել, Հրճուանըներեր ո՛չ մեկը գարդարե:

\*\*

Երթ եւ ուր որ աւելի լաւ չես կրնար ըսել, ըսէ՝ ոչինչ: Հոդ է որ

երջանկութեան մեծ խոստումներ կան:

Մարդիկ կան, որ երջանկութեան պահերը Աստուծմ է ընծայուտծ կը համարին եւ ուրիչներ, որ դանոնք նուիրուած կը կարծեն որոնէկ ուրիչքն։

Նաթեանայէ՛լ, մի՛ զանազաներ գԱստուած ջու երջանկութեներ։

— Ինչպէս որ անկարող եմ երախտապարտ ըլլալ «Աստծոյ» գիս ստեղծելուն Համար, այնպէս ալ չեմ կրնար տՀաձիլ իրմէ, գոյութիւն չունենալուն պատճառաւ, — եթէ ինչըս իսկ չապրէի։

ՆաԹանայէ՛լ, Աստծոյ մասին պէտը է խօսիլ միայն բնականօրէն։ Կը Հասկնամ որ ընդունելէ յետոյ կեանքը, դոյացուԹիւնը երկրին, մարդուն եւ իք դոյուԹիւնս բնական Թուին, բայց ի՛նչ որ կը չփոԹեցնէ իմացականուԹիւնս, տպչուԹիւնս է դայդ նչմարելու։

Անչուլա ես եւս երգեցի սիրոյ մեղեդիներ ու գրեցի, -

#### Շրգերգը

Աստծոյ գոյութեան գեղեցիկ ապացոյցներուն

Նաթանայէ՛լ, պիտի սովրեցնեմ քեզի՝ թէ ամէնէն գեղեցիկ բանաստեղծական խոյանքները Աստծոյ գոյութեան հազար ու մէկ ապացոյցներուն շուրջն են։ Կը հասկնաս անշուշտ, որ խնդիրը այստեղ զանոնք կրկնելուն մէջ չէ, — մանաւանդ պարզապէս կրկնելուն, ու յետոյ կան որ միայն անոր գոյութիւնը կը հաստատեն, մինչդեռ ի՛նչ որ հարկ է մեզի նաեւ իր մշտնջենականութիւն է։

Ո՛ գիտեմ անշուշտ թէ Սուրբ Անսելմի փաստր կայ,

Ու խրատական առակը Բախտաւոր կղզիներուն (\*) կատարեալ,

<sup>(\*)</sup> Քանարեան կղզիներու նախկին անունը։

Այլ աւա՛ղ, աւա՛ղ, Նաթանայէ՛լ, ամէն մարդ հոն չի կրնար բնակիլ:

Գիտեմ թէ կայ համախոհութիւնը մեծամասնութեան, Այլ դուն կը հաւատաս ընտրեալներու փոքր թուին։

կայ նաեւ փաստր թէ երկուք առաւել երկուք կ՝րնէ չորս,

Այլ, Նաթանայէ՛լ, ամեն ոք լառ հաշուել չի գիտեր։

կայ ապացոյցը առաջին շարժամեքենային,

Բայց կայ նաեւ այն, որ կանխագոյն էր ասկէ։

Նաթանայէ՛լ, ցաւալի է որ մենք հոն չէինք գտնուհը։ Տեսած պիտի րլլայինք մարդուն եւ կնոչ ստեղծումը

եւ անոնց զարմանքը մանուկ ծնած չրլլալնուն համար, — Էլպրուզի մայրիները խոնջ արդէն՝ դարեւոր ծնած ըլլալնուն

**yumfiunu**L

Ու լեռներու վրայ, որ արդէն ակօսուած էին օրերով։

Նաթանայէ՛լ, հոդ եղած րլթալ ի խնդիր արեւածագին։ Ի՛նչ ծուլութիւն էր, որ մեզ արգիլեց արդէն ոտքի ելած ըլլալ։ Միթէ դուն չէի՞ր պահանջեր ապրիլ։ Ո՛ անտարակոյս ես կը ցանկայի արդէն։ Այլ յայնժամ Աստծոլ ոգին հազիւ կը զարթնուր, ժամանակեն դուրս ընդերկար ննջելէ յետոյ, ի վերայ ջրոց։ Եթէ հոն եղած ըլլայի, Նա-թանայէ՛լ, պիտի խնդրէի իրմէն ամէ՛ն ինչ աւելի ընդարձակ ստեղծել։ Այլ դուն, մի՛ առարկեր սակայն թէ յայնժամ ոչինչ պիտի նըշմարուէր (\*)։

- Ի՜նչ կասկած , որ ասպարէզ կր կարդամ քեզի , կր պատասխանէ Uhlimif"

կայ ապացոյցը, որուն կը յանգինք շնորհիւ վախճանական պատ-

Այլ ամեն ոք համաձայն չէ թէ վախճանը կ'արդարացնէ միջոցները:

կան որ կը փաստեն զԱստուած, սիրովը՝ որ կը թրթռան ԱՆՈՐ համար։ Ահա՛ թէ ինչու, Նաթանայէ՛լ, Աստուած կոչեցի ամէ՛ն ինչ որ սիրով կը թրթռացնէր զիս ու ահա՛ թէ ինչու ուզեցի ամէ՛ն ինչ սիրել: Մի՛ երկնչիր թէ կր սկսիմ թուել ամէն ինչ: Բաց աստի քու անունովո չէ որ պիտի սկսէի։ Բազմաթիւ ուրիչ բաներ նախընտրեցի մարդոցմեն, \_ ու ի՛նչ որ են շատր պիտի սիրեմ երկրի վրայ մարդիկը պիտի չրլյան։ Վասնզի, մի՛ երկմտիր, Նաթանայէ՛լ, ի՛նչ որ ունիմ աւելի քան գօրեղ առ իս՝ անտարակոյս բարութիւնը չէ ու չեմ կարծեր նաեւ որ ան լաւագոյնը բլլայ։ Ու նաեւ բարութիւնը չէ, որ առաւել կր յարգեն մարդոց մօտ։ Նաթանայէ՛լ, նախընտրէ Աստուածդ անոնցմէ։ Ու ես եւս գիտցայ գովել զԱստուած ու գովերգներ հիւսել Անոր համար, — կը կարծեմ նոյնիսկ զայդ ընելով, քիչ մր չափազանցած րլլալ:

<sup>- «</sup> Այդ քան կր դուարճացնէ քեղ միթե, կ'ըսէ ինձ, այդպէս մաքի դրութերւններ կառուցանել:

<sup>-</sup> Ոչինչ գիս աւելի կը Հաճոյացնէ քան Թէ բարոյավարը մը,

<sup>(\*) —</sup> Կրնամ կատարելապէս ուրիչ աշխարհ մը երեւակայել, կ՛րսէ Աղկիդէս, ուր երկուք առաւել երկուք հաւասար չրլյան չորսի։

· ULAUISUL 119

որով միաքս կր գոհացնեմ , պատասխանեցի ։ Չեմ կրնար որեւէ հաճոլը ճաչակել, առանց բարոյականի մը զայն հանգուցել ուղելու։

— Ու ատիկա կ՚աձեցնէ՞ միթէ դայն։ — Ո՛չ, կ՚ըսեմ, դայն կ՚օրինականացնէ իմ աչջիս։

Անչուլա հանոյ Թուեցաւ ինձ յանախ, որ վարդապետութիւն մր ու նոյնիսկ դասաւորուած մտածմանց ամբողջ դրութիւն մր արարջներս արդարացնեն իմ աչքիս։ Այլ յանախ դանոնը լոկ հեչաասիրութեանս ապաստանը համարեցի:

\*\*

Ամէն ինչ կուպայ իր ատենին, Նախանայե՛լ։ Իւրաբանչիւր ինչ կր ծնի իր անհրաժեչտունենեն։ Ու ենե կարելի է այսպես ըսել՝ ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ դրսեւորուած պահանչ մը:

Կէտը ունէի Թոքի մը, ըստւ ինձ ծառը ու աւիչս վերածուեցաւ տերեւի, կարենալ չնչելու համար։ Ու երբ բառական չնչեցի, տերեւս ինկաւ գետին, այլ ես չմեռայ։ Պաուղս կը պարունակէ կետնքին

շուրջ ունեցած ամբողջ մտածումս:

Նաթանայէ՛լ, մի՛ վախնար որ այս ձեւի ջատագովականը չարաչար կր գործածեմ , վասնգի չատ չեմ սիրեր դայն ։ Ուրիչ իմաստութիւն չեմ ուղեր սովրեցնել ջեզի՝ բացի կեան բէն : Վասնդի մտածելը մեծ մտահողութիւն մըն է։ Երբ երիտասարդ էի՝ յոգնեցայ յանախ, մինչեւ հեռուները հետեւելով արարջներուս հետեւանջներուն ու վրատան էի չնեղանչելուս ՝ նիայն որովնետեւ կը հրաժարէի դործեյն:

Ցետոյ գրել սկսայ։ Մարմնոյս փրկուխիւհր պարտական եղայ միայն Հոգւոյս անբուժելի Թունաւորման։ Ցետոյ այլեւս չհասկցայ

իսկ Թէ ի՛նչ ըսել կ՝ուղէի այս բառերով:

Նաթեանայէ՛լ, այլեւս չեմ հաւատար մեղբին։

Այլ դուն պիտի հասկնաս Թէ լոկ խորին հրճուանքով է, որ մարդ մտածման ջիչ մը իրաւունք կր չահի։ Ան որ երջանիկ կր համարի ինքզինքը ու կը մտած է, ան է որ իրապես դօրեղ պիտի կոչուի:

Նախանայէ՛լ, իւրաջանչիւր ոջի դժբախտութիւնը կուդայ անկէ, որ գիչա իշևածարչիշև ոճ, իրճը է սև ին րայի ու ին ռասնաժառք ինթո ինչ որ կը տեսնել: Ո՛չ ԹԷ մեզի, այլ ինչն իրեն համար է որ իւրաքանչիւր ինչ կարեւոր է։ Թո՛ղ աչքգ ըլլայ ակնարկի առարկան։

ՆաԹանայէ՛լ, մէկ տող իսկ չեմ կընար սկսիլ, առանց որ Հոն ապ-

րի քու քաղցրափափուկ անունդ։

Նախանայէ՛լ, պիտի ուզէի օգնել որ վերածնիս ի կեանք։

Նախանայէ՛լ, լրիւ կը հասկնա՞ս միթե խօսբերուս յուղականու-

Թիւնը։ Պիտի ուցէի աւելի մերձենալ թեցի։

Ու կարծես յարութիւն պարդեւելու համար Եղիչէի, Սունամիթի զաւկին վրայ, - «բերանը բերանին վրայ ու աչքերը աչքերուն եւ ձեռը ի ձեռաց, երկնցաւ» — ճառաղայթարձակ սիրտո մեծ՝ տակաւին մ Թին Հոգւոյդ դէմ , երկննալ վրադ ամբողջովին , բերանս բերանիդ վրայ ու ճակատո ճակատիդ, ձեռջերդ ցուրտ՝ բռնկեալ ձեռջերուս մեջ ու սիրաս դողդոջ... (— ու մանկան սիրար վերսաին տար120 นโนนีบร์นิน •

ցաւ, գրուած է) որպէսզի զարթնուս ի Հեչտութիւն, — յետոյ լքես զիս, տրոփուն ու անկարդ կեանջի մը Համար։

ՆաԹանայէ՛լ, ահա՛ հոգւոյս ամբողջ կրակը, — ա՛ռ տար գայն։ ՆաԹանայէ՛լ, կ՚ուզեմ ջեղի ջերմեռանդուԹիւնը սովրեցնել։

Նախանայե՛լ, վասնգի մի՛ յապադիր անոր քով, որ կը նմանի քեդի, երբեք մի՛ կենար, Նախանայե՛լ։ Այն րոպեէն որ շրջակայք մբ
կր դգենու նմանուխիւնդ կամ դուն կը նմանիս շրջապատին, — ան կը
դարրի քեղի համար օգտաւէտ ըլլալէ։ Հարկ է որ խողլջես դայն։
Աչի՛նչ աւելի վտանդաւոր է քեղի համար՝ քու ընտանիջէդ աւելի, քու
սենեակեդ աւելի, քու անցեալէդ աւելի։ Ա՛ռ իւրաքանչիւր բանէ քեղի
բերած ուսուցումը միայն ու հեչտուխիւնը, որ կը յորդի անկէ խո՛դ
ամլուխեամը չորցնէ դայն։

Նաթանայէ՛լ, պիտի խօսիմ քեզի պահերեն։ Հասկցա՞ծ ես միթե թե ի՛նչ գօրութիւն կը ներկայացնե անոնց ներկայութիւնը։ Մահուան անրաւականօրեն մնայուն մտածում մը՝ բաւական մեծ արժեք մը չընծայեց կեանքիղ է՛ն փոքր պահին։ Ու չե՞ս հասկնար միթե, որ իւրաքանչիւր պահ պիտի չստանար այս հիանալի չողիւնը, եթե կեր-

պով մր չյայանուէը մահուան խիստ միին խորջին վրայ։

Ոչինչ ընել պիտի ջանամ այլեւս՝ եթե ըսուած ըլլար ինձ, եթե ապացուցուած ըլլար թե ամբողջ ժամանակը ունիմ դայն ընելու հատարդ ։ Նախ պիտի հանդչիմ բան մը սկսած ըլլալ ուղելուս համար, ժամանակ ունենալով նաեւ ամբողջ մնացեալը ի կատար ածելու։ Ի՛նչ որ պիտի ընեմ, որեւէ բան պիտի ըլլար միայն, եթե չդիտնայի թե ապրելու այս ձեւը պիտի վերջանայ, — ու այդ ընելե վերջ պիտի հանդչիմ, ապրած ըլլալով դայն՝ ջիչ մը աւելի խորունկ ջունի մը մէջ, ջիչ մը աւելի նորունկ աւնի մը մէջ, ջիչ մը աւելի մոռացկոտ ջունի մը, ջան այն որ կը սպասեմ աւմեն դիչերէ։

\*

Ու սովորունքիւնը չահեցայ այսպէս անջատելու կեանքիս իւրաքանչիւր պահը, հրճուանքի մը լիունեան, ամբողջունեան համար, առանձնակի, — յեղակարծօրէն կեղբոնացնելու համար երջանկունեան ամբողջ մասնայատկունիւն մը, — այնպէս որ այլեւս չէի յաչողեր ճանչնալ ես դիս, է՛ն վերջին յիչատակէն ի վեր։

\*\*

· խորին Հաձոյք մը կայ, ՆաԹանայէ՛լ, արդէն իսկ պարզապէս պնդելուն մէջ.—

Արմաւենիին պաուղը կը կոչուի արմաւ։ Ու արմաւը անուչահամ

ուտելիք միր է:

Արմաւին գինին կը կոչուի լակմի, իսմորեալ աւիչը ծառին։ Արաբները կը դինովնան անով, այլ ես չատ չեմ սիրեր դայն։ Լակմիի բաժակ մըն էր, որ այդ Քապիլ հովիւը մատռուակեց ինձ Ուարտէի աղուոր պարտէդներուն մէջ։ Աղբիւրներու մէկ պողոտային վրայ շրջադայած ժամանակս, այս

шпшкош, шшрорինшկ ипкиկ մր դшшյ:

Մագնոլէնիի կարմիր-նարնջագոյն պառողի մը պէս էր, պարուրուած ձերմակ պատեանով մը, մոխրագոյն կանոնաւոր գծերով նկարէն, որ կը Թուէին գծուած բլլալ ներջնացայտ սերմնային փոչիով մը։ Բացի զայն, ու տեսայ, որ լի էր տղմուտ նիւթով մը, կեդրոնը կազմելով պայծառ դոնդող մը։ Ու պժգալի Հոտ մը կ՚արձակէր։

Իր չուրջը աւելի հասուն ուրիչ սունկեր կը նմանկին տափակցած բուսական այրուցներու , որոնց մարդ կր հանդիպի ծեր ծառերու բու⊶

ներուն վրայ։

— Կը դրէի այս էջը Թունուղ մեկնելէ առաջ ու կ'արտադրեմ ղայն Հոս, ցոյց տալու Համար Թէ ի՛նչ կարեւորուԹիւն կը ստանար ինձ Համար, իւրաքանչիւր բան՝ անմիջապէս որ ակնարկս վրան իյնար։

ույրության այա դրանական արև Հոնֆլէօր փողոցին մեջ

Ու պահ ի պահ, ինձ կը Թուէր Թէ միւսները չուրջս ի եռուդեռ էին, լոկ աձեցնելու համար մէջս, սեփական կեանջիս զդացումը։

Երէկ աստ էի, այսօր հոն եմ, Աստուա՛ծ, ի՞նչ կ՚ընեն ինձ բոլոր անոնք, Որ կ՚ըսեն, որ կ՚ըսեն, որ կ՚ըսեն, — Երէկ աստ էի, այսօր հոն եմ․․․․

Օրեր դիտեմ, բաւ էր կրկնել Թէ երկուք առաւել երկուք չորս կ՚ընէին, դիս լիացնելու Համար որոշ երանութեամբ մը, — ու նաեւ բռունցքիս տեսքը լոկ սեղանին վրայ։

Եւ ուրիչ օրեր , երբ ասիկա բացարձակապէս անտարբեր կը Թողուր զիս :

(Les Nourritures terrestres)

Թարգմ · Վ · ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

## 

Աչխատիլ ։ Ասիկա չատ չուտ ըսուած խօսը մըն է ։ «Ի՞նչպէս աչխատիլ» , ահա բուն խնդիրը ։ «Ո՞վ» , «ի՞նչ բանի» եւ «ինչո՞ւ համար» ։

Աչխատանքի առաջին չարժումը՝ բաժանումն է։ Պէտք է բաժնըւիլ այն բանէն որ ներկայ է եւ տեսանելի։ Անդունդ մը փորել քու եւ իմ մէջս, ամրոց մը կառուցանել եսին Համար, երբ այս անդունդը փորուի, կը նչանակէ որ լաւ աչխատած էք։ Ժամանակ եւ մանրակրկիտ պրպտում պէտք է։

Աշխատանքի երկրորդ չարժումը լռութիւնն է։ Առանց ասոր, դուք պիտի քաջալերէք անձենեն ու անմիտ խօսակցունիւնները, անոնց միջամուխ ըլլալով։ Կամ ներ ուսուցիչ պիտի ըլլաք այն մարդոց որոնց խօսակցունիւնները անձենեն են։

Լա'ւ ուրեմն, լոեցե՛ք:

Աշխատանքի երրորդ չարժումը՝ տգիտութիւնն է։ Տգիտունիւն՝ մեծ հմտունեամբ մը։ Առաջին հմուտ խօսքին իսկ, դուք ձեղի հարցում մը ըրէք.— «Գիտէ» արդեօք, ի՞նչպէս դիտէ, ուրկէ» եկած է անոր այս ծանօնունիւնը»։ Ասկէ կը սկսի արժէքներու տեւական վերաքննունիւն մը։ Այն ատեն, դուք պիտի ունենաք իննդուք մը, որուն պատճառ պիտի դառնան աշխարհը, դիտունիւնը, փիլիսոփայունիւնը, դիտունիւները։ Այս ինդուքը այն իմաստունիւնն է, որ իր կարդին սանդուիս մըն է դէպի Աստուած։

(Մի՛ կարծէջ մանաւանը որ ես այսպէս եմ ։ Բայց ինչ որ ես չեմ կրնար ընել, Թերեւս դուջ կարենաջ) ։

\*

Խնդութ։ Հասկնա՛նջ։ Մի՛ ջանաջ հեղնել։ Սպասեցէ՛ջ որ հեղնու-Թիւնը ինջնին դայ եւ հակառակ ձեր կամքին։ Հեղնութիւնը ծանր մեղջ մըն է, բայց անջատօրէն լրջութիւնը առաջինութիւն մըն է, որ արդելջ չրյար հեղնութեան։

\*

Մի՛ ձանձրանաք։ Բանաստեղծութեան մէջ ձանձրոյթը մահացու քեղբ մըն է։ Ձանձրոյթը բանաստեղծութեան դժոխքն է... եթե սակայն դեղեցիկ ձանձրոյթ մը չըլլայ, ինչպես Պայրընինը, որ չրջանը ըրաւ դիտութիւններուն, աչխարհին, երկրին, լեղուներուն եւ սիրոյ։

Բայց այս տեսակ ձանձրոյթ մը այնջան հաղուադիւտ է որ չարժեր անոր մասին խոսիլ (ծիծադելի չդառնալու համար)։

\_

Հասունութիւն։ Հասունցած գործ մը լուրջ կ՚ըլլայ։ Հասունցած դործ մը ինչն իր մէջ կը դոնէ իր սկզբնաւորութիւնը, միջուկը եւ վախձանը։ Հասուն ոճ մը իր խտութիւնը կը ստանայ, ինչպէս հաւկիթը իր կազմութիւնը կը ստանայ հաւուն տակը։ Բառ մը իսկ պէտջ է այնջան հասուն ըլլայ, որջան ամբողջ դործ մը։

+

Բայց, պիտի ըսէջ, այսպէսով պիտի կորսնցնենջ ԹեԹեւուԹիւնը, Թռիչջը, խանդավառուԹիւնը։ Բնա՛ւ երբեջ։ Ես ձեդի կը սորվեցընեն ԹեԹեւուԹիւնը, Թռիչջը, խանդավառուԹիւնը, վասնդի որջան չատրուանի Ջուրին ակը ճնչումի տակ ըլլայ, Ջուրը այնջան բարձր կը ցայտէ։

Գործի մը Հասունութիւնը՝ անոր էջըն է դէպի դժոխը։ Տէրը

դժորթ իջաւ Համբարձումեն առաջ։

Ինծի պիտի ըսէք — Բժի՛չկ, ինքզինքը բժչկէ՛։ Ճիչտ է։ Բայց եթէ ես չկրցայ օգտուիլ իմ գեղեցկութենես, ասիկա պատճառ մր չէ որ անոր դուռը փակեմ ուրիչներուն առջեւ։

\*

Ճչմարիտ ինքնատպուժիւնը միայն հասունուժիւնը կրնայ բյլալ, վասնզի իմ եսիս խորուժիւններն են որ ինքնատիպ են, մնացեալը կուղայ ուրիչներէն եւ հետեւարար չեն կրնար ինքնատիպ ըլլալ։ Ինքնատիպն է որ հաձելի է եւ ոչ Թէ արդէն տեսնուածը։

\*

ԵԹԷ դուք վիրաւորուած չէք դուրսէն, կամ ուրախացած չէք դուրսէն, տառապանքի հասնելու աստիճան, դուք ներքին կեանք չու- նիք, եւ եԹԷ ներքին կեանք չունիք, ձեր բանաստեղծուԹիւնը դատարկ է։

there does to pure and summertie inter the tree commertion place the to an

Ռոջֆէլըրին Հարցուցած են Թէ ի՛նչպէս Հարստացած է.— «Ջանացի Հասկնալ Թէ ինչպէս կրնամ ՀարստուԹիւն դիղել. իմ ձեռջս անցած ամէն բանով» ։ Նոյնը բանաստեղծուԹեան Համար, ինչպէս դրականուԹեան ։

danist da Anjaiding ashing Sallet de Mangang gallagage afterne

Պալգագ կ'րսեր. - «Սիրային գիչեր մր՝ գիրք մր պակաս ըսել է»:



Գրագէտը Հարցաջննիչ դատաւոր մըն է, խոստովանահայր մը եւ ոստիկանապետ մը։

latisating founds as do by hours White he wanters, things is

Արձակի մէջ զգուչացէջ ձեր նկարագրէն, եւ գործածեցէջ ամբողջ բառարանը, առանց նախընտրութեան։ Ձեր անձնաւորութեւնները պէտջ չեն որ ձեզի նմանին, նոյնիսկ նուազագոյն չափով։ Անոնջ պէտջ է իրենջ իրենց նմանին։ Ձեր բառերը պէտջ չէ «գուջ» ըլլան, այլ անոնք: Նոյնպէս, ձեր նկարագրած առարկան ձեր սիրած առարկան պէտջ չէ ըլլայ, այլ անոնց սիրածը, եւ այնպիսի տեսարաններ որ յարմարիջ անոնց կացութեան։ Ձեր բառերը կը նկարագրեն ձեր ունեցածը, բայց ոչ թէ անոնցը։ Որով, ուչագրութե՛ւն։

\*

Արուհստը՝ միայն ազդեցութիւն դործելուն մէջ չէ։ Պէտը է խորհիլ այս մասին։ Թաւիչի մասին խոսելով չէջ՝ կրնար՝ ազդեցութիւն դործել, եթէ նկարադրէջ Փարիզի թաղերուն թչուառութիւնը։ Եթէ սակայն Հակապատկեր մր չէջ ուզեր ստեղծել։

Ընտրեցէը ուրեմն յատկանչական մանրամասնութիւններ։ Այս մասին, ուսումնասիրեցէը ռուսական վէպերը։ Ձեզի կը յանձնարարեմ Կոկոլի «Մեռեալ Հոգիներ»ը. Հոն պիտի տեսնէը թե ինչպէս նկարագիր մը ցոյց կը տրուի տուն մը կամ կարասի մր նկարագրելով։ Նկարադիրները ձեր գլխուն մէջ ունեցէջ։ Մտածեցէջ անոնց վրայ եւ դանոնջ տիպարի վերածեցէջ։ Վասնդի Հետաջրջրականը՝ ընդՀանրացումին մէջ է։ Պէտջ է որ ամէն մարդ ինչդինջը կամ իր չուրջինները ձանչնայ ձեր անձնաւորուԹեանց մէջ։

\*

Երկու բառով պէտք է նկարագիր մը տալ, իր անժիւ դանադանուժեանց մէջ։ Զայն տալ՝ ապրեցնելու Համար, ամէն կողմէն մէջտեղ Հանելով։ Ձայն իր չուրջիններուն դէմ Հանել եւ ներկայ ըլլալ անոնց դործողուժեանց եւ Հակազդեցուժեանց, այնպէս որ դուք չէջ որ վէպը դրած կ՚ըլլաք, այլ նկարադիրները։

\*

Քնարերդութիւնը մտածման վիճակ մըն է, առանց մտածելու, ղդացական վիճակ մը՝ առանց ղդացումներու, պատրաստ՝ ծնունդ տալու ներդաչնակ արտայայտութեան մը։

Այդ միջոցին եկած բառերը քնարական են։

\*

Քնարերգուժեան յատկանիչը անգիտակցուժիւնն է, բայց արժուն անդիտակցուժիւն մը։

\*

Բանաստեղծու Թենկն ղուրս ալ ջնարերդու Թիւն կընայ ըլլալ, բայց չկայ Տչմարիտ բանաստեղծուԹիւն՝ առանց ջանարերդուԹեան։

\*

Ոճի խնդիրը։ «Ոճը մարդն իսկ է», ըսած է Պիւֆոն, ըսել կ՚ուղէ, ինչ որ մարդուս կուրծքին և արիւնին մէջ կայ իբր ամէնէն խորունկը։ Պէտք է դրել մարդուս անձուլելիութեամբ, Հո՛ս է ինքնատպութիւնը, որ փնտոռւած ալէտք չէ ըլլայ, այլ բնական՝ մարդուն Համար։

Գլխաւոր խնդիրը՝ իր դաղափարները բառերուն վրայ կաղապարելուն մէջ կը կայանայ, ու իր զգացումը՝ չարահիւսուԹեան։ Առար– կային առջեւ կենալ եւ սպասել որ հասնի վերնադիրը որ զայն կը ներկայացնէ։

Թարգմ. Ա.



## **Գ**ոցութենԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(L'EXISTENTIALISME)

9.

Սարթը դեռ չէ դտած իր բարոյականը, բայց տեսականօրէն որոշ ըննադատներ Հանած են ու կը Հանեն եղրակացութիւններ։ Գրեթէ բոլոր դեղարուեստական դործերու մէջ, Սարթըի Հերոսները փակ-չուն են եւ ընդՀանուր օրիհակով եթէ բացատրելու ըլլանջ, իրենջ կ՛իյնան դիւրութեամբ իրենց սարջած որոդայթին մէջ, ինչպէս ձանձ մը կ՛իյնայ բաղցրաւենիի, անոյչի դաւաթին մէջ։ Ուրեմն անհատը մշտական սպառնալիջի տակ է խորասուղուելու, փնտռելու նոյնիսկ այնջան ջաղցր անոյչը ձաչակած ատեն։

Որո°նը են այն դլիսաւոր փորձաևջները որ արդելը կ'րլլան մարդուն յաղժական դուրս դալուն այդ երկու դոյուժիւններու պայքա– րէն, պահելու համար իրական մարդուն վաւերական արժանիջը՝ ադատուժիւնը։

Հոս, այս պայջարի բնութիւնը ջննած ատեն, կը փորձուինք երբեմն երթալ դէպի ջրիստոնէական, նոյնիսկ այլ կրօններու Հիմնական սկզբունջներու կիրառումին, անոնց բնադանցական տեսակէտները ի նկատի չառնելով այլմարդկային, երկրային կեանջը՝ առաջնոր– դելու Համար դծուած կանոններու կիրարկումին տեսակները։

Առաջին գծին վրայ կը դանուի ձգողութիւնը դէպի մարմնականը։ Երբ pour-soiն կը մարձուի, կը խորասուղուի en-soi ի մէջ։ Այն միսը որ վաղը դիակ պիտի դառնայ կը կլանէ ազատութիւնը, եւ ահա իրական մարդը կը փորձուի խեղդուիլ։

Երկրորդ, ազատութեան ոչ նուազ ահաւոր թշնամին՝ իրմէ, անհատէն դուրս ուրիշն է, ուրիշի մանաւանդ հայեացքը որ կը սպառնայ նոյնիսկ լռութեան մէջ։ Ուրիշի հայեացքին առջեւ անհատին ազատութիւնը կը թանձրանայ, իր մր կը դառնայ ու կը ձեւափոխուի, ըլլալու համար en-soi մը։ Դեռ աւելին, պիտի ըսեմ, որ հայեացքեն աւելի անոր գիտակցութեան, ճանաչողութեան չափը, կրնայ սպաննել, մեռցնել բոլորովին անհատի ազատութիւնը (Արտաչէս) (\*)։

<sup>(\*)</sup> Տե՛ս «Երեք Ընկերները», *վէպ Մելոյեանի*, տպ. 1931 ին։

128 U\(\tau\)\(\tau\)\(\tau\)

Եւ յետոյ՝ այս երկութի միացումով՝ Միսն եւ ուրիչը — ամօքի դդացումը կուդայ խեղդելու ազատութեան բնական բողբոջը։

Ինչպէս ըսի, այս երկու ահաւոր ժշնամիները դիւրուժեամբ մեղ պիտի տանին ճգնաւորական կեանջի մը դերադասուժեան։ (Նարեկ, Բ. Հատուած)։

Բայց մեր ժամանակի մարդը, ընդունելով միեւնոյն Թչնամիները, անոնց դէմ կը պայջարի այլ միջոցներով, – բոլորովին Հակառակը ջրիստոնէական առաջին դարերու միջոցներուն, — իրական կեանջը եւ երեւակայութիւնը։

(EMELIATEV PERME)

\*
\*\*

Յուղական դործունէուԹեան Հարցը.— Ուրիչի ակնարկին առջեւ մարդ կը դառնայ իր մը։ Նեղացուցիչ է այդ վիճակը։ Բայց ինջն ալ չի դադրիր տեսնելու ուրիչ մարդիկ նոյնպէս իրեր, փոխադարձաբար։

Որոշ պարադաներու, կեանքի որոշ պահերուն մարդը պարտաւոր է իրականացնել այդ իր մը դառնալու վիճակը, զինուորը հրամանաոտրին առջեւ, — մարդ դինուորը — կը վերածուի պարդ մեջենայի մը, ստացուած հրամանը դործադրելու համար ։ Այսպէս է նաեւ պաշտօնեան՝ իրմէ բարձրին հայեացքին առջեւ Կոկոլի Թիփերը, եւ ահա
դաղմաԹիւ անհատներ, կը տեսնենք կեանքի մէջ, որ իրերու բերմամբ
կորսնցուցեր են իրենց ապատութիւնը։ Ու երբ դուք անոնց կը խօսիջ
անձկութեան (angoisse) մասին, անոնք կը պատասիսանեն թէ իրենք

Անոնք գիտակցաբար դարձեր են պարզ առարկաներ ուրիչի աչքին, — չարժուն նկարներ ՀասարակուԹեան աչքին առջեւ։ Ո՛չ մէկ անձկուԹիւն։ Շարժանկարի մէջ կը տեսնենք անՀատներ, ՈւալԹ Տիսնէյի պատկերներ, որոնք իրենց դոյուԹենէն առաջ արդէն նկարուած

5/14:

englishmen if bening the hound of the head for member in the

իրական կեանքի վտանգը․ Բայց երեւակայութեան ուժով ես դայն կ՚ուրանամ , կարողութեանցս չափով ես դայն կ՚ոչնչացնեմ ։

Եւ այս յուզական կոչը կ՚ազգէ նաեւ ուրիչին վրայ, կընայ փոխել ուրիչին Հայեացջը, եւ փոխանակ ազատուժիւնը Թանձրացնելու, աւելի Հոսանուտ կընայ դարձնել, ատելուժիւնը կընայ փոխել, մղել մինչեւ կըօնական զգացումի ծնունգին ու զարգացումին․․․

ի°նչ կը նչանակէ ստեղծել, հեռացնել աշխարհը, ուրեմն իրականը, եւ անոր փոխարէն ստեղծել պատկերներու նոր աշխարհ մը, կագմելով տեսակ մը հակաշխարհ, որով կ՚ուրանանք իրականը ժամանակաւորապէս։ Եւ ահա ծնունդը բանաստեղծներու ստեղծած ամենաազդեցիկ միջոցին՝ արուեստին՝ պաչտպանելու համար մարդը իրեն սպառնացող վտանդներու դէմ։

Բայց երեւակայութիւնն ալ մնալով միս մինակը՝ ժամանակի ընթացքին կր Թուլնայ ու կր կաղմալուծուի (atrophie) : Երեւակայու-*Թեան աղատութիւնը պէտը է որ ծնի ու հաստատուի կռուի մէջ*, տայքանի հոնսն անժելերբնուր մեղ:

Գոյութենականութեան Համար կեանքը կեանք չէ առանց դործողութեան : Անոնց է որ մարդը կը նուիրուի (s'engage) եւ ատով ան կը ջանայ իրականացնել (se réalise), ան կ'իրականանայ։

Երեւակայութեան դիմելով Հանդերձ, ան կապուած պիտի մնայ իրականութեան։ Իրական կետնքը պէտք է ընդունի որպես հիմք իր ըն թացրին: իր ազատութիւնը պահելու համար՝ ամենօրեայ մղած պայքարն է որ պիտի աղատէ գինք ծուղակն իլնալէ, պահելով իր հեղինակուներնը եւ ընգլայնելով իր ազատուներնը հետգհետէ։

Կաթոլիկութիւնը կ՚ընդունի որ «Հրաչըներ» գոյութիւն ունեցեր են եւ կ'ունենան ։ Գոյութենականութիւնը Հրաչը չ'ընդունիր ։ Մարդը ինքն է,որ կեանքի իւրաքանչիւր րոպէին պէտք է ընտրէ Eligo er sum. ազատ ըլլալ այս կը նչանակէ ։ Թէ այս կամ այն մարդուն համար կընայ ըսուիլ որ «ան բնաւորութիւն ունի» — ասիկա կը նչանակէ որ ան մարդ մըն է, որ չի փոփոխեր իր ծրադիրները, Թերեւս հիմնական ծրագիր մը, բայց եւ հիմնականօրէն ազատ:

Եւ այս ազատութիւնը վախճան չունի։ Մահը երեւոյթ մըն է որ կը հետեւի գործարանական կեանքին, եւ ոչ թե ազատութեան։

Յիչենը միայն Շօպէնհաուէրի տեսակէտները։ Ան չ'ընդունիր գիտակցունիւն ունենալ ադատ ընտրունեան : Ընել կամ չընել ոեւէ բան : «Ես այս բանը բրի , որովհետեւ ուղեցի ընել : Իմ վիճակս փոխուեցաւ, ուրիչ վիճակի մը մէջ ուրիչ բան մը պիտի ընկի։ Մարդու դիտակցութեան մէջ ոեւէ դրդոում կընայ երեւոյթ (phénomène) մր առաջ ըերել, ինչ որ գոյունիւն ունի երեւոյնն է, որով՝ աղատ ընտրութիւնը անկարելի է»:

Ուրեմն աղատութիւնը բացասական իմացողութիւն (concepte) մըն է. - Քանքը պիտի աւելցնէ՝ չկալ աղատութիւն առանց օրէնքի. անոր համար աղատութիւնը օրէնքն է. Շօպէնհաուէրի համար ընդ-Հակառակն, — քանի որ օրէնքը կայ, աղատութիւն չկայ։ Նոյն հակադրութիւնները նաեւ բնաւորութեան (caractère) մասին — բնաւորութիւնը ձիչա այն դերը կը խաղայ ինչ որ ընական ուժերը տիեդերջի մէջ։ Բնական այս ուժերը իրականութիւնն իսկ են։ Անհատական բնաւորութիւններ բնական ուժեր են։ Գործողութիւն մը որ առաջ կուդայ կոյր աղատութենկ մը, որ հիմնուած է պատահմունքի վրայ, կը նչանակէ թե չենք Հասկնար մեր աղատութիւնը։ Ինչ որ է, է՛, ուրիչ կերպ չի կրնար ըլլալ, ընաւորուժիւնը անփոփոխ, անսասան (immuable) է։ Կան ընտւորութիւններ որ կընան բարեփոխուիլ։ Ան կը կարծէ որ միմիայն երեւությական են , իր հիմ քին մէջ ան միչտ միեւնոյնն է։ Ատոր Համար ալ մարդը իր դործերուն Համար պատասխանшипь 5:

Մեպմէ իւրաջանչիւրը իր բնաւորութիւնը կը ձանչնայ միայն փորձառու Թեամը : Անգնար է մարդու մը գամար ըսել Թէ ան ի՛նչ է :

Ոչ մէկ եղրակացութիւն կարելի է ընել մարդու մր վրայ՝ անոր

մահեն առաջ։ Մարդու կեանքը, ինչպես Հեկելի absolu բացարձակը միայն վերջն է իրապես (wesen ist was gewesen ist):

եւ այս դատողութիւնը կը պատկանի մարդու մը մահէն յետոյ՝

մնացողներուն՝ ճչմարտութիւնը գտնելու համար։

Կուզանը Նիցչէի այն պատգամին որ «իւրաքանչիւր ոք իր կենսագրութիւնն է»:

Եւ ահա դոյութենականութեան հիմնական սկղբունքը թե՝ չկայ մարդկային էութիւն (essence) կամ մարդկային հաստատ ընութիւն հակառակ էութենականութեան (essentialisme) ։ Ան չատ մը կէտերով մօտենալով քրիստոնէական վարդապետութեան, մարդուն տիեղերքի մէջ կուտայ առանձին տեղ մը ։

Որով մարդը բոլոր արժէջներուն սկիզբն է։ Ան մինակ է, ամէն տեսակ տառապանջներու ենժակայ, եւ մէկը չկայ որ արձագանդ տայ անոր յուսահատական կանչին։ Մարդը փասջալեան կոչումով՝ կիրջ մըն է (passion), բայց անօգուտ կիրջ մը։

Մարդը ի՞նչպէս պիտի գիտակցութիւն ունենայ իր գոյութեան մասին, եւ եթէ Նիցչէն կ'որոնէ մարդու մը էութիւնը իր կենսագրութեամը, կենսագրութիւնը կը նչանակէ սակայն անոր անցեալը։

Գոյունիւն չունեցողը պիտի մնայ յետաձգուած (en sursis),

բանի որ գոյունիւնը չէ վերջացած:

Բայց ներկայ գոյութիւնը եթե պիտի հաստատենք անցեալով, որ en-soi ւ մըն է, անհրաժեչտ է զայն եթե ոչ ոչնչացնել, գոնէ պարակից ացնել։ Ուրեմն այդ անցեալը այս րոպէիս ինծի չի պատկանիր, որուն ես այլեւս կապուած չեմ, որովհետեւ եթե կապուած մնամ ներկայիս ալ իմ անցեալին (en-soi ին) ես ծուղակը պիտի իյնամ, ու պիտի բոէի «կը մտածեմ, ուրեմն էի»։ Բայց իմ ներկայ գոյութիւնը արժէք կը ստանայ երբ անցեալէն յետոյ կը հիմնուի նաեւ ապադայի վրայ, «ես եմ»ը կը գտնուի «ես էի»ի եւ «ես պիտի ըլլամ»ի մէջտեղը։ «Ես ծրադիր մըն եմ ըլլալու»։

Բայց ի<sub>₀ր</sub>չ նքքաքու:

Այս խօսջը միայն կը բաւէ «օգուտի» եւ «անօգուտի» գաղափարը դարգացնելու։ Եւ որովհետեւ այս գրութիւնը ամէն արժէջ կը բացաարէ մարդով, տեսնենջ թէ այդ կիրջը, որ մարդն է, օգտակա<sup>օ</sup>ր է թէ անօգուտ։

Երբ կ՚ըսենը Թէ այսինչ կամ այնինչ առարկան «օգտակար» են, կը նչանակէ այդ առարկաները ստեղծուած են ծառայուԹիւն մը մա-

աուցանելու համար:

Ատոր համար պիտի տրամաբանենը Թէ մարդը գոյուԹիւն ունէր այսինչ կամ այնինչ առարկայէն առաջ։

Եւ յետոյ այդ առարկաները Թանձրացեալ ձեւով գոյութիւն ունենալէ առաջ գոյութիւն ունէին որպէս գաղափար մարդու մտջին մէջ։ Անոնջ պէտջ էին մարդուն կարիջին բաւարարութիւն տալու Համար։

Այդ առարկաներու չինութեան նպատակը պարզ է։

Բայց մարդը, բարձրագոյն արարածի մը կողմէ որոչ նպատակի Համար չինուած առարկայ մը չէ, եւ առարկայէն առաջ անոր ձեւի մասին գաղափարական յղացումը գոյութիւն չէր կրնար ունեցած ըլ-

131

լալ։ Ան ուրեմն անօգուտ է, տուեալ առարկաներու Համեմատու-Թեամը։

ԱՀա տրամաբանական եզրակացութիւնը գոյութենականներու

գիմնական անաստուածութեան գաղափարին։

Որով Հետեւ , եթե մարդը օգտակար բլլար , եթե որոչ մէկ նպատակի Համար ստեղծուած ըլլար — ան ազատ չէր կրնար բլլալ ։

Բայց ան ազատ չէ, ան անօգուտ է, ան ոչինչ է, ուրեմն Աստ-

ուած գոյութիւն չունի:

Հոս անմիջապես փոջրիկ փակադիծ մր անհրաժեչտ է նախ ջան ընդհանուր ըննադատութեան անցնիլը։

Կրնանը Հարցնել.— Միայն մա°րդն է որ անօղուտ է բնուժեան այնքան բաղմադան ստեղծագործուժեանց մէջ։ Կենդանական, բուսական, ծովային աչխարհի մէջ, իւրաքանչիւր էուժեան նպատակը ի յառաջադունէ որոչուտ°ծ է, կամ մարդկային միտքը ատա°կ է Հասկնայու եւ ըմբռնելու բնուժեան ամբողջ դաղանիքը։

Եւ յետոյ, Հիմնուելով օգտակարուԹեան սկղբունջին վրայ, մարդուն ստեղծած բոլոր դեղարուեստական գործերը անոր ո՞ր օգ-

տակարութեան Համար են։

Նոյնիսկ իրական ու ընկերային կեանջի մէջ, այն բարոյականը որ իր դերագոյն առաջինուժիւնը կը համարի յաճախ, եժէ անչահաինդիր սկզբունջներու վրայ չէ հիմնուած, այլ միմիայն օգտակարուժեան սկզբունջին վրայ` բոլորովին կը մերկանայ իր բարձրադոյն կոչումին ծառայելու վիճակէն։

Օդտակարութեան վրայ միայն Հիմնուիլ՝ մարդուն դոյականութիւնը բացատրելու միջոցին, չի՞ տանիր Հարցը դէպի ջիչ մը թեթեւ

իմաստակութիւն ։

Գոյութենականներու ազատութեան գաղափարը Հիմնուած է Տեւ թարթի սկզբունջներուն վրայ։ Էակ մը կար որ կը տիրէր եւ որու մաջին մէջ մարդը կը յայտնուէր որպէս էութիւն մը։ Մարդը ինջդինջը կ'եթեւակայէր որպէս արձան մը արձանագործի ձեռջին մէջ, եւ այդ արձանագործը մարդու մասին կը մտածէր ինչպէս կօչկակարը կօչիկի մասին։ Բայց այս ձեւով մտածելով Աստուծոյ տուած կ'ըլլանջ ստորոդելի մը որ մարդկային է։

Սարթին ալ Տեջարթին Հետեւելով կ'ենթադրէ որ ամէն բանի արմատր պէտք է փնտռել ազատ դործունէութեան մէջ, դոր Տեջարթ կր վերադրէ Աստուծոյ։ Ուրեմն ազատութիւնը աստուածային է, թէ այդ դաղափարը կր ձանչցուի առանց փաստի, միայն փորձառութեամբ։ Բայց այս աստուածային աղատութեւնը մարդուն իր սեփական ազատութեան առաջին յայտնատեսութեան, (intuition) մէջն է, որու մասին մարդը դարբներ է իր գաղափարը։ Աւելի առաջ երթալով մարդուն կուտայ ստորոգելի մը որ Աստուծոյ միայն կրտրուէր։

Մեր մօտիկ ժամանակի այլ փիլիսոփաներուն Հետ եթէ Համեմատելու ըլլանջ Սարթրի տեսակէտները, որոչ դանադանութիւն կը դրտնենջ օրինակ Ֆրէօյտեան տեսութեան Հետ։ Մինչ Ֆրէօյտ, ինչպէս եւ բոլոր Հոդեվերլուծողները կ՚ընդունին մարդուն ցանկութիւնը՝ վերադառնալու «ոսկի տարիջին» եւ նախածնունդի կեանջին։ Սարթրի Հա132 ULTUSUL •

մար, ինչպէս տեսանը, մարդը կը բաղձայ աւելի դառնալու իրի վիճակին (իր աչխարհի մէջ)։

Մինչեւ այժմ մենը տեսանը մարդ անհատը, մինակ, ինքն իր մէջ,

hugh he ngugaldhun ifg:

Բայց մարդը մինակ չապրիր աշխարհիս վրայ։ Մեր օրերուն,

րառին բուն առումով ձգնաւոր գոյութիւն չունի:

Մենը տեսանը Սարթրի մէկ պատասիանին մէջ, ուղղուած Հունռարացի համայնավար փիլիսոփայ Լուկաչինի, Թէ իր վարդապետու-Թիւնը այն առաւելութիւնն ունի որ ընդունելով անհատի աղատուժիւնը, չուրանար նաեւ ուրիչի աղատութիւնը։

ԱՀա այս «ուրիչ»ն է որ կ'արժէ քիչ մը աւելի ուչադրութեամբ

ըննու թեան են թարկել:

Արդեն լիչեցինք որ «pour soi »ի «en-soi» դառնալուն երեք

վտանդներէն երկրորդը ուրիչին հայեացքն էր։

Pour soi և կրնայ դոյութիւն ունենալ իր ադատութեան բացարձակ կարելիութիւնով, բայց կետնքի պայքարին մէջ ան կրնայ ծուդակն իյնալ ու դառնալ en-soi մր։ Որով անհատի մը ամբողջ կետնթի ընթացրին անհնար է որոշ եղրակացութեան յանդիլ անոր իսկական Լութեան մասին, որովհետեւ ամէն րոպէ անոր pour soiն կրնայ փոփոխութեան ենթարկուիլ, միմիայն անհատի մահէն յետոյ է որ վճոտկանօրէն հասած պիտի ըլլայ իրեն առաջնորդող իտէային։

Մէկը կրնայ Հերոսական գործեր կատարած ըլլալ իր անցեալին 
քէջ, բայդ երբ իր կեանջի վերջին օրերուն ան կր փոխէ իր ընթացջը
եւ նախկինին Հակառակ գործողութեան մր մէջ կր գտնուի, կր նչանակէ ատով ան ջնջած կ՚ըլլայ իր նախկին բոյոր ըրածները, ինչո՞ւ,
որովՀետեւ ուրիչին կամ ուրիչներուն կաղմած կարծիջը իր մասին

Բայց այս ալ սիալ է, որովհետեւ դնահատութեան չափանիչը ժամանակի ընթացջին կրնայ փոխուիլ։ Դարեր չարունակ Վասակ մը ենթադրուած է հաւատացեալներու կողմէ որպէս դաւահան մր։ Բայ, տրամաբանական վերլուծութեամբ այսօր կրնայ պատահիլ որ ոչ միայն արդարացուցիչ հանդամանջներ դանեն Վասակի վարմուն- ջին մէջ այլ եւ դնահատեն անոր ջաղաջական իմաստութեան դործը։

Մարդկային դիտակցութեան ամէնէն մղձաւանջային կէտր ուրիչին որիտի կրճա՞յ Թողուլ իրմէ պատկերը ինչ որ պիտի ցանկար։ եւ մարդիկ կ՚րնկրկին իրենց վերջաւորութեան առջեւ, մաՀուան առջեւ, որովՀետեւ անոնը դեռ գործադրելիը ձեռնարկներ ունին, որովՀետեւ անոնը կը Հետապնդեն իրենց իտէալական նկարը որ կը փախչի յամա-ոօրէն։

Այսպես Սարթը կ'երեւակայէ անձկութիւն մը մարդուն ուրիչին Հանդէպ, անձկութիւն մը, որ յառաջ կուդայ յուսահատութենկն։ Մահուան րոպէի մը, երբ "nour soi և կը սառեցնէ ու կը վերածէ en-soi ի, որ ինչը չէր փափաջեր երբեջ, մարդը կը սարսափի, եւ յուսահատորեն կը փնտուէ յետաձղում մը (sursis):

• UVAUUSUV 133

Հոս Սարթրի մտածումը տղայական է։ Ի՞նչ արժէջ ունի ժամանակակից մարդուն Համար «ուրիչին» կարծիջը։ Պատմութեան մէջ ամենամեծ մարդիկը անոնջ են եղած՝ որոնջ իրենց ժամանակի ընժացիկ «պարտաւորութիւններուն» Հակառակ են դործած։Ֆրանսական ոէդիսթաններու մէջ ըլլալը, եւ անոնց կեանջէն վերցուցած որուագներով դրական դործեր արտադրելը չափազանց չատ են ացդեր Սարթրի տեսակէտներուն վրայ։ Եւ վերջապէս, մարդկութեան ո՞ր տոկոսն է որ կը մտածէ, իր մաՀէն լետոյ իր թողած անունին, կամ ընդհանուր տպաւորութեան մասին։ Երկրադունդի ամբողջ բնակչութեան ջանի՞ տոկոսն է որ մաՀէն յետոյ ալ իր pour soiն պահած ոլլալու մասին խորհի։ Իսկ որպէս փիլիսոփայ մտածելով, անհուն ժամանակի ոլորտին մէջ, ի՞նչ կ'արժէ ջանի մը անհատներուն կաղմած կարծիջը լաւ կամ վատ, մէկու մը մաՀէն յետոյ։

Երկու անձերու յարաբերութիւնը չատ բարդ բնութիւն ունի, երբեմն վտանդաւոս բայց միչտ անյաղթելի։ («Երեք ընկերները»)։

երկու անհատներ իրարու կր ծառայեն որպես Հայելիներ ինթդինջնին ճանչնալու համար։ Անհատր որպես pour soi մո դիտակդութեան դալու համար անհրաժեչտ է որ ուրիչի մր դոյութեան հետ չփում ունենայ։

Որով ուրիչն այ իրմով է, որ ճառագայիներու փոխարձակու-

մով հր ին բնագիտակցութեան կրնայ դայ:

Այս իրերակախումը կրնար օգտակար Համարուիլ, բայց Սարթը ընդհակառակը սարսափելիօրէն դժոխային կը ներկայացնէ եւ մարդը որ կարիք ունէր ուրիչին իր nour soi և դիտակցութեան համար, ընդհակառակը, ուրիչին հայեացքը արդելք կ՚րլլայ իր pour soi և դարդացման եւ ծուղակը կը ձգէ դայն en-soi մը դարձնելու մի-տումով, կը ջանայ ժանձրացնել իր ադատութեւնը։

2.11.

#### UBU E UUSEUVU

Այս է մատեանս․ զայն ձե՛զ համար եմ գրած, Պարմանինե՛ր հայկազուն․ Պատուհանի նման փոքրիկ, այգամած՝ Ան դէմն է ձեր աչքերուն։

Շիրմէս մինչեւ ձեր չերմ օրերն երկարած Ան պարտէզ մ՚է ու ճամբայ, Որուն վրայ երբեմն ըստուերս երկիւղած՝ Լուսնի լոյսով ման կուգայ...։

Ո՛վ հայ տղաք, զայն գրած եմ ըսելու Համար թէ ի՜նչ խոր սիրով Սիրած եմ կեանքն այլ արիւնած մահազդու իր վէրքերէն տանջախռով….։

կը զգա<sup>®</sup>ք երբեմն Էջերուն վրայ ցոլացած Բարդ ապրումներն իմ հոգւոյն Սէրն ուզելուս համար կեանքէն բարձր, անդարձ, Մարդն՝ հաւասար դիցերուն…

Կեանքն ուզելուս համար հաշտ ու երջանիկ, Հողին բարիքն՝ ամէնուն Համար ցանուած անոյշ խաղող, հացհատիկ, Եւ վայելում լաւագոյն։

Ահաւասի՛կ էջերուն վրայ թրթռագին՝ Մորմոքումներս գերհըզօր՝ Ընդդէմ ռազմին, խարէութեան, տգեղին Ու կեղեքման ահաւոր։

Տեսէ՛ք, որքան մեծարած եմ հայ լեզուն, Եղած անով հոգեզմա՛յլ․․․․ Աւանդած եմ զայն օտարին եւ հայուն, Իրրեւ աղօթք ու դայլա՛յլ․․․։

<sup>(\*)</sup> Նախաբան ջերԹուածներու Հատորի մը որ լոյս պիտի տեսնէ Հետադային։

Ընդվըզա՛ծ եմ մոռնալ աքսորն հայկական Ոճրագործուած ըսպանդին, Վրրէժն անդուլ կ՚ապրի ինձ հետ մի՛շտ ներկան, Կ՚ապրի մահէ՛ս ալ անդին․․․։

Մի՛ զարմանաք որ մի՛շտ եղբայրս եմ երգած Ու ձայնս է ծո՛վ հեկեկանք․․․ Ըսպաննուած Զինուորին հետ՝ սրտաբաց Պէտք է խօսի՛լ շարունակ․․․․։

Մըխիթարե՛լ հարկ է վիշտն իր անսահման. Երիտասարդ սիրտն իր բոց՝ Դեռ լեցո՛ւն է գորովներով աղուաձայն, Կարօտներո՛վ ցաւակոծ...։

Եթէ գիտնաք թէ ի'նչ սէրեր չ՝ապրըւած, Ու խորտակուած երազներ Հրդեհելով, ընդերքն հոգւոյս՝ յեղակարծ Ժայթքած են հո՛ս իբր երգեր...։

Այդ երգերն են որ ձեր լոյսին կը ձօնեմ
Ո՛վ ասպետներս հըրաչուի,
Որ մահէս վերջ,— Օ՛ մղձաւանջ ուրուադէմ —
Ըստուերս ձեզմէ մի՛շտ սիրուի...։

### ԵԶՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ը ԸՆԿԵՐԱՑԻՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ՄԸՆ Է

Լեզուաբանութիւնը կը գտնուի երկու գլխաւոր խնդիրներու առչեւ։ Առաջին՝ ի՞նչ է լեզու մը եւ ի՞նչ դեր կը կատարէ ընկերութեան մը մէջ, եւ երկրորդ՝ ի՞նչպէս եւ ինչու կը փոխուին լեզուները։

Ի՞նչ է լեղու մը։ Ահաւասիկ հարցում մը որ չատ չէ դրաղեցուցած լեղուաբանները։ Անոնք որ պատասխանած են այս հարցումին համաձայն չեն իրարու հետ։ Տասնըիններորդ դարուն այն տեսակէտը կը պաչտպանուէր Թէ լեղուն դործարանաւորուԹիւն (organisme) մըն է։ Այս բայատրուԹիւնը կը դործածէր Գերմանացին Պորբ, որ հնդեւրոպական լեղուներու համեմատական ուսումնասիրուԹեան հիմնա-

դիրներեն մեկն է:

Ինչ որ ըսել կ'ուզէր սակայն սա էր միայն Թէ լեզուն քաահաձօբչն յօրինուած բան մր չէ։ ԱւկուսԹ Շըլայիսըը, որ վերջին դարուն կեսերդւն տիրական դիրք մր կը դրաւէր մեր դիտութեան մէջ, լեզուն կեսերդւն տիրական դործարանաւորութիւն մը։ Իրրեւ Թէ լեզու մր կը նպադի բնական դարարանաւորութիւն մը։ Իրրեւ Թէ լեզու մր կը ծաղկչը եւ կը խամրէր բոյսի մր պէս։ Շլայիսըը կը փորձէր տարուինականութեան դաղափարները կիրարկել լեզուաբանութեան մէջ։ Լստ անոր, լեզուն կազմախօսական երեւոյԹի մր արտայայտութեւնն էր, դոր կարելի չէր ուղղակի ենթարկել դննողութեան։ Բայց Շըլայխըրի Ֆրանսացի դաղափարակիցը՝ Ապել Օվլաք լեզուն կը կապէր միույն մէկ լեզու կրնար կատարելապէս սորվիլ, եւ լեզուաբանու-Թիւնը, ըստ Շլայիսըրի, բնական դիտութիւն մըն էր (1)։ Մինչեւ որոնք լրադիրներու մէջ ալ կը պաչտպանուին երբ «լեզուի կեանջ»ին պաչտպանները կը բողոջեն ուղղադրութեան բարեփոխութեանց դէմ։

Շլայխրրի դպրոցը լեզուն կը նկատէր դործարանաւորութիւն մը։ Ընդ-Հակառակն, ուրիչ լեզուաբաններ լեզուին մէջ կը տեսնէին մարդ-կային դործունէութիւն մը։ ՎիլՀելմ Ֆոն Հումպոլտ դերմանացի մեծ դիտունը եւ պետական մարդը (1767-1835) կ՚ըսէր արդէն թէ «լեզուն դործունէութիւն մըն է, energeia (երկում) մը եւ ոչ ergon (երկ) մը։ (2) Մեր օրով, Եսբերսըն այս տեսակէտը կը պաչտպանէ (3)։ Ըստ անոր, լեզուն «նպատակաւոր դործունէութիւն» մըն է, դործուներւթիւն, որուն նպատակն է կարելիութիւն ստեղծել որ մարդիկ իրարու Հետ յարաբերութիւն հաստատեն։ Վերջին դարուն վախձանին

Բացման դաս Օսլոյի Համալսարանին ընդհ․ լեզուարանութեան դասընթացքին, կարդացուած 1931 դեկտ 14ին, եւ հրատարակուած Tidsskrift for Sprogvidenskep , հատոր Ե․, էջ 315-331 ։ ինչ ինչ մասեր յապաւուած են եւ ցոյց տրուած կախման կէտերով ։ Հ․Պ․

• นิโคนบรินิโ

ամ էն էն Հզօր լեզուարանական դպրոցը՝ դերմանացի նոր-քերականներու դպրոցն ալ լեզուին մ էջ կը տեսներ հաւաքական դործուներւժիւն։ Անոնց համար լեզուն հոդեկան երեւոյք մ ըն էր։ Այս երեւոյժին բնոյքը եւ դարերու ընքացքին անոր կրած զարդացումները կը բացատրուին տիեզերականօրէն ի զօրու եղող հոդեկան պայմաններով։ Այս կէտին մ էջ նոր-քերականներուն հետ համաձայն էր Վունտ փիլիսոփան, որ, ինք ալ, լեզուն եւ լեզուական փոփոխուքիւնները կը մ եկներ հոդերանուքեամ ը (4)։ Նոր-քերականներուն տեսարանը՝ Հ. Բաուլ կ՝ըսէ որոչ կերպով.

Մ չակութային որեւէ չարժումի կենսական ազդակը կը կազմէ անոր (պարունակած) Հոդեկան տարրը, որուն չուրջ՝ կր՝ դառնայ

նաեւ ամ էն ինչ:

ՀոգեթանուԹիւնը , Հետեւաբար , ազնուագոյն Հիմն է բոլոր իրենց բարձրագոյն իմաստին մէ ջըմբունելի մչակուԹային գիտուԹիւններու ։

Թէեւ այս Հոդեկան տարրը չըլլայ միակ դործօնը (5)։ Նոր-ջերականներուն Համար լեզուարանութիւնը ամէն բանէ առաջ պատմութիւն էր։ Լեղուարանութիւն եւ պատմական լեղուարանութիւն նոյն

բանն էին»:

Այս սահմանումը անթերի կերպով կը սահմանէ լեղուական երևոյթը : Ժամանակակից լեղուաբաններէն չատերը
այս կարծիջը չունին : Ասոնց համար լեզուն նախ եւ առաջ
ընկերային երևոյթ մըն է : Ասիկա նոր մտածում մը չէ անչուչա ։
Միչտ դանուած են լեղուաբաններ որ հասկցած են լեզուին ընկերային
դերը օրինակի համար , Ուիթնի , լեղուին մէջ կը տեսնէր ընկերային
հաստատութիւն մը (6) , բայց միայն ջսաներորդ դարուն է որ իրապէս ճչտորոչուած է լեզուին տեղը մարդկային երևոյթներուն մէջ
եւ հանուած են այս ճչտման հետեւանջները։ Այս տեսութիւնը պարտարած ըլլալու պատիւր ամէնէն առաջ կը պատկանի ֆրանսական
լեղուաբանութեան : Ցենլով Տիւրջեմի ընդհանուր դաղափարներուն
վրայ (7) : Ա. Մեյյէ նոր սկղբունջներ ներմուծեց մանաւանդ պատմական մեթոտներուն (8) եւ Ֆերտինան տը Սոսիւր , անկախարար
Տիւրջեմէ , ընդհանուր լեղուաբանութթեան մէջ (9) :

Հիմա ըննենը ԵԼ ի՞նչ կը նչանակէ «լեզուն ընկերային փաստ (fait) մըն է» տարազը։ Ձայն բացատրելու Համար պիտի մեկնիմ Սարիրի (10) դործածած մէկ օրինակէն։ Ենթադրենը որ նորվեկիացի նորտծին մը փոխադրուի նոր միջավայր մը եւ կրթուի Մեջսիջայի Հնդիկներուն կողմէ։ Մանուկը քայել պիտի սորվի դրեթէ այնպէս ինչպէս Նորվեկիոյ մէջ, կենսաբանական ժառանդութեան ազդակներուն չնորհեւ։ Քայելու կարողութիւնը կենսաբանական պաշտոն մըն է։ Բայց լեզուի խնդրին մէջ նոյն բանը տեղի պիտի չունենար։ Տղան պիտի սորվէր դործածել յօդաւորական դրութիւն մը, որ արմատապես տարբեր է նորվեկերէնի յօդաւորական դրութեննեն, եւ ջերականօրէն՝ բոլորովին տարբեր։ ԵԹէ այս տղան մեծնար խուլ-Համրերու մէջ, անչուչտ խօսիլ պիտի չսորվէր երբեջ։ Լեզուի չնորհիւ է որ տղան ընկերային էակ մը կ՚ըլլայ։ Նչանակալից է որ ի ծնէ խուլ եւ կոյր տղաջ անասունէ մը ընաւ տարբերութիւն չեն ունենար մինչեւ որ սորվին հաղորդակցութեան միջոցէ մը օդառուիլ (11)։

Այս իրողութենեն կը հետեւի որ լեզուն կենսաբանական բնոյթ

138 นักนิบรนา

ունեցող պաչաօն մը չէ, այլ անհատներու խումբի մը յատուկ երեւոյթ մը, երեւոյթ որ կը հայթայթե այն կապը որով այս անհատները խումը կը կազմեն։ Անհատը լեզուն կը սորվի ինչպես տուեալ մը, ինչպես օրինագիրը մը, որուն օրէնըները պարտաւոր է յարզել։ Սկրզրունքով կարեւորութենկ գուրկ է որ այս կանոնները գրաւոր կերպով կարգուած թյյան կամ ոչ։ Խումբ մր, որ գրելու արուեստին անտեղեակ է, իր լեզուական դրութիւնը ունի։ Կարելի չէ ուրեմն, ինչպէս կ'ըսէ Եսբրըսըն, լեզուն սահմանել նպատակաւոր գործունէութիւն մը։ Մասնաւոր անձատի մը գործածած լեզուն է որ կարելի է այսպէս ոահմանել եւ ոչ թե նոյն ինքն լեզուն։ Պէտք է ուրեմն զանազանու-Թիւն մը դնել անհատական բարբառին եւ ընկերային խումբին լեզուին միջեւ։ Լեզուն անհատական բարբառներուն դումարը չէ, ինչպէս որ ընկերութեան մր խնայողութիւնը այդ ընկերութիւնը կազմող անհատներուն մասնաւոր խնայողութեանց գումարը չէ։ Գոյութիւն չունի անհատ մը որ կատարելապէս տիրէ ընկերութեան մը լեզուին - բառարաններու Հեղինակները չատ լաւ դիտեն այս պարադան եւ ընկերութեան մր մէջ բազմաթիւ անհատներ մասնայատուկ ձեւեր պիտի ունենան որոնց քաղաքացիութեան իրաւունք տալ լեզուին մէջ պիտի մերժեն միւսները։ Ֆերտինան տր Սոսիւր առաջարկած է լեզուն Հակադրել խouքին ։ Ներկայիս բաղմաթիւ լեզուաբաններ , որոնց թիւր հետոգնետէ կ'առելնայ, որդեգրած են այս եզրաբանութիւնը։

Ուրեմն լեղուն ընկերային խումբի մը լեղուական դործունկութեան տեսակ մը հաւաքական տիպարն է։ Լեղուն նչաններու դրութիւն մըն է, րայց աւելորդ է ըսել թէ այս դրութիւն մը որ պատրաստուած ըրայ, դիտակից աշխատակցութեամբ, հասարակութեան մը անդամեներուն կողմէ, ինչպէս է, օրինակի համար, Մորսի այրուբենը։ Մասնաւոր անհատը լեղուական դրութիւնը կրստանայ նախորդ սերունդեր դեր դրործածէ եւ կը փոխանցէ յաջորդ սերունդին։ Լեղուն կը վերաբերի ուրեմն դոյութեան ձևերու ստորոդութեան (catégorie) մը, որ միանդամայն կը տարբերի նիւթականէն — լեղուն նիւթական առարկայ մը չէ — եւ սոսկ մտածուածէն։ Այս տեսակ էակ մըն է դոր Վայսկերպըր կ՝առաջարկէ կոչել wirklich , այն բառին հին իմաստով, այսինջն բան մր որմէ ադդեցութիւններ կը ծադին (12)։

Իրական կը կոչուի ամ էն ինչ որմ է կը գոյանան ազգեցութիւններ։ Եւ այդպէս, ամ էն իրականութիւն որ իր մ էջ կը պարունակէ ազգեյութեան սազմ մը, պէտք է ընդունիլ իբը այդ։ Նոյնիսկ երբ ան իր առարկայական իմաստով ըմբռնելի չըլյայ։

Լեղուն այն տեսակ էակմըն է դոր մարդ դժուար կրնայ ըմբոնել։ Քաղաքակրժապէս քիչ դարդացած ժողովուրդները կ'երեւակայեն ժեր բառերը կենդանի էակներ են, եւ այս տարօրինակ դաղափարներուն կր հանդիպինք նաեւ քաղաքակրժապէս աւելի յառաջաղէն ժողո - վուրդներու ռամկական հաւատալիքներուն մէջ։ 1812ի ֆրանքեւուս պատերազմէն ետք, Նարոլէոնի դինուորները կը պատմէին ժէ Ռուսիոյ մէջ ցուրտը այնքան սաստիկ էր որ բառերը կը սառէին օդին մէջ, դետինը կ'իյնային եւ չէին կրնար հասնիլ մինչեւ անոնց որոնց ուղղուած էին։ — Տիւրքեմ, իր կարդին, կ'առաջարկէ ընկերային երևոյժները իրեր յորչորչել։ Լեղուն նչաններու դրուժիւն մըն է ուրեմն որ կր դործէ իրը հաւաքական տիպար, անկախարար մասնա-

ւոր անհատէն, եւ հետեւաբար ձչաիւ կը համապատասխանէ այն սահմանումին գոր Տիւրջեմ տուած է ընկերային երեւոյԹին։ Ընկերային փաստ մըն է ընելու ռեւէ եղանակ, հաստատուած ըլլայ կամ ոչ, որ ընդունակ է անհատին վրայ արտաջին ճնչում մը բանեցնելու, եւ կամ ընդհանուր է տուեալ ընկերուԹեան մը տարածուԹեան մէջ, ունենալով հանդերձ ինջնայատուկ դոյուԹիւն մը անկախ անհատական արտայայտուԹիւններէն (13):

Ուրեմն լեզուն դրութիւն մրն է, եւ պէտք է որ դրութիւն մր ըլլայ այլապես չատ դժուտը կամ անկարելի պիտի ըլլար դայն սորվիլ:
Եւ լեզուական դրութիւնը կրնայ ստորաբաժանուիլ ընդՀանուր դրութեան ստորակարդեալ դրութիւններու, ինչպէս Հնչաբանական եւ
քերականական դրութեանց։ Հունչերը (phonème) լեղուէ լեզու կը
տարբերին ոմանք միայն սահմանափակ տարածութեանց վրայ կը
դտնուին, ինչպէս «թանձր» լ-ը։ Բայց, այսու հանդերձ, հնչաբանական բոլոր դրութիւնները հասարակաց կարեւոր դիծեր կը պարունակեն, որովհետեւ հնչարձակ (phonateur) դործարաններուն կազմութեան վերաբերեալ սկղբունըները նոյնն են մարդաբանական բոլոր

աիպարհերուն մէջ։

Նոյնպէս Հասարակաց գիծեր ունին ջերականական զանազան դրութեանց մէջ։ Սակայն բերականական տարբերութիւնները չատ աւելի մեծ են, որով հետեւ քերականության մէջ դոյութիւն չունի կարելի տիպարներու կազմախօսական սահմանափակում, մինչ գոյութիւն ունի Հնչարանական դրութեանց մէջ։ Լեզուական ձեւերու գրրունիւմները իրարմէ չատ տարբեր տիպարներու կը պատկանին. ոմանը Տոխ ձեւեր ունին, իսկ ուրիչներ աղջատ են։ Հնդեւրոպական հին լեզուներուն մէջ, որ չատ ձոխ ձեւեր ունէին, ջերականական պաչտոնները կիարտայայտուէին բառական բարդոյներ (complexe) մը այլազանու Թեանց չարքով մը։ Լատիներէնը այս Տոխու Թեան մասին դաղափար մր կուտայ, Թէեւ լատիներէն թերականուԹիւնը բաւական պարդ վիճակ մր ստացած է լատիներէն լեզուին նախապատմական շրջանին : Սյո կարգի լեզուներու մէջ, բառը, - ըսենք - ինք իրեն իր բաւէ եւ ուրիչ տարրերու կարօտ չէ արտայայտելու Համար այն րերականական դերը դոր կոչուած է կատարել նախադասութեան մէջ։ Միւս կողմ է, թերականական ձեւերով աղջատ լեզուներուն, ինչպէս, օրինակի Համար, արեւմաեան Եւրոպայի արդի լեղուներուն, մասնաւորաբար անդլերէնի, կամ չինարէնի մէջ, բառը կը ձգտի անայլայլելի միութիւն մը ըլլալ եւ իր ջերականական դերը կ'արտայայաուի պղտիկ բառերով եւ կամ ըստ այն կարդին որով բառերը դասաւորուած են նախադասութեան մէջ։ Այս պարադաներուն մէջ, դադափարը տարբեր ձեւերով կը վերլուծուի։ Առաջին պարագային, բառական իմաստը եւ ջերականական պաչտօնը բարդ եւ չաղապատեայ ամբողջութիւն մր կր կազմեն, վերջին պարագային, բառական իմատ ար եւ բերականական ձեւր իրարմ է անջատ են եւ իրարմ է անկախաետև տնատվայաստութ։ Ժամափանն վբևնուջբնու տյո տանեբևունիւրն շատ այլադան ձեւեր կ'առնկ։ Այսպես, վարժուած ենք անձի մր ըլլալու եղանակը կամ պաշտօնը արտայայտել եմ բայով, որ կր յաջորդէ ածականի մը կամ գոյականի մը, ինչպէս հիւանդ եմ, զինուոր եմ: Եւ սակայն լեղուներ կան ուր անձի մր ըլլալու եղանակը կամ 140 นงานบรนง •

պաչաօնը կ՚ըմբռնուի իբր տեսակ մը բայական դաղափար, ուր դաղափարը կ՚արտայայտուի միակ բառով մը, որ բայի մը պէս կը խոնարհուի։ Այսպէս է ,օրինակի համար , Էսջիմոներու լեզուին եւ հիւսիս արեւմտեան կովկասերէնի մէջ (14)։

Լեցուները իրարմէ կր տարբերին ուրեմն այնքան Հնչաբանական արքան քերականական տեսակէտով ։ Բայց քանի որ կր տեսնենք Թէ բոլոր յեցուները Հասարակաց յատկանիչներ ունին, ուրեմն պէտք է որ դոյունքիւն ունենան յօրինուածջի ընդՀանուր կանոններ։ Հետաջրջրական եւ կարեւոր խնդիր մըն է լեղուներուն յօրինուածական տիպերը (type) ճչաորոչել, որովհետեւ կարելի է ենթադրել թէ այս տիպերը պիտի օգնեն մեցի հասկնալու համար մտաւորական նկարագիրը այն րնկերութիւններուն որոնց մէջ կր գտնուին։ Այս խնդիրը պէտք է յուծել ոչ թե պատմական այլ ընդհանուր կչիոներու (correspondance) Համեմատութեամբ, որուն նպատակը պէտք է ըլլայ որոչել ինչ որ Շուխարդ կը կոչէր լեղուներու տարրական խնամութիւնը (elementäre Verwandtschaft) : Ոմանք փորձած են այսպիսի քերականական տիպեր գտնել (fixer) ։ Բայց պէտը է նաեւ գտնել Հնչաբանական րնդՀանուր տիպեր։ Ն.Թրուպեդքոյ այս խնդիրներուն մասին մեծարժէր հետազօտութիւններ հրատարակած է։ Կարելի չէ մանրամասնութեանց մէջ մանել. բաւական է միայն ըսել թէ, ըստ Թրուպեցքոյի, ձայնաւորները դասաւորուելով ըստ իրենց Հնչականութեան (sonorité) եւ Թրթոականութեան (timbre) աստիճանին, կր կազմեն ձայնական դրունիւններ, որոնք կընան վերածուիլ յարաբերաբար պարզ եւ սակաւանիւ ընդ-Հանուր տիպերու (15)։ Կարելի է ըսել նեչ այս հետազօտութիւններով Թրուպեցջօյ նոր տիսիփլին մր Հիմնած է։

Հիմա դանը երկրորդ խնդրին։ Ի՞նչպէս եւ ինչո՞ւ լեզուները կը ձեւափոխուին ։ Այս Հարցումին պատասխանել կը ջանան ոմանք Համեմատելով պատմական գարգացման տարբեր աստիճաններու վրայ գտնուող լեզուները, Հետեւաբար Համեմատելով սկզբնական նոյն լեզուին տարբեր ձեւերը։ Պէտը է գիտնալ Թէ զանազան գործօններ ինչ դեր կր կատարեն Հոլովոյթին մէջ։ Պէտք է Հասկնալ թէ փոփոխութիւնը ի՞նչպէս տեղի ունեցած է եւ թէ ի՞նչ բան է որ անոր ծընունդ տուած է։ Հաւանականաբար հետեւեալ օրինակը աւելի դիւրաւ կր հասկցնէ ինչ որ ըսել կ'ուգեմ ։ Ենթադրենք որ ձիչա ըլլայ թե իր հոլովոյթին մէկ աստիճանին, մարդ արարածը ծառերուն վրայ ապրած բլյայ եւ ստիպուած բլլայ իջնել Հողին վրայ, ուր իր անդամները երկարած են, ուր սորված է կանգնած քալել եւ ուր իր գլուխը ստացած է ղէպի առաջ իր դիրքը (16)։ ԵԹէ բացատրել ուղենք Թէ ասիկա ինչպես տեղի ունեցած է, պէտք է նկատողութեան առնել երկու բան . նախ մարդուն կազմախօսական յատկանիչները, իր մարմնին տկար զանազանումը (différenciation) , որոնց չնորհիւ իր սրունքները եւ իրանը կրցած են այս ձեւով զարդանալ։ ԱՀաւասիկ այն ընդ-Հանուր պայմանները որոնց չնորհիւ կարելի եղած են խնդրոյ առարկայ փոփոխութիւնները։ Երկրորդ, պէտք է գտնել այն մասնա. ւոր իրողութիւնը կամ իրողութիւնները որ մարդը ստիպած են ծառերը Թողուլ եւ արհամարհել այն վտանդները որոնց ենթակայ էր Հողին վրայ։ Այս մասնաւոր իրողութիւնները բացատրելու Համար են Թադրուած է Թէ երրորդական դարաչրջանին վերջերը անտառները • ULTUSUT 141

աւերուած են։ Ինչ որ ալ ըլլայ, բացայայա է որ առաջին կարգի իրողութիւնները անյեղլի յատկանիչներ ներկայացնող պայմաններ են, որ մեզի կուտան զարգացման ընդՀանուր բացատրութիւնը, մինչ երկրորդ կարդի իրողութիւնը փոփոխական ազդակ մըն է որ խնդրոյ

առարկայ փոփոխութիւնը յառաջ կր բերէ։

Հիմա դիտենը լեզուական փոփոխութիւնները։ Նոր-քերականները, որոնց վարդապետութեան խարիսխն է Հերպարդի Հոդեբանու-Թիւնը, ինչպէս նաեւ Վունա, այս փոփոխութիւնները կը մեկնէին Հոգերանութեամբ, ինչպէս տեսանը։ Սակայն ինջնին կր Հասկցուի որ հոգերանական իրողութիւններն են որ կր ներկայացնեն հոլովոյ-Թին անլեղլի պայմանները։ Հոդերանական Հիմնական յատկանիչները նոյնն են բոլոր մարդոց Համար։ Յիչեալ գիտուններուն կարծիթով, անյեղլի յատկանիչներ ունեցող այս իրողութիւններն են որ կը Հայթայթեն ամէնէն փոփոխական փոփոխութեանց բացատրու-Թիւնը։ Վիլձելմ Թոմսըն կ'րսէ, օրինակի Համար, Թէ այն ազդակները որ կը պայմանաւորեն լեղուին կեանքը, լեղուին կազմութիւնը, փոխանցումը եւ փոփոխութիւնները ամէն ժամանակ նոյնը եղած են (17): Այս տեսակէտը տիրական էր ընկերաբանութեան մէջ այ. Սրենսրը նոյն կարծիքը ունէր եւ յանախ ազգագրագէտներն այ անկէ ներչնչուած են։ Այսպես, օրինակի Համար, վրէժինորութեամբ բադատրել ուղած են Մելանեղիոյ մէջ գլուխներու որսորդութիւնը, իրրեւ Թէ այդքան ընդհանուր զգացում մր կարենար իրապէս բացատրել այսթան եզական ընկերային իրողութիւն մը։ Սակայն անդլիացի ագդադրագէտ Բիվրըս ապացուցած է Թէ վրէժիմոլութեան փափաթը որեւէ դեր չի կատարեր, եւ գլուխներու որսորդունեան ծագումը կը դանուի չատ որոչ ընկերային ներկայացումներու մէջ (18):

Նոր-բերականներուն գաղափարները կրնային մահացու ըլլալ լեզուարանութեան գարգացման համար։ Ըսել չեմ ուղեր թե այս դպրոցին աչխատութիւնները արժէջաւոր եւ կարեւոր արդիւնջներ չեն պարունակեր։ Նոր-բերականները նոր եւ իրենցմէ առաջ գործածուած մեթոտներէն չատ աւելի ճչգրիտ մեթոտներու նախաձեռնարկները եղած են։ Բայց աւելի մեծ ամբողջութեան մր մէջ այդ արդիւնըները դժուարաւ օգտագործելի էին, գործածուած մեթուաներուն նկարագրին պատճառաւ իսկ։ Եւ այս մեթոտներուն Հետեւանքով է որ լեզուաբանութիւնը անժողովրդական է բազմաթիւ գիտուններու Համար, որոնց զբաղումներուն առարկան կր կազմեն մարդուն վերարերեալ ուրիչ գիտութիւններ, գիտուններ որ իրենց Համալսարանական ուսումը կ'առնէին այն չրջանին ուր նոր-ջերականները տիրաբար կ՝ իչխեին ։ Դարոցին վերջին ներկայացուցիչներուն ձեռքին մէջ, մե-Թուսները աւելի չեմայականացան, կեանքէ զրկուեցան, եւ իրենց լեզուաբանութիւնը կարծես թէ Հրատ մոլորակին խուլ-Համր մէկ գիտունին կողմէ յղացուած րլլար, ինչպէս կ'ըսէ Վան Ծիններեն։ Այսպիսի գիտութիւն մր մերձաւոր մահուան մր դատապարտուած պիտի րլլար, որով հետեւ մարդկային երեւոյթներու ուսումնասիրութիւն մը, որուն արդիւնջները չեն կրնար մարդ արարածին գիտութեան ընդ-Հանուր առմամբ մարդկային մտածման ծառայել, դոլու**երոր են ինարարը հերի** ։

Աւելորդ է ըսել Թէ անյեղլի պայմանները, ղոր կը ներկայացնեն Հոդերանական երեւոյ[Ծները, չեն կրնար բացատրել, առանձինն, լեղ142

ուական փոփոխութեանց նման եզական իրողութիւններ։ Ինչո՞ւ Համար այսինչ տեղ այսինչ փոփոխութքիւնը յառաջ պիտի բերէին անոնը, իսկ այնինչ տեղ տարբեր եւ նոյնիսկ հակառակ փոփոխութիւն մը։ Օրինակի համար, տեւտոնեան լեզուախումբին մէջ երկու յաջորդական տարբեր բաղաձայններ սկանտինաշեան լեզուներուն մէջ երկու նման բաղաձայններու կր վերածուին, իսկ արեւմտեան տեւտոնեան լեզուին մէջ բաղաձայններէն մէկը նոյնը կր մնայ, իսկ միւսը կը փոխուի ։ Հոգեբանական պարագաները , — տրուած օրինակին մէջ նոյնացումը եւ զանազանումը — պիտի կընային բացատրել այս իրողութեանց պատճառները։ Փոփոխութեանց պատճառները բացաարելու համար, պէտք է, ինչպէս Մեյյէ այնքան բարեյաջող կերպով ի վեր Հանած է, Տիւրբեմի դրած սկզբունըներուն Համաձայն, Հայուի առնել փոփոխական ազդակները։ Փոփոխական ազդակները Հոգերանութեան մէջ չեն գտնուիր, այլ ընկերային բնոյթ ունին։ Նոյն ինըն լեզուն ընկերային երեւոյթ մըն է (Հասարակ տեղիք ճշմարտութեւն մր, որ սական լածախ կր մոռցուի) եւ իբր այս՝ ընկերային երեւոյ Թներով միայն կրնայ բացատրուիլ։

Լեղուական փոփոխութեանց պատճառներուն բացատրութիւնը անհամար խնդիրներ կր յարուցանէ։ Մինչեւ հիմա այս բացատրուԹիւնը իր սկզբնական վիճակին մէջ է։ Իմաստի փոփոխութեանց վարկածին մէջ է որ ամէնէն աւելի զգալի է յառաջդիմութիւնը։Մեյյէ ապացուցած է Թէ ընկերային իրողութեանց երեջ մեծ խումբեր կան

որոնը կր բացատրեն այս փոփոխութիւնները (19) -

Դիւրաւ կր Հասկցուի նաեւ ԵԷ ինչու բառերու ուսումնասիրուԵիւնը այս տեսակէտով աւելի յառաջըիմած է ջան միւս մասերուն
ուսումնասիրուԵրւնը։ Վերջին դարու ընԹացջին եւ ներկայ դարուն
սկիդբները կատարուած ստուդաբանական աչխատուԹեանց արդիւնջները անոր ՀայԹայԹած են սջանչելի Հիմ մը...։ Այս է պատճառը
որ բառերու իմաստին փոփոխուԹեանց ուսումնասիրուԹիւնը ամէնչն աւելի յառաջոիմած է։ Աւելորդ է ըսել Եէ բառերու պատմուԵիւնր կարելի չէ Հասկնալ առանց ուսումնասիրելու անոնց աղերսը
այն իրերուն Հետ դոր դոյց կուտան : 1909ին Մերինկըը յայտարարեց
Wörter und Sachen (Բառեր եւ Իրեր) կարդախօսը, դոր տիտղոս այ
ընտրեց մեծ Հանդէսի մը : ԼեղուաբանուԹեան ամբողջ մէկ Տիւղը այժմ
այսպիսի նիւԹեր կ՝ուսումնասիրէ :

Աչիսատութեան միւս մարդերուն մէջ նման արդիւնջներու կարելի չէ եղած յանդիլ, ըլլայ Հնչաբանական դրութեանց, ըլլայ ջերակա- նական դրութեանց և ըլլայ ջերակա- նական դրութեանց փոփոխութիւն- ներուն պատճառները փնտռել չատ բարդ խնդիր մըն է ասկէ դատ պէտը է հաչուի առնել նաեւ բաղմաթիւ պայմանական աղդակներ, որոնց վրայ պիտի խօսիմ վարը։ Հետեւաբար, չատ Հաւանական չէ որ կարեյի ըլլայ դանել ընդհանուր իրողութիւն մր որ կարենայ ամէն

բան բացատրել...:

Պայմանական ազդակներու մասին խօսելէ առաջ, պէտք է քննել լեզուական փոփոխուժեանց տարածման խնդիրը։ Թէ ինչո՞ւ եւ ի՞նչպէս լեզուական փոփոխուժիւն մը կը տարածուի ընկերային խումբերու մէջ եւ կը յաջողի դրաւել լեզուի տարածուժիւններ, այնքան կարեւոր խնդիրներ կը յարուցանէ որքան փոփոխուժեան ծագման • นังานบรินิง

բացատրութիւնը։ Արդէն իսկ բաւական լաւ դիտենք թե ինչպես այս տարածումը տեղի կ՚ունենայ աչխարհադրականապես, չնորհիւ հետարօտութեան նոր մեթոտներու զոր որդեդրած է աչխարհադրական լեզուաբանութիւնը։ Լեզուաբանական քարտեղները կարդալով կընանք տեսնել թե փոփոխութիւնները տեղի կ՚ունենան հողամասի մը վրայ, նախ մի առ մի եւ յետոյ կը կազմեն հոսանքներ դրեթե մակընթացութեան մը պէս, բայց փոքր սարաւանդներով ծածկուած հարթ բարձրաւանդակ ծովափի մը վրայ։ Այս կարդի փոփոխութիւնները տեղի կ՚ունենան առանց անհատներուն դիտակցութեան, ամեն պարադայի մէջ երբ ինդիրը հնչաբանական փոփոխութեանց վրայ է։ Այս փոփոխութիւնները կընան կատարուիլ ընկերային կարեւոր կեդրոնի մը աղդեցութեան տակ, բայց այս պարադան ընդհանուր չէ։ Ուրեմն առիկտ ընկերային աղդեցութեան տակ, այց այս պարադան ընդհանուր մըն է (21)։

Այս ընկերային ազդեցութիւնը կրնայ տեղի ունենալ նաեւ անհատներու խումբի մը վրայ որ տարբեր լեզուներ կը խօսին․․․։ Այսպէս իրարմէ չատ տարբեր խումբերու պատկանող լեզուներու մէջ (ռոման եւ տեւտոնեան) միեւնոյն յեղափոխական փոփոխութիւնները տեղի կ՚ունենան առանց այս լեզուները խօսողներուն ամենադոյգն դիտակցութեան։ Ասոր նման պարադաներ ցոյց կուտան թէ լեզուաբանութիւնը, հաւանականաբար լաւադոյն կերպով քան մարդ արաբանութիւնը, հաւանականաբար լաւագոյն կերպով քան մարդ արաբածին վերաբերեալ միւս դիտութիւնները, կրնայ հայթայթել փոստեր, որոնք կրնան լուսաբանել ընկերութիւններուն ամէնէն խոր փոփոխութիւնները, որոնք անժանօթ մնացած են այն անհատներուն որ դանոնք կրած են (23), եւ ցոյց կուտան թէ մեծ պարդամտութիւն է հաւաստել, ինչպէս Ընկերային Գիտութեանց Համայնադիտարանին մէջ, թէ դիւտն է որ կը հայթայթե ընկերային փոփոխութեանց բանալին (24):

Լեղուական փոփոխութեանց պատճառները որոչելով այս փոփոխութեան կատարեալ բացատրութիւնը տուած չենք ըլլար։ Պէտք է նախ լուսաբանել այն պայմանները որոնց մէջ այս փոփոխութիւնները տեղի ունեցած են ։ Այս պայմաններ երկու տեսակ են ։ Մէկ կողմէ կան ընդչանուր պայմաններ, մանաւանդ Հոդեկան եւ գործարանա-Հոդեկան պայմաններ, միւս կողմէ պէտք է Հաչուի առնել մասնայատուկ պայմաններ, որոնք միայն այսինչ մարդկային խումբին մէջ գոյութիւն ունեցած են ։ Նախ ըննենք ընդչանուր պայմանները ։

Ինչպէս ըսի արդէն, նոր-ջերականները կը կարծէին Թէ Հոդեկան պայմաններն էին պատճառ լեղուական փոփոխու Թեանց, եւ ջանացած են լուսաբանել ջերականական եւ իմաստաբանական նկարագիր ունեցող փոփոխու Թիւնները, — այս խնդիրներուն Համար Վունտի աչխատու Թիւնն ալ մեծ արժէջ ունի։ Բայց Հնչաբանական փոփոխու Թեանց խնդրին մէջ, ընկերաբանական տեսակէտին կողմնակիցներն են որ ճչգրիտ կերպով ուսումնասիրած են փոփոխու Թեանց ընթացջը, իրենց գլուխը ունենալով Կրամոնը, Մեյյէն եւ Վան Խիննեթնը (25)։ Ներկայիս նման գաղափարներ կը պաչտպանէ Հնչաբանական կոչուած դպրոցը, որուն առաջնորդներն են Թրուպեցջոյ եւ Ր. Եագոպսըն։ Այս դպրոցին ներկայացուցիչները մասնաւորաբար

144 นาาแบรแา •

կը յենուն Պոտուէն տը Գուրթնկի եւ Ֆ. տը Սոսիւրի աչխատութեանց վրայ (26): Այժմ լեզուաբաններէն ոմանջ կը չանան դտնել այն ընդհանուր դիծերը զոր կը պահանջէր Մեյյէ 1906ին, Գոլեժ տը Ֆրանսի համեմատական ջերականութեան բացման դասին մէջ։ (27):

Ընդհանուր հանդամանը ունեցող ուրիչ պայման մը, զոր պէտը չէ անուչադիր Թողուլ, կը գտնուի սերունդներու յաջորդունեան մէջ։ Մանուկը մէկ անդամէն եւ ամբողջովին չ'իւրացներ լեզուական գրութիւնը, այլ մաս առ մաս։ Մանուկը չի սորվիր բառի մր զանագան առումները այնպէս ինչպէս չարուած են անոնը պատմական բառարանի մր մէջ, այլ բառը կր լսէ մերթ այս եւ մերթ այն մասնաւոր նախադասութեան մէջ, եւ — առաւել կամ նուադ դիտակցօրէն այս նախադասունիւնները համեմատելով է որ կը յաջողի բառին հիմնական իմաստր ըմբռնել։ Սակայն այն իրողութիւնը որ մանուկը, սապես ըսենք, ստիպուած է վերստեղծել լեզուն, չի կընար ինքնին փոփոխութեան պատճառ մը կազմել։ Եթէ այսպէս ըլլար, լեզուական փոփոխութիւնները պէտք էին ունենալ ամէն տեղ եւ միչտ այլապէս անյեղլի Հանդամանը մը գոր չունին։ Սովորաբար , մանկութեան չրջանին ,անհատական չեղումները կը վանուին կամ ընկերային կարեւորութիւն մր չեն ստանար ,որով հետեւ մանուկները փոքրամասնութիւն մը կը կազմեն։ Բայց աւելորդ է ըսել Թէ սերունդներու յաջորդու -Թիւնը մեծ դեր պիտի խաղայ Հոն ուր ուրիչ իրողութիւններ լեզուական փոփոխութիւններ յառաջ կր բերեն:

Ընդ-Հանուր պայմաններուն թով գոյութիւն ունին, ինչպէս տեսանը, մասնայատուկ պայմաններ։ Կարելի է անոնց դերը տեսնել լեղուական դրութեան բովանդակ Հոլովոյթին մէջ․ բայց անոնջ մասնաւորապէս ուչագրաւ Հանդամանջ մը ունին Հնչաբանական դրութեան մէջ։ Գլխաւորաբար Կրամոն է որ ցոյց տուած է թե ինչպէս Հնչարանական փոփոխութիւնները կընան սահմանեալ (défini) ուղղութեան մը հետեւիլ երկարատեւ ժամանակի մր ընթացջին։ Քննութեանց արդիւնքէն կր տեսնուի որ իբրեւ Թէ լեզուն թնտրու-*Թիւն մը կ'ընէ բոլոր կարելի փոփոխութեանց միջեւ, այնպէս որ հո*լովոյներ կ՝առնէ ուչագրաւօրէն անընդմէն (contenu) հանդամանք մը։ Ի՞նչպէս բացատրել այս տեսակ մը ընկերային չարժումը։ Վանարիէս եւ Մեյյէ, մասնաւորաբար Մեյյէ, դայն կր բացատրեն ստացական ունակութեանց ժառանգական նկարագրին վարկածով (29)։ Լեզուաբանի մը Համար դժուար է դիրք բռնել այս վարկածին նկատմամբ, երբ ժառանդականութեան մասին մեծագոյն հեղինակներուն մեծամասնութիւնը կր ժխակ անոր կարելիութիւնը։ Վերջերս, սակայն, Վան խիննեջեն խնդիրը ջննեց ջիչ մր տարբեր տեսակէտէ (30): Իր կարծիջով, մարդաբանական տիպերուն կր համապատասխանեն Հնչաբանական ինչ ինչ գրութիւններ, ինչ ինչ «յօդաւորման խարիսխներ»։ Հետեւաբար Հնչաբանական դրութեանց ինչ ինչ կարեւոր յատկանիչները հետեւանք են մարդաբանական գործօններու։ Այս բացաարութիւնը գուցէ ֆանթէդիսթ թուի սակայն կարելի չէ ըսել թէ ինչ ինչ կազմախօսական Հանգամանքներ անկարելի է որ ազդեն Հնչաբանական դրութեանց Հոլովութական ձգտումներուն վրայ։ Եթէ մարդկային խումբի մը անդամները չատ նուրբ չըթունքներ ունենան, կրրնան ձգտում ունենալ խօսելու ատեն իրենց չրթունքները չգործածել,

ջան ուրիչ խումբի մը մէջ, որուն անդամներուն չրթունջները թանձր են։ Այս իրողութիւնները ձգտումներ կը ներկայացնեն եւ ոչ անգրաժեչտութիւններ։ Որովհետեւ դիտենջ որ անհատ մը կրնայ անսխալ խօսիլ սորվիլ ոեւէ լեզու, պայմանաւ որ բաւական երիտասարդ ըլլայ։ Այս տեսակէտով նչանակալից է որ կարելի եղած է Համպուրկի մէջ ուսումնասիրել զուլուերէնի մասնաւոր հունչերը, Զուլույանտ

ծնան նորվեկիացի միսիոնարի մը բերնէն։

Վան Խիննեջեն կը խորհի Թէ հնչաբանական ձգտումները արդիւնը են յօդաւորման (articulation) պատչանեցումին (adaptation) մարդաբանական զանազան աիպերու մասնա յատուկ կանիչներուն, եւ Թէ այս պատչաձեցումը կանխորոշուած է այն եղանակով որով կազմախօսական յատկանիչները կը փոխանցուին Ժա– ռանդականութեան օրէնջներով։ Այս վարկածին Համաձայն պիտի րացատրուէր այն իրողութիւնը որ Հնչարանական փոփոխութիւնները, իրարմէ բաժնուած Հարիւրաւոր տարիներու կայունութեամբ, կր ներկայացնեն բացայայտ առնչութիւններ, եւ թէ նախախաւի մր Հնչաբանական ձգտումները կը փոխանցուին նոր լեզուին, երբ նոր լեզու մը կը գրաւէ հինին տեղը, բայց այս գրաւումէն շատ աւելի ուչ երեւան կուղան։ Ինչպէս ծանօթ է, Մեյյէ ի վեր հանած է սա պարագան թէ լեղուական մեծ փոփոխութիւնները կը պատրաստուին դարաչրջաններու ընթացքին (31)։ Լեզուական փոփոխութեանց այս յատկանիչը կղզիացեալ երեւոյթ մը չէ արդէն, այլ կը դանուի ընկերային ուրիչ երեւոյթներու մէջ ալ, իրողութիւն որուն վրայ մասնաւորաբար ծանրացած է Ֆիրջանա (32):

Աւելորդ է ըսել Թէ Վան Միննեջենի յուղած Հարցերուն լուսարանուԹիւնը կը կարօտի չատ լայն եւ ծայրայեղօրէն բարդ հետագօտուԹեանց։ Բայց եԹէ վարկածը հաստատուի, պէտջ է դիտնալ Թէ
մարդաբանական իրողուԹիւնները փոփոխուԹեան ոչ Թէ պատճառները այլ պայմանները կը ներկայացնեն։ ԵԹէ այսպես չըլլար, կարելի
պիտի չըլլար հասկնալ Թէ ինչու համար կայուն լեղուներ կան, Թէեւ
խօսուած մարդաբանօրէն չատ տարբեր տիպերու կողմէ։ Օրինակի
համար, Թրջական բարբառները չատ նման մնացած են իրարու 1000
տարիէ ի վեր որ ծանօԹ են, հակառակ այն անսահման տոսած կ՚երԹայ որ կ՚ըսէ Թէ, երբ աչխարհի լեղուներուն ամբողջուԹիւնը նըկատի առնուի, «կայունուԹիւնը բացառիկ բան մը չէ լեղուներուն
համար, նոյնիսկ կարելի է խորհիլ Թէ անոնց բնականոն վիճակն
է» (33):

Ի՞նչ դեր պէտք է վերադրել անհատին՝ լեղուական հոլովոյթին մէջ։ Առանձին անհատ մը տեւէ աղդեցութիւն չունի լեղուներու դարդացման վրայ։ Հարցը կրնայ յուղուիլ այն պարադային ուր անհատը ընկերային պաչաօն մը ունի, որովհետեւ միայն այս պարադային է որ անհատը կրնայ դեր մը կատարել ընկերութեանց յօրինուածջին փոփոխութիւններուն մէջ։ Նոյնիսկ դիտական դիւտերը եւ հնարումները, որոնջ յատկանչականօրէն անհատական երեւոյթներ կընան կարծուիլ, ընկերութեան հոլովոյթին արդիւնչն են։ Օկպրըն պատրաստած է մէկ կամ բաղմաթիւ դիտուններու կողմէ միեւնոյն ժամանակ բայց իրարմէ անկախարար կատարուած դիւտերու ցանկ մը։ Այս ցանկին մէջ կը դտնուին արդի ջաղաջակրթութեան ամէնէն կարեւոր դիւտերէն չատերը։ Ցիչելու համար միակ օրինակ մը, հեռա146 UVAUSUV •

ձայնի պէս այնքան մասնաւոր Հանդամանք ունեցող բանի մը Հնարումը միեւնոյն ատեն կատարուած է Պելի եւ Կրեյի կողմէ 1876ին (34)։ Նորվեկիոյ մէջ, Վերկելանտ բանաստեղծը դեղեցիկ օրինակ մըն է Թէ անհատը ինչ դեր կընայ կատարել լեզուի մը հոլովոյԹին մէջ։ Ցայտնի է Թէ բազմաԹիւ նոր բառեր եւ ձեւեր ներմուծած է Նորվեկեան դրականուԹեան մէջ. բայց այս նոր բառերէն ու ձեւերէն անոնք միայն կրցած են մնալ դրական լեզուին մէջ որոնք համաձայն էին

նորվեկիականացման չարժումին:

Տեսանը որ լեզուն ընկերային իրողութիւն մըն է եւ թէ անոր կրած փոփոխութեանց պատճառները պէտը է փնտռել այն ընկերու- թեան մէջ որ կը դործած է այդ լեզուն։ Աղերս մը կա՞յ ուրեմն լեզուի եւ քաղաքակրթութեան միջեւ, տուեալ լեզուի մը լեզուական տիսին եւ նոյն լեզուն խօսող ընկերութեան մտաւորական մակարդակին մի- չեւ։ Այս մասին համակարծութիւն չի տիրեր։ Ցաճախ, ընկերաբանական հետազօտութեանց մէջ բացարձակ կչիռ մը փնտռելու սխալը կը դորեն ոմանը Հոն ուր բոլորովին յարաբերական առնչութիւններու վրայ է խնդիրը։ Օրինակի համար, Սաբիր կ՚ըսէ թէ ռեւէ առնչութիւն դոյութիւն չունի լեզուական ձեւերու եւ ջաղաքակրթութեան

Shight:

Պղատոն կը խօսի նոյն այն լեզուն գոր կը խօսի մակեդոնացի խողարածը, եւ Կոմբուկիոս՝ Ասսամի գլուխ որսացող բնիկին լեզուն (35): ձիչտ է այս . բայց այս իրողութիւնը ընաւ արդելը չէ որ լեղուական դրութեան մր եւ ջաղաքակրթական մակարդակի մը միչեւ առնչու-Թիւններ կարելի ըլլան ։ Լեզու մը կայուն է որջան ատեն որ հզօր բադաջակրթական վիճակի մր օրկանն է։ Ժողովուրդ մր կրնայ 4ետեւաբար մտաւորապէս յեղաչրջիլ, առանց այս յեղաչրջումը անմիջապէս արտայայտուելու իր լեզուին ջերականական եւ Հնչաբանական դրութիւններուն մէջ։ Միւս կողմէ, տիրապետող ժողովուրդի մը լեզուն ազդեցութեան մր կը տիրանայ քաղաքակրթութեան ստորին աստիճճաններու վրայ գտնուող ժողովուրդներու լեզուներուն վրայ եւ կրնայ անոնց կողմէ ընդունուիլ։։ Բայց ամէն տարակոյսէ զերծ է Թէ ընդհանուր առնչուԹիւններ գոյուԹիւն ունին լեզուական եւ մտաւորական դրութիւններուն միջեւ։ Լեվի-Պրիւլ ցոյց տուած է Թէ այս կարգի առնչութիւններ կր տեսնուին քաղաքակրթապէս ստորին ժողովուրդներու լեզուին եւ անոնց մտածելու եղանակին միջեւ։ Երբ բոնջա Հնդիկ մը ըսել ուղէ, ըստ մեր ըմբռնողութեան, այնջան պարզ խօօսը մր ինչպես է «մարդ մր ճադար մր սպաննեց», ոչ միայն պէտք ունի ցոյց տալու Թէ խնդիրը միակ մարդու մր վրայ, այլ Թէ մարդը կր պատկանի կենդանիներու դասակարդին, եւ այս դասակարդին այն ստորաբաժանումին որ յատուկ է կանդուն (եւ ոչ պառկած կամ նստած) կենդանիներուն։ Ճադարը սպաննելու եղանակը բազմաթիւ մանրամասնութիւններով ցոյց կը տրուի . պատահաբա<sup>°</sup>ը թե դիտմամբ սպաննուած է, արձակուած բանի<sup>°</sup> մը միջոցաւ, եւ, եթէ այո , աղեղով եւ նետերո՞վ թէ հրացանով ։ Այս ամէնը կ'արտայայտուի բային միջոցաւ։ Բայը ցոյց կուտայ նաեւ Թէ Հագարը կը պատկանի «նստած» կենդանիներու ենթախումբին։ Կարելի է այսպիսի բազմանքիւ օրինակներ յիչել (36):

ԵԹԷ քաղաքակրթապէս ստորին ժողովուրդներու լեզուները Համեմատենք արդի արեւմտեան Եւրոպայի լեզուներուն Հետ, կը տեսնենք որ այս վերջիններուն բառերը եւ քերականական ձեւերը չատ • U\\Cappa U\USU\Cappa 147

աւելի ընդՀանուր ձեւ մը ունին քան առաջիններունը, եւ ասիկա Տշմարիտ է նաեւ երբ Հնդեւրոպական լեղուները Համեմատենք այն լեղուներուն հետ որոնցմէ սերած են։ Այս իրողութիւնները ապացոյց են Թէ այս լեղուներէն առաջինները խօսողները վերացումի աւելի դարդացած կարողութիւն մը ունին։ Այս տեսակէտուն տարբերութիւն ներ կրնան դոյութիւն ունենալ արդի լեղուներուն միջեւ, հակառակ դանոնք միացնող ներջին մեծ նմանութեան։ Այսպէս, Վայսկերպըր ցոյց տուած է Թէ ինչպէս ֆրանսերէնը այնքան յաձախ կը դործածէ Էթրբ ընդՀանուր բայը Հոն ուր դերմաներէնը — եւ կարելի է ըսել միւս տեւտոնեան լեղուները — կը դործածէ շթեհըն, լիկըն, եւն . Նոյնպէս ֆրանսերէնը մէթրբ կ՚ըսէ Հոն ուր Գերմանացին կ՚ըսէ գեն ցրն , լեկըն , շթելըն , եւն . ։

Կարեւոր աչխատութեան մր մէջ, Վ. Պրէօնտալ փորձեց չափել դանադան լեղուներու մտաւորական դարդացման տոտիճանը, եւ այն եղրակացութեան յանդեցաւ թե չինարէնը կը ներկայացնէ ջերականական արտայայտութեան մէջ վերացումի դերադոյն աստիճանը (38)։ Այս եղրակացութիւնը կրնայ դարմանալի թուիլ, որովհետեւ չինական մտածումին մասին կրանէի աչխատութեանց ուսումնասիրութենչն կը հետեւի թէ չինական մտածումը տարօրինակօրէն թանձրացեալ (concret) է (39)։ Ի Պրէօնտալի մեթոտը չատ բացարձակ կը թուի հաւանականաբար պէտք է հաչուի առնել ջերականական պարղութեան տարբեր տեսակ մը ջան ինչ որ ծանօթ է մեղի մեր լեղուներուն մէջ, պարղութիւն դոր յառաջ բերած է միջադդային օժանդակ լեղուի հանդամանջը, դոր ունին լեղուական ինչ ինչ ձեւեր։ Ցայտնի է որ չինարէնը տեսակ մը լինկուա ֆրանդա է, հասարակաց գրաւոր լեղու մըն է, տարբեր՝ Չինաստանի մէջ խօսուած լեղուներէն (տես Քալկրեն,

Ներելի է, Հետեւարար, անուչադիր չթողուլ թէ կարդ մր ընդՀանուր առնչութիւններ դոյութիւն ունին լեղուական դրութեան եւ
մտաւորական դարդացման միջեւ։ Բայց կարելի՞ է արդեօք աւելի
ձչդրիտ առնչութիւններ դտնել այս երեւոյթներուն միջեւ, ինչպէս
կարելի է ուրիչ ընկերային Հաստատութեանց միջեւ։ Օրինակի Համար, դիտենք որ իր սկզբնական ձեւին մէջ, դլուխներու որսորդութիւնը կր պատկանի քարի դարուն մէջ ապրող ընկերութեանց։ Նմանապէս, բազմաթիւ Հաստատութիւններ յատկանչական են քաղաքակրթութեան մը որոչ մակարդակին։ Ոմանք փորձած են այսպիսի
կչիռներ դանել լեզուական իրողութեանց եւ ընկերային ուրիչ իրոդութեանց միջեւ, առանց մեծ յաջողութեան, որովՀետեւ, չատ յաձախ, դոհացած են Հողեբանական տարտամ կչիռներով։ Արդ, Թրուպեցօյ այսպիսի կչիռ փնտռած է Թուրջերէն լեղուին եւ Թուրջ ժողովուրդներուն քաղաքակրթութեան միջեւ։

Թուրջերէն լեզուական դրութեան չեմայական եւ բաւական աղքատ կանոնաւորութիւնը, որ այնքան բացորոչ Հակադրութիւն մը կը կազմէ Հնդեւրոպական լեղուներու Հին յատկանիչներուն Հետ, կը դանուի թրքական բանաստեղծութեան եւ երաժչտութեան մէջ (41)։ Մեյյէ Համեմատութիւնը աւելի առաջ տարած է եւ կը կարծէ նման առնչութիւններ Հաստատել Հնդեւրոպական Հին լեզուներուն եւ դանոնք դործածող ընկերութիւններուն նկարադիրներուն միջեւ (42)։ 148 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

Կարելի է որ Հոս կը գտնուինը իրողութիւններու առջեւ որ թոյլ պիտի տան մեզի իննդրին աւելի մօտենալու։

Կարելի՞ է, ի Հակառակէ, երեւակայել որ լեղուական դրութենէն կախում ունենալ մտածումը։ Այս խնդրին մասին կատարուած հետազօտութիւններէն չատ ջիչերը ճչգրիտ հանգամանը մր ունին։ Բացառութիւն կր կազմ է Պ. ար Գուրթնեի մ էկ ուսումնասիրութիւնը (43): Այս լեզուաբանը կը կարծէ Թէ կրնայ ապացուցանել Թէ Հնդեւրոպական լեզուական դրութենկն կախում ունի մեզ չրջապատող աչխարհին մասին մեր ըմբոնումը (մեր աչխարհահայեացջը)։ Իբր օրինակ կ՝ ընտրէ ջերականական սեռը, որ, եթե կարելի է ըսել, սեռականացուցած են մեր մտայնութիւնը։ Օրինակի Համար ջերականական սեոին գոյութեան Հետեւանքով է որ ախտաբանական երեւակայութեան տէր մարդիկ կր սեռականացնեն Թանձրացեալ առարկաներ։ Չեխովի մէջ, օրինակի համար, մէկը կիթառ մր կը սիրէ, ուրիչ մր լուսինը, որով հետեւ այս բառերը ռուսերէնի մէջ իդական են ։ Ընդ հակառակն , *Էսթեռներէնը սեռ չունի* ։ Արդ , երբ Բիկոլլեթթոյի իտալական եղանա-La donna è mobile, qual pium'al vento : կը, սիրային բնոյթով, Էսթեոնիոլ մէջ ժողովրդականացած է, եւ բանաստեղծներ եւ երա-**♦իչաներ զայն Թարդմանած եւ յարմարցուցած են, իտալերէն բնա**գիրը չէ որ թարդմանած են, այլ անոր փոխարէն ուրիչ բնագիր մր դրած են, որ գարնան Հահոյքները կր նկարագրէ։ Պոտուէն տր ԳուԹնե ուրիչ օրինակներ այ կը յիչե:

Աւելորդ է ըսել Թէ փոխադարձ ազդեցուԹիւն մը դոյուԹիւն ունենալու է լեզուական դրուԹեան եւ մաայնուԹեան միջեւ։ Ամէն նոր սերունդ պարտաւոր է իւրացնել ջաղաջակրԹուԹիւնը այն խումբին որուն կր պատկանի, եւ այս իւրացումը պէտը է որ ընէ լեզուի միջոցաւ։ ՔաղաքակրԹուԹիւնը կ՝ են Թադրէ մշտատեւ աշակերտուԹիւն։ Բայց ասկէ չի հետեւիր Թէ լեզուական դրուԹիւնը իւրայատուկ աղդեցուԹիւն մը ի դործ կը դնէ մտայնուԹեան վրայ։ Տր ԳուրԹնէի յիշած օրինակներուն արժէջը բաւական սահմանափակ է արդէն։ Նորվեկերէնի մէջ լուսին բառը արական է։ Սակայն Վերկլանտ, մահուան անկողինին մէջ, հակառակ ատոր դրած է.

«Լիալուսինը սեւեռաբիր կը նայի մեծ լուսամուտէն ներս». «Սւտղ, սիրականս, Հող պառկած ես աւելի տժդոյն քան ճառագայթներս»։ Պերկլանտ յունալատինական պատկեր մըն է որ կը դործածէ։
Բայց սեռականացման խնդրին մասին դիտենք որ քիչ դարդացած ժողովուրդներու երեւակայութիւնը խիստ սեռային բնոյթ մը ունի, բայց
արուները եւ էդերը քերականօրէն չեն Հակադրեր։ Հետեւաբար,
պէտք է ընդունիլ թէ լեղուական դրութիւնը որոշ աղդեցութիւն մը
կը դործէ մտածման վրայ, բայց յեղաչըջութեան բուն պատճառը ոչ
թէ լեղուական ձեւերն են, այլ խումբին մտածումը։

Վերջապէս, իննդիր եղած է Թէ լեզուի մէջ յառաջդիմուԹիւն դոյուԹիւն ունի՝ Թէ ոչ։ Այս իննդրով չատ դրաղած է Եսբերսըն (44)։ Հոս երկու բան պէտք է դանադանել։ Նախ իննդրոյ նիւԹ կրնայ ըլլալ թառին բացարձակ իմաստով յառաջդիմուԹիւն մը, մարդուն լեդուական կարողուԹեան դարդացումը։ Կը բաւականանամ յիչելով միայն այս իննդիրը։ Պէտք է այս իննդիրը ըննել մարդկային ազգին ջաղաջակրԹական կարողուԹեան դարդացման իննդրին Հետ։ Երկրորդ, կա-

րելի է յարաբերական յառաջդիմութեան մր մասին խորհիլ, լեզուի բարեփոխում մր իբր տուեալ խումբի մր ընկերային գործիջին բարւոքումը։ Շատ թիչ տուեայներ ունինք այս խնդիրը լուսաբանելու Համար, բայց ինչ ինչ իրողութիւններ ցոյց կուտան որ, ներկայ չրջանին, կարելի չէ ընաւ խօսիլ իբրեւ ընկերային գործիք լեզուին բարւոքման մասին, գէ թ արդի ընկերութիւններուն մէջ։ Ներկայ մեծ ընկերութիւններուն մէջ, մտաւորական զանազանում մը տեղի կ՝ունենայ մարդոց միջեւ որ կը Թուի հետոհետէ չեչտուիլ. հետոհետէ աւելի դգալի կ՝ըլլայ մտաւորական Հեռաւորութիւնը որ գոյութիւն ունի ընդմէջ այն դասակարգերուն որոնք կ'որոչեն գէթ պաչտօնական Հասարակաց լեզուին լեզուական ձեւերուն դրութիւնը եւ այն դասակարդերուն որոնը ձեռական աշխատանքի արդիւնքով կ'ապրին։ Ասոր հետեւանքով, ստուարանքիւ անհատներու համար լեզուն հետգհետէ կը դժուարանայ (45) ։ Քիչ գանագանուած , քաղաքականապէս ստորին խումբի մր լեզուն Հաւանականաբար աւելի լարմար է խումբին ամբողջութեան պէտքերուն ջան մեծ ընկերութիւններուն լեզուները, թէև. այդ լեղուն մեզի չափաղանց բարդ եւ անձարակ երեւի։ ...

Թրգմ․ ՀԱՑԿ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

#### ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Jespersen, Language, p. 71 et suiv.

2. Idem, ibid., p. 55 et suiv.

3. Shu "muhminpumufu Language, its nature, development and origin, 1922.

4. Die Sprache, I—II, troixième éd., 1914-12.

- 5. Paul, Prinzipe der Sprachgeschichte, 4. Aug. S. 6. 6. La vie du langage, 4° éd., 189, ch. XV—XCI.
- 7. Las neutument Les Règles de la méthode sociologique. 7ème éd.

8. Linguistique historique et linguistique générale. I.

9. Cours de linguistique générale. Հմմա. նաեւ Ժընեւի դպրոցին միւս աշխատութիւնները, մասնաւորապէս Ballyh Sechehayhաշխատութիւնները եւ Sechehay, L'Ecole genévoise de linguistique générale (I. F., XLIV, p. 217 et suiv.)

10. Sapir, Language, p. 1 et suiv.

11. Weisgerber, Muttersprache und Geistesbildung, p. 13 sq. որ կը յենու W. Frohn ի հետազօտու թեանց վրայ։

12. Weisgerber, *ibid.*, p. 44. 13. Durkheim, *ibid.*, p. 19.

14. Finck, Die Haupttypen des Sprachbaus, p. 34 sq. Dirr. Enführung in die kaukasichen Sprachen, N. Jakovlov, Kratkova Grammatika adygejskogo jazyka, 1930.

15. Troubetzkoy, Travaux du Cercle linguistique de Prague, I, p. 39

sq.

16. G. de Laguna, Sprech, p. 47 sq.

17. Thomsen, Samlede Afhandlingen, I, p. 88.

18. Obgurn, Social Change, p. 24.

19. L'Année Sociologique, IX, p. 1 sq. = Linguistique historique et linguistique générale, I, p. 230 sq.

21. N. T. S., IV, p. 76 sq.

23 · Այս մասին հեղինակը մասնաւոր ուսումնասիրութիւն մը կը պատրաստէ ։

24. Encyclopedia of Social Sciences, III, s. v. Social Change, Osburn.

25. Տեսաբանական տեսակէտով ամ էնէն կարեւոր աչխատութիւններն են.

Grammont, La Dissimulation consonantique; Notes de phonétique générale (MSL, XIX, p. 245 sp., XX, p. 203 sq. BSL, XXIV, p. 1 sq.). La Psychologie et la phonétique (Journal de Psychologie, 1929, p. 2 sq., 1930, p. 31 sq.), Meillet, De la différenciation des phonèmes (MSL, XII), Vendryes, Réflexions sur les lois phonétiques (Mélanges Meillet, p. 115 sq.), Millardet, Etudes de dialectologie landaise. Le développemnet des phonèmes additionnels, Van Ginneken, Principes de linguistique psychologique. Lumbe Al. Rosetti, Curs de foneticà generalà, Alf Sommerfeld, Sur le caractère psychologique des changements phonétiques (Journal de Psychologie, 1928, p. 657 sq.), Loi phonétique N. T. S., I. p. 10 sq.

26. Travaux du cercle linguistique de Prague, I-IV., de Saussure, ibid., Baudouin de Courtenay, Versuch einer Theorie Phonetischer Alterationen,

1895.

27. Linguistique historique, p. 13.

28. Grammont, Notes de phonétique générale. Alf Sommerfeld, Journal de Psychologie, 1908, p. 679.

29. Vendryes, Mélanges Meillet, p. 120, Meillet, La Méthode compa-

rative, p. 79 sq.

30. Van Ginneken, I. F. XXV, p. 1 sq. Donum Natalicium Schrijnen, p. 10 sq.

31. Méthode, ch. IV.

32. Vierkandt, Die Stetigkeit im Kulturwandel, 1908.

33. Continu et Discontenu.

34. Ogburn, Social Change, p. 90 sq.

35. Sapir; Language, p. 234.

36. Lévy-Bruhl, Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures, 3° éd., p. 151 sq.

37. Weisgerbei, *ibid.*, p. 834 sq.

38. V. Broudel, Ordklasserne.

39. Մասնաւորաբար Journal de Psychologie, 1928 p. 614 sq.

40. Karlgren, Philology and Ancient China.

- 41. Troubetzkoy, K Probleme russkogo samspeznanija, 1927, p. 34 sq. 42. Actes du Premier Congrès International de linguistes, p. 164 sq.
- 43. B. de Courtenay, Einfluss der Sprache auf Weltanschaunung und Stimmung.
  - 44 · Հանա · մասնաւորապես Progress in Language եւ Language.
- 45 · Հմմա · Մեյյէի դիտողութիւնները մասնաւորապէս ֆրանսերէնի մասին , BSL ի դրախօսականներուն մէջ ։

46. Հանա հատեւ Vendryes ի դիտողութիւնները Le Langage.

p. 402 sq.

#### **Ի** ԱՇ ՈՐ ՈՐԻ ԵՐՐՈՆԻ ԱՐՀՈՍԻԹԲՐԻՐ

1225 տարւոյ Յունուար 13ին, ճիչտ այն տարիներուն երբ մոնղոլ բանակը Հայաստանը մաչեցնելէ յետոյ, անոր սահմաններէն հեռացած էր, Նախիջեւան կը հասնի եւրոպացի ճամբորդ մը։

Անոր ներկայութիւնը Այրարատեան դաչտին վրայ անչուչտ պիտի հետեքրքրէր ամէն հայ, որ կը սիրէ իր պատմութիւնը, բայց ասոր համար չէ միայն որ պիտի հետեւինք անոր, այլ, անոր համար որ, ան կ՚այցելէ Անին, Հայաստանի մայրաքաղաքներէն ամենէն մեծը եւ ամենէն դեղեցիկը, երբ հաղիւ 13 տարիներ անցած էին անոր դրաւումէն ու ահռելի կոտորածէն։

ՎիլՀելմ Ռուբրուկ — այս է անունը ճամբորդին — կրօնաւոր մըն է, ճամբայ ելած 1223ին, կտրած՝ երկար դիծ մը մինչեւ կեդրոնական Ասիոյ խորը, Գարադորում, կայքը մոնղոլներու ընդհանուր պետին՝ Մեծ Խանին որ կր կոչուի Մանդու։

Այժմ, վերադարձին կը Հասնի Նախիջեւան, Հայաստանի սրտին վրայ, ու փոխանակ չարունակելու ճանապարհը դէպի Եւրոպա, կը չեղի անկէ, այցելելու Համար Անի, նչանաւոր՝ իր Հադար ու մէկ եկեղեցիներու դրոյցով։

Բոլոր անոնջ որ կոտորածներէ վերապրած են , ծանօթ են այն մաձարոյր մխնոլորտին որ կը տարածուի։ Փլած տուներ , աւերակ տաճարներ , ջանդուած սիւներ , ինչպէս կ'երդէ Կոմիտասի անտու–

ប្រការមានក្នុង មានការ

Գիտենը Թէ ինչպէս Մոնղոլները Հայաստան մտան։ Անոնց գօրապետը՝ Չարմադան Հաղիւ վրանը լարած Սեւանայ ափին, իր մօտ

կր կանչէր հայ իչխանները (1236-1237) ։

Անիի տէրը, Ձաջարեան տումեյն Առագ մեծ իչխանը, խոյս կուտայ ջաղաջէն, զայն Թողլով իր բախտին, կ'րսեն պատմիչները։ Ամրացած կարինի բերդը, իր աւագ դուստրը նուէր կը դրկէ մոնդոլներու մեծ զօրապետին, իր վերակացուին (Հեջուբ) Գրիգոր Տղայի Հետ, խնդրելով անկէ խաղաղուժիւն։

Իր ՀոգեՀատորը դոհել՝ փրկելու Համար իր եւ ժողովուրդին կետնքը, ,անսովոր ու ժամանակի ուրին Հակառակ բան մը չէր։ Գի-տենք Հէջեաժներէն ժէ ինչպէս իչիանագուններ կը դոհուէին վիչապ-ներուն, փրկելու Համար քաղաք մը կամ երկիր մը։ Իսկ այժմ, «դժո-իստաես եւ ահադնալուր կերպարանքով» մոնղոլներն էին առասպելին փիչապները։

Չարմադան կ՚ընդունի բաբախուն նուէրը ու մեծ պատիւներով կ՚ընդունի նաեւ Աւագ մեծ իչխանը, գոր կը վերաՀաստատէ իր կայ-

ուածներուն եւ տէրութեան մէ):

Այժմ մոնղոլ դօրապետը լեսպաններ կը դրկէ Անի՝ պաՀանջելով քաղաքին անձնատուունիւնը, ուր նաեւ ապաստանած էր ամ-քաղաքին մոնդունելունքիւն մը կ՚ընեն մոնդուրը դեսպաններուն․ դրդուսած ամրոխը կը յարձակի ա-նոնց մուրը և կը կոտորէ դանոնը։

Չափ չունէր մոնղոլ-ԹաԹարներու կատաղութիւնը։ «Չարմաղան բնակչութիւնը սուրէ անցուց, բացի սակաւաթիւ կիներէ, երախաներ եւ արՀեստաւորներէ, որոնջ դերի տարաւ» (1)։

Անիէն յետոյ ուրիչ քաղաքներ ալ իրենց կարգին կ՚իյնան մոնղոլներու ձեռքը, եւ որքան անոնք նոր քաղաքներ կը գրաւեն, այնքան կը հեռանան Հայաստանի սահմաններէն։ Փեքինէն Գարագորում՝ մոնղոլներու յառաջապահները կը քայեն մինչեւ կարին, Իկոնիոյ սուլժանին սահմանները, հետագային մինչեւ կիլիկիա՝ կը բացուին ձանապարհները՝ արեւելքէն արեւմուտք երժեւեկող կարաւաններուն առջեւ:

Այս օրերուն է որ Կիլիկիոյ ՀեԹում Թադաւորը, իր եղբայրը Սմբատը կը փութացնէ Գարադորում, Հպատակութիւն յայտնելու մեծ խանին (1218):

ձիչա է, դադրած էին կոտորածները, բայց քաղաքը ու հրաչքով վերապրող բնակչութիւնը կը հիւծէին մչտատեւ սարսափի տակ։ Հայաստան ոտքի կոխան էր երթեւեկող մոնղոլ բանակներու եւ իչխանձերն ու ժողովուրդը՝ պարտաւոր էին դոհացնել տիրողներուն անյադուրդ պահանջները, ձրիօրէն անոնց հայթայթելով պարէն, օթեւան եւ պիտուք։

Այս էր կացութիւնը 1250 թուականներուն, մոնղոլ աչխարհակալութեան առաջին չրջանին։ Երկրորդ չրջանը պիտի ըլլար աւելի դարհուրելի ու պիտի սկսէր Ռուբրուջի այցելութենէն անմիջապ**էս** յետոյ։

«Մենը այս քաղաքէէն (Նախիջեւանէն) հեռացանք Ցունուար 13ին, կը գրէ Ռուբրուք, որովհետեւ ձիւնին պատճառով ստիպուած էինք մնալ այնտեղ։ Ձորս օրէն եկանք Շահնչահի երկիրը, երբեմնի ամենազօրաւոր այդ իչխանին, բայց հիմա հարկատու Թաթարնե - րուն, որոնք կործանած են բոլոր ամրոցները» (2)։

«Փետը. 2ին, ես կը դանուէի Անի կոչուած քաղաքը, որ կը պատկանի Շահնչահին եւ որուն դիրքը չատ գօրաւոր է։ Այստեղ կան երկու մղկիթներ։ Թաթարները այստեղ դրած են երկու վերակացուներ...»:

Ռուբրուջ վրացի կը Համարի ՇաՀնչաՀը, վասնդի ան եւ անոր տումը ժամանակին վրաց իչխանութեան վասալներն էին։ ՇաՀնչաՀ որդին էր մեծն Ձաջարէի, ամիր սպասալար (սպարապետ) Հայ-վրա-

<sup>(1)</sup> Կիրակոս Գանձակեցի, 241-244, Վարդան Վրդ․, Գլ․ ՁԵ․։

• นเห็นปรั้น โ

ցական բանակին եւ եղբօրորդին մեծն Աւադի , Անի քաղաքի իչխանին ։ Աննչմար չ՚անցնիր Ռուբրուքի ներկայութիւնը Անիի մէջ . Շա– Հընչահը ձաչի կը հրաւիրէ եւրոպացի այս կրօնաւորը ։

Շատոնց անցեր էին այն օրերը երբ Անի ունէր իր Թագաւորնեըը, իր փառջն ու արջայական կայազօրջը։ Ան երկրորդ անդամն էր որ կրած էր մահուան ու սրածութեան աղէտը, — առաջինը՝ սելչուկ– հան Արփասլանի օրով, որ 1060 թուին պաշարելով ջաղաջը դրաւած էր դայն եւ խողխողած բնակչութիւնը ::

Ժողովուրդը կ՚ապրէր տակաւին, Հրաչքով։ Վերապրողները լեռներէն եւ Թաքստոցներէն իջած լեցուցած էին քաղաքը ուր կեան-

բր կ՝ընթանար աննկարագրելի պայմաններու տակ։

Բոլոր Հայ իչխանները դարձած էին Մոնղոլ խաներու վասալները, մտած անոնց ծառայութեան տակ, անոնջ է որ իբրեւ յառաջապահները մոնղոլ բանակին պիտի մտնէին Կարին, Կեսարիա, Մարտին, Պաղտատ, մինչեւ Սուրիա եւ Հալէպ, ու պիտի կռուէին թերեւս այն– ջան անդթութեամբ ինչպէս իրենց տէրերը։

Իպն էլ Ասիր արաբ պատմիչը յիչելով Նաբուդոդոնոսորի բռնու-Թիւնները, Բաբելոնի ջարդը, Երուսաղէմի կործանումը ու Համեմա-

տելով գանոնը Մոնդոյներու աՀուսարսափին Հետ, կ'ըսէ.

«Պէտը է ենթադրել որ մեր երկրի ժողովուրդները այլեւս նման աղէտ չեն տեսներ մինչեւ Գոդ եւ Մադոդի ժամանակները երբ աչխար-Հի վերջը դայ»։ Եւ այս «անիծեալ թաթարներուն» յառաջապահներն եղած էին Կավկասեան Հայաստանի հայ իչխանները...

\*\*

Հետեւինը Ռուբրութի.

«Ես ճաչեցի մէկ անդամ այս ՇաՀնչահի հետ եւ նա չատ մեծ քաղաքավարուժիւն ցոյց տուաւ ինձ հանդէպ, ինչպէս նաեւ կինը եւ իր դաւակը՝ Զաքարիա անունով, չատ դեղեցիկ եւ իմաստուն երիտասարդ, որ հարցուց ինծի....

«िष्टि देवन प्रवास निष्य प्राप्त के प्रवास के कि स्वास के कि स

Զաջարիա, իր 4օր Շահնչահի հետ Մոնղոլներու արչաւանջին եւ Անիի գրաւումին ժամանակ խոյս տուած էր Ամարիա։ Ռուբրուջ արձանագրելով երիտասարդին այս հարցումը, կը գրէ․

«Ան այնքան ծանր կը զգար Թաթարներու տիրապետութիւնը, որ թէեւ ամէն բան առատօրէն ունի, բայց կը նախընտրէ թափառիլ

օտար երկիրներ, քան կրել անոնց տիրապետութիւնը»։

Զաջարիա կը յայտնէ նաեւ Թէ իրենջ զաւակներն են Հռովմէական եկեղեցիի եւ եԹէ Պապը օգնուԹիւն Հասցնէ իրենց, դրացի բոլոր երկիրները կարելի կ՚ըլլայ ենԹարկել պապական եկեղեցիին։

Ռուբրուջ որը Հաւաջելու Համար չէր եկած մինչեւ Անի, իսկ Զաջարիա այնջան միամիտ էր որ կը Հաւատար Պապին օգնութեան եւ ասիկա այնպիսի ժամանակի մը մէջ, երբ ջրիստոնէութիւնը մեծ Հար-

The fact that the said

154 ULTUUSILL .

ուած մր կր կրէր Եգիպտոսի Սուլթանին կողմէ, որ կր գրաւէր Երուսաղէմը ու գերի կր վարէր Լուի Թ. Թագաւորը:

Իր եղերական վախմանին նախագգացու°մն էր արդեօբ, որ Ձաջարիան մղած էր փնտոելու ապաստան մը Եւրոպա, Ռուբրուջի պաշտպանութեան տակ։

Գիտենք որ Հայաստանի տէր դարձաւ Հուլալու խան, որ 1257 Թուին, (Ռուբրուբի այցելութենեն հօթը տարի լետոյ) մեծ բանակով մը եկաւ Հայաստան, ուրկէ տարի մը վերջ արչաւեց Պաղտատի վրայ, դրաւեց գայն ու սպաննեց իսլամներու խալիֆան։

Թաթար-Մոնդոլներու այս բանակին մէջ կը գտնենը Զաբարիան, մեզի ծանօթ Անիի իչխանին որդին։ Ան ալ իսլամը կոտորողներու րանակին մէջ կր կոուէր:

Բայց Մոնղոլներու մեծ խանը՝ Գույուկ կր մեռնի, ու Հույադու խան, կիսատ ձգելով իր արչաւանքը ստիպուած կը դառնայ Գարագորում, իր տեղը տալով Քիթարուդայ անուն գօրավարին։

1260ին, այս վերջինը կը կրէ իր առաջին պարտութիւնը Յորդանան դետի ափին , Թախար բանակէն , որուն հետ է Հեթում թադաւոր ,

իրրեւ դաչնակից :

Այս պարտութեան լուրը ազդանչանը կ՚ըլլայ ապստամբութեան մը։ Վրաց Դաւիթ թագաւորը գլուխ կր բարձրացնէ Թաթարներու ղէն ։ Բայց երկար չի դիմանար , ձգելով Թիֆլիզը , իր մայրաքաղաքը , խոյս կուտայ ՍվանէԹի իր ամրոցները։

Նախախնամական դեր մր կատարած են այս ամրոցները վրաց պատմութեան մէջ, ամէն անդամ որ վտանդ կը սպառնար, ապահով ապաստան ընծայելով վրացի իչխաններուն եւ ազնուականութեան։ թեև չի կրնար հասնիլ ամրոցներուն, բայց ի փոխարէն կը ջանդե դիւղեր եւ աւաններ, կոտորելով անոնց ընակչութիւնը։ Միեւնոյն ատեն կր ձերբակալէ վրաց Թագուհին՝ Գոնցա, որ չէր յաջողած խոյս տալ, Աւագի դուստրը՝ Խօչաք, Շահնչահն ու այլ իչխաններ, որոնք մեծ փրկանքով կ՝ազատին։

Մոնդոլներու Արդուն խանը, որ բռնակայն ու Հարկերուն վարիչն էր, Երիտասարդ Զաջարիա՝ Արգունի բանակին մէջն է, իբրեւ յառաջամարտիկ, եւ կ՝առաչնորդէ զայն գաւառէ գաւառ, զսպելու եւ պատժելու Համար ապստամբները։ Ապստամբներուն մէջ է նաեւ Ձաբարիայի աներՀայրը՝ Սարգիս, որ Ուխաիջ գաւառի տէրն է։ Եր**բ** րանակը կը Հասնի Ուխտիք, Սարգիս խոյս կուտայ եւ կ'երթայ ապաստանիլ մերձակայ լեռները։ Զաբարիա մօտ գտնուելով իր նորապսակ կնոջ, չատ հասկնալիօրեն չէր կրնար դիմանալ փորձութեան, եւ բահակէն գաղանաբար կ'երթայ տեսնելու զայն։ Բայց դեռ չվերադարձած, իր բացակայութիւնը կը նչմարուի։ Զաբարիա վերադարձին կր ձերբակալուի. «եասաջ»ի զինուորական օրէնջին դէմ դործած է ան: Ցիչեալ օրէնքով դաւանան կը համարուէին եւ մահուամբ կր պատժըւէին բոլոր անոնք որոնք կապ կը հաստատէին ապստամբներուն հետ։

• UVAUSUV 155

Փրկելու Համար Ձաքարիան իրեն սպասող եղերական վախճանէն, բոլոր միջամտուժիւններն ու պաղատանքները Մոնղոլներու մեծ խան Հուլաղուի մօտ՝ կը մնան ապարդիւն։ Ոչ մէկ արդիւնք կուտայ նոյնիսկ բարեխօսուժիւնը Հուլաղուի կնոջ՝ Տօքուղ խաժունի որ, բրիստոնեայ ըլլալով, ուղած էր փրկել անբախտ երիտասարդը։

Ու կը գործադրուի «եասաը»ի օրէնքը. Չաքարիա կր գլխատուի

իր ծաղիկ հասակին մեջ։

Ձաջարիայի Հայրը Շահնչահ, չկարենալով դիմանալ իր որդւոյն կսկիծին, կը մեռնի 1261ին, ըստ Կիրակոս Գանձակեցիի վկայու -Թեան։

Այսպես կը վերջացնէ Ձաջարիա իշխան իր կեանջը, չկարենալով խուսափիլ իր ձակատագրէն։



# 2 nah Dunyuns

Արմինտա Աղջիկեանին՝ Հեռաւոր տարիներուն ուր իր մանկական ժպիտը կը ծագի յուշերուս մէջ՝ զերթ երեկոյեան աստղը անուրջի մը հորիզոնին վրայ։

Ոտնաձայնը ծանօժ է անօժին մէջ յուլացող արեւածաղիկին՝ ինչպէս եւ մետաքսամորժ կապտագոյն Հիրիկին, ու փակ կակաչին զոր չրջազգեստիդ չչուկը կը փժժժեցնէ։ Իրենց ծիածանեան տերեւներուն տակ՝ նորաբոյս մանիչակները անուչաբոյը մատներուդ կը սպասեն ապրիլեան եղրեւանիներուն լռակեաց ղանդակիկները քեղի Հաժար սիրոյ կոչը կը Հնչեցնեն։ Կ՚ըսէի․․․․ — կը ժպտիս — դեռ երէկ էր / այնպէս չէ՞․․․․։

Ունեցար, դուն ալ, կիւլիստանդ մորթադոյն վարդերու՝ զոր երեկոյեան Հովիկները կը տերեւաթափեն — Հոխութի՛ւնն այդ Հունձւջին—, թէյադոյն, մարմնաթոյը վարդերու, առաւօտեան ափիոնէն արբեցած դամասկավարդերու կիւլիստանդ։ Մերթ բրաբիոն մը պարեզօտդ կը Համբուրէր, Հովածաղիկ մը մեղմօրէն պարանոցը կ՛եր-կարէր դէպի չեղ, եւ՝ ձիւնափայլ՝ կ՛անցնէիր, Հաղիւ դպելով անոր, աչջերդ լի խորհրդով ու սիրտղ սարսուռներով տրոփուն ո՛հ հեչտութիւնը դթութեան՝ յատուկ ջսանամեաներուն...։

Քեզ Թագուհի պիտի ընտրէի դիւԹական պարտէղներու, անմահ թուրաստաններու ուր կ՚իչխէր Արմիտան սակայն սրբափայլ էակ , դուն արդէն ունէիր փակ պարտէղներդ՝ յակինԹներով , չուչաններով դարդարուած՝ ուր չահութրամները իրենց հոգւոյն մէջ կը պահէին դգւն դաղանիք մը հոն պիտի տեսնէի երկու չրեչներու աստեղադարդուիլը — աչջերդ ծիծաղը անհամբեր կուրծքդ պիտի ուռեցնէր «ջեղի համար» պիտի դոչէի եւ ցոյց պիտի տայի Թրաչուչանները՝ դետին տարածուած դերԹ կոյսեր հարսանեկան առադաստներու վրայ...։

Հպում էր Հաճոյք կը զգային չնոր Հարրարդ ոսկեծաղիկները դգայաս էր աղջիկներ օր Հասական ամառներու՝ որջա՞ն կենդանի ի դէպ մա Հացումին — ու մատներուդ վրայ կը սփռէին մի ջիչ մելամարձութիւն՝ նուրբ մոխիրը կորստական իրերու բայց ուրիչներ՝ աւելի ջմայջոտ՝ սրտիդ կը խօս էին օրջիտ էն , իր դդայական յափըչտակիչ չնոր Հջովը դեռ ուրիչներ՝ աննիւթական՝ ծանրակաց ժա• UTAUSUT

մուն ուր, խաղաղ աւազաններու մէջ, նունուֆարները բիբերնին կը փորձեն․ անոնը ջեզ «ջո՞յր» կ՚անուանէին, եւ դուն կը խօսէիր ա–

unug . . . :

Ձեռքիդ չփումը կը դգային մայիսեան դանդակածաղիկները, ձեւնողկուդակները, Հպարտ չքանարկիսը. արեւները ի քեղ իրենց մէկ ճառադայժը պիտի տեսնէին. Ժռիչքի մը մէջ կարծես՝ պտերը մադերդ պիտի Համբուրէը. էջը դոր նոր բացեր էիր՝ անվերջ պիտի ժրժռար բիւր երակներու նախանձոտ սարսուռով։ Իրիկուն մը — ե՞րբ էր, դուցէ երէկ, չեմ յիչեր — արտասուեցիր սակայն — վայելք էր Ժէ ժախիծ —, արետեւանունքիդ վրայ փետուրէ չփում մը, ամակի մը անցքը, ոչինչ մը, յափչտակուժեան րոպէ մը...։ Եւ դիչերը լափեց դեղանի առաւօտղ, եժերային էակ...։ Ծիծաղդ կը ծադի տակաւին, այնքան յստակ, Հողւոյս խորը, կեանքիս մէջ, նման երեկոյեան աստղին՝ անուրջի մր Հորիդոնին վրայ։

Թարգմ . ֆրանսերէնէ 8 . Մ .



## Dentally Dentassurberes

Արուեստը՝ իր բազմագան ձեւերուն մէջ եւ իր բնաչրջումին ըն-Թացջին, կը հետեւի հիմնական օրէնջներու, որոնջ մարդկային հոզիին մէջ, իրենց ծագումը կը ստանան տիեղերական խորհուրդէ մր։

Խորհուրդ մը, որուն յարաբերութիւնները նիւթական աշխարհին հետ կը խուսափին չօչափելի (concrète) վերլուծումի մը կարելիութենէն։

Անյիչատակ դարերէ ի վեր, բնական ուժերը մղած են մարդս Թափանցելու տիեղերական այս դաղտնիջին, եւ ստեղծուած է անոր տարրերուն Հետ նոյնանալու պէտջը։ Ասկէ՝ ծնունդ առած են ծէ-

որևն:

Ծիսական արարողութիւնները, ինչջան ալ սաղմնային եղած ըլլային, չէին կրնար տեղի ունենալ առանձ ձայնի, առանց խօսջի։ (Բանն առ Աստուած)։ — Սկիզբէն, անոնջ տեղի ունեցան անյօգ խօսջերով ապա՛ յօդաւոր. ի վերջոյ յանդեցան միադիծ (monodique) եւ չափական երաժչտական արտայայտութիւններու։ Հոս՝ երաժչտական արուեստը ծնած էր իր խանձարուրին մէջ։

Թէեւ մարդուն եւ երաժչտութեան կապերը՝ իրենց էութեան մէջ հետզհետէ կ՚անհետին, սակայն նախապէս անոնջ բուժական, փիլիսոփայական, խորհրդապաչտական կամ մոգական, եւ դիտական էին։

Հին աւանդութիւններու մէջ, իւրաքանչիւր եղանակ ունէր իր դոյնը, իր պաչաօնը, իր Տառադայթումը։ Կրնար սրբագրել ֆիդիքա– կան կամ նկարագրի թերութիւնները։ Նոյնիսկ երաժչաական մէն մի դործիք ունէր իրեն յատուկ ուժն ու կարողութիւնը։ Այսպէս, Հին Յունաստանի մէջ, կը կարծէին, թէ երաժչաական Հարուածային դործիքները, ծնծդաները կը վանէին չար ոդիները եւ կը փառաբանէին մարդկային առաքինութիւնները։

Արեւմտեան արուեստի բնաչըջումը առաջնորդեց երաժչտուժիւնը՝ մոռնալու ծիսական ծադումը, եւ ձայնական ճարտարապետա– կան (Architectonique) ձիդերու Հոյակապ չրջանէ մը ուղղուեցաւ դէպի մտաւորական խաղերու, որոնցմով ժամանակակից երաժչտադէտը՝ Cartésianisme ի տիրապետուժեան տակ, դարձաւ վՀուկ աչկերտ մը, որ դադրեցաւ յաճախ իր իրական ուժը ներդործելէ, ունկնդիրներու Հոդեկան աչխարհին վրայ։

Ընդ-Հակառակն , Արեւելջի ժողովուրդներու մեծ մասը՝ ինչպէս ափրիկեան սեւամորժները , Արաբները , նախագոլոմպոսեան (Քրիս-տափոր Գոլոմպոսէն առաջ հիւսիսային եւ հարաւային Ափրիկէի մէջ բնակող) ժողովուրդները , նախանձախնդրուժեամբ պահպանած են իրենց սրբաղան աւանդուժիւնները , իրենց նախնական ձեւին տակ ։

ԱՆԴԱՍՏԱՆ ◆ 159

Այս երաժչտութիւմները՝ Հարուստ են իրենց դործօն կարողութեամբ, որովհետեւ անոնջ կատարելապէս պատչանած են իրենց առաջադրած նպատակին հասնելու արդիւնջին։ Անոնջ՝ իրենց ադդեցութիւնը պէտջ է կատարեն արեւմտեան արուեստին վրայ, որ մարդկային իրականութենչն հեռանալու վտանդին տակ կը դանուի։

\*

Ժամանակի ընժացջին եւ դանադան երկիրներու ծիսական երաժրչաութեան ուսումնասիրութիւնը՝ Թոյլ տուաւ Հաստատելու, թէ անոնց միջեւ դոյութիւն ունի իմացական միութիւն մը, անոնջ ի՛նչ ծադում ալ ունեցած ըլլան, ո՛ր երկրին մէջ ալ Հաւաջուած ըլլան, կամ դանոնջ արտայայտողները ի՛նչ ցեղի ալ պատկանած ըլլան։ Այս երդեցողութիւնները՝ մեծ մասամբ կը ներկայանան միադիծ (monodique) ձեւերու տակ, եւ ունին չափական արտակարդ ձոխութիւն, եւ մեներդային Հաղուադիստ դեղեցկութիւն։

Ականաւոր ազգադրագէտներու եւ երաժչտագէտներու ջանջերուն չնորհիւ մեզի հասած երաժչտուժիւններու միջեւ, դժուարին է դասակարդուժիւն մը կատարել, ճչդելու համար, ժէ անոնցմէ՝ որո՞նջ են ամէնէն հիները, որովհետեւ, կը ժուի, ժէ հնուժետն մասին դոյացած կարծիջը՝ նահանջի մը կ՝ենժարկուի, հետղհետէ որ հին ջաղաջակրժուժեան մասին մեր ծանօժուժիւնները կը խորանան։

Ասիա–Միջերկրական չրջանակին մէջ, Իսրայելացիները մեզի փոխանցած են ծագումով բարելոնական երդեր։ Այսօր ալ կը դործածեն եւ կ'երդեն Դաւիթի ցնծութեան պարը տապանակին առջեւ (էմէթ) այնպիսի երկիւղածութեամբ մը որ Հասարակութիւնը կ'առաջնորդուի որբաղան սրտադողի մը։

Մեզի Հասած Յունական ծիսական երաժչտութեան Հին Հետքերը, որոնք կը պատկանին Յունաստանի անկման չրջանին (Քրիստոսէ երկու դար առաջ, եւ անկէ մէկ դար յետոյ), մեղ կը ներկայանան Ատտիկեան բանաստեղծութենէն ոչ նուազ չափական Հարստութեամը։

Սուրիական եւ Հայկական աւանդութիւնները քոյրեր են։ Աչքառու է, որ բնական կապ մը Հաստատած է Հեթանոսութեան եւ Քրիստոնէութեան միջեւ Հայ սրբագան երաժչտութիւնը, որ այնքան յուդիչ ու ցնցող, արտայայտութիւնն է ամրապէս իր արմատին ու Հաւատքին կառչող տանջուած ժողովուրդի մը։

Ըստ Լիւթ-Անտրե Մարսելի՝ Հայոց մoտ, Քրիստոս՝ իր մեջ ձու-

լած է հեթանոս աստուածները։

Ֆրանսական Միջին դարը կը յատկանչուի Քրիստոնեայ Արեւելջի դրոչմով, ո՛չ միայն Խաչակիրներու ազդեցութեան տակ, այլեւ աւանդութիւններու փոխանցման բնական դերով։

Սպանիա՝ իր կողմէ ենԹարկուեցաւ Արարական տիրապետութեան աղդեցութեան ։ 160 นิโานบรินิโ

Այս միջոցին կեղտական երաժչտութիւնը Սկովտիական հողին վրայ կը պահէր իր առանձնայատուկ նկարադիրը մանաւանդ Հիպ-րիտները։ Այս երաժչտութիւնը՝ իր հինդ աստիճաններու չուրջ դարձող մեղեդիներով, ունենալով ազգականութիւն մը Ինքաներու (հարաւային Ամերիկա՝ Փերուի հին բնիկներու), Չիներու, հասարակածային Ափրիկէի ժողովուրդներու երաժչտութեան հետ, մեղի կուտայ չօչափելի մէկ օրինակը, երաժչտութեան իմացական միու-թեան մասին:

Հնրկական երաժչտութիւնը, որ ինամարվ կը պահպանկ modeերու, իր դիտաւորութիւններու, իր չափերու եւ զանոնա արտայայտող գործիջներու ընազանցական ներհայեցողութիւնը (ésotérisme), կը ստեղծէ հնչեղ միջավայր մը, որուն Արեւմտեան ականջը կը վարժուի երկար ժամանակուան ընթացարն, որովհետեւ այս վերջինը նուաղ դգայուն է ձայնին աստիճանին կարումին հանդեպ։

Նոյնն է պարագան Պալիի բնիկներուն երաժչտութեան, որ կարդ մը երաժչտադէտներու կողմէ ձանչցուած է իբրեւ ամենահին երաժչտութիւններէն մին։

Արաբ աւանդութիւնները՝ վճիտ մաքրութեամբ մը կը յայտնաբերեն սրբազան երգերը, որոնք մօտ են Արեւելքի Քրիստոնեայ եկեդեցական երաժչտութեան։ Կ'ըսուի թե Արաբ խորհրդազգածները (մեհրամ) initié ները (\*), ինչպէս նաեւ հնդիկ իմաստունները, սրբագան երգեցողութիւնները կ'օգտագործեն մարզկային ընութիւնը սրրրադրելու համար։

\*\*

Կարելի է տակաւին աւելցնել երկար ու արդիւնաւէտ չարքը այս աւանդութիւններուն, որոնք իրար կը միանան նոյնանման ոդիով մը։ «Առաջնորդել մարդը՝ բարձրանալու տիեղերական րիթմերուն, եւ անկէ ըմբռնելու Աստուածայինը»։

Բայց կարեւոր է արդէն անոնց բերած նպաստը՝ այս ընդարձակ

ரயுவர்ப் பீட்ட:

Բազմանիլ եւ սջանչելի երգապնակային ծաղկաջաղներ կատարուած են, եւ երաժչտագէտները՝ տեղւոյն վրայ արձանագրած են ընիկներու երաժչտունիւնները, որոնց ընտանի չէ Արեւմուտջը։

Հայերէն համապատասխան բառը գոյութիւն չունի։ Թարգմանած ենք Շաւարջ Նարդունիի բացատրութեամբ՝ մօտաւոր նշանա– կութեամբ գործածուած հայերէն «խորհրդազգած» եւ արաբերէն՝

«մեհրամ» բառերով:

<sup>\*)</sup> *Initié* կը կոչուին այն անձերը, որոնք բնազանցական ներ հայեցողական փիլիսոփայութեան՝ ésotérisme ի մէջ որոշ հմտութիւն ձեռք բերած են, եւ տեղեակ են անոր գործադրութեան գաղտնիքներուն։

Այսու Հանդերձ չահեկան կը նկատուէր փորձ մը կատարել Արեւմտեան ունկնդիրներուն դգացողութեան վրայ աղդելու Համար։ Այս նպատակով կազմակերպել ժամանակի ընթացքին եւ բազմաթիւ երկիրներու ծիսական երաժչտութեան նուիրուած գօնսէրներ, աջակցութեամբ՝ մեկնաբանող արուեստադէտներու, որոնք թէեւ կազմուած են Արեւմուտքի երաժչտական դպրոցին մէջ, սակայն բուռն ցանկուժիւն ունին դարերու խորերէն՝ իրենց հասնող երդեցողութիւններու վճիտութեան եւ ոդիին թափանցելու։ Այս դօնսէրներուն օգտադործել Մարթինոյի ալիջները (Ondes Martenot) որոնք ելեքարականութեամբ կը դործեն, կ'արտադրեն բազմաթիւ թէմպրեր, եւ կը ստեղծեն տարածական մթնոլորտ մը։ Մարթինոյի ալիջներուն կողջին, percussion (երաժչտական Հարուածային դործիջներու) դործածութիւնը՝ պիտի նպաստէր երաժչտական առաջադրուած միջավայրը ստեղծելու։

Աւելցնենը նաեւ Թէ, չնորհիւ գիտուԹեան ու տաղանդաւոր երաժշտագէտներու եւ երդահաններու ընդունակուԹիւններուն կարելի եղած է դաչնաւորել միադիծ (monodique) այն երդերը որոնը Թոյլ կուտան այսպիսի աչիատանջի մը։

Նախնական երաժչտութեան եւ 20րդ դարու նէօ-մօտալ դաչնաւորումին միջեւ կամուրջը ձգուած է արդէն։ Մաղթելի է, որ անիկա վայրը ըլլայ նոր որոնումներու եւ բեղնաւոր իրականացումներու։

Թարգմ. վ. ի.

ԼԻՏԻԱ ԿԱՐԻՆ



### DUFUG (ASPL)

(Հայկական Աւանդութ-իւն)

Աչխարհի ստեղծումէն ի վեր այդալիսի աղջիկ չէր ծնած դիւդին ժէջ։ Ծնողջը Թէեւ աղջատ բայց այնջան ալ տղեղ, տիսեղծ, ծուռումուռ եւ արդահատելի չէին։ Ո՞ր դեւը, ո՞ր չար ողին եկեր խառնուեր ու խանգարեր էր անոնց սեղմնաւորումը որ երախան սկիդըները լերկ ու ձմուռ մը խմոր, ջանի մեծնար, տարիներուն հետ կը մեծնային իր տղեղուԹիւններն ու անձունուԹիւնները։

Արբունջի տարիջին արդէն եղած էր դոնջ, սապատող, ծուռ որդւնջ, Տպոոտ ականողիջով եւ կաղաղնաց։ Հրէլ մի աննախընժաց։

Ընկեր չունեցաւ։ Աղջիկները կը փախչէին անկէ սարսափահար, իսկ տղաքը կը հալածէին զայն։ Անցած ատեն՝ հիւղերու առջևւ ծալլապատիկ պառաւները կը իսաչակնքեին արդահատանքով եւ կր մրթեւրթյին «Քրիստոս մէջերնիս», գայն համարելով չար ողիներու բերք։

Բայց քանի տարիքը կ'աձէր` այդ աղջկան խորը նոր Հետաքըրջրուժիւններ կի դարժնուին։ Անդիտակ մղումով մը կը Հետապնդէր դեռահաս մանչ ու աղջիկներու խաղերն ու կատակները, ջիչ մր աւելի մեծերու խուսափումները մացառներու ետին։ Ամէն առիժի, Հեռուէն կը Հետեւէր Հարսանեկան Ժափօրներու ուր դարդարուն աղջիկներ առոյդ արուներու կողջին կը ջալէին Հպարտ ու երջանիկ։

Կը լուեր, կը խորհեր անոնց դիչերներուն մասին, դիրկ դիրկի, չրթունը չրթունքի, եւ իր տխեղծ կուրծքին տակ սիրտը կ՚ուռեր եւ կը լսեր բաբախիւններ քառատրոփ արչաւող ձիերու ամբակներու ձայնին պես։ Կը դալարուեր եւ երբ մինակ էր, հողին վրայ կը տատարակեր, կը կաղկանձէր եւ կը հեկեկար երեսն ի վար։

Արտերու մէջ առանձին աչխատող մշակներուն մօտ կ'երժար, կը նստէր, ժպիտի վախեր կ'ունենար, երդ ու չարական կը մրմնջէր, ծառայութիւն կը մատուցանէր ինընահոս աչխոյժով մը, սակայն ոչ ոջ կը մօտենար իրեն այնպէս ինչպէս իր հոդին կը ցանկար։ Եւ վիրաւոր

անասունի մի պէս ԹարԹափելէն կը հասնէր հօրենական անիծեալ որջը որ իրեն ծնունդ էր տուած։

— Աստուա՛ծ, կ՚աղօթեր ամեն օր իր սրտին խորջեն, ա՛ռ Հոգիս որ ազատիմ այս չար աչխարհեն։ Քանի կը գրկես գիս ամեն մարդու տուածդ չնորհներեն, ա՛ռ հգոիս։ Եւ որպեսզի անարդարութեանդ վրեժը լուծուի, փոխակերպե գիս այնպիսի ըանի մը որ մարդիկ ստիպուին գրկել, գրկել ու սեղմել գիս իրենց սիրտին վրայ, ակամայ։

Աստուած այս անդամ լսեց անոր աղօԹքը, բայց ինչպէս իր սովորուժիւնն է, ջիչ մը ուչ, քանի որ մէկ ականջը խուլ է, միւսն ալ ժմբիկ։

Սիրազուրկ աղջկան Հողակոյաին վրայէն սկսաւ կանաչիլ արագաբոյս խոտ մը, Հարսանեկան ջօղերու ժանեակներուն պէս նրբահիւս ու Թափանցիկ, զուարԹ տերեւներով որոնք ակնառու ձոխու-Թեամբ կիլ բազմանային ու կը տարածուէին, վարմեր կը կազմէին քով քովի, ամէն ուղղուԹեամբ ա՝ յնքան արաղ որ քանի մը օրէն ոչ միայն Հէդ աղջկան դերեղմանը, այլ չուրջ բոլորը պատեցին, պարուրեցին, եւ անկէ ալ առելի հեռու իրենց բազուկները տարածեցին մարախի արչաւասոյը տարմերուն պէս...։

Այնպէս որ դերեզմանի այցելուները ևւ չրջակայ արտւորները, Հարկադրուած՝ կը խոնարհէին, բաղուկներով կը դրկէին եւ ուժդին սեղմած արմատախիլ կ՚ընէին գանոնը։

Եւ Տէր Աստուած, անպէտ ու սիրաիսանձ աղջկան դերեզմանէն ստեղծեց անպէտ ու կիղելի այս խոտը եւ իր անհասանելի հեղմանջով ալ, դայն վերածեց երկու տեսակի, արու եւ Էզ…:



իմբոր, պտեր (Ֆր. fougère), կը կոչուի նաև ձարխոտ և փիլունձ:

## 3 PASSHUUD

(ԾԱԳՈՒՄԸ, ՉԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԵՒ ՃԱՌԱԳԱՅԹՈՒՄԸ)

BENGSHUU ... BENGSET UNUR

Մակեդոնիոյ Թադաւորը, Պերդիկկաս Բ․, Հոդեկան ծանր տադնապի մը մատնուած էր երեք տարիէ ի վեր։ ԽորհրդակցուԹեան կանչուեցան օրուան մեծադոյն իմաստունները, մեծադոյն բժիչկնեըը, — չկրցա՛ն դարմանել։ Ի վերջոյ եկաւ Հիպպոկրատ։ Երկար ըննեց, օրերով Հետեւեցաւ Հիւանդին չարժումներուն, — տարօրինակ հիւանդ մը, ուժի եւ կորովի այս ասպետը դարձեր էր կամաղուրկ արտրած մը, կը քայէր՝ յանկարծ կը կենար, Հրաման մը կ՝արձակէր՝ յետոյ կ՝ուրանար, կը դդար որ Հիւանդ էր, տեւական ջերմուԹիւն մը ունէր, կը խնդրէր բարեկամներէն որպէսզի դարման մը դանեն իր ցաւին, սակայն, ափսո՛ս, չէր առողջանար, Հետգհետէ կը նիհարնար, այլեւս Հոդեպէս անկարող երկրին արտաքին ջաղաքականու-Թիւնը վարելու։

Հիպարկրատ չէր բաժնուեր իր հիւանդէն, կ'արձանադրէր Թադաւորին յիչողուժեան վրէպները՝ խօսելու ժամանակ, կամայականուժիւնները այս կամ այն առժիւ արտայայտուած, վերջապէս տրխրուժեան պահերը, դէմ քի կամ ձեռքի չարժումները, յետոյ պատմել
կուտար մանկուժիւնը, պատանեկուժեան չրջանի խաղերը, խաղընկերներու հետ յարաբերուժիւնները, մանաւանդ երադները։ Հիպարկրատի ուչադրուժիւնը դրաւեց մասնաւորաբար, որ ժաղաւորը յաձախ երադին մէջ կը տեսնէր իր հայրը, բայց ամէն անպամ որ կը մօտենար հօրը, իրենց միջեւ՝ դետինը մխուած կ՚ըլլաը նիղակ մը, որ
դիկաս չէր կրնար բռնել ձեռքը, դոր հայրը կ՚երկարէր իրեն։ Հիպպոկիատի հարցումին պատասխանելով՝ Պերդիկկաս ըսաւ Թէ, երադին մէջ, մերԹ մինակ կը տեսնէր իր հայրը, մերԹ հարձին հետ նրս-

Փիլա կը կոչուէր Հարձը, դեղանի աղջիկ մը, դոր Հայրը Հարձ ըրած էր իրեն՝ 14 տարեկանին։ Պերդիկկաս միասին մեծցած էր աղջրկան Հետ։ Փիլա 19 տարեկան էր՝ երբ մեռաւ Պերդիկկասի Հայրը։ Ցարդուած ու սիրուած, մնաց պալատին մէջ՝ իրրեւ Թադուհի։ Հա-

սած էր իր դեղեցկութեան լրումին ու կը ճառադայթեր աստուածուհիի մը նման ։ Պերդիկկաս չատ կը յարդէր գայն իբրեւ իր երբեմնի խաղընկերը, իբրեւ իր հօր սիրական եւ կենդանի յիչատակը ։

Հիպպոկրատ Հարցուց Թադաւորին Թէ ի՛նչ աստիճանի սեռային ախորժակ ունի։ Պերդիկկաս պատասխանեց Թէ կ՚ապրէր ժուժկալ, իր պալատին պերճաղիճներէն ու դեղուհիներէն ոչ մէկը փորձուԹիւն

ம், மடிதும்சிம் சிருமா டும் வுடிக்க

Հիպպոկրատ Հարցուց նաեւ Թէ ե՛րբ սկսաւ իր տադնապը։ — Երեջ տարի առաջ, ուրեմն Հօրը մահէն ետջը։

Հիպպոկրատ լուծեց Թադաւորին երադին դաղանիջը, դատւ անոր հողեկան տագնապին պատճառը։ Եւ ըստւ Պերդիկկասի.

- Դուն սիրահարած ես հօրդ հարձին։

Կատղեցաւ Թաղաւորը, դայրոյթով մա ժայռին դարկաւ ու կոտընց տէդը՝ դոր բռնած էր աջ ձեռքին մէջ, իսկ ձախ ձեռքը բարձրա– ցուցած՝ երդում ըրաւ թե երբեք նման դդացում մը չէ սնուցած իր Հօրը Հարձին Հանդէպ։ Ու վաղեց մտաւ իր ննջասենեակը։ Մինչեւ առաւօտ՝ ոչ ոք կրցաւ տեսնել երեսը։

Հիպպոկրատ, յաջորդ առաւօտ, սովորական ձեւով պաոյտի Հրաւիրեց Թադաւորը՝ բժչկական ընհուԹիւնը չարունակելու համար։ Պերդիկկաս դնաց բժիչկին մօտ ու խոստովանեցաւ Թէ ձի՛չտ կը մտածէր Հիպպոկրատ։

Մեծ բժիչկը խորՀուրդ տուաւ անմիջապէս ամուսնանալ Փիլայի Հետ, որ, իր կարգին, երբ պատմեցին Հիպպոկրատի եւ Պերդիկկասի խօսակցութիւնը, լալով խոստովանեցաւ Թէ կը սիրէ՞ր Թադաւորը։

Պերդիկկաս Բ. ամուսնացաւ իր Հօրը Հարճին Հետ ու բժչկուեցաւ տարիներէ ի վեր կրած իր տառապանջէն։

Այս մանրավէպը, դոր կը քաղեմ ԿասԹոն ՊէսէԹի գիրքէն, փոյԹ չէ Թե վերագրուած ըլլայ նաեւ Երասիսարատէսի՝ ինչպէս կը կարդայի, վերջերս, բժչկական ԹերԹի մը մէջ, կը Հաստատէ Թէ Ֆրոյտի վարդապետուԹիւնը կա՛ր արդէն... Ֆրոյտէն առաջ։

Այդ տեսակէտով, չատ հետաքրքրական է Տոքի. Ռընէ Լաֆորկի ուսումնասիրութիւնը, ուր ցոյց կը տրուի թէ հոդէ-ախտաբանական րազմաթիւ հարցեր, ղորս կ'ըսեն, ըննութեան առած է Ֆրոյտ՝ առանց նախընթացի, հրապարակ դրուած են վերլուծումի տարբեր ձեւերով՝ Ֆրոյտեն առաջ։ Այսպէս, Մոլիէր կը նկարագրէ, կը պատկերացնէ, կը ծանօթացնէ ախտաբանական այլագան տիպարներ, որոնք կր կոչուին «Ադահը», «Մարդատեացը», «Կեղծաւորը», «Երեւակայական հիւանդը»։ Իր կարդին, Տոսթոյեւսքի կը խօսի ենթագիտակցութեան «ստորերկրեայ ձայնին» կամ «կրկնէակին (\*) ձայնին» մասին։ «Ոճիր եւ Պատիժ» վէպին մէջ, մանրակրկիտ ձեւով կը նկարագրէ ներքին արդարութեան դարդացումը, հաստատելով թէ դոր-

<sup>(\*)</sup> Կրկնէակ = double.

166 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

ծուած ոճիրը ազատ արձակումն է կամ պոռնկումը այն ուժերուն, որոնը կր խաղան մարդկային են Թագիտակցու Թեան մէջ, յամրաբար յառաջ վարելով ենթեական դէպի վախճան, = քաւութիւն։ Նոյն այխատանքը կր կատարէ Թոլսթոյ իր «Պատերազմ եւ Խադադութիւն» գործին մէջ, նկարագրելով գլխաւոր հերոսին երազները, կամ իչխան Պոլթոնսջիի ողբերդական վախմանը՝ հօրը եւ մօրը հակամարտութենէն ներչնչուած , իսկ «Հայր Սերգէյի» մէջ՝ Հոգէ-ախտաբանական սթանչելի պատկերացումով մը։ Վերջապէս Պօտլէրն է որ, ներկայացրնելու ժամանակ իր նախատիպարը՝ Էտկար Փօ, կր խօսի « ներմըրումի» մասին (\*), բանալի ջլախտային բարդութեանց։ Այստեղ, Տոքթ. Ռրնէ Լաֆորկ կուդայ Հաստատել Թէ Պօտլէրի բանաստեղծութիւնը «ծաղիկ» մըն է ոչ թէ չարիքի, որ ոչինչ ունի ենթադիտակ. ցական , այլ ախտաբանական , որ կր կազմե , կր ձեւաւորե , կր կերպարանաւորէ «անբնական» մարդը այնջան իրական, կենդանի ու... սիրելի՝ որջան «բնական» մարդը։ Պօտլէր, իր այս դործով, այնջան բժիչկ է եւ փիլիսոփայ՝ որքան բանաստեղծ, միաժամանակ հեղինակ Ֆրոյտեան ուսումնասիրութեանց... Ֆրոյտէն առաջ։

Բայց վերջապէս Ֆրոյտ ի°նչ բերաւ մեղի։ Նախ պատմենջ իր կեանջը։

#### ՖՐՈՑՏԻ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ձիկմունտ Ֆրոյտ ծնած է 1856 Մայիս 6ին, Ֆրայպէրկի մէջ (այժմ կը կոչուի Փրիպորկ)։ Հայրը, Ժոզէֆ Ֆրոյտ, կերպասի վածառական էր, ամուսնացած երկու անդամ, — առաջին ամուսնութենէն՝ ունէր երկու դաւակ, Էմմանուէլ եւ Ֆիլիփ։ Առաջինը 24 տարեկան էր, իսկ երկրորդը՝ քսան տարեկան, երբ Ժողէֆ ամուսնացաւ 
երկրորդ անդամ՝ կնութեան առնելով երիտասարդ աղջիկ մչը, քսան տարեկան, — տարիքով աւելի փոքր քան իր երկու դաւակները։ Ընտանիքը ունէր նաեւ պառաւ սպասուհի մը։

Ջիկմունտ Ֆրոյտ իր յուչերուն մէջ կը պատմէ Թէ, մանկուԹեան չրջանին, երկար ատեն, այնպէս է կարծեր Թէ Հայրը ամուսինն է պառաւին, խորԹ-եղբայրը Ֆիլիփն ալ՝ իր մօրը։ Ոչ Թէ որովեհտեւ անոնց տարիջն էր, որ տրամաբանական լուծում մա կը բերէր իր մանկական մտածողուԹեան, այլ անոր համար որ երախային հոգւոյն մէջ նախանձը կը մերժէր երիտասարդ մայրրկին տալ ծերուկ հօրը։ Ջիկմունտի հոգիին մէջ, տակաւին մանուկ, սկսեր էր արդէն կազմուիլ Իդիպոսի հանդոյցը, դոր պիտի ջանար լուծել ետքը՝ չափահասուԹեան հասած։

(\*) bhudanid = refoulement.

Երեջ տարեկան էր, երբ ընտանիջը, ինչպէս իր ցեղակիցները, Մորտվիոյ բոլոր Հրեաները, կը ստիպուին դաղքել դէպի հիւրընկալ հորիզոններ, — կերպասագործունեան նոր մեջենաներու երեւումով կը սկսի տնտեսական տադնապ մր եւ կր ստեղծուի Թնու դժդոհունիւն մը, որ զոհ կը փնտոէր հրէունեան մէջ։

Զիկմունա Ֆրոյա, պատանի, Վիէննա կը դանուի այժմ : Լիսէի ուսանող, դասարանին առաջինը։ Տարվինականութեամբ տարուած, գիտութեանց բարեկամ ։ Այս չրջանին է որ կը կարդայ կէօթէի գիտական գործը, Բնութիւնը։ Տարվինի գործերուն ու կէօթէի փորձերուն ապաւորութեան տակ, կը մանէ Վիէննայի բժչկական համալսարանը։ Մասնաւորապէս կը հետաբրբրուի ուղեղին կաղմախօսութեամբ եւ ջղային դրութեան բնախօսութեամբ։ Կ՝աշխատի Էրնրսթ Պրիւբէի րնախօսական փորձարանին մէջ։ Մէյնրրթի հսկողութեան տակ փորձեր կը կատարէ քոքայինի վրայ։ Շարբոյի Հռչակը Հասած էր արդէն Վիէննայի զուռները, այնպէս որ Ձիկմունա, 1885ին, կը մեկնի Վիէննայէն, արդէն գոցենա ջլախտարանութեան, Հետեւելու Համար Շարջոյի դատընթացջին՝ Սալփէթերիէր Հիւանդանոցին մէջ, Փարիզ։ Սորապէս կը տպաւորուի Շարջոյի փորձերով, — ջլախտային ան-ղամալուծութիւն պատճառել ընէածութեամը եւ Հոդեթելադրու-Թեամը։ 1886ին վերադարձած է արդէն Վիէննա, ուր նախ կ'ամուսնանայ, յետոյ կը սկսի փորձեր կատարել՝ նոյն մեԹոտներով դար. մանելու համար մտային եւ հոգեկան հիւանգութիւնները։ Ժամանակ մր կ'երթայ Նանսի, հետեւելու համար Պէրնհայմի դասընթացքին։ Ս.յս դասախօսու թիւնները եւ փորձերը կը գօրացնեն իր մէջ Համոզումր Թէ Հոդեկան Թաբուն ուժեր կան, որոնք ծանօԹ չեն դիտակցութեան։ Եւ քնէածութիւնը կը համարէը այդ ուժերուն հասնելու միակ նամրան : Բայց չուտով յուսախար եղաւ , որովհետեւ միչտ կարելի չէր ընացնել են Թական խորապես, եւ երկրորդ տեւական դարձնել քնկածութեան յաջողութիւնը։

Փորձերու եւ որոնումներու այգ չրջանին մէջ՝ վճռական , կարելի է սել՝ բակտորոշ դեր մը կր կատարէ Պրոյէրի ուսումնասիրութիւնը, \_ մանկամարդ աղջիկ մը դարմանելու ժամանակ՝ Պրոյէր նչմարած էր որ հիւանդը կարծես Թէ կը հանդստանար երբ , ջունի մէջ , կը սկսէր պատմէր իր տառապանջին պատճառները։ Շարունակելով իր ըննուԹիւնները , Պրոյէր ի վերջոյ կուդայ այն եզրակացուԹեան Թէ աղջիկան ջլախտին ծադումը պէտջ է փնտռել այն դժնդակ տպաւորուԹեանց մէջ , գորս աղջիկը «խեղդած էր» , ծածկած կամ գտպած , երբ մեծ ջլախտաբոյժը կը փորձէր դարմանել իր հայրը։ Այդ «խեղդուած» ու դսպուած տպաւորութիւններն էին , կը հետեւցնէր , որ կը փորձէին ըակել իրենց կապանջները եւ դուրս խուժել՝ երբ , ջունի մէջ , կր դադրէր դիտակցուԹեան հսկողուԹիւնը։ Այսպէս , հիւանդը կը հանդստանար կարծես՝ երբ կ՝ապատէր դժնդակ տպաւորուԹեանց ստեղծած պրր-

Ֆրոյտ, իր կարդին, կը փորձէ նոյն մեԹոտով դարմանել իր Հիւանդները։ Այդ աչխատուԹեանց Տամբով, Ֆրոյտի եւ Պրոյէրի միջեւ կը ստեղծուի բարեկամուԹիւն մը, որ ի վերջոյ կը նուիրագործուի 168 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

գիտական արժէջաւոր աչխատութեամբ մը, «Ջլախտային երեւոյթներու հոգեկան մեքենականութիւնը», որ լոյս կը տեսնէ 1893ին։ Այս դործին մէջ, արդեն կը նչմարուի Հոդեվերլուծական վարդապետութեան նախատարերջը, — դդացական կեանջի ներդործութեանց կարևուրութեւնը, ենթագիտակցական ուժերու դոյութեւնը, ջլախտին ըմբոնումը դդացական ներդործութեանց դսպեալ Համախոնումով, եւ ախտանչաններուն սահմանումը իրրեւ նման Համախոնումներու արտայայտութիւն՝ պարպումի փորձով, «խեղդուած» դդացումներու կերպարանափոխութեւն՝ փախուսուի նպատակով, վերջապես ներջին Հոդեկան պրկումին ելջի ծերպ մը դանելու ողբերդութիւնը։

Պրոյէր եւ Ֆրոյտ, դարմանելու Համար այս ախտաբանական երեշոյթները, կը թելադրէին պարպել Հոդին, այսինքն քակել բոլոր կապանքները, վերջ դնել դսպումին, — ատոր Համար է որ սկիդբները մաքրողական (catharthique) կոչեցին դարմանումի իրենց եղանակը, որ ուրիչ բան չէ՝ բայց եթէ քնացնել ենթական։ Քնացնելը միջոց էլ, դիտակցութեան Հսկողութիւնը տկարացնելու ձեւ մը, մաքրելու, պարպելու եւ սրբադործելու Համար ինչ որ կ՝ապականէր Հոդին։

Ֆրոյտ տակաւին չէր նչմարած սեռային ազդակին կարեւորու-Թիւնը, այդ չրջանին։

Պրոյէր-Ֆրոյտ տեսութիւնը ունէր թերութիւններ, դորս չէր կրնար պաշտպանել Ֆրոյտ։ Այնպէս որ չուտով Ֆրոյտ կը բաժնուի Պրոյէրէն, եւ անկախօրէն կ՝աշխատի դանել նոր «բանալի» մր ջղային եւ հողեկան խռովջներու մեկնութեան համար։ 1895ին կը հրատարակէ ուսումնասիրութիւն մը անդոհանքի (angoisse) մասին, որ տետակ մը փորձ էր ջլախաներու ծաղումը բացատրելու այնպէս ինչպէս կր բացատրեն հիմա հողեմարմնական վարդապետութեան հեղինակները, բայց չուտով ետ դարձաւ այդ ճամբէն։

Ֆրոյտ կ՚որոնէր դանել աղբիւրը այն զօրաւոր եւ սաստիկ յոյղելուն (émoi), որոնց ներդործութեան տակ կը ցնցուի Հոդին, եւ ոլոնց դրոչմով կը տպաւորուի նկարագիրը։ Եւ ի վերջոյ կը Համոդուի թէ սեռային յոյդերն են, որ կը խռովեն Հոդիները աւելի ջան ուրիչ որեւէ դդացում ։ Ու կը սկսի ուսումնասիրել Ջղասպառութեան դոՀերուն սեռային կեանջը։ Այդ պրպտումներուն արդիւնջ՝ 1898ին Հրապարակ կը նետէ աշխատութեւն մը, որ բոլոր Ջլախտներուն ծադումը կը կտպէր սեռային խռովջներու։

Քաղջենի ընկերութեան մէջ գայթակղութիւն պատճառեց այս տեսութիւնը, իսկ բժչկական աչիսարհին մէջ՝ արհամարհանջ։

Եւ սակայն չյուսահատեցաւ Ֆրոյտ։

Շարունակեց իր ըննուԹիւնները, խորացնելու Համար սեռային Հարցին նուիրուած իր տեսուԹիւնը։ Մէկ կողմէ՝ իրեն ներկայացող Հիւանդները, միւս կողմէ՝ Ֆրէյդբրի եւ Էվբլոք Էլլիսի դործերը անսպառ ատաղձ ՀայԹայԹեցին՝ պատկերագարդելու Համար իր տեսուԹիւնը, աւելի ամրացնելով իր համողումները։

Եւ սակայն սեռային խռովջներուն ամէնէն կենդանի եւ ամէնէն ուժեղ վկայութիւնը պիտի դանէր իր իսկ կեանջին մէջ։

Արդարեւ, երբ Տիկ. Մարթա Ֆրոյտ մեռաւ 1951 Նոյեմբեր 2ին (90 տարեկան էր), իր դիւանին մէջ դանուեցան աւելի քան 900 սիըս յին նամակներ, դորս դրած էր Զիկմունտ Ֆրոյտ՝ նչանախօսութեան 
հրեք տարիներու ընթացքին։ Սքանչելի վկայութիւն մը, Հաւատարմօրէն ներկայացնելու Համար երիտասարդ Ֆրոյտի Հոդեկան ալեկոծութիւնները,— այնքան սիրահար, այնքան նախանձոտ եւ այնքան 
անհամբեր, որ օրական երկու-երեք նամակ կը դրէր, ամէնէն կարձը՝ չորս էջ, յաձախ՝ 12 էջ, կայ նաեւ 22 էջնոց նամակ մը խիտ ու 
սեղմ դիրերով։

1882ին Ապրիլեան երեկոյ մըն էր, Ֆրոյա կը Հանդիպի Մարթա Պեռնայսի, ընտանեկան այցելութեան մը ընթացքին։ Աղջիկը եկած էր իր ծնողքին Հետ։ Ֆրոյտ, ընտանեկան նման Հանդիպումներու ժաժանակ, սովորաբար կը ջաչուէր իր սենեակը՝ զբաղելու Համար իր աշխատանքով, բայց այս անդամ զարմանք պատճառեց ամէնուն՝ երբ եկաւ տեղ դրաւեց Հիւրերուն մէջ,— աղջիկը, որ իննձոր մը կը կեղւէր, կախարդած էր դինք։

Յունիս Ցին՝ այցելութեան կ՝երթայ իր կարդին, Պեռնայս ընտանիչին։ Մարթա նստեր էր եւ դրամապանակ մը կր հիւսէր իր դարմիկին համար, որ կը կոչուէր Մաջս Մէյէր։ Նախանձր խանձեց հոդին։ Երկու օր ետջը, դարձեալ հանդիպում մը, որու ընթացջին Վիէննական խաղ մը կը խաղան,— չահողն ու կորսնցնողը պարտաւոր էին հատուցում մը ընել, նուէր փոխադարձելու ձեւ մը։ Ցաջորդ-«անդամադննութիւնը», — ստորագրած էր Մարթա Պեռնայս։ Իսկ Ֆրոյտ կը փոխադարձէ վէպ մը նուիրելով։ Աղջիկը չնորհակալութիւն կը յայտնէ, այս անդամ ստորադրելով միայն Մարթա։

Յունիս 13ին, Մարժա ձաչի Հրաւիրուած է Ֆրոյտի ընտանիքին կողմէ։ Ջիկմունտ սեղանին վրայէն կը վերցնէ, «իբրեւ յիչատակ» կ՚ուղէ պահել խաւաջարտի կտորը, որու վրայ Մարժայի անունը, ցոյց տալու համար Մարժայի տեղը սեղանին վրայ։ Մարժա այնջան ուրախ է, որ երջանկուժիւնը հասկցնելու համար՝ ձեռքը կ՚երկարէ սեղանին տակէն ու կը սեղմէ Ֆրոյտի ձեռքը։

Յաջորդ հինդչաբնի օրը պտոյտ մը կը կատարեն Ֆրոյտ եւ Մարնա։ Իրենց կ՚ընկերանար Մարնայի եղբայրը։ Տուն վերադարձին, Ֆրոյտ կը դրէ սիրոյ առաջին նամակը։ Շաբան օր կը նչանուին դաղտնօրէն։

Եւ նամակները կը մեկնին , նամակ նամակի ետեւէ ։ Սէրը կերպարանափոխած է երիտասարդ դիտնականը.—

Սիրելի Մարթա, ո՛րքան փոխեցիք կեանքս։ Հրաշալի՛ էր, այսօր, հրաշալի՛ ձեր տանը մէջ, ձեզի այնքան մօտիկ, բայց չկրցայ օգտուիլ այն քանի մը վայրկեաններէն՝ երբ ձեր եղբայրը մինակ ձգեց մեզ, որովհետեւ այն տպաւորութիւնը կը կրէի թէ չարաչար գործածած պիտի ըլլայի հիւրասիրութիւն մը, որ ազնուաբար շնորհուած էր ինծի, եւ յետոյ, ոչ մէկ ցած բան կ՚ուզէի ընել ձեր մօտ։ Չեմ համարձակիր գրել ինչ որ կը զգայի։ Ցաւ կը պատճառէ ինձ խորհիլ թէ ամիսներով պիտի չկարենամ տեսնել ձեր սիրելի երեսը եւ կասկած կը ներշնչեն այն նոր տպաւորութիւնները, որոնց կրնաք կապուիլ։ Երկու կարճ շաբաթներու ընթացքին՝ այս ո՛րքան կուտակուեցան յոյսերը, կասկածները, երջանկութիւնը եւ զրկանքը։ Մարթա, պէտք է կարգադրենք մեր թղթակցութեան հարցը։ Ի՞նչպէս ընենք որ մարդ չիմանայ։

Նչանտուբին օրը, ՇարաԹ, Ֆրոյտներու տան մէջ, ՄարԹա Հօրը մատանին կուտայ Ձիկմունտի։ Մատանին մեծ էր ՄարԹայի մատներուն Համար։ Այս առԹիւ Ֆրոյտի մէկ նամակը որ չատ Հետաջրջրական է.—

Խոստովանէ ինձ որ, անցեալ Հինգշաբթի, ժամը 11ին, սկսար չսիրել զիս, կամ սկսայ ձանձրացնել քեզ, կամ անհաւատարիմ գըտնունցար ինծի, ինչպէս կ՚ըսէ երգը։ Ինչո՞ւ այս անտեղի հարցումը։ Որովհետեւ կ՚ուզեմ անհետացնել նախապաշարում մը։ Նոյն այդ ժամուն՝ կոտրեցաւ մատանին, ճիշտ այն տեղէն ուր կը գտնուի քարը։ Կը խոստովանիմ որ հոգիս ցնցուեցաւ, բայց չունեցայ նախազգացումը թէ գէշ վախճան մը կ՚ունենայ մեր նշանտուքը, չկասկածեցայ թէ կ՚աշխատիս պատկերս սրբել հոգւոյդ մէջ։ Նախապաշարոտ մարդ մը այդպէս պիտի շարժէր, բայց ես մտածեցի միայն թէ պէտք էր նորոգել մատանին։

Բոլոր այս նամակներուն մէջ Ֆրոյտ կը յայտնուի իբրեւ նախանձոտ սիրահար մը, հոգեվերլուծական փորձերու նիւթ։ Տեղ մը կ՚արտայայտէ իր նախանձը Մարթայի զարմիկին համար, յետոյ խենթ կ՚անուանէ ինչզինչը ու կը խոստովանի թէ կրցած էր բուժել իր նախանձը։ Ուրիչ տեղ մը կ՚արտայայտէ իր նախանձը արուեստագէտի մը համար, որ բարեկամ էր Մարթայի, — կը պատճառաբանէ թէ արուեստադէտները բանալի ունին կիներուն սիրտը բանալու, մինչդեռ գիտունները անճարակ են։ Եւ այս առթիւ կը խոստովանի թէ կորսնցուցած է իր պաղարիւնը, թէ պատրաստ է կործանելու աչխարհը, փոյթ չէ թէ ինչ ալ կորսուի, Մարթան ալ։ Այտզէս սէրը կ՚առաջնորդէր Ֆրոյտը մինչեւ... անձնասպանութեան դաղափարը։

(կը շարունակուի)

7. 9.

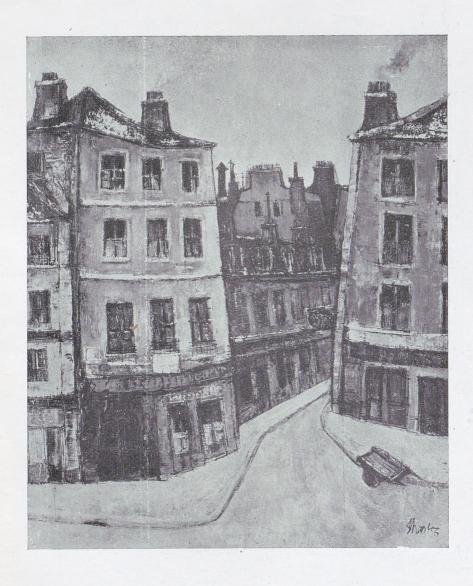


G. POLAD



ԾԱՐԹ

SHART



ՇԱՐԹ

SHART





TAPIS ARMENIEN

«Արուեստը էապէս բանաստեղծուխիւնն է։ Մարդ իր Հոդեկան աչխարհին մէջ ունի բնածին ըդդացումներ, որոնց արտաբին աչիարհի առարկաները չեն կրնար երբել դոՀացում տալ։

Ս,րուեստագէտին — նկարիչին ու բանաստեղծին — երեւակայու-Եիւնն է որ այդ զգացումներուն կուտայ նոր ձեւ մը եւ իրա

կան կետնը մը»:

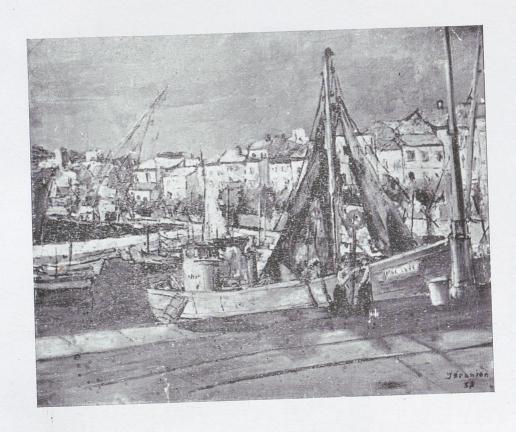
**Է․**ՏԸԼԱՔՐՈՒԱ





ՀԱՑԿ․ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Miniature arménienne



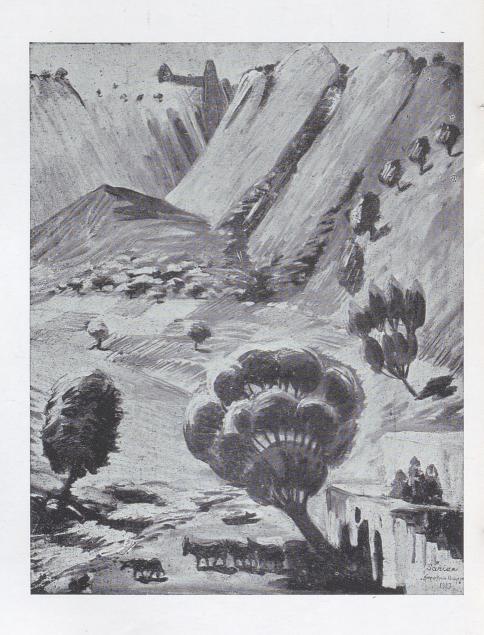
ՃԵՐԱՆԵԱՆ

JERANIAN



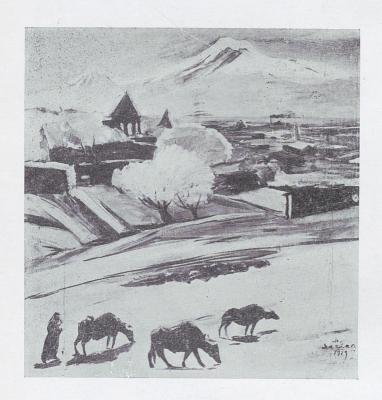
Մ. ՍԱՐԵԱՆ

M. SARIAN



Մ․ ՍԱՐԵԱՆ

M. SARIAN



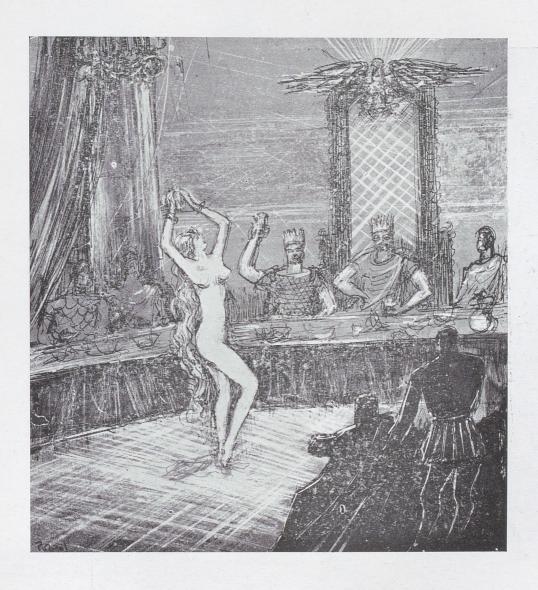
Մ. ՍԱՐԵԱՆ

M. SARIAN



ՀԱՑԿ․ ԽԱՉՔԱՐ

PIERRE TOMBALE



**ԹՕՓԱԼԵԱՆ** 

TOPALIAN



ՍԵՐԺ ՄԱՆԴԻԿԵԱՆ

M. SERGE

# - ԵՐԵՆԻԿ - ԵՄԻՐՃԵԱՆ

Դերենիկ Դեմ իրձեան մեռաւ անցեայ դեկտեմ բերի 6ին, ութսուն տարեկանին։ Կ'ըսուի թե այդ առաւօտ Երեւանի վրայ կ'իջներ տար-

ாடயும் யாயிழ் திடிப்பு:

Թաղումը տեղի ունեցաւ երկու օր վերջ, դեկտեմբեր 8ին մեծ փառջով ու պատիւով։ Դագաղը նախապես ցուցաբրուած էր Հայֆիլ-Հարմոնիայի սրահը։ Ծաղկեպսակներու բլուր մը կը բարձրանար դադաղին չուրջ։ Թափօրը որ գինքը առաջնորդեց իր վերջին հանգրուանին, կազմուած էր մայրաքաղաքի դրենք ամբողջ բնակչու-Միւնով, սկսած՝ վարչապետէն մինչեւ դպրոցականներու, բանուորներու պատղամաւորութիւններով, ամբողջ մտաւորականութիւնով եւ արուեսաներու ծառայողներով , ինչպէս նաեւ միւս հանրապետութիւններէն եկած ներկայացուցիչներով ։

60 տարուան անդադրում գրական ատպարէդին մէջ ան չատ մի չջանչաններու եւ պատուակալ պաչտօներու արժանացած էր։ Անդամ էր Հայաստանի կանառին, դերագոյն սովետներու երեսփոխան։

Դեմիրձեան գրական ասպարէց մտած է բանաստեղծական գործով մը, դեռ այս դարը չսկսած։ Ունի Թատերական չատ մը դործեր, երդիծական թէ արամային, ունի վէպեր ու վիպակներ, պատմուած ջներ, նորավէպեր, մանրավէպեր։ Կան նաեւ իր լրագրային գործերը։

Դերենիկ Դեմիրձեանի մեծածաւալ գործէն Հոս ունինը միայն

երկու դիրջեր. — Պատմուած ջներ ու «Վարդանանջ» վէպր։

19րդ դարը արուեստադէտի մը դործը դատելու համար ստեղծեց կենսագրական պրպտումներու գիտութիւնը։ Այդ տեսակէտով ամբողջ պատկեր մր չէ որ պիտի կրնանք տալ։ Բարեբախտարար ըսաներորդ դարու կէսին մենը դիտենը որ արուեստի դործը անջատարար Հեղինակեն՝ ինւջնին իրականութեիւն մր ըրալով կը բաւէ որ այդ իրականութենկն ներս մանենը բացատրելու Համար դինջը եւ իրեն ծնունդ տուող միւս իրականութիւնը՝ որ արուեստադէտն է։

Դերենիկ Դեմիրձեան իւմանիստ մըն է, իրապաչտ մը, որ երբեժն վիպապաշտական կաժեցողութիւններ ալ ունեցած է, առանց Հեռուները երժայու յանդդնութեամբ, որով հետեւ իր միջավայրը արդելը կը հանդիսանար ատոր։ Վիպապաչտ ըսելով կր հասկնամ դերմանական վիպապաչաութիւնը՝ որ չեղաւ ձախողանը մր ֆրանսականին պէս՝ իր սանթիմանթալիթէներով։ Ֆրանսական վիպապաչաու-Թիւնը կորսնցուց 19րդ դարու երեսունական Թուականներուն՝ մեծ յեղափոխութենեն ջաղաբական ասպարեր իջած ժողովրդական դանդուածներուն մօտենալով, անոնցմէ ըմբոնելի, մարսելի րլլալու իր மிழ்திய மிட்டி:

Տեղ մր կ'ըսէ Դեմիրձեան. «Նրան ամէն իր դարմացնում է, դրաղեցնում ։ Ամէն իրի մէջ նա տեսնում է տիեղերական մի դաղտնիջ»։ 186 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

(«Նոր Պոէմ): Հապա՛, իրերը «գարմացնում են նրան», եւ ահա Դեմիրձեանին միտւքը կը Թռի մեր իւմանիստական չրջադիծէն դուրս, ձեղջելով շրջադիծը՝ տիեղերական դաղանիքը դանելու համար, քանի որ իրերը միայն այդ դաղանիքին Թանձրացեալ նչաններն են, բայց անչուշա ետ կուդայ դէպի մարդկայինը, ու իրերուն կը մօտենայ այս անդամ հոդերանական մտահոգուժիւններով, ու յանկարծ նորէն միտ-

ջը կ'երթայ դէպի «տիեղերական դաղանիջը»:

«Իրեր» պատմուած քին մէջ՝ քոյր մը ու եղբայր մը գիւղէն վերադարձին, տեղաւորուելէ առաջ կը սկսին մաքրութեան։ Չորս անկիւններէն հին ու մին իրեր դուրս կը Թափուին, որոնց կարգին մոմակալ մը, դորս քոյրը մեծ դուրդուրանքով կը մէկտեղէ՝ յետոյ իրենց տեղերը դետեղելու համար։ Եւ ահա վէճը կի սկսի։ Եղբայրը կը հրամայէ որ զանոնը աղբանոց նետեն, այդ անօգուտ իրերը, մանաւանդ սա ամօթեալի մոմակալը՝ տէրտէր Հօրմէն մնացած։ Քոյրը կը յամառի, եղբայրը կը սպառնայ ձգել տունը. ի՞նչ պիտի ըսեն իր ընկերները եթե տեսնեն, ինչը՝ Համայնավար տղայ։ Դեմ իրձեանի մաջին մէջ, հետեւաբար եւ քրոջը, այդ իրերը լոկ յիչատակներ չեն։ Այլապէս ինչո՞ւ դանոնը փճացնելու դէմ պիտի րլյար։ «Տիեզերական դաղանիը» մը կապ ունի յաւիտենականութեան հետ, դապէս անոնց մեռելներու պատկանելիութեամբը։ Գրեթէ անդադար Դեմիրձեան կանգնած է մահուան հարցականին առջեւ։ Կ'ուզէ մահուան Հարցով լուծել կեանքի Հարցը։ «Կեանքը խոր է» կ՝ըսէ բազմաթեւ անդամներ։ Ի°նչ, կեանքը Հո°ր է որ խորութեւն ունենայ։ Պարդապէս, Դեմ իրձեան անհունին առջեւ կանդնած մեթաֆիզիք հարդապնդումներ կը կատարէ, բայց չուտով վերադառնալու համար մարդկայնական լուծումներու։ Ահաւասիկ ծերունի գրադարանապետին Հոգեվարգը։ Քառասուն տարուայ կենակցութիւնը գիրջերու Հետ՝ գինքը ըրած է Հմուտ եւ խմաստուն։ ՄտաՀոգութիւն մր ունի մահուան առջեւ։ Ինջը ի՞նչ պիտի ըլլայ մահուան դալովը։ Ի՞նչ պիտի մնալ, ի°նչ պիտի կորսուի։ Շրջապատուած է իրեններուն Հոգածունեամբը, անոնց նուրբ գուրգուրանքը բազմապատկուած է, գրենք Հանոլը է մեռնիլը այդ տեսակ մինոլորտի մը մէջ։ Բայց մտաՀող է իմաստուն գրադարանապետը. ան չըմբոստանար մահուան դէմ, այլ կ՝ուղէ գիտնալ Թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ կեանքը անոր դալովը։ Ահա վերչին պահր կր մօտենայ։ Ներկայ են ընտանիջին բոլոր անդամները։ Բժիչկը հակած է մահամերձին գլխուն, եւ յանկարծ կը լսէ անոր մեզմօրէն արտասանած «մարդկայնութիւն» բառը։ Ու կը մեռնի ան՝ ծերունական ամենայն խաղաղութեամբ, որովհետեւ լուծեց հարցը, փրկուեցաւ մեռնողին մարդկայնութիւնը։

Ամբողջացնելու Համար Դեմ իրձեանի միտքը, պէտք է յիչել «Միայն մէկը» պատմուած քը՝ դրուած 1922ին։ Թչնամիին դիրքերը քննելու դրկուած խումբ մր դինուորներէն մէկը վիրաւորուած՝ կր մնայ փոսի մր մէջ, առանց կարենակ տեղէն չարժելու։ Մէկրի ձգենք իր սպասումի, առանձնուխեան չարչարանքները, երբ այլեւս ոչ մէկ յոյս մնացած է, նոյնիսկ որեւէ չնչաւոր էակի մր հանդիպումը, լերան ամայուխեան մէջ, դիչերը կ՝անցնի, դերեկը կ՝անցնի ու ահա կր ներկայանայ վերջին միտքը. պիտի մեռնի։ Արդ, պէտք է պատրաստուիլ մեռնելու. բայց փնչպէ՞ս։ «Ինչպէս այն դիակը որ երէկ տեսաւ ձորակում»։ Այսինքն միս միս մինակ։ Եւ հոս է տուամը։ Ծերունի դրադա-

• ԱՆԴԱՍՏԱՆ 187

րանապետը գոհունակութեամբ աչջերը գոցեց այս աշխարհին աւանգ ձգելով իր մարզկայնութիւնը, իր փրկութիւնը։ Մինչդեռ այդ դինւորը իր մենաւոր մահով, այսինքն անմարդկային կորուստ մր կր ներկայացնել։ Հոս կը զգանը թե ո՛ր աստիճան Դեմ իրճեան խաղաղութեան կողմնակից մր եղած է։ Խազաղ հաւաբականութեան մէջ մեռնողը, շրջապատուած իրեններով, միայն մէկ մտահոգութիւն ուեն՝ փրկել իր մարդկայնութիւնը։ Ահա թէ ինչպէս Դեմիրձեան կր ծառանայ աղէտներուն դէմ որոնք կր խախտեն ներդաչնակութիւնը։ Մեծ է Դեմ իրձեանի մէջ արուեստագէտը՝ որ բացարձակապէս պուրկ է պոռուսախոսութենն , Հռետորութենն , այլ մերի կուսայ ամենաբնական կերպով իր սարսափը պատերազմին դէմ որ կր դործէ ամէնեն մեծ ոճիրը, այն է՝ կորուստը մարդկայնութեան՝ իբրեւ դերագոյն դանձր այս հոսանուտ աշխարհին մեջ։

«Հիմի մի դործ ունի նա... մեռնել», կ'րսէ Դեմիրձեան, մեկի տալու համար սարսափը մինակութեան մէջ մահացող մարդուն։ կետնքը վերքացաւ, բայց ինչպէ՞ս պիտի մեռնի։ Ինքը մեռնի՞ եւ ինւթն էլ տեսնի այդ : Ինւթն էլ հիմի մի կմախը է դառնալու, աչքերը Տախուսծ, ատամները բաց, ինչպես այն դիակը որ երէկ տեսաւ ձորակում»: Ու թիչ անդին դինուորական հաղորդագրութիւնը կը ծանուցանէ իրրեւ կորսուած նախորդ արչաւի փորձէն՝ «միայն մէկը»:

1914էն մինչեւ 1920 տեւող ժամանակաչըջանը կատարեալ Տանղկական տեսիլը մըն է Դեմիրձեանի գործերուն մէն՝ ուր մահր կր պատի ազատ Համարձակ, մարդիկը դարձնելով գրեթե անձանաչելի ոտուերներու։ ԱՀա գինուորներ որոնը պատերազմի բոլոր Հակատները ճանչցած են, լետոլ լեղափոխութեան տարիները որոնը տեւական լառաջիւաղացումներ ու նահանջներ են։ Ամառուայ տարին, ձրմեռուայ սառնամանիջին անօթի, ծարաւ, վառած կրակն անդամ իր ջերմութիւնը կր գլանայ մարդուն, «խարոյկի ջերմութիւնը կառչում էր բամու խեւերին ու ցնդում նրա հետ»: («Նրանց ուղին»): Միչան օր մր կր Հանդիպի իր մօրը ետ ու առաջ գաղթող բնակչութեան բեկորներուն մէջ, նահանջի մր օրերուն, մեծ հանապարհին վրայ: Հադեւ իրար կր ճանչնան, կր գրկուին, մայրի՛կ, Միչա... բայց հակայարձակման հրամանը կր հասնի ու Միչան հագիւ համբուրած իր մայրը, կը ստիպուի գայն ձգել մահուան պողոտաներուն վրայ։ Ու ահա Միչան, կր դիմ է դէպի քաղաքը վոր լքած էին նախորդ օրր յեդափոխական ուժերը։ Բայց դարմանայի մտածում մր ունի գլխուն մ էջ . - վեց եօթ, տարի է մ էկ կռիւէն միւսն է։ Մոռցեր էր որ ինքն ալ մարդ մրն էր, որ մայր էր ունեցած ։ Այնքան մոռցեր էր, որ հիմա իրեն զարմանք կր պատճառէ։ Կր սկսի բացատրել իր ընկերովը այս դարմանայի երեւոյթը: «Հա՛, եզրակացրեց Միչան, մաջիցս ընկել էր, կարծես ծառի բնից եմ դուրս եկել, ոչ թե մօրից»: («Նրանց Ու-1/2 , 1924):

«Մեռելահար ընկել էր վանջի բակը, չուրքը, հեռուն, արեւախանձ, փոչե թարաւ դաչտերը։ Փախստական յիսուն Հաղարնոց մի ժողովուրդ եկել չոթել էր բաց դաչաում , հրատոչոր դետնին , արեւի

murly .. »:

ԱՀաւասիկ Հայաստանի այն Հոչակաւոր դադ Թականու Թիւնը որ ալիտի չղադրէր յետագային կռուախնձորը րլլայէ մեր ազգային 188

քաղաքականութեան։ Մահուան թեկնածուներու ամբոխ մբ՝ «բունացած, իանձած՝ կարծես ափրիկեան տափատանների հրդեհից փաիած վայրի դադանների վոհմակներ, որ քչուել, ամբոխուել էին մեծ տարածութեան մէջ ու կալմէջ եղած, անակնկալի մէջ չփոթեուած հեւում էր ու ծանր չնչում։ ... Եկել էր ամբոխը ու հետը բերել էր իր անասունները, կայքը, ցնցոտիները, բրտինքը, կեղտը եւ մի դարհուրելի հոտ ադրի, վէրքի, լէչի, մեռելի։» կատարեալ չուկայ մը արեւելեան՝ ուր մահր կուդայ վայրկեանէ վայրկան իր դանձումները ընելու, կարդով, համբերութեամբ, չտապելու հարկ չկայ, որովհետեւ «պիտի մեռնչին ամէնքը, հերթով, դանդաղ, անօդ»։ Ու սայլերը կանցնին մեռելներով բեռնաւոր, ամբոխին մէջէն ճամբայ բանալով ու անտարբեր մեռելատէրերուն կանչերուն . «Աստծու սիրուն, մեռելս մնաց, մի բուռ հող» («Ժախո», 1916):

Ինչպէս կը տեսնուի այլեւս հոս մարդկայնութեան խօսք չկայ եւ
ոչ ալ՝ անոր փրկութեան։ Մարդը իր տգիտութեամբ ու տգահութեամբ յարուցած աղէտով իր կորուստին բոլոր պայմանները ստեղծած է։ Նախ մարդը դադրած է մարդ ըլլալէ, ինչպէ՞ս այն տտեն 
մարդկայնութեան հարց դոյութիւն կրնայ ունենալ։ Մարդկայնութիւնր սէր է, յարդանը է։ Միայն անասունի, դադանի վերածուած մարդն 
է որ ձեռը կը վերդնէ մարդուն վրայ, այլապէս ինչպէս ըմբռնել որ 
մարդը կրնայ խաթարել մարդուն մարդկայնութիւնը։ «Ինչո՞ւ են 
խփում» կը հարցնէ Գրդրըը ղինուորներուն որ դինըը եւ Ղոնտին կը 
տանի դնդապետին։

— Հա'... դու մնացիր պակա°ս, ահա մինն էլ թեզ... մի հարուտծ էլ հասցրեց Ղունդուն։

Գրդրը կանդ առաւ.

— Շա<sup>°</sup>տ պէտը է լրբութիւն անէը»։ (Ընկերներ)

Լրբութի՛ւն... ահա մարդկայնօրէն արտայայտուած բառը որ մահուան սպառնանքեն աւելի ծանրակչիռ իմաստ մը ունի։ Բայց ինչպէ՞ս յարդել մարդկայնութիւնը այս աղիտալի դոյավիճակին մէջ, երբ մարդը «կարծես ծառի բնից է դուրս եկել», իբրեւ պարդ տարերային դոյացութիւն՝ ցրուած չորս հովերուն։ «Աստծու սիրուն, րուռ մը հող» կը կանչեն ասդին ու անդին բարձր լերան վրայ, մենաւոր, դինուորները անթաղ, «ծռթոած աչքերով, բաց ատամներով»... «Ի՛նչ դաժան օրդիա»։ (Ժպիտը)։

Կը խորհիմ Թէ, այս բոլորէն ետք, ի՞նչ խորունկ Հաւատքով Դերենիկ Դեմիրձեան պառկեցուց իր ստորադրուԹիւնը Ամսդերտամի խաղաղուԹեան դաչինքին տակ։

Անդամ մր խաղաղուժիւնը Հաստատուած, մարդիկ վերադատծ բնականոն դոյավիճակ մը, Հեղինակին աչթերուն առջեւ կը պարդուի աղչաներէն ու Հին կարդերէն ժառանդուած մարդկային Հասարակու-ժիւնը։ Աղէտներէն, փլատակներէն յանկարծօրէն դուրս չպրտուած մարդկայնուժիւն մը՝ որուն Հիմա, դանդաղ մարդկայնացումն է՝ որ կր տրուի մեղի Դեմիրճեանի արուեստով։ Նոր կարդերը փչրած են Հին կարդերու անասնական բնաղդով, եսասէր, անձնամոլ, դձուց ու այլամերժ մարդող ստրկուժեան չղժաները։ Մարդկուժիւնը վեց դարու դժոխթէն անդեր Հասեր է ջաւարան, արջայուժեան դրան

• UVAUUSUV 189

առջեւ, բայց Հիմա մարդը տէրը ըրալով իր աղատութեան, ինջն է որ արտի կերտէ իր արջայութիւնը։ Դէ՛, ազատ մարդ էջ Հիմա, տեսնենջ թե ի՞նչ պիտի ընէջ, կր խորհի կարծես Դեմ իրձեան մտարերելով հին մարդիկ որոնց կեանջը էջջ մըն է, անկում մը, միչտ դէսլի վար իրենց մեղջէն դատապարտուած՝ որ եսամոլութիւնն է։ Գիտենջ որ միստիջականութեան մէջ եսամոլութիւնը մեծադոյն մեղջն է՝ ինջն իր մէջ պարունակելով մահը։ Բայց նոյնն է այսօրուան դիտութեան խոսջը։ Եսամոլութիւնը յառաջ կը բերէ սելէռոզային վիձակներ, այսինջն մարդուն հիւանդութիւններուն երեջ ջառորդը։ Գերադոյն մեղջը, այսինջն՝ եսամոլութիւնը (Էկռիզմ) ոչ միայն ֆիզիջական սջլեռողներ յառաջ կը բերէ, այլ նաեւ՝ բարդական, մարդը դարձընելով նեղմիա, կարձատես ու վձռականօրէն դահավիժելով դայն դէպի աղէտ, դէպի մահ. (Աւելորդը, Խանութպանը, Տէրտերը, Ստամոքս, եւայլն...)։

«Աւելորդ»ին հերոսը՝ Հաճի աղան, հարուստ տանուտէր, բացդարմեող երաորին՝ քերունեն կարարաբանուրը ուվանունիւրդ, անյեղլի եւ կայուն, յանկարծ կը դանուի նոր երեւոյթի մը առջեւ: «Թուրջը դալիս է։» Թրջական բանակը սահմանամիջից քաղաքին կը մօտենայ։ Պէտը է փախչել, մեծ կառը չեն դաներ, միայն սայլ մր կայ։ Անոր վրայ կը բեռցնեն բոլոր արժէքաւոր իրեղէնները։ Կինր, աղաջը, Հարսերը, ինջը կր տեղաւորուին, բայց տեղ չկայ անդամալոյծ քրոջը՝ որ իր անկիւնը նստած կ'աձապարէ լրացնել տղոցը բուրդէ ձևոնոցները։ Հաճի ադային կինը խնդիր կը յարուցանէ, հապա հօրաարյրը՝ : Անդամալոյծ հօրաբոյրի հարց չկայ Հահի աղային համար. կարելի՞ է պակսեցնել բեռերը՝ որոնք պիտի ապաՀովեն տղոց կեանքը ղաղթականութեան մէջ։ Անդամալոյծը փոխադրելու Հարց դոյութիւն չունի ։ Տեղի չի տար կնոջը աղաչանըներուն եւ արդէն Թուրբերը ինչո°ւ պիտի սպաննեն անդամալոյծ մը։ ԸնդՀակառակը, տունը աւելի ապա-Հով է, քան թե ձիւն ձմեռին ճամբորդելը, այդ պայմաններուն տակ։ Վերջին պահն է․ պէտը է չտապել ու կարդով հօրաքոյրեն հրաժեչտ կ՝առնեն խրախուսիչ խօսջերով ։ Պառաւը կը դանդատի որ իրեն Համար ժամանակ կը կորսնցնեն, չուտ ընեն, մեկնին։ ԱՀա Հաձի աղան մեղրոտ խօսքերով քրոջը կր մօտենայ, բայց ան իր հիւսած ձեռնոցները տալով, կր խնդրէ որ չի զբաղին իրմով, ինքը լաւ է, չատ լաւ, Թող փախչին, ի՞նչ մեծ է ցաւր, որ Հահի աղային համար սկսած ձեռնոցները չկրցաւ Հասցնել։ Ներողութքիւն կր խնդրէ։ Կաղաջէ որ ներէ իրեն : Հաճի աղան ոչ մէկ զգացում ունի այս կոտրտող մշտին առջեւ : Բայց օր մը, այն քաղաքը ուր որ են Հիմա, կ'իմանան նահանջող դինւորներէն անդամալոյծին սպաննուիլը։ Հաճի ադան մէկէն փոխուեցաւ ։ Միզմը կր տանվե գինը։ Քրով մահուան լուրը հանգիստ չի ձգեր ։ Սանեն առառ եկեղեցին է, ոսկին բուռ բուռ կր բաժնէ տերաէրին ու այրատներուն : Տունինները կր մտաՀոգուին. Հաճի աղան խենքեցեր է, այն ոսկին որ ադատեց գուելով անդամալոյծը, հիմա կը նետուի չորս Հովերուն։ 0'4, ի'նչ գոհունակութերւն սակայն Հաճի ազային Համար: Տո'ւր, տո'ւր: Հոգիին փրկութիւնը տալուն մէջ է։ Եսամոյութեան կեղեւը կոտրած է, բայց ուչ է։ Հաճի աղան եկեղեցին պաղ առնելով կր հիւանդանայ , կր մեռնի ։ Աշխարհին օրէնքն է , վատ մտածումները բազմապատկուած կը վերադառնան մեզի ու մահը սրբագործող է։ Մեղջի աշխարհի մէջ մեղաւորը կը սրբադրէ իր մեղջը մահուան առջեւ անծանօթ սպառնանքի մը տակ, կարծես մէկէն ներսէն լուսաւորուած՝ խորտակելով իր եսասիրութեան կաղապարը։ Արդ եսասէր մարդկութիւնը ազատագրուած է։ Հեղինակին աչջերուն կը խայտան մարդկային դանդուածներ՝ մտահոդուած ընդհանրական դործուներութեամը: Ոչ որ իրեն Համար կր գործե, ամեն մեկը կարծես դուգարերուող մրն է ուրիչներուն գամար, մէկը ամէնջին, ամէնջը մ էկին համար ։ Կասած է վայրէջբը ։ Մարդիկ վերելքի մէջ են (ՍաԹոն, Մեկրէ, Գիւլնադր, եւայլն)։ Դէմիրձեանը դրաղեցնողը Հիմա այդ նոր մարդիկն են, անոնց դանդազ՝ այլ ստոյգ աղատութիւնը, մարդկայնացումը որ Հերոսներ կր պատապարեն։ Բայց եւ այնպէս մաՀուսան գաղափարը մերթ ընդ մերթ կր ներկայանայ անոր մաջին։ Հարցը չէ լուծուած ։ Ընդհակառակը, բիչ մըն ալ աւելի խրթենդած է ։ Կաղանդի իրիկուն մր հիւանդ մր պիտի մեռնի։ Բժիչկները քաչած են ձեռքերնին։ Իսկ աշառասիկ բժիչկը չի հեռանար հիւանդէն։ Գիտէ որ պիտի մեռնի, այլեւս մարդկային դիտութիւնը անկարող է որեւէ բանի։ Հիւանդր պիտի մեռնի, բայց ինքը մօտն է, պիտի օղնէ որ հոսկէ հոն անցեր անդղայի րլյայ ու արդարեւ հիւանդը մինչեւ վերջին պահր կր պահէ այն մտածումով թե պիտի աղեկնայ ու մեռնելու ատեն՝ հոտղադած , Համակերպած՝ «Մարդկայնութեի՛ւն , խորին մարդկայնու-Թիջն» կը փափոայ։ Բայց կը Թուի ԹԷ Հոս Դեմ իրձեանի մաահոգու-Թիւնը կրկնակ է։ Մէկը՝ որ չի բաւեր փրկել մեռնողին մարդկայնութիւնը, տարկա րլլալով մարդուն առաջին եւ վերջին արժէջը, այլապես ի՞նչ պիտի արժէր անոր փրկութիւնը։ Երկրորդ, պէտբ է հարց տալ թե ուրկե կուդայ մեր բժիչկին յամառութիւնը։ Մենը դիտենը մանաշանդ որ ինքը անպաչապան բժիչկ է։ Բժչկութիւնը աւարտած է, լայց չի դործեր, դեռ կը կարդայ, կր չարունակէ ուսումնասիրել։ Հեղինակը մեզի չրսեր Թէ ինչ կ'ուսումնասիրէ, բայց մենք կը հասկրնանը Թէ դադանիը մրն է փնտռածը։ Գտա՞ծ է։ Ամէն պարագայի՝ մեռնողը խաղաղ անդիի աշխարհ ճամբելու իր ճիգը բժիչկի պաչաօն չէ, այլ քահանայի ։ Ուրեմն այս գարմանայի բժիչկը անկրօն աչխարհին մէջ մեզի չապացուցաներ որ մեռնողին մարդկայնութիւնը իբրեւ աւանդ ապրողներու մօտ եւ փրկումն է կեանքին նաեւ մահէն ալ անդին։ ԱՀաւտաիկ իր վերջին խոսքերը. «մարդկութեան Հի՛ն տանջանքը, որայրարը մահի դէմ։ Ապահովումը կետնքի՝ անդամ մահուսա մէջ։ ի'նչ տարօրինակ պայքար մահի դեմ :»

«Գրական Թեր Թ»ին մ է , , , իր ամ բողջական գործերուն առաջին երկու Հատորներուն լոյս տեսնելուն առիթով , Հախվերդեան կր դրէ Թէ Դեմ իրձեան իրապաչտ մր հղած է , որ կուդալ ուղիղ ձամրով , ռուս Հին մտաւորականներու ժողովրդապաչտական աւանդուհենններ՝ . յանդելու Համար ընկերվարական իրապաչտութեան ։ Ու երեք տող վարս կր պնոէ որ Դեմ իրձեան ունէր «ի՛ր դեղադիտական ըմրոնումները» ։ Հոս Հախվերդեան ինքդինքը Հակասութեան մ էջ կր դնէ ։ Որով Հետեւ եթե Դեմ իրձեան ընկերվարական իրապաչտ է . չի կընար ունենալ ի՛ր դեղադիտական ըմրոնումները , տրուած ըլրալով որ ընկերվարական

191

իրապաչաունիւնը ուրիչ դեղաղիտական ընկունում մըն է. տարահր հրապաչաունիւնը ուրիչ դատելով, ոչ մէկ վայրկեան Դեմիրձեանի միտքը չէ դրադեցուցած ընկերվարական իրապաչաունիւնը, որ ուրիչ նպատակ չունի ենքէ ոչ իրադործել ընկերվարունիւնը։ Մարդիկ ընդերվարունիւնը դէպք մըն է՝ որով ան կը տեսնէ մարդուն մէջ լիներուն ներ հրանակ մը, նոր անկիւնադարձ մը, որ կը պարդէ ներաչարձը։ Դեմիրձեան կը յիչեցնէ ոստիկան մը որ դիտէ փողոցին երկայնքն ի մեր ու վար պարտող անցորդները, բայց անոնք չեն դրաւեր իր ուչադրունիւնը, մինչեւ որ անոնցմէ մէկը հասնի փողոցի մը անկիւնը ու դառնայ անկէ։ Այն ատեն կը հետեւի անոր ոստիկանական հետակուպունիական մը։ Այդ կետին վրայ, այդ անկիւնադարձին է որ Դեմիրձեանի սուր աչքերուն առչեւ կը սկսի քակուիլ անցորդին ները Դեմիրձեանի սուր աչքերուն առչեւ կը սկսի քակուիլ անցորդին ներջին «կոնֆիիկտ»ը ու ա՛լ անոր օձիջը չի ձդեր մինչեւ յանդումը։

Հախվերդեան վերը յիչուած յօղուածին մէջ չատ լաւ դիտած է այս պարագան , եւ կը տեսնուի նմանութիւն մը Դեմ իրձեանի թատերական գործերուն ու պատմուած քներուն միքեւ. այսինքն պատմութիւնը երը ոկսի անկիշնագարձէ մը։ Այդ այն կէտն է, ուր կը տկսի չարժումը որ կը յանդի իր լուծումին «դիալեկտիկական» յեղաչըջումով ։ Դեմիրճեան միչա հաշատարիմ է մնացած ինքգինքին, իր արուեստագէտի կոչում ին , Մեծ Հոկտեմ բերէն առաջ եւ անկէ վերջ : Այսին ըն երբեր չէ դադրած անկիւնադարձէ մր դիտելէ մարդկայնութեան լինելութիւնը։ Երկու պարագաներուն եզրակացութիւնն է տարբերողը։ Ինչպէս, օրինակի համար, ընտե գոյութիւն պիտի չունենար Հաճի Աղան («Աւելորղը») ենել նրջական բանակը չգրաւէր ջաղաջը, Հաճի Աղան պիտի մնար պատկառելի, պատուաւոր մարդ մը, որ պատչաճ յարդանքով պիտի պահեր իր անդամայոյծ ջոյրը։ Ձմայլելի Սաթեօն («Սաթեօն») երբեջ պիտի չդրուէր եթէ այդ գիւղացի աղջիկը գիւղը մնացած ըլլար ու չճանչնար նորահաստատ ընկերվարութիւնը։ Առաջին պարադային իր դիալեքաիկան կը դիմէ դէպի կործանում , երկրորդ պարադային՝ դէպի ազատութիւն, դէպի մարդկային անձին ազատութեան փթթումը: Ինքնաճանաչում:

Հայաստանի գրողներու Բ. Համազումարի օրերուն Դ. Դեմիրձեան բաժականառ մր խօսեցաւ երեկոյթեի մր մէջ։ Այդ բառով ան կր ոտՀմանէր սովետական մարդուն ազատութեան ըմբռնումը։ Կ'րսէր «մենը ազատ ենը միչտ դէպի յառաջ դիմող ուղիին մէջ, բայց մենը ագատ չենք եւ երբեք ազատ պիտի չրլլանք յետադարձ ուղին առնելու մ է է» ։ Ուրեմն դէպի ետ երթալ չկայ ։ Իսկ դէպի յառաջ . . Այս տեսակի ոեսէ աքդ մեզի չի ներկայանար իր գործին մէջ, իսկ Հոս, այս դրական փորձին մէջ Թոյլատրելի չէ գրական տուեալ գործի մը սա մանէն դուրս դալ։ Բայց եւ այնպէս պէտը է ըսել որ եթէ ստացուած ազատունքիւնը դրուած ըրար իր ընական ընավայրին մէջ, այսինջն ենք ան ընկերանար եւ արդարունեան, այն ատեն Դեմիրձեան այդ խոսերը ընելու իսկ պէտքը պիտի չըզդար։ Այն օրէն որ Տոստոեւսքի րսաւ իր վէպերու անձնաւորութիւններուն «Ատուած մեռած է», անոնը այնպիսի ազատութեան մէջ մր գահավիժած գտան ինքզինքնին, որ արդիւնքը եղաւ կատարեալ աղէտ։ Սպասելով որ կուսակցութեան մէկ Համադումարէն միւտը մօտեցող արդարութիւնը, Համայնավարու192 ԱՆԴԱՍՏԱՆ •

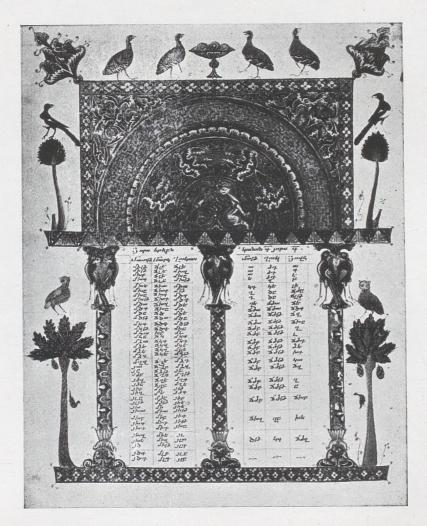
խետն անուան տակ , մուտք դործ է աղատուխենկն ներս , կ՝ենխադրուի խէ Դեմիրձեան ջատադով մըն է ղեկավարեալ աղատուխեան , խուսափելու Համար տոստոեւսջիական աղիրային աչխարհէն։

Այնուսանենայնիւ ցաւը մարդուն հոդեկան բարձրացման չարժառինը կը մնայ Դեմիրձեանի համար։ «Լա՛ց, աղաս, լա՛ց, լաց որ «եծնաս...» (Թէթէեան)։ «Սրինդ եւ Լունակ»էն մինչեւ «Ճաւած սէր», «Երեջը», եւայլն, ցաւը ձանաչելի, հետաքրքրական կը դարձնէ մարդը։ Ծաւր պիտի մեծցնէ դայն, ցաւր չարժում է։ Երջանկունիւնը պէտք է դանուի չարժումին ծայրը։ Մէկ ծայրէն միւսը դացող պատմունիւնը միայն արժանի է Դեմիրձեանի մաջին հետաքրքրունեան։ Ինչպէ՞ս կը ստացուի երջանկունիւնը։ Անիկա մարդուն տրուած ինչ մը չէ, այլ պէտք է որ ան արժանանայ անոր։ Իսկ տտիկա կարելի է միայն խորունվ ինջնադիտակցունենէ մը վերջ՝ որուն մեջենան ցաւն է։

Ցաւն է որ նաեւ օր մի պիտի մեծցնէ, չափահաս դարձնէ երկրի մեր գրչակից եղբայրները, որոնք տակաւին կը տապակին «կոնֆլիկտային եւ անկոնֆլիկտային» վէծերու մէջ եւ որոնք մեզի ձեւական 
գարոցներ ու իսսակցութիւններ կը յիչեցնեն։ Այս տհաձ երեւոյթները պիտի վերջ տան ի հարկ է այն ատեն, երբ պետութիւնը դադրի 
նայել արուեստագէտներուն վրայ իբրեւ անչափահաս էակներու, աւելին՝ իբրեւ պաշտօնեաներու։ Վերջ ի վերջոյ ո՞վ կրնայ ապայուցանել որ քանի որ դետ կեանքը իր պատասիսներ չէ տուած, ընկերվարութի ւնը պիտի չինէ ընկերվարական մարդկութիւնը, թէ մարդը 
այիտի ստեղծէ ընկեվարութիւնը իրեն համար։ Հին պատմութիւն՝ 
այարունակող եւ պարունակեալի։

Ամէն պարագայի մարդուն փրկութեան, մարդաչինութեան առաւել կամ պակաս վախսուն տարուայ ընթացքին՝ Դեմիրձեան անտանչ, անդադար այնպիսի դթութեան ճիչեր, ուրախութեան աղաղակներ բարձրացուց իր ծաւալուն դրական դործին մէչ՝ ուր կը փոտան անմուանալի տիպարներ։ Ո՞ր մէկը յիչել այս սաժմանափակ ակնարկին մէջ Հաձի աղաներէն, Սաթոներէն, Ռուբէն-Ասողիկներէն Սոֆիա Պետրովնաներէն, ու դեռ չատ ու չատերէն՝ որոնք դրջերու էջերէն դուրս ելած՝ կը միանան մեղի կեանջին մէջ, դադրելով ամրողջովին դրջերու էակներ ըլլալէ։

9.11.



Enluminure arménienne (เ3º siècle). ՀԱՅԿ เมากนับแบนกา



ՀԱՅԿ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Miniature arménienne

### ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՌ եւ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ

Աժերիկայի հայերէն ԹերԹերէն մէկուն մէջ, անցեալ տարի երկարատեւ վիճաբանուԹիւն մը տեղի ունեցաւ աշխարհարա՞ր Թէ աշխարհարառ ուղղագրուԹեան մասին։

Ընդունուած և ընդհանրացած ուղղաբրութիւնն է աշխարհարար, և ասոր հահեւողութեամբ՝ գրարար։ Ուսեալ բ-ով կը դրեն, այլ և ր-ով կ՝արտասանեն։

Նոյնիսկ եթե ընդունուած եւ ընդհանրացած այս ուղղագրուԹիւնը համապաատորան չըլլար բառին ստուդաբանու. թեան կամ ծանօթ հնագոյն գործածու. Թեան, բոլորովին անտեղի պիտի ըլլար գայն խնդրոյ առարկայ ընել։ ԵԹԷ մեր ուղղագրութիւնը վերաըննել ձեռնարկեինը բառերուն ստուգաբանութեան 4իման վրայ եւ կամ վերակենդանացնէին,ը րառերուն հին ուղղագրութիւնը չատ րան փոխելու Հարկին տակ պիտի գրտնուէինը։ Ընդունուած կամ ընդհանրացած ուղղագրութեան մը վերաըննութեւնր եւ ուղղումը անհրաժելա է միայն այն պարագային ուր այդ ուղղագրու-Թիւնը Թէ բերականօրէն եւ Թէ արամա. *բանօրէն անհեթեթ է*։ Աշխարհարար րառին ուղղագրութիւնը այս կարգի վերաջննունեան մր չի կարօտիր:

Հրաչհայ Անտոհան, Հայոց Լեզուի Պատմութեան Բ. Հատորին մէջ, Երևւան 1951,«աշխարհարա՞ռ Թէ աշխարհարար» Վէնին առԹիւ կը գրէր․ «Նախ երկու խօսջ այն մասին, Թէ պետջ է ասել աշխարգարա<sup>6</sup>ռ Թէ աչխարգարար (ինչպես եւ գրարա<sup>6</sup>ռ Թէ գրարար) այսինչն՝ այս բառը կազմըած է բա՛ռ բառով Թէ -արար մասնիկով։

«Շատ վեներ եղած են այս մասին, յատկապէս արևմտահայ գրականութեան մէջ, որոնց Թուումը կամ ամփոփումը մեր աչխատութեան ծրագրից ու նպա\_ տակից դուրս ենը Համարում : Ցաղթահարեց այն կարծիջը Թէ երկրորդ ձևւն է ուղիղ, որուն հետեւում է այժմ գրողների ամենամեծ եւ լաւագոյն մասը։ Գլխաւոր ապացոյցը ռամկօրէն բառն էր, որ կազմուած է նոյնպես օրեն մասնիկով իրրեւ մակրայ։ Աւելի լաւ ապացոյց է աշխարհօրեն բառը, որ գործածել է Շնորգալին Ս. Պարսամի վկայարանու-Թեան յիչատակարանում. «ըստ Ասորւոց (բնագրի) չադփարփ եւ ծամածուռ, անյարմար եւ աշխարհօրէն րանիցն 7-11 :> ( \$2 449) :

Ամառեան ծանօքադրունեան մը մէջ կ՝աւելյնէ նէ աշխարհօրեն դառին դու յունիւնը եւ դործածունիւնը առաջին անդամ մատնանչած է Հ. Մ. Պոտուրևան, Բազմավեպի մէջ (1907, էջ 268):

2. Կարելի է սակայն ուրիչ օրինակներ գտնել աշխարհարար եւ աշխարհօրէն րառերուն Հին գործածութեան։

Գրական Հին լեզուին մէջ գոյութիւն ունի աշխարհարար *մակրայը*, որ, ըստ Հայկազեան բառարանին, կը նչանակ**է** 

«ըստ աչխարհի. ըստ հանոյս ռամկին. աշխարհասեր եւ փառասեր մաօք:» Հայկագետնին մէջ յիչուած օրինակներէն դիչենք երկուքը. «Տոնեսցուք մի шչրարհարար, այլ գերաչխարհիկ։» «Ո՛չ աչխարհարար տօնել, այլ աստուածապես»: Ուրեմն, մեր աշխարհարար լեորուին գրական բարձրութեան հասնելէն եւ աշխարհարար ուղղագրութեան ընդ. հանրացումէն առաջ, գոյութիւն ունէր աշխարհարար մակրայը, որ կը նչանակե «հասարակ ժողովուրդին, ռամիկին (աւեքի ջիչա պիտի ընկար ըսել՝ ժողովուրգին մեծամասնութեան) հանելի կամ սիրած, փափաքած, ուղած ձեւով :» Բառին այս իմաստէն հեռացած չենք ըլլար եթե դայն Թարդմանենը նաեւ «ժողովուրդին Smulymb String, nurleptus: Pthe playուի համար դործածուած ըլլալ չի Թուիր հին ատեն, որովհետեւ այն դործերը, որ այն վկայութիւնները եւ ասոնց նր\_ մանները կը պարունակեն, գրուած են ա՛յն ատեն երբ դրուած եւ խսսուած լեղուներուն միջեւ հիմնական տարբերունիւններ գոյունիւն չունեին եւ ռամ. կօրեն չեր դրուեր, սակայն ոչ մեկ արդելք կայ որ այս մակրայը դործածուի լեղուի համար ալ։

3. Աշխարհարար ուղղագրունեան վերջնական ընդունելունենչն եւ ընդՀանրացում էն առաջ դրուած է աշխարհարառ։ Թէ՛ դասական (Ե.Դարու) եւ
ԵՄ յետին ժամանակներու Հայերկնին
ՀՄ բառ կը նչանակ նաեւ լեզու։ Հայկաղեանի եւ ԱՀառեանի մէջ յիշուած
օրինակներուն վրայ աւելցնենջ Առաջել
Միւնեցիի (ԺԴ դար) Ադամագիրքին
1633ին Թոջանի մէջ ընդօրինակուած
ձեռաղր էն Հետեւեալ նախադասունիւն-

- ա) զոր առեալ է ի Պարսից գրոց եւ Թարդմանի ի հայս բառ
- ր) մկրտութիւն է, որ եւ կնունք ասի աշխարհի բառով.
- գ) գեղջուկ բառով *յիչոցք ասի. եւ* գրոց բառս ՀայՀոյանք եւ Թշնամանք կոչի. Ն.Մառ, Վարդան Այգեկցիի Առակադիրը (ռուսերէն) Ս.ԲեԹերսպուրկ 1894, էջ 6, 44,50:

Աշխարհարառ ուղղագրութեան Հնա գոյն գործածութիւնը կը թուի գտնուիլ Միիթար Անեցիի (ԺԴ դար) Պատմութեան (Հր.Ք.Պատկանեան, Ս. Պետերպուրկ 1879, էջ 14) Հետեւեալ նախադասութեան մէջ.

«Զրուցատրութիւն, րայց ջերթողա կան Հանդամանօջ եւ մի աշխարհաբառ բառով:»

Աշխարհարառ րառը Հոս դործածուած է «ժողովրդական լեղուով, ռաժկօրէն» խմաստով եւ ածականարար։ Աշխարհարառ բառով պարզապէս կը նչանակէ «ռաժկական լեղուով, ռաժկօրէն»։ Մխի-Թար Անեցի կրնար դրել նաեւ աշխարհարարառով, դոյականարար։

4. Աշխարհօրեն բառին դործածութեան կը Հանդիպինը Դիոնիսիոս Թրակացիի Քերականութեան Հայերէն թարդմանութեան հայարեն թարդմանութեան մէջ, որ ամէն պարադայի տակ կատարուած է Ներոէս ՇնորՀալիի ժամանակեն առաջ ։ Քերականութեան թարդմանիչը «Ցաղադս վերծանութեան» դլուխին մէջ կը դրէ. «Իսկ զկատակերդութիւնն աշխարհաւրէն» (Ն.Ադոնցի Հրատարակութիւն մէջ աշխարհօրենին կը Համապատասխանէ պիօթիքօս բառը , որով աշխարհօրեն իանարին կմասան է, «ինչպես որ սովորական կնանրին մէջ կուրական կնանրին մէջ կուրական կնանրին մէջ կուրական կնանրին մէջ կուրասանուի կամ կիրուրի», ուրիչ

խօստրով՝ «ժողովրդական բարրառով , ռաժվօրէն»։ Նոյն բառը կը դանուի նահւ Քերականութեան Անանուն Մեկնիչին մէջ. «Եւ դկատակերդութիւն աշխարհաւրէն» (Նոյն, անդ, էջ 128)։

5. Աշխարհարար ըտուին արդի իմաստով դործածութեան Հնադոյն օրինակը կը դանուի թերեւս Առաջել Սիւնեցիի վերոյիչեալ ձեռադրին մէջ, էջ 6 ա, հետեւեալ նախադասութեան մէջ. «Այսօր է թէհալ, որ է ներկայ. որ աշխարհարար հիմայ ասէ։»

6. Աշխարհարար, աշխարհարառ, աշխարհօրեն բառերուն տրուած իմաստեն կը հետեւի թե աշխարհ բառը «երկիր, դաւառ» եւ Համանման նչանակութիւններէն դատ, ստացած է նաեւ «ոչ կրօնական», հետեւարար «հասարակ ժողո\_ վուրդ»ի իմաստները։ Աշխարհ մտնել ժողովրդական րացատրութիւնը կր նչա*նակէ* ամուսնանալ, *այսինը*ն կոյս չմնալ ինչպես կ'ուխաեն կրօնաւորներեն ումանը եւ աշխարհիկ եւ աշխարհական բառերն ալ կը յատկանչեն ոչ-կրօնական կենցաղը, բարջերը եւ սովորուներւնները։ Հետեւաբար, աշխարհաբար լեզուն այ առաւելապես ոչ-կրօնաւորներուն խօսած be quad planes 5:

7. Ձեմ դիտեր Թէ երը ստեղծուած է գրարառ կամ գրարար րառը։ Ամէն պարադայի մէջ, այս րառը դոյուԹիւն չունէր եւ չէր կընտը ունենտը դասական 
չրջանին եւ անկէ գէԹ ջանի մը դար
ետ, որովհետեւ այդ դարերուն դրուած 
եւ խօսուած լեղուներուն միջեւ զգալիօըչն հիմնական տարրերուԹիւններ դոյու

Թիւն չունկին։ Երբ աշխարհօրեն, աշխարհարար բառերը ստեղծուեցան եւ գործածուիլ սկսան լեզուին իրական վիճակը բնորոշելու համար գրոց բառ, գրոց բարդառ եւ ասոնց նման բացատրութիւններ սկսան դործածուիլ, եւ ոչ թե գրարառ կամ գրարար։ Այս վերջին բառը կազմուած է հակարրարար աշխարհարար կամ աշխարհարար բառին և հետեւարար, իր ուղղագրութիւնն ալ հետեւած է անոր։

Սկզբնարար մակրայ, աշխարհարար և անոր Հետեւողութեամբ գրաբար այսօր կը դործածուին միմիայն դոյականարար, նոյնիսկ երբ մակրայարար դործածուած ըլլալու երեւոյթը ունին, ինչպէս աշխարհարար գրել նախաղասութեան մէջ։ Այլապէս այս բառերը պիտի չեչտուէին մակրայակերտ մասնիկին նախորդ վանկին միայ (աշխա՛րհարար, գը՛րարար)։

20,84 91-191-1606

8. Գ. — «Աշխարհական բառիւ» ասութիւնը հրկու անդաժ դործածուած է
աշխարհարար իժաստով Կիրակոս Գանձակեցիի Պատժութեան (Վենետիկ,
1865) իրը յասելուած հրատարակուած
«Միւս եւս պատժութիւն սջանչելի վարդապետին Միրիժարայ» խորադրով դրուժեան ժէջ(էջ 239) «Եւ ասեն փայեակին՝
դոր աշխարհականջ բառիւ շէթիր ասեն», — «եւ ի դեօղն Ճապոտիջ, դոր
աշխարհական բառիւ Չիրուկլու ասեն»։
2. Պ.

«Անդաստան»ի 5րդ դիրջին մեջ
Աշոտ Երկաթ խորտդրով ուսումնասիրու
Թեան Հեղինակն է Ն. Ադոնց։ ԹարդմանուԹիւնը կատարած է Պ. Հայկ Պերպերհան։

\*

Նոյն նիւթին առնչութեամբ Հայկ Պէրպէրեան մեզի յանձնած է հետեւեալ ծա. նօթագրութիւնը:

Աչոտ Բ. ի ընձեռուած բիւզանդական օգնութեան եւ անոր 4. Պոլիս ուղեւո. րութեան վերաբերեալ ժամանակադրու-Թիւնը չատ վիճելի է։ Ժամանակակից հայ պատմադիրը՝ Յովհաննես կախողիկոս Թուական չի տար։ Միւս պատմա\_ գիրներուն Թուականները բացայայտօրէն կր հակասեն բիւդանդացի քրոնիկադիր. ներուն հաղորդած տեղեկութեանց, իսկ Արաբևերը այս մասին բոլորովին լուռ են։ Աւանդական ժամանակադրութեան համաձայն, գոր որդեգրած են արդի պատմաբանները, ինչպես Ռանպօ, աւելի ուչ՝ Վասիլիդվ (Բիւզանդիոն եւ Արաբները, Բ. 216, ֆր. Թարդմանու Թիւն), դոր կրկնած է նաեւ կրուսէ իր Հայաստանի Պատմութեան 149, 49 443 18pg.), եւ որուն ադրիւրն է ՄԷԴ-Մարթեն, Սմրատի մահեն ետր (913, 914 уши 915), Идин шшуршрыдше увршգրաւելու Համար իր Թադաւորութիւնը
Եէ՛ իր Եչնամիէն եւ Եէ իր Հայ Հակառակորդներէն, յետոյ Պոլիս դնաց
921ին, ուրկէ իր երկիրը վերադարձաւ
ընկերակցութեամբ բանակի մը, որուն
Հրամանատարն էր անձնաղոհ դունդին
գօրավարը։ Այս բանակին չնորհիւ, Աչոտ յաչողեցաւ իր իչխանութիւնը վերահաստատն իր հայրենի երկրին մեծադոյն մասին վրայ։

Դէպքերու այս ձեւով ներկայացման հակառակ կ'արտայայաուին Տեօլկեր Ըստ այս հեղինակներուն, Այոտ Պո\_ լիս այդելած է 914/ն, համաձայն բիւ. դանդացի պատմադիրներուն, որոնք բացորոչ կերպով կր յայանեն թե Այոտ ըն. դունուեցաւ Ձոէ Թաղուհիկն 914ին. 915 տարին, որ Հիւսեյն 9. Համաանի ապատամբութեան տարին է Ճագիրայի մէջ, եւ ուր երկու բիւդանդական բանակներ, որոնցմէ մէկր կր գտնուէր Մային Արմանիի (հայազգի Մլենի) Հրամանին տակ, կր յարձակին Արաբներուն վրայ, կատարելապես կր յար-Supp Zurguummis 159 Spyudunt duit մր: Տես Տէօլկերի եւ Բրնսիմենի ըննու-Թիւնները: Հմմա. նաեւ Ն. Ադոնց, Աշոտ Երկաթ, որ նոյնայես 914ին կր դն է Այոտի այցելու Թիւնը Պոլիս: (Համտանեանները, Ա. 725, ծան. 15): ՄԱՐԻՈՒՍ ԳԱՆԱՍ:

# 中户占年户户

« ՀԵՐՊԱՐԳ », Պօղոս ԳԷորգեան, իսթանպուլ, 1956:

ԱՀաւասիկ մանկավարժական վաստակ մը, աչակերտներու Համար պատրաս տուած, որ սահմանուած է, ըստ իս, ուսուցչական Թեկնածուններու ընդհան րապէս, եւ հայ ուսուցչուԹեան՝ մասնաւորաբար։ Շարջ մը հոգերանական եւ մանկավարժական հեղինակուԹիւններով հանդածանօԹ դէմջ մըն է Պօղոս Գէորդհան։

«Հերպարդ»ին հրատարակունիւնը կը պարտինը Նոր Դպրոցի այժմու վարի չին, Տջի Վահէ Հինդլեանի, որ կ՚ուզէ նման դործերով, «մանկավարժական ներարկումի» եննարկել հայ ուսուցչունիւնը եւ դարման մը տանիլ «մեծամասնունեան մանկավարժական դիտելեաց պակասին»:

ձիչդ է Թէ դասընթացի ամբողջական հատոր մը չէ այս դրջոյկը, ինչպէս որ իրաւամը դիտել կուտայ ինջ եւս հեղինակը, եւ սակայն, կը դոհացնէ մեղ, վասնգի, ոչ միայն լրիւ դադափար մը կ'ունենանջ Հերպարդեան մանկավարժութեան մասին, այլ նաեւ լաւատեղեակ կ'ըլլանջ, մանաւանդ, դաստիարակչական դիտութեան ներկայ վիճակին։

Հերպարդի մանկավարժական դրու-Թիւնը, դեռ մինչեւ այսօր, գրենկ ամկն տեղ կը կիրարկուի։ Ըստ հայ մանկավարժին հաստատումին, տիրող դրու-Թիւնն է նոյնիսկ։

Գերթգեան արագօրեն կ'ուրուաղծե ըացառապես կաննահաս այս իմացականուխեան կետնջը նախ, եւ ապա, կը .
պարդե դերժան իմաստասերին հողերա.
նուխիւնը, դաստիարակչական սկզբունջները, մանկավարժական դրուխիւնը եւ,
հակադրուխեամրը պաշտօնային դաստիարակուխեան կամ դործօն դպրոցին,
կը ջննե Հերպարդի դործը, որպես դի
կարենայ ճչդել րուն արժեջը դործին։

Տասնեւչորս տարու՝ Հերպարդ դրած է ըննախոսունքիւն մը «մարդկային ազա. աութեան վարդապետութեան ឋ យយ/ឃ» : Կիմնագիոնի աւարտաճառը՝ «dongnվուրդներու բարոյական բարձրացման եւ անկման պատճառները», մեծ հետաջրրթրուներւն ստեղծած է ժամանակին: Քսան տարեկանին, կը գտնէ ինջգինջը։ Լո՛կ իմաստասիրբութեամբ չի հետա. քրրուիր այլեւս։ Կր յափչտակուի դաստիարակութեան խնդրով։ հյանդավառ է Փեստալոցցիով, որուն չարժումին տարածիչը կը հանդիսանայ Գերմանիոյ մէջ։ Քսանեւվեց տարեկանին՝ կր գրաւէ Համալսարանի մանկավարժական ամ. բիոնը:

Ըստ Հերպարդի, աննպատակ է այն ուսումը որ չազդեր նկարագրին վրայ։ Իր մանկավարժուժիւնը կը հիմնուի բարոյականի եւ հոգերանուժեան վրայ։ Բարոյականեն պիտի բխի դաստիարակու ժեան նպատակը։ Իսկ հոգերանուժիւնը ցոյց պիտի տայ միջոցները։

Հերպարդեան Հոգերանու Եիւնը կր կը Տանչնայ գոյու Եիւնը Հոգիին, գոր կը դետեղէ ուղեդին մէջ, կը նկատէ դայն պարգ էակ մր եւ չ՚րնդունիր վարդապետութիւնը որ անոր կր վերագրկ ին ընածին դաղափարներ ու կարողու-[ժիւններ: Մանուկին հոգին մաբուր տախտակ մըն է սկիզբը։ Աստիճանա. բար կը կազմուի խմացականութերւնը: Դ է մ յանդիմ անական ւիորձառու [ իւններեն կը ծնին ծանօթութիւնները, դաղափարները, զգացումները եւ կամ բր: Հո. գերանական երևւոյթներու պատճառը որոշեալ օրէնքներով կը բացատրե Հերպարդ, որ ուսողութիւն կը մայնկ դիտակցութեան վիճակներու ուսումնասի. րութեան մեջ։ Պայքար կայ դաղափարներուն միջեւ։ Ատկէ՝ չահադրդոունիւնը, որ կական պայմանն է նոր ծանօ. 

Ըստ Հերպարդեան մանկավարժու-Թեան, ուսուցումը պէտք է յարդէ Հողեբանական օրէնքները։ Ուստի, Հարկ է չահարրդութիւն արթնցնել եւ ամէն ուղղութեամբ դարդացնել դայն։ Ու այստեղ, Գէորդեան կը բացատրէ ուղղակի եւ անուղղակի չահագրդութեան տարբերութիւնը։

Հերպարդեան ուսուցման ընթացրը, \_\_ թանձրացեալէն՝ վերացեալ։ Դենյանուիման ծանօթութիւններեն՝ վերա. դական դաղափարներ։ Գաղափարներէն՝ գործի։ Մեյս ընթացրը ունի չորս պա-4եր, գորս 4ետաղային Հերպարդի աչակերաները կոչեցին՝ ներածունքիւն, բաղդատութիւն, ընդհանրացում եւ կի. րարկութերւն։ Հայ մանկավարժը յստակօրէն կր պարգաբանէ այդ չորս աստի-Տանները կամ հանդրուանները։ Մեծ է Հերպարդի օգտակարութիւնը այս տե. սակետեն: Ուսուցիչը յստակ nentapho մր կ'ունենայ ձեռթը։ Հերպարդեան դրութեամբ ախպար դասի մր նմոյչը լի' ասպարեր, մեր ալ ուսուցչունիւնը,

կայ Գէորդեանի գրջոյկին վերջին մասին մէջ։

Ըսուեցաւ արդէն Թէ Հերպարդի դասարարակուխեան նպատակն էր՝ տղուն նկարադիրը կաղմել, դայն բարոյական էակ մը դարձնել։ Եւ սակայն, բարոյաիսսուժիւնը ինջնին բաւական չէ։ Անհրաժեչա է նաեւ ուսումը։ Պայմանաւ որ, բարոյական կատարելուխեան դաղափարը տիրապետէ ուսուցման մէջ։

Հայ հեղինակին խնդրոյ առարկայ երկին բուն չահեկանունիւնը պէտք է փնտռել այն դլուխին մէջ, ուր ան հրժտունեամբ եւ վարպետօրէն կր կչոէ ու կր չափէ Հերպարդի դործին իսկական արժէջը էր կայանայ յոյժ կարեւոր ու ճարտար այն հակադրունեան մէջ, ուր հերպարդականունեան դէմ կր դանենը Քլափառէաի մը պաչաօնային դասարարակունիւնը կամ Պօվէյի մը դործօն դպրոցը։

Գէորդեան կը Հաստատէ Թէ «բուռն չարժում մը կը ծաւալի, աւելի ջան կէս դարէ ի վեր, հերպերտականուԹեան դէմ, որուն պատուանդանը հիմէն խախ տած է արդէն»:

Հերպարդի Հոդերանութիւնը, որուն վրայ կը Հիմնկը ան իր մանկավարժութիւնը, չէր կրնար դիտական Հիմջ ուննալ, որովհետեւ դիտողութեան եւ փորձարկութեան արդիւնք չէր։ Ուստի արունստական էր։ Ըստ Քլափառետի եւ Տիուիի՝ այդ Հոդերանութիւնը ուսուցչին, չափահան հուտոն անհատին Հոդերանութիւնն է։ Հետեւարար չի կրնար աղուն Հոդերանութեւնը ուսույ հենը ուսու։ Բնահանարառ, Հերպասուհան ունուցման անհրաժեչտ չահադողը

ռունիւնն ալ, այդ պարադային մէջ, պիտի չրևէր տղուն Հոդերանունեննեն։ «Այդ չահադրդռունիւնը ուսուցչին չահարրդռունիւնն է, ուսուցչին կողմե օպտակար դատուածն է աչակերտին համար եւ ոչ նել աչակերտին ներկայ կեանջի պահանջջեն ընտծը»:

Հերպարդ ի՛ր օգտակար դատած չահադրդունիւնը կ՚արենցնէ եւ կը չահադրդունիւնը կ՚արենցնէ եւ կը դարդացնէ տղուն մէջ, կ՚ըսէ Գէորդեան, մինչդեռ նորադոյն մանկավարժութերնը պէտք չի տեսներ ատոր։ Այլ կը դոհանալ ինչնարերարար եւ աստիճանարար ծնող չահադրդունիւններով։ Հետեւարար, հերպարդականունիւնը չի կրնար դոհացում տալ նոր դաստիարակուներան պահանջներուն։

Եւ սակայն, հայ մանկավարժը կ՚ընդունի ԹԷ դիտական մանկավարժու-Թիւնը պարտական է Հերպարդի, որ առաջին լուրջ փորձը կատարեց Գերմանիոյ մէջ, րարձրացնելու համար մանկավարժուԹիւնը՝ Տչգրիտ դիտուԹեան մը կարդին:

«ՄԵԾԱՊԱՏԻՒ ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐ», Պ․ ԳԷորգեան, Պ*էյրութ*, 1956։

Պարոնեանի Հանրածանօն այս խորադրին փոխառունիւնը կատարուած է ո՛չ նե կատակերդունեան մը, այլ ողբերդունեան մը Համար։ Ողբերդունիւն մը՝ աւելի ջան իրական եւ առանձնայատուկ Հայկականունեամը մըն ալ ընորոչ։

ի սպաս Հայ կրթական գործին րարւորման, կորովի կոչ մբն է այս գրութիւնը, գոր Հեղինակը կ՚ուղղէ Հայկաթեամբ մը եւ դրեթէ անկարելի ջաչութեամբ մր։

Ի վերջոյ, ուրեմն, Հայ դպրոցին ինորիրը։ Հետեւարար, նաեւ, ինորիրը Հայ ուսուցչութեան, որուն դատին պաչտպան սենտիքան կը Հանդիսանայ Գէորդեան, առանձինն, աղաղակելու Համար անարդարութեւնը՝ անՀաւատալի յանդմութեանքը և ը, եւ ապա, առաջարկելու՝ անյետաձղելի լուծումը կամ Հիմնական միջոցը, որպէսգի ընդմիչտ ջնջուի «չարիջին արմատը»:

Ուստի, բարելաւել Հայ ուսուցչին վիձակը, ասպարկց դարձնել, Հրապուրեեւ ապահովել պատրաստուած որակեալ ուսուցիչներ, բարձրացնելու Համար մակարդակը Հայ դպրոցին, ուր կը կերտուի մեր ազգային նկարագիրը եւ որուն կառչած կը մնայ, ուրեմն, արտասահմանեան մեր Հայկական գոյունիւնը։

Ոչ մէկ տարակոյս, Հետեւարար, որ Հայ «ազգային վարժարանը ամէնունը ըլլալով, իր զոյունիւնը եւ բարգաւաՀումը կախեալ պէտք է որ ըլլան ամէն Հայ անհատի նիւնական օժանդակունենէն եւ այդ օժանդակունիւնը իւրաչան-

կան Սփիւռջին, զարմանալի անկեղծուպատասխան ըլլայ»։

Մինչդեռ, իրականուԹիւնը բոլորովին Հակառակն է ատոր։

Ու Գէորդեան կը Հաստատէ Թէ «մեր աղգային վարժարանները պիտի չկրնային իրենց բացը դոցել երբեջ, եԹէ ուսուցիչները իրենց արդար իրաւունչը,
աչխատուԹեան վարձջը ամբողջովին
ստանային»։ Մինչդեռ, «Հայ ուսուցիչը ամէն ամիս կանոնաւորարար իր Թոչակին 2/3ը կը նուիրէ պաչտօնավարած
ՀաստատուԹեան»։ Ան կը Հանդիսանայ
ուրեմն մեծաղոյն օժանդակը «աղդապաՀպանման դործին»։

Հետեւաբար, անվրէպ եղբակացու-Թիւն, — կը չահադործուին նուիրական դգացումներ, տիդբունըներ։ Անդ-Թօրէ՛ն կը խարեն հայ ուսուցիչը։ Ու հիմէն կր խախան․․ կրԹական գործը»։

Եւ դժրախտարար, կրԹական իչխանուԹիւնները \_\_ «Ժենծ - աղոները» \_\_ ոչինչ կ՚րնեն, ոչ մէկ միջոց կը փնաըռեն, «կրկնապատկելու Համար առնըւազն Հայ ուսուցչին այժմու Թոչակը»։ Այո, Տիչտ է, անոնք տարիներէ ի վեր Հանդստեան Թոչակի դրութիւն մը պիտի Հաստատեն տակաւին...։ Իսկ Գէորդեան կ'ապացուցանէ ատոր անկարելիութիւնը՝ անհերջելի փաստարկութեամը։

Ապա, կ'առաջարկէ նախ, մի'չա ի խնդիր հայ կրթական գործին բարելաւման եւ փրկութեան, «նկատի առնել ուսուցիչներուն ներկա՛յ վիճակը», եւ յետոյ, հաստատել դպրոցական հիմնադրամի դրութիւնը, «աժէն ո՛ւր որ դրպրոց կայ»։ Աժէն անհատ պիտի վճարէ իր դպրոցական տուրջը։

ԱՀտ', այս կոչն է իսկական նպատակը՝ «Մեծապատիւ Մուրացկաններ» դրրբոյկին, որուն իրական եւ պատկերաւոր դրուսալներու ընթեկրցումը կը Տնչէ մեր Հայ Հոդիները ու կը խոցէ մեր Լութիւնը՝ ամօթի դդացումով:

U. bu.

#### ԾԱՂԿԱՔԱՂ...

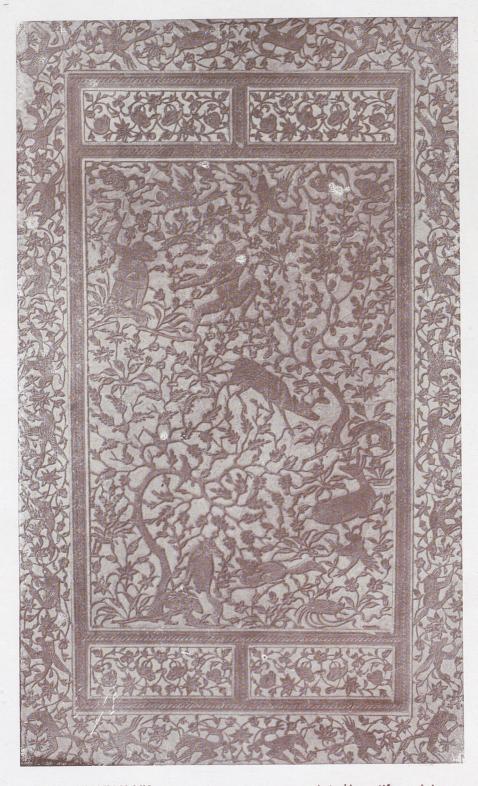
Հողին պես հեզ, հողին պես դաշն Մեր հերկերուն, 
Ծոցին պես պարզ, ծոցին պես կոյս 
Մեր լիճերուն 
Ինչպես բաժակն երկնակնիք 
Ծաղկըներուն, 
Ու ոսկեզարդ ինչպես օրրան 
Մանկիկներուն...

8. 074446

Հողին պէս հեղ, հողին պէս դաչն
Մեր հերկերուն
Ծոցին պէս պարդ, ծոցին պէս կոյս
Մեր լիճերուն,
Ինչպէս բաժակն երկնակնիջ
Ծաղիկներուն
Ու ոսկեղարդ ինչպէս օրրան
Մանկիկներուն:

ԵՂԻՎԱՐԴ (Եղիշէ արք․ Տէրտէրհան)





ՀԱՑԿ. ԶԱՐԴԱՐՈՒԵՍՏ

Art décoratif arménien



SHART - Composition

ՇԱՐԹ (Ցարութ-իւնեան)

ዓ. ՔԵՐԷՍԹԷՃԵԱՆ

## ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԱՐԴԻ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

\*

Վերջին կէս դարու ընթացքին եւ Համաշխարհային երկու պատերազմներէն յետոյ, Միացեալ Նահանդները դիտական ու Տարտարարուեստական մարդերուն մէջ իրենց իրականացուցած ձևոնարկներով տիրական դիրջ մը կը դրաւեն։

Մ չակու Թային դետնի վրայ սակայն, Հակառակ իրենց տրամադրու Թեան տակ ունեցած ամենալայն միջոցներուն, անուջ ձոյն առաւելու Թիւնը չեն ներկայացներ:

Հոն՝ դոյունիեն չունի ցեղային հանճարի մը եւ մչակունային աւանդական անցեալի մը հետ կապը չիպելու մտահողունիւնը։

Այսպես, դեղարուեստի եւ մասնաւորարար երաժչատկան արուեստի մարղին մէջ ամերիկեան մչակոյնը առաւելապես Հարկատու է Եւրոպայեն դաղնող կարդ մը ականաւոր արուեստադետներու: Իրենց մտածելու կերպը եւ նախաձեռնութեան ուլին նոյն ուժականութեւնով, նոյն ապատութիւնով՝ ինչպես դիտական եւ այլ մարդերուն մէջ և նոյն յանդենութեւնով կը յուսայ դետին չահիլ նաեւ արուեստի աշխարհին մէջ, հրապարակելով երրեմն տարօրինակ կարծիջներ եւ տեսութեւններ:

Դարերու փորձառութիւնով ուռչացած եւ արամարանութեամբ սնած Եւրոպական միաջը եւ անոր պատասխանատուութեան դիտակցութիւնը կը կարծէ համոդել ան դիւրութեամբ, իր մակերեսային սթաթիսթիմի ուրով առաջնորդըշած միջոցներով, ինչպէս ամերիկեան 
միաջը կը մօտենայ առչասարակ արտադեղադիտական Հարցերուն:

Այս տեսակկտով ուշարրաւ երեւոյթ մը կարելի է նկատել վերջերս լսյս տեսած դիրջ մը «Արդի Հոդեվարջ Երաժչտութիւնը», որ հեղինակութիւնն է երաժչտական ըննադատ ՀԷնրի Փլէզընթսի։ Գիրք մը որ Ամերիկայի մէջ բաւական աղմուկ պատճառեց։

Ի°նչ կ՚ըսէ Հեղինակը իր դրջին մէջ։ Այն Թէ, ոչ միայն «ներկայ երաժչտու-Թիւնը արդիական չէ», այլ նոյնիսկ «լուրջ երաժչտուԹիւնը՝ սկսելով դասական արուեստէն, լուրջ կոչուած ե-

Եւ ըստ Հեղինակին, միակ արդիական երաժչտունիւնը որ իրապէս կենսունակունիւն ցոյց կուտայ՝ ամերիկեան ճազն է։

Փլէդըն Թս իր դրջին մէջ կր դիմե ընկերային ու տեսական վերլուծումներու, պաչտպանելու Համար իր ներկայացուցած այդ տեսուԹիւնը։

Ըստ իրեն երաժչտուժիւնը այն ատեն միայն դոյուժեան իրաւունք կը ստանայ երբ ան ունկնդիրներու դանդուածի մը մեծամասնուժեան կողմէ կը պահանջուի իրը վայելքի միջոց։ Եւ որովհատեւ արդի երաժչտուժիւնը ընդհանուր այդ պահանջին առջեւ չի դըտնուիր, հետեւարար առելորդ աշխատանք մը կը նկատէ ան։

Այսպես, պահանջջի եւ մատուցումի օրենքը ի զօրու է առեւտրական աչիարհին մեջ, կը կարծէ Թէ կարելի ըլլայ նոյնութեամբ կիրարկել նաևւ արուեսաներու մէջ։

Իսկ ենք Հակառակ այս իրողունեան դեռ իրերը կը չարունակեն միչտ մինւնոյն սխալ ձամրուն մէջ, այդ ալ չնորհիւ կարդ մը արդիական կոչուած աղդեցիկ երաժիչաներու (զորս Փլեզըննս չի վարանիր կոչելու «նենդամիտ իաբերաներ») խումրի մը եւ իրարու հետ 
համաձայն մասնադէտներու որոնջ իըենջ գիրենջ փառաւոր անցեալ մը ունեցող երաժչտունեան չարունակողները 
կը կոչեն։

ֆլեզըն Թս կ՝ առելցն է. «Մին չդեռ ան 1914 ի պատերազմ էն ի վեր արդ էն մեռեալ տարր մըն է միայն։ Երաժչտու-Թեան սնանկութիւնը կը սկսի արդ էն նոյնիսկ Պէ Թովընով»:

Ուրիչ տեղ մը. «Երը անոնց ստեղծագործութիւնները ժողովուրդին ծաչակին կողմ կը մերժուին, անոնք իսկայն կը դիմեն սովորական խարհութեան միջոցին, ըսելով թե յառաջդիմական երաժչտութիւնը անչուչտ իր
դարուն մէջ չէ որ դնահատուած է
միչտ։ Իսկ ժողովուրդը միչտ քաղաքավար, հաձոյակատար ու ներողամիտ՝ կը
թոյլատրե ամէն ինչ փոխանակ այդկապերաները տաձարէն դուրս վոնտելու»։

«Նախորդ դարերու երաժիչաները յա-Էողութիւն ունեցան, կ՚ըսէ ան, որովհետեւ անոնը գիտցան տիրող ընկերային պայմաններուն հետ պատչանեցընել իրենց ստեղծագործութիւնները։»

Փլեզընթես չի վարանիր նոյն իսկ կովերը կառջին առջեւ լծելու, որովհետեւ ան կ՚ըսէ. «Երդահանները կը
կարծեն որ իրենջ է որ կը ստեղծեն ևբաժչտական դործերը, սակայն իրականին մէջ ընկերութեւնն է որ իր ձրդտումներով կը ստեղծէ գայն»:

Անհատապես յրացուած, նոյնիսկ դըլուխ\_դործոցները ոչ մէկ նչանակութիւն ունին ինչնին իրը այդ, այլ հաւաջականութեան կողմէ ընդունուած ոճն է ամէն ինչ»:

Հեղինակը չի վարանիր նաեւ իր գրջին միջոցաւ յայտարարելու Թէ «Ա-րեւմտեան ջաղաջակրԹուԹիւնը արդիատչս կը դանուի իր ամերիկեան «փոււլ»ին մէջ, եւ անոր երաժչտուԹիւնն այլեւս ամերիկեան երաժչտուԹիւնն է...։ Արմսթրօնկի եւ Էլլինկթընի ճա-

րար դն նննան»:

որ որ եր երկրայի, ապօկ նարգրակար
հարդարան արաբարարար
հարդարար անրել արաբարարար
հարդարար արաբարարար
հարդարար արաբարարար
հարդարարար
հարդարար
հարդարար
հարդարար
հարդարար
հարդար
հար
հարդար
հար
հարդար
հար
հարդար
հարաս
հարդար
հարդար
հարդար
հար
հարդար
հարաս
հար
հարաս
հար
հարաս
հար
հարաս
հար
հար
հար
հար
հար

Փլէգընթսի գրջին մէջ տարածուած այս անձեթեթութիւնները առիթը կուտան մեդի ընդՀանուր Համառօտ ակնարկ մը նետելու Ամերիկայի երաժըչտական կեանջին վրայ:

ԵԹԷ նկատի առնենը նախ ամերիկացի երդահաններուն պարադան, պիտի տեսներ որ ԺԹ. դարէն առաջ ապրող սերունդները ոչ մէկ անուն Թողած են արուեստի այդ մարդին մէջ։ Միայն ժողովրդական ֆօլջլորի տեսակէտէն կարելի է յիչել կարդ մը անուններ ուրոնը արդէն են անակայ են եղած օտար հոսանջներու եւ կամ աւելի տեղացի կարմրամոր Են Հուրիկներու ֆօլջլորին:

Միայն ներկայ դարուն ջսանական փուականներուն է որ կարդ մը անուններ կը սկսին երեւիլ ամերիկեան երաժըչտական կեանջի հորիզոնին վրայ, ոլորը իրենց ուսումը ստացած են фարիզի մէջ եւ մեծ մասամբ աչակերտները՝ Նատիա Պուլանժէի:

Գալով ճազի երաժչտունեան, անտարակոյս այդ ճիւղը մեծ համեմատու Երեն մը պիտի ստանար առաջին օրէն իսկ Ամերիկայի մէջ, տրուած ըլլալով անոր դլխաւորաբար պարային բնոյնը։ Եւ սակայն, վերջերս անոր վերագըրուտծ սէնфоնիք արժէջի հարցը խիստ չափազանցուտծ համեմատուժիւն մը ստացաւ, տրուտծ ըլլալով որ անոր բուն արժէջը սահմանափակուտծ է կչույթին ևւ հարմօնիք կարգ մը սահմանափակ թիւով բանաձևշերու մէն։ Իրականութեան մէն, նոյնիսկ ընդունելով ճազին սէնֆօնիջ երաժշտութեան բերած նոր տարրերը, անոնջ իբր համեմ միայն կրցան ծառայել մինչեւ այժմ եւ ոչ թէ իրրեւ հիւթեղ տարը։

\*

Դէպի Միացեալ Նահանդները դաղ**խող եւրոպացի ականաւոր երաժիչանե**լը մեծագոյն դերը կատարեցին ամերիկեան երաժչտական դպրոցին կազմու\_ թեան մէջ: Սթրավինութի, Պէլա Պար-Mog, Շեօնպերկ, Մարթինոն, Հինարմիթ, Ռահմանինօֆ, Հօնկկրը, Քրկներ, եւ այլ մեծ երգահաններ, յետոյ Թոսքանինի, Պրունո Վալթըր, Միթրոinclos, Ufapadulh, be abu hupa de ուրիչներու անունները կը տիրեն ամերիկեան երաժչտական պատմութեան մէջ եւ առանց անոնց կատարած դասախարակչական մեծ դերին, հաւանարար դեռ այնքան շուտ չպիտի հասներ երդահաններու սակաւաթիւ խումբ մը, որոնց անունները հաղուադէպ կերպով կ'երեւին մեծ նուագահանդէսներու յայտագրերուն վրայ։

Այսուհանդերձ ամէն տարակոյսէ վեր
է որ այնտեղի հրաժշտական շարժումը
մեծ կենսունակունիւն մը ցոյց կուտայ
միչտ, իր բազմանիւ սէնֆծնիք նուտդախումբերով, երաժշտանոցներով, ոսոնք կը վայելեն նաեւ ամէնէն լայն
նիւնական առաւելունիերը:

Նկատելի է որ նոյնիսկ ամերիկեան մեծ նուագախումբերու մէջ լաւագոյն նուագածուները (Էնսթրիւմանթիսթ) դըրեթե առանց բացառութեան Եւրոպացիներ են։ Լաւագոյն ուժերը աժերիկեան տոլարին հրապոյրէն ազդուած ժեկնած են դէպի հոն կաժովին եւ կաժ նոյնիսկ ընտրովի կերպով հրաւիրուած են ժեծ նուագախումրերու կողմէ։

Այդպես, օրինակի համար, լարաւոր դործիջներու (Հութակ, թաւջութակ եւ այլն) համար անոնջ կը նախընտրեն Աւսարիացի արուեստագետները, իսկ չունչով նուագուող փայտէ նուագարաններուն համար (օպուա, ջլարինէթ, պասօն եւ այլն) կը նախընտրուին Ֆրանսացիները։ Գերմանները կը հայ- թայինեն պղնձեայ չնչական դործիջ նը- ւաղողները։

Այսպէս, լաւագոյն եւրոպական ուժերուն ընտրովի կերպով մասնակցու-Թիւնը ամերիկեան նուադախումբերուն ապահոված է միչտ որակի բարձր աստիձան մը։

Այս տեսակէտէն Թէեւ, նուադախումբերու ներջին կետնջին վերաբերեալ անհրաժեշտ «աւանդուԹիւն» մը մարմին առնելու վրայ է արդէն Ամերիկայի մէջ, սակայն ստեղծադործական մարզին մէջ դեռ հաւանարար երկար շրջան մը միայն պիտի կարենայ հասցընել զիրենջ եւրոպական երաժչտական ստեղծագործական մակարդակին։

կայ սակայն դէմը մը որ արժանի է
յիչատակունեան, անուն մը որ իր երկրին մէջ ալ իր մահէն չատ աւելի
վերջ դտաւ իր արժանի տեղը՝ Չարլս
Այվս։ Երդահան մը բարձրորակ արժանիջներով, որուն «Գօնքօրտ» անուն հեղինակուներւնը, Սօնան մը, առաջին
անդամ ըլլալով 1939ին հրապարակաւ
նուադուեցաւ, այսինջն իր մահէն 25
տարի վերջը միայն։

Առայժմ Չարլս Այվս Ամերիկայի հրաժչտական չարժումին մէջ իրրեւ ստեղծադործող ինջնատիպ արուհստադէտ՝ միակ աչջառու ՀեղինակուԹիւնը կարե\_ լի է նկատել:

իսկ այսպիսի պայմաններու մէջ Փլեղէնթեսի անտեղի յարձակումները՝ տիրող երաչտութեան մը մէկ արտայայտութիւ..

կայ նաեւ ուրիչ անուն մը, Ալան Յովհաննէս, որուն տակաւ առ տակաւ Տանաչումը երաժչտական աչխարհին մէջ ,ապացոյց մըն է որ իր երկը կար-Տակենցաղ հրախաղութիւն մը չէ։

Կը յուսանը «Անդաստան»ի յառաջիկայ Հատորներէն մէկուն մէջ ուսումնասիրել իր դործը։ Գ․ Ք․

ԼԻՏԻՍ, ԿԱՐԻՆ անցեալ նոյեմբերին առուաւ հրաժչտական երեկոյ մը, աջակցութեամբ Լիւթ-Անտրէ Մարսէլի, որ ֆրանսական երաժչտական չրջանակներուն մէջ Հետարրթրութեիւն առաջ բերաւ իր ինչընտաիպ յայտագրով։

Այս հին կրոնական երգերու ամբողջ չարքը սկաւառակի վրայ (միքրոսիյյոն) հրապարակ հանեղ վերջեր», «Ֆեստիվալ» ֆրանսական ընկերութիւնը։

# 

ՕՆՆԻԿ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ և հավատական

«Անդաստան»ի վերջին հատորին լոյս տեսնելէն ի վեր Փարիդի մէջ հայ սէն ֆոնիք երաժչտական չարժումը ուղղակի կերպով հետաքրքրող իրը կարեւոր երեւոյԹ, կարելի է արձանադրել երդահան 0. Պէրպէրեանի անձնական հեղինակու-Թիւններուն նուիրուած նուադահանդէ որ դոր վարեց հեղինակը անձամբ՝ Լամու-րէօյի նուադակում բով՝ Սալ Կավոյի մէջ։

Իրը նոր ստեղծագործութիւն՝ Օննիկ Պէրպէրեան այս անդամ կուտար իր Հինդերորդ Համանուադը գոր կոչած է հեղինակը «Հայրենիջ» անունով:

Առաջին անդամ չէ որ երդահանը իր
յղացումներուն ներչնչումը կը ստանար
ազդային բնոյԹ կրող նիւԹերէ։ Ասկէ
առաջ ան տուաւ «Հայկական Համանուդ»ը «Հայկական Պատարադ»ը, «Լուսաւորիչ»ը, ինչպէս նաեւ «Նարեկ» խորիմաստ դործը։

Իր նոր համանուաբը «Հայրենիը»ը երեջ բաժանումներէ բաղկացած սէնֆօնիջ երկ մըն է։

Առաջին բաժինը ողեկոչումն է հայ պատմական փառաւոր անցեալին, Ոսկե դարու, Մեսրոպներու, Նարեկացիներու հայրենիջին:

Երկրորդը նոյնպէս ողեկոչումն է մեծ եղեռնին, որ փորձեց իր հիմերէն խախտել դարաւոր Հայ ժառանդութիւնը։

Իսկ վերջին, երրորդ մասին մէջ Հայրենիջի արդի վերածնունդն է որ կը պատկերացնէ երդահանը։

«Հայրենիլ»ի սէնֆօնիք կառուցուածքը թեմաթիք է անչուչտ, եւ փօրմի տեսակէտէն հետեւարար կերտուած է իր նախասիրած փօրմ իւնիքի ձեւով գոր երդահանը կիրարկած է ցարդ դրեթէ իր ըոլոր սենֆոնիք գործերուն:

0. Պէրպէրեանի յղացումները ամեն անդամ նոր պրպումներու պաուղն են, օրինակ կչռուխային ձեւերու բազմաձայն հեւսուած քի կամ մօտերու իր ընտրուխեան տեսակետեն, եւայլն: Իր լեզուն առհասարակ ընդունուած աչ մեկ ձեւի տառացիօրեն կը հպատակի կամ կը կառելի։ Արտայայտուխեան միջոցներու տեւակետեն է դասականեն մինչեւ արդիական ձեւերու, որոնց մեջ կ՝առաջնորդուի ան նաեւ դեղագիտական դդայուն դատուղուխենն մր եւ կ՝օղտադործէ այս կամ այն միջոցները:

Պարզ հետեւորդ մը չէ ան ուրեմն ստեղծադործութեան մէջ, այլ առաւելաայես կր ձգաի չարունակել, կամ աւելի 
ձիչը՝ դործի կը ձեռնարկէ մեկնելով 
հոնկէ՝ ուր հասած է արուեստը արդէն 
ուրիչներու ձեռջով։ Այդ կը նշանակէ 
հետեւաբար Թէ Օ․ Պէրպէրեան ձեռնահաս ոդիով մը սերտ կապեր պահելով 
հանդերձ՝ երաժչտական արուեստին մէջ 
արդիապէս արադ Թափով մը տեղի ունեցող յեղաչրջումներու հոլովոյթին 
հետ, դիտէ սակայն ըլյալ նաեւ անկան։

Արուեստադետի այս առաջինութիւնը, այսինջն անկախ ոգին, միայն կարելիութիւնը կուտայ իրեն, գինջը չրջապատող 
հոսանջներուն մէջեն իր անհատականութեան ճամբայ մը բանալու համար առնել ինջնաբուխ յանդուդն ջայլեր։ Իսկ 
յանդուդն ջայլեր՝ կը նչանակէ հետեւարար ստեղծադործել ներջին թելադրութիւններու միայն հպատակելով, առանց հասարակութեան ճաչակի մակարդակին վրայ մնալու։

Մ,յս նկատումներով միայն կարելի է

մօտենալ 0. Պերպերեանի արուեստին, առանց կանը առնելու անսովոր նկատուած երեւոյ Թներու առջեւ, եթե երբեր ի յայա կուգան անոնը իր յղացումներուն մէջեն, եւ ընդունիլ իր երկր իրր անկեղծ արտայայտութիւն մը։

Պերպերեանի գործերը միչա նոր բար մը կաւելցնեն հայ սէնֆօնիք երաժշտ. ունեան կառուցման դործին:

02ԱՆ ՏՈՒՐԵԱՆ

Ղեկավար Օգան Տուրեան Յունուարի վերջը հրաւէր ստացած էր Հարլենի մեջ հիւսիսային Հոլատայի Ֆիլարմ օնիջ նուադախում բին նուադահանդեսներեն դիր վարելու։

Մ.յս առելեւ իր մասին Հոլանտական թերթերուն մէջ երեւցած գրութիւնները մեզի Թելադրեցին կարգ մը խորհրդածութիւններ:

Անրեց մեջ արտայայաուած քանի մը կարծիջներ արժանի են մասնաւոր ու. չաղրութեան, կարծիջներ՝ որոնք էնթէր. բրեթասիօնի տեսակէտեն ունին մեծ Englimburghen dp:

Նուագահանդէսին յայտագրին համար ընդունուած են երեք սէնֆոնիք կաորներ՝ «Տոն Ժուան»ի նախերդանքը (Մոցարթ), Շուպրրթի համբաւաւոր «Անաւարտ» սէնֆոնին եւ նոր դպրոցէն ալ Ալպես Բուսելի Չորրորդ Սենֆօնին։

Մ.յս գործերուն մեկնարկութեան մա. սին են արտայայտուած Հոլանտայի ըննադատները, որոնը միահամուռ կերպով Տուրեանի անձին մէջ կը գտնեն ընարի ղեկավար մը, մեծ երաժիչա մը։

Անանցմե մին, Ամսթերրաամի «Հեթ. pphit boifs if skullauphy duply 04ան Տուրեան» վերնագրին տակ կը գրէ մասնաւորարար հետեւեալ նչանակալից տողերը. «Տուրեան մասնաւոր տուրքե նաւորութենէն կը ցոլանայ թելադրական

րով օժտուած արուհստագէտ մըն է։ Ան քաջութիւնը ունի մանաւանդ ուրիշներու գեղագիտական ըմբռնումները չբաժ-Gbint»:

Եւ ատոր իրը օրինակ կուտայ Շու. պրրթի «Անասարտ»ը, որուն «մեկնար. կութիւնը նոր լոյս մը սփռեց այնքան ծանօթ այդ երկին վրայ», կր գրէ բննադատը։ Իր կարծիքը Րուսէլի Չորրորդ Սէնֆոնիին մասին նոյնքան գնահատական է, «խիստ շեշտուած անհատակա\_ նութիւն մր անկասկած ապահովեց այդ մեկնարկութեան յաջողութիւնը»: Ի վեր կը հանենք նաեւ իր վարելու կերպը, «վերապահ եւ ժուժկալ իր շարժումնե. րուն մէջ, որուն շնորհիւ ան ձեռք կը բերէ շատ աւելի դրական արդիւնք մը, քան կարգ մր ուրիչ վարիչներ», *ինչպէս* նաեւ կը գրէ՝ «իր ճպոտին ներքեւ նուագախումբը ի յայտ բերաւ որակի գերազանցութիւն մը, որ դրոշմուած պիտի մնայ միշտ մեր լիշողութեան մեջ»:

Ուրիչ թերթ մր, Լահեյի «Հեթ նիւգ վան տեն Թակ» նոյնպես կը չելաէ Տուրեանի անհատականութիւնը և կը ծանրանայ մասնաւորարար Բուսէլի սէնֆոնիին մեկնարկութեան վրայ, դրելով՝ «հարուստ հակադրութիւններով կատարեալ հաւասարակշռութիւն մը պահանջող այդ երկր Տուրեան տուաւ շլացուցիչ լոյսի un muh»:

Իսկ «Հարլէմս Թակրպլատ»ի *ընհաղա*ար՝ Ռօգ Տր Քլերը, որ մեծ հեղինակու. Flie ունեցող ըննադատ մըն է Հոլան\_ տական երաժչտական կեանքին մէջ, երկար գրութեան մը մէջ ի վեր կը հանկ Տուրեանի արժանիջը, ըսևլով՝ «պէտք է ընդունիլ որ Տուրեանի երաժշտի անձանուրանալի ոյժ մը։ Այդ երեկոյ մենք կարծեցինք լսել հիմնովին վերակազմը. ւած նուագախումբ մը, այնքան հեղինա\_ կաւոր է իր վարելու կերպը եւ հայա. գատ իր հրաժիշտի արժանիքը։ Յուսալից ենք որ իր այս փայլուն ելոյթը իրեն դիւրութիւն պիտի տայ մեր երկրին մէջ անցնելու նաեւ ուրիշ կարեւոր գախումբերու գլուխը։ » գուան» ի դասիր ին համարք հաա ըատոտաւոր կարծիք մը. «այդ մեկնարկու. թիւնը արժանի է իրը պսակում ծառա. յելու «Մոցարթ-ի Տարի»ին Եւրոպայի մէջ, որ կ աւարտէր երկու օր առաջ միայն :»

Շուպըրթի «Անտւարտ ՍԷսֆոսի»ին մասին կը դրէ դարձեալ, «Տեսանք որ այնքան հարուստ կերպով կը փթթի այդ զմայլելի երկին րոմանթիք տարրը, անոր մէջ, կրնայ դեռ ուրիշ անակնկալ կարելիութիւններ մատուցանել երաժիշտի մը, երբ իր մօտեցումը անոր տեղի կ՚ունենայ սովորականէն տարբեր ստեղ-ծագործական նոր ոգիով մը։

Րուսէլի Չորրորդին մասին «Հոյակապ մեկնարկութիւն» բացատրութիւնը կը դործածէ եւ այդ իրիկուան նուադահան. դէսը կ'ընդունի իրը մնայուն արժէջ մը:

Ամոքերդատմի Ալկէմենէ Հանտրլո. պլատը այդ իրիկուան նուտդահանդեսը նոյնպես «սովորականեն դուրս» բան մը կ'որակե, ինչպես նաեւ Տուրեանի երեւումը անակնկալ մը կը նկատե:

Այս Թերթն ալ կը չեչակ նոյնպես «Ապչեցուցիչ երեւոյթ մըն էր
տեսնել Թէ Տուրեսն ի՛նչպես ամրողջ
փարթիսիոնը ունէր իր մաջին մէջ՝ եւ
կը վարեր յիչողութեամբ միայն։ Ոչ մէկ
վարանում նչանատուութեան մէջ, ոչ ալ
տեւէ անկայունութեան նչոյլ ցոյց կու
տար ան, բան մը՝ որ այդպիսի պարադաներուն չատ դիւրութեամբ կրնայ պա.

տահիլ։» Տոն Ժուանի եւ Անաւարտի ժեկնարկունեան ժէջ նոյնպէս կը դանէ «ժեծ ու տպաւորիչ Հրապոյր ժը»։

Կայ նաևւ Րոթըրտամի Նիէօվէ Րոթըրտամշէ Քօրանթ*ի նման կարևւոր*առօրեայ Թերթի մը ջննադատութիւնները, որոնջ նոյնպես խիստ յատկանշական են։ Ան կը գրէ․ «Երիտասարդ հայ
վարիչը Տուրեան տուաւ ապացոյցը թէ
նուագախումբ մը վարելու արուեստը
միմիայն թեքնիքի հարց մը չէ, այլ
պէտք է նաեւ այլապէս ճպոտի վարպետ
մը ըլլալ։ Ան ամբողջ յայտագիրը վարեց յիշողութեամբ միայն, օժտելով իւթեան մը դրոշմով, ինչ որ ճշմարիտ երաժիշտի ոգիին մէկ արտայայտութիւնն
է »։

\*

ந்த ம் கழி சிர கடி கடிக்கிற்ற Տուրեանի արուեստին մասին արտայայ\_ աուած միաքերուն մէջ, բոլորովին ադատ եւ անվերապահ ոգին է որով հոլարատետր գբևնգենու երրաժատրբևն ին վերլուծեն զանագան սենֆոնիք գործե. րու մեկնարկութիւնը հայ արուեստադե. ախն կողմ է։ Վկայութիւններ մանաւանդ այնպիսի աղբիւրներէ որոնց համար խընհում աստերայ տեսոբոստուբան այմ չրջանակին բոլորովին անժանօթ՝ միմիայն ղեկավարի իր ձպոտին վստահելով կը րբևիայարայ բուադախուդեի դն ժշուրը արակրիալ կերպով ու կը պարատաքեք մարսրճ անատվանասարի ին աևուեսաին մասին:

Ինչպէս կարելի է եղրակացնել, երբ այդպիսի պերճախօս բովանդակուժիւն մը ունեցող վկայուժիւններ կուդան դեղադիտական դերադաս մակարդակի մը պատկանող երաժչտական դործերու մեկնարկուժեան առժիւ արժանիջ մը նուի. րադործելու այս ձեւով, դանոնջ մեկնե. լու ոեւէ փորձ կ'րլլայ աւելորդ։ ՋՈՒԹԱԿԱՀԱՐ ՄԱՆՈՒԿ ԲԱՐԻՔԵԱՆ

Լոնտոնի Ֆիլհարմոնիա տենֆոնիջ նուագախումբին առաջին ջուխակահար Մանուկ Բարիչեան անցեալ տարւոյ վերջաւորութեան Եւրոպայի կարգ մը դըլխաւոր ջաղաջներուն մէջ կատարեց շըրջապտոյա մը եւ տուաւ Դեկտ. 4ին՝
փարիդի մէջ դահլիճային երաժշտու թեան նուիրուած երեկոյթ մը՝ իր թրիսյով, րազկացած Տէնիս Պրայընէ քօրնիսթ) եւ դաչնակահար Քրովսընէ։

Մ. Բարիջեան արուեստաչերի բաղաչուրակ տուրջերով օժտուած Ջութակի փարթիթային ժեկնարկութիրնով գլխաւորարդ առւրջերով հայանական շրջանակներուն ժեջ սիրուած ու ղնահատուած ղեմջ մըն է, այլ եւ հոն իր յաձախակի ելոյթներով դարաար հաժիչաներու հետ, ինչպես օրինակ կարժին ֆիչըր եւայլն, տեղւոյն երաժչտական կեանջին մէջ նաև է, այլ եւ հոն իր յաձախակի ելոյթներով դերուայն են հայ ինչպես օրինակ իրաժիչաներու հետ, ինչպես օրինակ իրաժիչաներու հետ, ինչպես օրինակ իրաժիչանակուն և ույթներով ուրաքուն ու ուայլն, աելույն երաժչտական կեանջին մէջ նաև տեղույն երաժչտական կեանջին մէջ նաև տեղույն երաժչտական կեանջին մէջ նաև տեղույն երանչություններ և անիմաթեօրի դեր է ապահուկած իրեն համար:

Արդիական դպրոցին պատկանող հեղինակներէն Լէնօքս Պէրքըլի կողմէ Հու-Թակի, քօռի եւ դաւնակի համար հեղինակած թրիշն իր ինքնատիպօրէն ձոխ պարունակութիւնով յայապրին կարևոր կտորներէն մին էր որ այդ երեկոյ այդերեք Տարտար ձեռքերուն մէջ հղաւ ընտիր մեկնարկութիւն մը։

Մ․ Բարիջեան մին է այն Հայ արուեստաղէտներէն որոնջ ցեղային արժանիջներու ժառանդութեան պաՀպանումի նրկատմամբ կը ներչնչեն կատարեալ ապա-Հովութիւն մը։

Sungling of how make update for hach

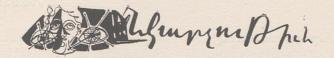
ԱՐԹՈՒՐՕ ԹՈՍՔԱՆԻՆԻ

Յունվար 16/հ Նիւ Եորջի մեջ մահայ ցաւ Թօսջանինի, նուագախումբի հանճարեղ վարիչը, որ Թէ իր ճպոտին հըմայջով եւ Թէ՝ ոչ նուաղ իր արտակարդ նկարագրին համար դարած էր արդեն

Ծնած էր Իտալիա, Բառմայի մէջ հւ յաձախած տեղւոյն հրաժչտանոցը իրբեւ ժաւջուժակահար։ Եւ այդ պաչտօնով կ՚ընկերանար ան օր մը խտալական Օփէբայի խումբի մը դէպի հարաւային Ամեբիկա։ Հոն է որ օր մը անակնկալ դէպքի մը բերումով կը վիձակէր իրեն ձեռջ առնել ձպոտը եւ վարել Այտա օփերան, առանց բառթիսիօնի ծայրէ ի ծայր կատարեալ յաջողուժեամբ մը։ Այդ օրէն տկսեալ իր ատողը պիտի բարձրանար եւ իրեն պիտի վիձակէր վարել նաեւ աշխարհ կաններու մէջ։

ինչպես անակնկալ եւ զարմանք պատ-Տառող պայմաններու մէջ էր յայտնըւած իր մեծ արժէջը երբ ան 19 տարեկանին ձեռք կ'առնէր ճպոտը, նոյնպէս անակնկալ եւ զգայացունց կերպով կը վերջացներ իր ասպարազը 70 տարի յետոյ, 89 տարեկանին, Քառնեկի Հոլի մէջ Վակներեան նուագը վարած միջոցին, երբ դարձեալ ճպոտը ձեռքը, իր ուժերը կը լջեն զինջ յանկարծ ղեկավարութեան ռան տակ յանկարծ նուագածութեան պահուն : Նուագախումբը կը չարունակե առանց անոր եւ վերջաւորութեան Թօսքանինի կը մեկնի բեմէն գլխահակ առանց ուտագրութիւն դարձնելու սրա-Տին խանդավառ ցոյցերուն։

Թօսջանինի Հաղուագիւտ արուհստագետի գետ՝ ապրեցաւ նաեւ արուհստագետի Հաղուագիւտ կետնջ մը։



ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԿԱՐԻՉՆԵՐԸ

# ՆԿԱՐԻՉ ՅԱԿՈԲ ԿՈՋՈՅԵԱՆ

Գրջի ձեւաւորման արուհստը հայկական մշակոյնի պատմունեան մէջ յայտնի է մանրանկարչունեան այնպիսի անդուդական նմոյչներով, որոնց կարող են
նախանձել ևրոպական ջաղաջակիրն ժոդովուրդները։ Բազմադարեան հնունիւն
ունեցող մադաղանների խունացած էջևրում պահպանուած մեծաջանակ մանրանկարներն իրենց դեղանկարչունեամ բ
ձեծ արժէջ ներկայացնելով, վկայում են
հայ ժողովրդի ջաղաջակընունեան վեթելջի, նրա դեղարուեստական փարնամ
ծաղկման մասին անցեալում։

Մեզ հասած մանրանկարները բացում ուսումնասիրութիւնների անսպառ նիւթ են տուել գիտնականներին եւ արուեստագէտներին։ Մասնաւորապէս հայ նըկարիչները, սկսած Վարդդես Սուրէնեանից մինչեւ ժամանակակիցները յա-Տախակի զբաղուել են մեր ձեռադիր մանրանկարների ուսումնասիրութեամբ, հարստացնելով իրենց ստեղծագործու -Թիւնները հայկական հին դեղանկարչու. թեան արուեստի տարրով : Ժամանակակից հայ արուեստագէտների մէջ այդ ուղղունեամը աշխատողների նիւր նեպետ փոքր է, բայց այդպիսիք մեծ խանդավառներ են: Ընդ որում ոչ ամենջին է յաջողւում առաջին հայեացջից Համեստ Թուացող այդ արուեստը Հասցնել իւր Հմայջի բարձրութեան։ Աւա\_ գագոյնը հայ արդի նկարիչներից, որ

դերազանցօրէն տիրապետում է դրջի ձեւ ւաւորման արուեստին, որ հմաօրէն եւ կար դիտակցութեւամբ օղտւում է հայկական հին մանրանկարչութեւան հա րուստ աւանդութերւնից եւ այն կիրառում իր ստեղծադործութեւններում, բոլորովին նոր մեթոտով, դրաւիչ ձեւերով, այժմ էականութեանը հարագատ մնալով, դա ժողովրդական նկարիչ Ցակոր կոչոյեանն է։

Գրջի ձեւաւորման արուեստը եղակի ղրաղմունք չէ մեր յարդելի արուեստա. դէտի համար։ Նա զրաղւում է նաեւ դրաֆիկայի այլ տեսակներով, ինչպէս եւ դունանկարչուԹեամբ։ Սակայն իմ նպատակն է այս յողուածում սահմանափակուել Կոջոյեանի ստեղծադործու-Թեան միայն մի Տիւղով՝ դրջի պատկե. գրջի պատկերազարդումների Ժողովածու» է՝ՍայաԹ Նովայի «Խաղերի Ժողովածու» րազարդման

Գրջի արտաջինը վերին աստիձանի գադաթնակէտին։

Ահա առաջնա թերթը գ վրուխար կանաչ ֆոնի վրայ վէտվէտացող արծաթա/գոյն բազմապիսի նրբերանգներով շջեղ
ծաղրանկարներն իրենց շուրջպարի մէջ
նոտած աշուղն իր սիրած թամանչայի
գովջն է անում հեռւում ծաղկաստանի
մեներդչուհի սոխակն է ձայնակցում ,
հրապուրուած ջամանչայի կերկերուն
մեղեդիով: Իսկական արեւելեան մոտիվ:

Այս գրջի նկարաղարդումների նախերգանջն է, որը դեղատեսիլ է ոչ միայն
ծաղիկների հեղապար, ճկուն դծանկարներով, այլեւ դունային ակնախարդ ներդաչնակումով: Այս կենսախինդ նախերդանջին յաջորդում է անուանաթերթը.
աչջն անմիջապես հանդատանում է, դիտողի հայեացջը հանդարտ սահում է
ծաղկադորդ հիւսուածջների վրայով,ուր
խիտ ծաղկադարդերի մէջ ցրիւ եկած,
ասես թէ ծաղիկներն են ծլվըլում: Այդ
տմենը միմեանց հետ են չաղկապուած
հմուտ հասկացողութեամբ, լիովին հա-

մապատասխանելով ղարդանկարչութեան պահանջներին ։

Այս ամէնը դալիս է լրացնելու ոսկերկրեն և արերերով մակարաթագութիւններով ։

Այս ամէնը մակերեսը՝ Հայերէն սերարկի դեղեցիկ մակարրութիւններով ։

Ձմրուխաի, կանաչի եւ ոսկեղօծ տառերի դունային աւելի լաւ ներդաչնակութիւն մադաղաթի ֆոնի Հետ, կարծում եմ,որ անհնար էր ստանալ։ Գոյնի ընտրութիւնը կատարուած է մեծ ճաչակով,իսերացիօրէն եւ իմաստաւոր։ Դա ծանրակրի եւ տեսը է տալիս անուանաթերթին ևւ աւելի պատկառելի դարձնում դրջի տեսըը։

Գրջի ձեւաւորման ամենահմայիչ էջերը կազմում են խաղերի ժողովածու\_ ների պատկերազարդը։

Հայկական հին ձեռագրերի նմանողու-Թեամբ նկարուած խորանանման բացուած քներում պատկերուած են երկու հայ գեղջկուհիներ՝ տօնական զգեստնեբով, ուսերին գեղեցիկ սափորներ։ Գաբուն է։ Ծաղիկների մէջ կանգնած եղնիկը մեղմօրէն վիզը մեկնել է ոստիկ պոկելու։ Նկարչի մտայղացման չեչտր աթեւելքն է եղել։ Գունեղ երփներանգը նոյնպէս կենսախինդ դարնան տրամագրուԹիւն է ստեղծում։

Միւս ԹերԹիկը կերպաւորում է մի բարակիրան եւ բարձրահասակ հայուհու: Հեղանկուն կանացի չարժումը, աարածուած Թեւերի իչխող դեղեցիկ ժեստը, ձեռջի ԹեԹեւ Թաչկինակները եւ երկար դլիսաչորը ջմահանօրէն ուղեկցում են պարուհուն, աւելի նկուն ու դեղեցիկ տեսջ տալով նրա օրօրուն հասակին։

Ստեղծադործական բացառիկ ներչնչման արդասիջ Հանդիսացող այս դործերը կատարուած են զգացմունքի գրչով ու գոյներով։ Սա հանդիսանում է գունանկարի եւ գծագրութեան համադործակցութեան մի նմոյչ, որի աւանգութիւնը դալիս է մեր հին նախնիներից։

Գրջի ծաչակաւոր ձեւաւորումը հրաչխիջ է ոչ միայն նկարչի արուեստադիտական ՀմտուԹեան, այլ եւ նրա նուրբ զգացողութեան եւ ստեղծագործական ներչնչման առկայութեան։

գրաւում նկարիչ Յակոր կոջոյեան ։

սրաւում նկարիչ Յակոր կոջոյեան ։

b. Մարտիկեան



## 97113

Փարիզի նկարչական կետնջին մէջ ունինք հայ արուեստադէտներ, որոնք իրենց մեծ տաղանդով՝ առաջնակարգ ու յառաջապահ գծի վրայ են եւ իրենց ստեղծադործութիւնները կը հառադայթեն ամրողջ աշխարհի դեղարուեստական միջավայրին մէջ:

Երիտասարդ արուեստադէտներու այդ սերունդին նոր յառաջապահներէն մէկն է Շարթ (Յարութիւնեան), որ իսկական տաղանդով ու հաղուադիւտ հաշակով կը պարտադրէ իր արուեստը։

Փարիզի իր առաջին ցուցահանդէսը եւրոպական դեղարուեստական ժաժուլին միահաժուռ դնահատութեան արժանացաւ։

Գծագրական մասը իր արուհստին, \_\_ որ Հիմն է ամէն լուրջ նկարչուԹեան,\_\_ իր մօտ կը յայտնուի տիրական կերպով։ Գոյներու իր յղացումը եւս՝ Հաստատ լրջուԹեան մը ու դիտակից աշխատանջի մր Հաւաստիջը կ՚րնծայէ մեզ։

«Լը Փարիզիէն Լիպէրէ» ԹերԹը խօսելով «Երիտասարդ ՆկարչուԹեան» տարեկան ցուցահանդէսին մասին (որուն կը նախադահէ մեր տաղանդաւոր հայրենակիցը Ժանսէմ), կը գրէ, ի մէջ այլոց.

«Շարթ կը տիրապետէ այս հաւաքա, կան ցուցահանդէսին, որքան իր իւղանկար «Հողադործ»ով, նոյնքան իր մեծա, դիր գծագրութեամբ («Մանող Կինը»)՝ որուն անվիճելի դեղեցկութիւնը եւ դծադրական կատարելութիւնն ու կերպարուեստական ամբողջականութիւնը կուտան իրեն առաջնակարգ տեղ մը այս ցուցահանդէսին մէջ։»

204 • UTAUUSUT

## ዓԱቡደበՒ

Ե՛ԹԷ արուեստի մէջ կարելի է խօսիլ հմայջի մասին՝ Գառզու մեր չրջանի
հմայողն է։ Ան կ՝այլափոխե ինչ որ
կը տեսնէ, առանց աղարտելու անոնց
բնոյԹը։ Այս տեսլապաչտը ջաղցը ևբաղներէ տարուած՝ մարդոց կը բերէ,
նոյնիսկ երբ նկարած դործը ողբերդական է կամ ամայի դաչտանկար մը.
հանդարտեցնող ապաստաններ։

ԳեղեցկուԹեան սրտին մէջ է ան։ ԳեղեցկուԹիւն մը որ զանազան դէմջերով կը ներկայանայ մեղի, բայց մեչտ նոյն նուրը խելերու Հիւսուածքին մէջ. անշշափելի բայց ճչդրիտ, սուր, ուր գոյները ամենաբաց երանդներու զուգաւորումին յանգած են։ Գառզու նկարիչն է իլ-տը-Ֆրանսի, Վենետիկի, լքուած քաղաքներու, անդորը ծովափներու նկարիչն է էակներու եւ իրերու տեւականուխեն, որոնց բոլորը երկու անպարտելի զէնք ունին. Գեղեցկութիւնն ու Ցոյսը։ («!-e Peintre»)

\*

#### **ቡ** ዜ ሆ ¶ Ր Ա Ն Տ

1956 Մայիս - Օգոստոսին, տասնեւեց Ե երկիրներ մասնակցեցան Ամս Եերտամի եւ Ռո Թերտամի մէջ տեղի ունեցած ընդհանուր ցուցահանդէսին՝ նուիրուած Ռամպրանտի դործերուն, տոնելու համար անոր ծննդեան 350 ամեակը։

Եւրոպայի եւ Ամերիկայի զանազան Թանդարաններուն մէջ ցրուած այդ գործերուն ամբողջութիւնը՝ ճչգրիտ չափը կուտար Ռամպրանտի հանճարին, որ լուսարձակի մը նման դարերէ ի վեր իր փայլը կը սփռէ նկարչական հորիզոնին վրայ։

Աչխարհի ամէն կողմէ արուհատադէտներու եւ դեղարուհատա սէրներու հոծ բաղմուԹիւն մը դնաց ուխտաւորի երկիւղածուԹեամբ իր յարդանջի եւ հիացման տուրջը վճարել անոր, որուն ստեղ*ծաղործունիւն*ներ*էն մէկը*՝ Լա Ռոնտ տը Նուի *նկատուած է արուեստի հրա. չալիջներէն մէ*ն։

դանոնը հուժկու եւ ամփոփ համադրուԹիւններու եւ հասցնելով դանոնը իրենց
վերջնական ձեւին, տիրական ոձով, անսեԹեւեԹ եւ դուսպ, ինընատիպ, բարբարոս եւ աստուածային ինչպէս կ՚որակեն այսօր իր գործը ներկայի մեծադոյն ըննադատներ։

Ռաժպրանտ Վան Ռին իր ողջութեան չՀասաւ սակայն իր այսօրուան փառջի դադաթնակէտին։

Հաժեստ ջաղացպանի մը դաւակ՝ ծընած 1604ի ատենները, Լէյտէնի մէջ, ան չատ կանուխէն կը զգայ իր մէջ, ամէն բանէ աւելի զօրաւոր արուհստի կանչը։

Միջակ աչակերտ՝ չուտով կը լբե Համալսարանը, մանելու Համար տեղացի Սուանենպուրկ նկարիչին աշխատա. նոցը։ Այս վերջինը հիացող եւ հետեւող մըն էր ժամանակակից իտալական նը. կարչութեան, որուն հոսանքը Վենետիկեն կը հասներ Թինքժօրեքժօր եւ Վեոսների միջոցաւ։ Այդ չրջանին Վեռոներ եւ Պասանօ հիմնադիրներն էին նկար. չական երկու անկախ Հոսսան ըներու,\_ [пеншенр ве впер: Увновур свивւորդները պատմական նիւթերու սէրը մացուցին Հոլանտական նկարչութեան մեջ. իսկ Պասանօ ստեղծեց նիւթերու իրապաշտ եւ Հոգեբանական ըմբռնումը։ Որավ անայանա իր երիտասարդութեան ջերմ հիացող մը եղաւ երկրորդ ուղղութեան եւ կրեց անոր դրոչմը իր բոլոր դործունկունեան ընթացրին։

Տեսլապաչտ՝ առանձնասէր, իր ներբին աչիսարհին մէջ ապաստանած, ուժով իր ապրումներով, կրցաւ մութին առընթեր լոյսը բաչիսելու արուեստը Հասցնել իր դադաթնակէտին։

Առաւելապես ղեմանկարիչ՝ ամենեն

ադեղ դիմադիծերուն վրայ իսկ իր հանձարեղ վրձինով եւ անհատի մը հոդեկան աչխարհին Թափանցելու իր գօրու-Թեամը, ճառադայԹ ու զգացում կը դնէր, ներջին լոյսով մը դեղեցկանելով Էակներն ու իրերը իրենց առօրեայ համեստ եւ իրապաչտ ընոյԹին մէջ։

Մանրաժամութիւններն ու պերձանքի անախ կը գոհեր լոյսի դասաւորուժ ի ուրկե՝ գօրեղ հժայջը իր ստեղծագործութիւններուն:

Ան չվատանց երբեջ ժամանակակից անուանի նկարիչներու նման արջունիջի պատիւներն ու մենաչնորհները, նախընտրեց ժողովրդական Թաղերու Թչուատ, ու հեզ մարդոց կողջին ապրիլ եւ առաւելադոյն չափով իր ներչնչումը ջաղեց Աւետարանի ընթերցում էն, որուն վարժութիւնը մանկութենչն իսկ մաս կը կաղմեր իր ընտանեկան աւանդութիւնեներուն ։ Նոր կտակարանը անսահման աղրիւր մըն էր նիւթի իր ստեղծադործութեանց համար։ (Ամսթերտանի իր ընտկարանին կից հրեական Թաղին բընտկունները իրը տիպար կը ծառայեին իր դործերուն)։

Ունեցաւ իր փառջի վաղանցուկ չրջանը, երբ դեռ պատանի՝ տուաւ իր լաութեան դասը»։

Վերելքը՝ բաղմաթիւ յանձնարարութիւններով՝ յաջորդեց չուտով։ Իչխաններն ու մեծատունները պատիւ համաբեյին իրմէ կենդանադիր մը ունենալ
եւ ընկերակցութիւններ ուղեցին անմահայնել իրենց փառքը մեծածաւալ խըմբանկարներով։ Ատոնցմէ ամէնեն նչանաւորը՝ «Լա Ռօնտ տը Նուի»ն՝ որ իր

գլուխ\_գործոցն է, փառջն է այսօր Ամս\_ Հի մը մէջ։

Նոյն չրջանին կորսնցուց իր կինը՝ Սասջիա, որուն Հանդէսլ պաշտաժունջ ունկ։ Անահահացուցած է զայն բազմաԹիւ դիմանկարներով։ Ատկէ հաջ այլևւս դժրախտուԹիւնն ու ԹչուստուԹիւնը տիրեցին կեանջին մէջ, առանց սակայն մարելու այն հրաշալի լոյսը պոր ներաշխարհի խորերէն կը հանէր, սփոեւլով չուրջը, արդենիւնները։

16րդ դարուն Ամս Թերտամ Վենետիկի կը յաջորդէր իրը արուեստի, դեղորի եւ Հնու Թեանց կեղրոն։ Գաղ Թավայրերեն հասնող ոսկին եւ համեմները բարդաւան ու ճոխ չրջան մը ստեղծած էին, աշխարհի ամեն կողմէ դեղասերներ հոն կր դիմեին՝ իրր դանձարան արուեստի առարկաներու։ Հոլանտական կեանջի անասեր ու չինարար ոդին մեծապէս կր խատակը նկարիչներու եւ այլ արուեւ տաղետներու դործերու վաճառման, արևելեան դորդերու կարդին դարդարելով տուղսկըներու կարդին դարդարելով տու

ներն ու պալատները։ Ռաժպռանտ տարուեցաւ այդ Հոսանքեն, կուտակելով իր Աժսթերտաժի բնակարանին ժեջ Թանկարժէջ առարկաներ եւ դոհաբեղեններ, որոնցժով կը սիրէր պճնել իր կինը։

Այս բարդաւած չրջանը վերջ դտաւ Սպանիոյ դէմ Հոլանտայի մղած երկարատեւ պատերաղժներու հետեւանչով։

16րդ դարու երկրորդ կիսուն Ամսթերւ
տամի մէջ մարեցաւ աստղ մը։ Ծեր ու
հիւանդ նկարիչ մը, թշուառ, լջուած
ու իր ժամանակակիցներէն անտեսուած,
չարչարուած մարդու իր պատեանը կր
Թողուր յաւիտենականութեան սեմին։

ԱՀուրդը ցրուհց իր աննիւ պաստառւները պահանջատերերու գոհացուժ տաւրու համար, որժէ յետոյ անունն անդաժ ժուցուեցաւ, ժինչեւ այն օրը ուր ժարդիկ ի վիճակի եղան Թափանցելու իր հուրեր խորհուրդին եւ կրցին ժեկնել ու այս անարդարունիւնը՝ հանդեպ ժեծադոյն արուեստագետի ժը որ հաժայն ժարդկունեան ժեծադոյն դեժջերեն ժին կը նկատուի այսօր, վերջ կը դոնէր։

# ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Սեւանի լիճը եղերող ճանապարհի բացման ընթացրին՝ աշխատաւորները դատ ներմակ ջարկ արձանի մը դլուին ու սրունջին մէկ մասը։ Պատմական Թանղարանի աշխատակից ակարեմական Ա. Մնացականեան հրահանդեց՝ որ պեղումներ կատարուին այդ վայրին մէջ՝ ուր դանուած էր արձանը։ Երեւան եկան մնացորդները (կիսականդուն պատերը)

ասանի մը որ գոյութիւն ունէր Բ. դարուն (Ք. Ե.)։ Գանուած են նաեւ մեծ նչանակութիւն ունեցող կաւէ ամաններ, բանդակներ ու զարդեղէններ։

Իսկ 25 մեքեր բարձրուներն ունեցող ժայոի մը տակ, Ներքին-Կողը գիւղին մօտ դանուած են այլեւայլ առարկաներ, որոնք կը կարծուին ԹԷ կը պատկանին Բ. դարուն (Ք. Ե.):

\*

#### ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ԲՈԼՈՐ ՀԱՅ ԵՐԱԺԻՇՏՆԵՐՈՒՆ

Արտասահմանի բոլոր հայ երաժիշտներուն, (երգահան, մեկնարկու նուա գողներ, ղեկավարներ, երգչուհի եւ եւգիչներ եւայլն) մէկ համապատկերը կազմելու եւ անոնց միջեւ արուեստի կապ մը հաստատելու ակրաժեշտութեան գոհացում տալու նպատակաւ «Ան-ղաստան»ի խմբագրութիւնը կոչ կ՛ընէ բոլոր արուեստի այս ճիւղին պատկանող հայ արուեստագէտներուն իրենց գոր—ծունէութեան մասին ընդարձակ տեղեկութիւն հաղորդել պարբերականին, կը-

ցելով նաեւ իրենց գործերուն տպուած օրինակները, *անրէ+իսԹրըման* սկաւա<sub>-</sub> ռակներ, եւայլն։

«*Մողաստա*» իր *Քրոնիկ*ի բաժնին մէջ կը փափաքի լայն տեղ տալ «*կապ*»ի այս ձեռնարկին, կազմակերպելով նաեւ երաժշտական դասախօսական երեկոյթներ։

Հաղորդագրութիւնները կը խնդրուի ուղարկել հետեւեալ հասցէին՝

> «Andastan» (M. Kerestedjian) 46. Rue Richer, Paris - 9e

\*

Այս հատորին տպագրութ-իւնը աւարտեցաւ Մարտ 1957ին , Արաքս Տպարանին մէջ , Փարիզ ։

*Տնօրէն-իմերագիր*՝ Բիւզանդ Թօփալեան

LE DIRECTEUR ; PUZANT TOPALIAN



Ժ․ ՃԵՐԱՆԵԱՆ
Բ․ ԹՕՓԱԼԵԱՆ
Ս․ ՄԱՆԴԻԿԵԱՆ
ՇԱՐԹ
Գ․ ՇԻԼԹԵԱՆ
Բ․ ՊՕՏՈՍԵԱՆ
Մ․ ՍԱՐԵԱՆ
Ղ․ ՓՈԼԱՏ
Մ․ ՔԵՊԱՊՃԵԱՆ
ՀԱՑԿ․ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ

Utranymik

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆԹ․ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

\*

Խմբ. Բ. ԹՕ<del>ՓԱԼԵԱՆ</del>

\*

Fonds A.R.A.M  $^{9}$   $^{1200}$   $^{3}$   $^{1200}$ 

# ANDASTAN

# ARTS & LITTÉRATURE

Revue trimestrielle arménienne

\*

Directeur: PUZANT TOPALIAN

\*

46, Rue Richer - Paris (9°) Pro. 05-73